Kolo Bokeljske mornarice

Neferović, Koraljka Josipa

Master's thesis / Diplomski rad

2008

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Music Academy / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:030561

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

MUZIČKA AKADEMIJA

Odsjek za muzikologiju

Koraljka Josipa Neferović

Diplomski rad

KOLO BOKELJSKE MORNARICE

Mentor: izv. prof. dr. sc. Naila Ceribašić

Zagreb, prosinac 2008. godine

SADRŽAJ

1. Uvod **2**

2. Bokeljska mornarica **5**
2.1. Povijesni razvoj 6
2.2. Nošnja, oružje i druga obilježja 17

3. Opća obilježja Kola **24**
3.1. Nazivlje 25
3.2. Glazba i tekst 26
3.3. Izvođači 30
3.4. Plesne figure 35
3.5. Kretanje plesača u Kolu 41

4. Izvorni izvedbeni kontekst **43**
4.1. Štovanje sv. Tripuna 43
4.2. Svečanosti sv. Tripuna 47
4.3. Suvremena plesna praksa unutar Svečanosti sv. Tripuna 54
4.4. Izvedba Kola nekada i danas 65

5. Odraz društveno-političkih i etničkih promjena na području Boke kotorske u Kolu Bokeljske mornarice **73**
5.1. Politička i etnička povijest Boke kotorske 73
5.2. Tragovi društveno-političkih promjena u bokeljskim običajima 83
5.2.1. Razdoblje pretežno austrijske uprave (1797.-1918.) 83
5.2.2. Jugoslavensko razdoblje (1918.-1991.) 89
5.2.3. Postjugoslavensko razdoblje (od 1991.) 102
5.3. Hrvati i kulturna baština Bokelja 112

6. Kolo Hrvatskih bratovština "Bokeljska mornarica 809" **123**
6.1. Nekoliko novinskih bilješki o Kolu u Hrvatskoj prije Drugog svjetskog rata ... 123
6.2. Suvremena plesna praksa 126
6.3. Osvrt na Kolo Bokeljske mornarice u Zagrebu 135
6.4. Sažetak 138

7. Kolo kao relikt plesnih običaja istočnojadranskog priobalja **143**
7.1. Najstariji dokumenti vezani uz Kolo Bokeljske mornarice 143
7.2. Trg sv. Tripuna kao izvorni izvedbeni prostor 147
7.3. Dosadašnja tumačenja razvoja i simbolike Kola 151
7.4. Kolo u kontekstu plesnih običaja jadranske regije 162
7.5. Klasifikacija Kola prema njegovim općim i posebnim obilježjima 170

8. Utjecaj literature, medija i društveno-političkih promjena na stvaranje nazora o kolu **176**
8.1. Suvremena usmena predaja o Svečanostima sv. Tripuna, Mornarici i Kolu . 176
8.2. Prikaz Kola u literaturi i medijima 185

9. Zaključak **191**

10. Pogovor **194**

CITIRANA LITERATURA **200**

INTERNET STRANICE **209**

AUDIO I VIDEO ZAPISI **209**

1. UVOD

Kada bih osobni interes za tematiku Kola započela opisivati u tipičnom bokeljskom duhu, vjerojatno bih rekla da traje oduvijek ili od 9. stoljeća nadalje. Zaista, nevjerojatno je kako se sve što živi u predaji Bokelja, kao neizostavan dio njihove tradicijske kulture, uvijek nekako povezuje s dolaskom moći sv. Tripuna u Kotor, a tako je i s Kolom Bokeljske mornarice. Vjerniji uvod ipak predstavlja spomen prve godine studija i kolegija etnomuzikologije, tijekom kojega sam se susrela s ovim neobičnim plesom. Kasniji seminarski rad kao da je bio samo još jedan korak bliže diplomskom, jer kako je zapisao dr. Miloš Milošević, postoji "čitav niz pojedinosti iz riznice tradicija Bokeljske mornarice, koje mogu biti žive i zanimljive i suvremenom čovjeku kao dio jedne, većinom teške, ali stvaralačke i svijetle prošlosti" (1972:186).

Osnovni cilj diplomskog rada inicijalno se odnosio samo na prikaz suvremene izvedbene prakse Kola Bokeljske mornarice. Približavanje toj problematici otvorilo je, međutim, i neka druga pitanja kojima sam se kasnije počela baviti, pa iako nisu možda sasvim razjašnjena, postala su integralnim dijelom rada jer sam smatrala da im treba pokloniti pozornost. Geografski gledano, tematika Kola obuhvaća gradove Kotor, Tivat, Dubrovnik, Split, Šibenik, Rijeku, Pulu, Zagreb i Beograd. Zbog raspršenosti spomenutih lokaliteta, nije bilo moguće fizički proći cijeli teren kako bih od kazivača prikupila informacije neposredno i na licu mjesta. Stoga sam se pri istraživanju plesne prakse služila i alternativnim načinom komunikacije, odnosno putem telefona, a zbivanja vezana uz Kolo u Beogradu nisam detaljno istraživala.

Izvore bibliografskih jedinica čine knjige, monografije, rječnici, zbornici, periodika, novinski članci, izvorni dokumenti, programske knjižice, internet stranice te audio i video zapisi, koje sam postupno prikupljala u razdoblju od 2005. do 2008. godine. Intenzivniji rad na temi započeo je 2007. godine, kada sam u veljači i lipnju

ostvarila dva kraća boravka u Kotoru. Tijekom rada na terenu dobila sam uvid u građu koja se nalazi u Pomorskom muzeju Crne Gore, odnosno napravila fotografske snimke izvedbe Kola povodom Svečanosti sv. Tripuna i videozapis izvedbe Kola povodom Dana Bokeljske mornarice, te uspostavila dragocjene kontakte s institucijama Bokeljskom mornaricom i Pomorskim muzejom, kao i s don Antunom Belanom, generalnim vikarom Kotorske biskupije i upraviteljem biskupskog arhiva. U nastavku je slijedilo istraživanje plesne prakse Kola na području Hrvatske, za potrebe kojega sam razgovarala s članovima hrvatskih bratovština, a osim njihovih privatnih snimki i drugih materijala vezanih uz Kolo, služila sam se i arhivskom građom iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Sve prethodno spomenuto nadopunila sam još trima videozapisima izvedbe Kola te literaturom dostupnom u knjižnicama grada Zagreba, odnosno u vlasništvu Hrvatske bratovštine "Bokeljska mornarica 809" iz Zagreba i Hrvatskog građanskog društva Crne Gore iz Kotora.[1]

Unatoč vrlo čestim osvrtima na Kolo Bokeljske mornarice, podrobnije radove o toj temi predstavljaju *Ballo di San Trifone o della Marinerezza di Cattaro* Urbana Raffaellija (1844), *Kolo Plemenitog tijela Bokeljske mornarice u Kotoru* Ive Petrovića-Poljaka (1914), *Tripunjdansko kolo* Pavla Butorca (1941), "Narodne igre u Boki Kotorskoj" Milice Ilijin (1953) te "Kolo sv. Tripuna i njegovi srednjovjekovni elementi" Miloša Miloševića (2006). Ostali autori Kolo spominju u okviru tematike Bokeljske mornarice, Svečanosti sv. Tripuna ili plesova općenito, pri čemu se uvijek iznose isti općepoznati podatci bez ikakvih ambicija prema povijesnim istraživanjima ili prikazivanju recentnih zbivanja vezanih uz njegovu izvedbu.

[1] Nastojanja da se prikupe brojniji, osobito stariji, videozapisi izvedbe Kola, kako u Boki tako i u Hrvatskoj, ostala su bezuspješna. Naime, crnogorska se televizijska kuća oko moga upita nije nimalo potrudila, a tamošnji Bokelji ne raspolažu takvim privatnim snimkama, što se tijekom nastanka ovoga rada pokazalo i aktualnim problemom bratovštine iz Pule. Dodatnu otegotnu okolnost predstavlja sâmo trajanje Kola, koje prosječno iznosi 12 minuta. Stoga gotovo svi snimatelji, bilo amaterski ili televizijski, ne prate njegovu cijelu izvedbu, a fragmentarni zapisi, ako su takvi uopće sačuvani, postaju neupotrebljivi za ozbiljniju analizu i moguću usporedbu izvedbi nekadašnjih i današnjih nositelja ove plesne tradicije.

Prema predaji, početak plesanja Kola datira od 13. siječnja 809. godine, kada su u Kotor donesene relikvije maloazijskoga mučenika Tripuna. Legenda kaže da se mletački trgovački brod, koji je prevozio moći sv. Tipuna iz Carigrada u Veneciju, na svome putu zbog oluje sklonio u malu bokeljsku luku Rose. Kako brod duže vremena nije mogao isploviti, narod je to shvatio kao znak da svečeve moći trebaju ostati u Boki, pa ih je kotorski plemić Andrea Saracenis otkupio od Mlečana. Svečeve su relikvije kotorski mornari potom prenijeli iz spomenute lučice u grad Kotor, gdje su tom prigodom spontano i veselo zaplesali. Taj se događaj uzima kao početak tradicije postojanja Bokeljske mornarice i njihovog plesanja Kola prigodom proslave sv. Tripuna, koji je postao zaštitnikom Mornarice, grada Kotora i Kotorske biskupije (v. Ilijin 1953, Mijušković 1971, Brajković et al. 1986, Martinović 2004, Braić 2007).

Povezanost Bokeljske mornarice, Svečanosti sv. Tripuna i Kola ne pamti se samo u predaji, nego se s vremenom počela potvrđivati i u dokumentima. Osim što je postala osobitost koja cijelom običaju daje poseban ugled, ta je povezanost istovremeno i jasan znak da se jedna pojava ne može tumačiti bez osvrta na druge dvije. Unatoč tome, tumačenje Kola još uvijek se temelji na legendama, a ne konkretnim istraživanjima plesne prakse, cjelokupnog konteksta i postojeće dokumentacije. Tako se, osobito u novije doba, ples sve više mistificira, dok bitne i temeljne značajke ostaju netaknute. S druge strane, društveno-političke promjene u Boki kotorskoj ostavile su trag na njezinim narodnim običajima, a znatno su zahvatile ne samo izvedbenu praksu Kola, nego i odnos Bokeljske mornarice prema njemu. Stoga je bez uvažavanja religijske, kulturne, društvene i političke prošlosti Bokelja uistinu nemoguće govoriti o ovome plesu, koji je s vremenom postao simbolom njihove prepoznatljivosti. Pod utjecajem takvih shvaćanja, kao i potrebe da se odmaknem od dosadašnjih anakronizama, oblikovala sam i poglavlja koja slijede.

2. BOKELJSKA MORNARICA

Kontinuitet djelovanja Bokeljske mornarice možemo pratiti s dva aspekta: kao povijesno-kulturnog društva, u kakvom obliku ona djeluje od 1859. godine, i kao srednjovjekovnog udruženja pomoraca, koje se s vremenom razvilo u snažnu stalešku i pomorsko-vojnu organizaciju te je pod nazivom *Bratovština sv. Nikole mornarâ iz Kotora* ili *Kotorska mornarica* postojalo do 1848. godine. Međutim, pod pojmom "Bokeljska mornarica" danas se podrazumijeva jedna te ista organizacija, prema usmenoj predaji stara dvanaest stoljeća, čiji su funkcionalni karakter mijenjale povijesne okolnosti. Kako je proučavanje i njegovanje tradicijâ nekadašnjeg srednjovjekovnog udruženja pomoraca središnja aktivnost današnjega kulturno-povijesnoga društva, nijedan se običaj vezan uz Mornaricu, pa tako ni Kolo, ne može objasniti bez prethodnog uvida u njezinu cjelokupnu povijest.

Bokeljska mornarica u Kotoru 2000. godine
(foto iz videozapisa Hrvatske radiotelevizije)

2.1. Povijesni razvoj

Početak postojanja Mornarice kao organizacije ne može se točno utvrditi jer o bokeljskim pomorcima svjedoče razni dokumenti koji ne upućuju uvijek i na to jesu li oni već okupljeni u kakvu udrugu.[2] Prvi pisani izvor javlja se 1353. godine, kada ona nosi latinski naziv *Pia sodalitas Naviculatorum Catharensium* (*Pobožno društvo kotorskih pomoraca*). Navedene je godine zabilježeno kako je to društvo, prema želji biskupa Dujma, franjevcima poklonilo crkvu sv. Nikole "de hortis" (u vrtovima), koja se nalazila malo izvan gradskih zidina Kotora, a o čemu je obaviješten provincijal franjevačkog reda u Dubrovniku, Franjo de Restis. Ovaj podatak upućuje da je društvo osnovano ranije te je već sredinom 14. stoljeća imalo takvu ekonomsku snagu da je moglo franjevcima sv. Bernardina ustupiti spomenutu crkvu sa čitavim crkvenim posjedom. Stoga "vrijeme sigurnog postojanja cehovske organizacije kotorskih pomoraca treba tražiti negdje sredinom XIII. vijeka; pa prema tome možemo tvrditi da današnja Bokeljska mornarica kontinuirano postoji od tog vremena" (Mijušković 1970a:74). Iste je godine obitelj Buchia (Buća) kotorskim pomorcima poklonila crkvu u samome gradu Kotoru, koja je postala njihovo sjedište, a također je posvećena svecu zaštitniku pomoraca, sv. Nikoli. Pretpostavlja se da je upravo zbog donacije te crkve bratovština promijenila naziv u *Confraternitas Sancti Nicolai Marinarioram de Catharo* (*Bratovština sv. Nikole mornarâ iz Kotora*), čiji je Statut, s datacijom 26. lipnja 1463., ujedno najstariji poznati i sačuvani statut Bokeljske mornarice.[3] S obzirom na to da neke njezine običaje Bokeljska mornarica i

---

[2] Povjesničari općenito nemaju jednako mišljenje o kontinuitetu Mornarice, kao ni o vjerodostojnosti pojedinih dokumenata vezanih uz tu tematiku, no većina je suglasna da je i prije osnivanja bratovštine pomoraca postojala neka vrsta pomorsko-vojne organizacije u Kotoru (usp. Šerović 1957, 1962; Dabinović 1959, Mijušković 1969, 1970a, 1971, 1972; Zloković i Maslovar 1981, Brajković et al. 1986, Milošević 2003b, Stjepčević 2003a). S obzirom da je Slavko Mijušković napisao doktorsku disertaciju o Kotorskoj mornarici, u ovom sam radu prednost ipak davala njegovim opisima i zaključcima.

[3] Naslov Statuta je na latinskom jeziku i glasi *Liber fraternitatis divi Nicolai mrinariorum de Catharo* (prema Milošević 2003b:163), a za istu se bratovštinu susreće još i naziv *Confraternitas nautarum Divi Nicolai de Catharo* (v. Šerović 1962, Zloković i Maslovar 1981). Vjeruje se da je prijašnje društvo (*Pia*

danas njeguje, a svojim je danom proglasila upravo datum donošenja spomenutoga Statuta, korisno je kratko se osvrnuti na ustrojstvo i djelovanje te bratovštine.

Bratovština Sv. Nikole predstavljala je profesionalnu organizaciju kotorskih pomoraca, a Milošević zaključuje, prema imenima koji se oko nje spominju, kako se ona tada nalazila "u rukama pučana slavenskog porijekla" (Milošević 2003b:164). Članstvo u Bratovštini mogli su steći svi pomorci i brodovlasnici, ponekad i građani koji su se bavili zanatom bliskim pomorstvu, a njezinu su upravu činili gastald, tri prokuratora i dva sindika, odnosno skupština od 25 članova.[4] Gastald je bio osoba s najvećom odgovornošću jer je posjedovao sve predmete od velike važnosti za Bratovštinu, kao što su Matricula (glavna knjiga Bratovštine u kojoj se nalazio Statut), križ, kadionica i sve srebrene dragocjenosti, odnosno blagajna s novcem. Imao je jednogodišnji mandat, a birao se većinom glasova na dan Isusova Uznesenja, kada se u crkvi sv. Nikole održavala glavna godišnja skupština. Dužnost prokuratorâ, koji su se također birali na godinu dana, bila je brinuti o ubiranju prihoda Bratovštine i pohranjivanju novca u blagajnu, čemu su morala nazočiti i dvojica svjedoka, a mogli su i pojedinačno, na osnovi dokumentacije o dugovanjima, voditi sporove u korist Bratovštine. Uz gastalda i prokuratore, izvršnu su vlast imali još sindici, odnosno nadzornici koji su vršili financijsku kontrolu. Njihov je mandat trajao dvije godine, tijekom kojih su bili ovlašteni da, uz nazočnost gastalda, jednom do tri puta godišnje

---

sodalitas Naviculatorum Catharensium), u čijem je vlasništvu bila crkva sv. Nikole izvan gradskih zidina, također imalo svoj statut "jer je posjedovanje crkve zahtijevalo čitav niz pravnih i financijskih obaveza, koje su se obično nalazile u Statutu" (Milošević 2003a:30). No taj se raniji statut društva, ukoliko je postojao, nije sačuvao.

[4] U starijoj se literaturi govori kako su Bratovštini mogli pristupiti samo mornari i brodovlasnici koji su bili aktivni na moru, no noviji je uvid u Statut pokazao kako se u njezinim redovima, unatoč pokušaju da se održi strogo profesionalnom, povremeno nalaze i ljudi drugih srodnih profesija (brodograditelji, drvodjelci i sl.), odnosno građani čiji se interes za pomorstvo temeljio samo na ulaganju kapitala i suvlasništvu brodova. Međutim, postojala je bitna razlika u pravima članova, koja se očitovala u tome da su u upravnoj strukturi Bratovštine mogli biti samo mornari i brodovlasnici koji plove i praktično se bave pomorskom trgovinom, te su jedino oni mogli zaista utjecati na odluke skupštine (v. Milošević 2003b:169-172). S druge strane, plemići nisu mogli biti članovi Bratovštine čak ni ako su bili pomorci (Mijušković 1970a:75).

pregledaju račune i drugu dokumentaciju o poslovanju Bratovštine. Svoj su izvještaj o obavljenoj kontroli, baš kao i prokuratori o svojim evidencijama uplata i isplata, iznosili pred skupštinu.

Kao staleško udruženje, Bratovština nije djelovala samo na pomorskom području, nego i humanitarnom, vjerskom, obrazovnom te vojnom. Njezin se humanitarni karakter očitovao u pomaganju svojim siromašnim članovima ili nekom drugom vidu brige za njih,[5] a koliko su kotorski pomorci bili solidarni, pokazuje i običaj da je Bratovština plaćala pokop stranoga pomorca u slučaju njegove smrti u Kotoru.[6] Vjerski se element osjećao kroz stalnu vezanost uz Crkvu sv. Nikole, čiji je dan bio ujedno i blagdan Bratovštine. Osim što je posjedovala spomenutu crkvu i ondje imala svoje sjedište, Bratovština je za svoje potrebe plaćala četiri svećenika i gvardijana.[7]

Bokelji su u to doba bili pod mletačkom upravom, čiju su vlast dobrovoljno prihvatili 1420. godine te pritom zadržali određenu autonomiju i izborili povlastice koje su im omogućavale slobodnu plovidbu i trgovinu, što je donosilo ekonomski napredak

---

[5] Bratovština je pružala materijalnu pomoć onima koji zbog bolesti nisu više bili u stanju ploviti, a ukoliko neki član nije imao vlastitih sredstava, osiguravala je i miraz pri udaji njegove kćeri. Osim toga, od pirata je otkupljivala zarobljene članove, prenosila posmrtne ostatke svojih preminulih izvan Boke, siromašnijima plaćala sahranu i misu zadušnicu te osiguravala isto njihovim ženama i djeci.

[6] Primjer zabilježen 1523. godine u dubrovačkim notarskim spisima ide u prilog ovoj slici o časti nekadašnjih pomoraca na trgovačkim brodovima u Dalmaciji. Kapetan i suvlasnik jednog dubrovačkog broda, po povratku s putovanja, pred dubrovačkog je kancelara iznio stvari grčkog mornara koji je za plovidbe na njegovom brodu preminuo od neke zarazne bolesti. Vicepatron je pokojnom prijatelju obećao da će sve njegove stvari, kao i novac, otpremiti čim prije njegovoj majci u Patras te ih je s tim ciljem predao kancelaru. "Upravo ova obaveza prema 'defuncto amico' ukazuje da su u zadanoj situaciji na nevelikim trgovačkim brodovima, a bez sumnje s najmanjom mogućom posadom, vladali pozitivni odnosi među mornarima, pa i to da je između pripadnika različitih naroda i jezika prijateljstvo održavano za života, a i poslije smrti pojedinca" (Gušić 1976-1978:406). Takvo poštenje, baš kao i međusobna solidarnost i sloga, neovisno o vjerskoj ili nacionalnoj pripadnosti mornara, obilježje su i nekadašnje Mornarice, koje Bokelji i danas s ponosom ističu.

[7] Te je svećenike birala skupština, a pokraj vršenja službe Božje u crkvi sv. Nikole, dužnost im je bila da prisustvuju procesijama u kojima je sudjelovala i Bratovština. Gvardijanu se, kao laiku-crkvenjaku izabranom među pomorcima, povjeravao crkveni pribor (misal, kalež, oltarnik i sl.) te zadatak da zvoni onda kada se sazivala skupština, odnosno u skladu sa potrebama bratimske crkve. Prihodi Bratovštine sv. Nikole bili su znatni, a izvori razni: članarine, globe, takse, ostavštine, donacije, nepokretna dobra, arsenal, odnosno skladište navigacijskih predmeta koje na kotorskom području nitko drugi, osim Bratovštine, nije smio prodavati ili iznajmljivati. Stoga je ona već početkom 16. stoljeća financijski bila toliko snažna da je, između ostaloga, mogla preuzeti i potpunu brigu oko organizacije i troškova gradske Svečanosti sv. Tripuna.

cijelome kraju. Iako su se pred Venecijom pokazali kao vrlo sposobni negocijanti, članovi Bratovštine najveći su ugled stekli svojom smjelošću u borbama protiv Turaka i piratstva, odnosno pomorskim vještinama i znanjem koje su prenosili na druge te spremnošću da, s bar jednom oružanom galijom u svojoj luci, u svakom trenu zaštite interese Mlečana na južnom Jadranu.[8] Kotor se tako pretvorio u važnu stratešku luku za obranu mletačkih teritorijalnih voda, a Veneciji je vojno-pomorski element Bratovštine postao puno važniji nego njezine staleške aktivnosti. Stoga se, usporedo sa statutarnim imenom "Bratovština sv. Nikole mornarâ iz Kotora", ova organizacija u mletačkim dokumentima počinje nazivati *Marinerezza di Cattaro* (*Kotorska mornarica*). Potkraj 16. stoljeća, vjerojatno iz istog razloga, funkcije zapovjednika spomenute vojne organizacije i gastalda Bratovštine stopile su se u jednoj osobi – admiralu.[9]

Kotorska je mornarica oduvijek nastojala držati monopol nad Zaljevom. Ustrajući u tome da ploviti i trgovati mogu samo članovi Bratovštine, obvezala je ostala pomorska mjesta Boke (Perast, Dobrotu, Prčanj i Herceg Novi) da postanu njezinim integralnim dijelom. Tako je Mornarica, u teritorijalnom smislu, neko vrijeme djelovala kao bokeljska, čime se olakšavala obrana Zaljeva. Međutim, nakon turskog

---

[8] "Njima se povjeravalo organiziranje trgovačkih i ratnih mornarica, izgradnje luka i brodova i zapovjedništvo najvažnijih ratnih jedinica. Već u mletačkoj ratnoj floti zapovijedali su mnogi Dobroćani i Prčanjani, a naročito Peraštani raznim mletačkim ratnim brodovima" ([S.n.] 1935:5-6). U Perastu je od početka 16. stoljeća postojala pomorska škola, u kojoj su se potkraj 17. stoljeća, kod znamenitog kapetana Marka Martinovića, pomorstvu učili i pitomci ruskog cara Petra Velikog.

[9] U početku je mletački Senat imenovao admirala u svojstvu kotorskog lučkog kapetana (*ammiraglio del porto e del Canale*), koji je nadzirao brodove i plovidbu te pomorsko zdravstvo i poštu u cijelom Zaljevu, a pod njegovim je zapovjedništvom bila i Mornarica. Iako je bio mletački državni službenik, admiral se uvijek birao među najuglednijim kotorskim građanima koji su obvezno bili članovi Bratovštine. Kotorani su, međutim, ubrzo dobili povlasticu da ga odobravaju lokalne mletačke vlasti, rektor i providur, a već se u 15. stoljeću zapovjednik kotorske luke povremeno susreće i kao gastald Bratovštine. Admiral je u početku imao šestogodišnji, a kasnije doživotni mandat i bio je glavni predstavnik pomorske samoupravne vlasti grada. Venecija se tako nije mogla izravno uplitati u poslove koji su se ticali kotorskih voda, a koliki je nekada bio autoritet Kotorana govori i to kako nisu dopuštali da u Zaljev uplovljavaju galije sa zastavom sv. Marka, nego su zahtijevali od njihovih zapovjednika da podignu zastavu sv. Tripuna, pod kojom je plovila Kotorska mornarica (v. Šerović 1957, 1962; Dabinović 1959, Mijušković 1969, 1970a, 1972; Zloković i Maslovar 1981, Brajković et al. 1986; Milošević 2003b).

osvajanja sjevernog dijela Boke (1483.) zadržala je samo njegov južni dio, a luka Rose bila je karantena te carinska i pomorsko-obrambena baza Mornarice, odnosno krajnja točka nadležnosti kotorskog admirala. Uz to, Peraštani su se već 1580. godine pokušali osamostaliti, što im je konačno uspjelo 1631., a u sljedećim su desetljećima slična nastojanja pokušala ostvariti i druga mjesta koja su ostala pod utjecajem Kotorske mornarice. Stoga su, istovremeno s jačanjem tih manjih pomorskih centara, a osobito nakon osvajanja Herceg Novog (1687.) i njegova favoriziranja od strane Venecije, teritorijalna nadležnost i moć Kotorske mornarice počeli znatno slabjeti.[10]

Najteže razdoblje u povijesti udruženja započinje padom Mletačke Republike 1797. godine, kada je Mornarici već za prve austrijske vladavine (1797.-1806.) onemogućeno djelovanje.[11] Tijekom kratkotrajne ruske uprave (1806.-1807.), Mornarica ponovno oživljuje, no četiri godine nakon francuskog osvajanja Dalmacije, odnosno Boke, po drugi put se gasi. Naime, 1811. godine Napoleon je uveo dekret o ukidanju svih bratovština u Kotoru, uz izuzetak *Bratovštine Presvetog Sakramenta*,[12] pa se crkva bratovštine pomoraca zatvorila, a imovina zapečatila i pripojila

---

[10] Zanimljiv je podatak da je 1451. godine u Veneciji osnovana *Confraternita di San Giorgio e San Trifone* (*Bratovština sv. Jurja i sv. Tripuna*), koja je okupljala doseljenike iz dalmatinskih i bokeljskih mjesta, ali i iz drugih, nemletačkih mjesta Hrvatske. Smatra se da su pri njezinom osnivanju znatnu ulogu imali upravo Kotorani, no od 18. stoljeća, među bokeljskim obiteljima učlanjenim u tu bratovštinu, prevladavaju one iz Dobrote, Perasta i Prčanja. Premda je služila i kao oslonac za tamošnje trgovačke aktivnosti bokeljskih i ostalih dalmatinskih pomoraca, ova bratovština nije bila isključivo cehovsko udruženje nego je imala svrhu okupljati i pomagati sve Dalmatince (bilo rođenjem ili podrijetlom) nastanjene u Veneciji. Godine 1551. ta je bratovština počela djelovati u prostorijama vlastite crkve, posvećene sv. Jurju i Tripunu, te je do pada Republike bila vjersko i društveno središte "Slavena" s istočne obale Jadrana (v. Luković 1957, Čoralić 2000, 2005b; Milošević 2003b).

[11] Kotorski su se građani otvorenim protuaustrijskim stavom poprilično kompromitirali pred novim vlastima u Boki. Zbog straha da bi, pod izgovorom rješavanja svojih staleških problema, u Vijeću ili na drugim skupovima mogli planirati kakve pobune, Austrijanci su nastojali paralizirati svaku društvenu djelatnost Mornarice, no čini se da su joj ipak dozvoljavali sudjelovanje u proslavi sv. Tripuna (v. Mijušković 1968).

[12] Francuzi su ukidali sve cehovske bratovštine, a Bratovština Presvetog Sakramenta imala je samo religijski karakter. Njezin se Statut danas čuva u trezoru splitske katedrale sv. Dujma.

državnoj.[13] Iako su članovi Bratovštine "bez otpora pristali da se ukine njihova toliko vjekova stara institucija i da se liše njima toliko dragih uspomena, oni su se zadovoljavali osvetom tim vlastima u vidu mnogobrojnih akcija protiv francuske flote u kojima su mnogi od njih učestvovali" (Mijušković 1968:44). S početkom druge austrijske vlasti, 1814. godine, Mornarica se ponovno uspostavlja da bi tri godine kasnije još jednom bila zabranjena. Posljednji je pokušaj njezine obnove uslijedio 1833., otkada je, zadržavajući samo stalešku djelatnost, djelovala do 1848. godine.[14]

* * *

[13] U Kotoru su odavno postojali i cehovi drugih obrtnika, kao što su brodograditelji, tesari, bačvari, postolari, krojači, kožari, kovači i sl., a početkom 19. stoljeća ondje je bilo osam bratovština. Bratovština pomoraca imala je ipak izniman značaj za grad, a njezina se posebnost vidi i iz toga što je posjedovala vlastitu crkvu, dok su sve ostale bile vezane za oltare u drugim crkvama. Bratimska se crkva nalazila u blizini kotorske palače Bizanti, a nakon ukidanja Bratovštine bila je pretvorena u zatvor. Danas više ne postoji, jer je krajem 19. stoljeća na njenom mjestu izgrađen novi objekt.

[14] Kako je već naznačeno, odnos Bratovštine sv. Nikole i Kotorske mornarice u literaturi je prilično nejasno prikazan. Ranije spomenuta Matricula sadrži, osim Statuta, i razne druge dokumente koji su poslije upisivani na njezine prazne listove (do 1807. godine), a koji se odnose na aktivnosti i zbivanja vezana uz Bratovštinu u godinama nakon 1463. godine. S obzirom na to da se promjena njezinoga naziva u "Kotorska mornarica" nigdje ne spominje, a čini se da nije upisana ni u tom dijelu Matricule, proizlazi da je Mornarica do 1848. službeno postojala pod nazivom "Bratovština sv. Nikole mornarâ iz Kotora". No ona je "kao organizirana pomorska odbrana domovine imala svoju potrebnu upravu, neovisno od uprave same Bratovštine. Upravu su sačinjavali: Admiral, Major, dva Kapetana, Poručnik, šest Časnika, Adjutant i dva Narednika" ([S.n.] 1935:9). Uz to, Bratovština je bila vezana uz kult sv. Nikole, a Mornarica i grad Kotor vežu se uz kult sv. Tripuna. S druge strane, na povezanost Bratovštine i Mornarice upućuju činjenice da su gastald Bratovštine i zapovjednik Mornarice od 16. stoljeća bili trajno spojeni u osobi admirala, te da se francuskim ukidanjem Bratovštine ukinula i Kotorska mornarica, za koju se kaže da je kasnije obnovljena ali samo kao "staleška udruga". Mijušković tvrdi da je s osnivanjem Bratovštine prestala zasebno postojati prethodna, vjerojatno u 12. stoljeću uspostavljena, isključivo borbena organizacija kotorskih pomoraca, jer je Bratovština od nje preuzela brigu oko organiziranja obrane kotorskih teritorijalnih voda te da je upravo to spajanje pomorsko-borbenih elemenata i elemenata cehovske organizacije s vremenom dovelo do pojave naziva "Kotorska mornarica", koji on smatra sinonimom za Bratovštinu (v. Mijušković 1972). Kako, dakle, nema spomena o osnutku konkretnog udruženja sa službenim nazivom "Kotorska mornarica", proizlazi da se pomorsko-vojna djelatnost unutar Bratovštine, uslijed nemirnih vremena i uz interesnu mletačku logističku podršku, razvila u tolikoj mjeri da se stvorila potreba za upravom koja bi se odnosila samo na taj njezin vojni ogranak, a koji su Mlečani prozvali Mornaricom. Vojni se ogranak potom, zajedno s Bratovštinom, ugasio 1811. godine te se više nije obnovio pri posljednjem pokušaju uspostave Bratovštine 1833. godine. Naziv "Kotorska mornarica", koji se prvo pojavljuje u mletačkim dokumentima, a koji je s vremenom potpuno prevladao u odnosu na naziv Bratovštine, postao je poslije općeprihvaćen, odnosno počeo se protezati i na moguće udruge kotorskih pomoraca iz predmletačkog vremena u kojima povjesničari vide ishodište i poveznicu s onom iz 1463. godine. Razlog tomu je, čini mi se, i taj što se o povijesti Mornarice intenzivno počelo pisati u socijalističkoj Jugoslaviji, kada javno povezivanje naziva Bratovštine sv. Nikole s Kotorskom mornaricom, koja je postala uzorom Jugoslavenskoj ratnoj mornarici, nije bilo prihvatljivo. Stoga se u općoj literaturi od sredine 20. stoljeća tematika Bratovštine sv. Nikole može pratiti pod terminima "Bratovština mornara", "Kotorska mornarica" ili, najčešće, "Bokeljska mornarica" (npr. v. Brajković et al. 1986).

Od druge polovice 19. stoljeća slijedi nova povijest Mornarice. Zaslugama kotorskog biskupa Marka Kalođere i dobrotskog kapetana Pava Kamenarovića, a na zahtjev naroda, godine 1859. uspostavlja se civilno društvo *Plemenito tijelo Bokeljske mornarice* (*Nobile corpo della Marinerezza bocchese*).[15] Ono "okuplja Bokelje kojima na srcu leži težnja prema očuvanju tradicije svojih predaka, te se u narodnoj nošnji i pod oružjem okupljaju svake godine za Svečeva praznika i prema izmijenjenim okolnostima, pružaju sliku nekadašnjeg slavlja" ([S.n.] 1935:10). Plemenito tijelo, dakle, ne predstavlja više ceh pomoraca i "ne potpada pod zakone o udruživanju niti je pod nazorom vlasti" (Parall 1899:27).[16] Interesno je bilo usmjereno na cijelu Boku, a njegovim je članom mogao postati svaki stanovnik s najmanje 16 godina starosti, bilo kojeg zvanja i zanimanja. Zahtijevalo se samo da osoba bude na dobrom glasu i uzorna ponašanja, odnosno da posjeduje ili može nabaviti starinsku bokeljsku nošnju i oružje kako bi mogla sudjelovati u Svečanostima sv. Tripuna. S vremenom se, međutim, pojavila želja da Mornarici bude vraćena javnopravna uloga kakvu je imala po odredbama Statuta iz 1463. godine.[17] Stoga dolazi do reforme društva i donošenja novoga Statuta (1935.), za koji se, zbog uzimanja spomenutog Statuta Bratovštine sv. Nikole mornarâ iz Kotora kao ishodišta normi, obično kaže da je

---

[15] Kako je Austrija tijekom vladavine Bokom zadržala talijanski jezik kao službeni jezik administracije, novoosnovano kulturno društvo imalo je i talijansku verziju svoga naziva, čiji je jednostavniji oblik bio *Bokeljska mornarica* (*Marinerezza Bocchese*).

[16] Statut društva predan je Dalmatinskom namjesništvu na odobrenje 1874. godine, ali državne ga vlasti nisu nikada ovjerile, jer se prema tadašnjem zakonu o udruživanju Plemenito tijelo nije moglo smatrati i tretirati kao društvo. Unatoč tomu, odobren im je dotadašnji način djelovanja, pa se ono ravnalo prema pravilima neovjerenoga Statuta, a aktivnost se svodila "skoro isključivo na pripremanje za učestvovanje kao i na učestvovanje u proslavama sv. Tripuna, na kojima se svake godine redovno pojavljivala" (Mijušković 1968:55). S obzirom da je društvo bilo pod snažnim protektoratom crkve, postalo je potpuno bezopasno za austrijsku vlast, što je rezultiralo poboljšanjem međusobnih odnosa. Tako je 1872. godine nadvojvoda Albrecht von Habsburg – Lothringen (1817.-1895.) odlikovao stijeg Plemenitog tijela te se otada na zastavi nalazi zlatna vrpca s ispisanim geslom "Fides et Honor".

[17] Parall krajem 19. stoljeća konstatira kako je tadašnja Mornarica "samo blijeda slika nekadašnje moći i veličine, zadnji ostatak nekadašnje naše slavne prošlosti u koju je svaki Kotoranin i svaki Bokelj, koji cijeni predaje svojih pradjedova, duboko zaljubljen" (1899:28). Svećenik, kroničar i pisac, don Anton Milošević, opisujući Mornaricu 1920-ih, dodaje sljedeće: "Mi pak Bokelji moramo uznastojati i poraditi da naša 'Mornarica' procvate novim životom i da lijepo uznapreduje, te da se opet podigne do svoje stare slave i do prošlog svog sjaja na korist, ponos i diku Kotora i naše lijepe Boke" (1927:11-12).

njegova, novome vremenu prilagođena, druga verzija.[18] Društvo je trebalo poslužiti kao oslonac za unapređenje bokeljskog pomorstva, koje je tada iznova počelo jačati, a osobito su bila važna nastojanja prema oživljavanju nekadašnje socijalne skrbi Mornarice za pomorce. Iz Statuta se vidi kako je svrha postojanja i rada Plemenitog tijela prikupljanje i proučavanje građe o pomorskoj tradiciji Boke, odnosno obnavljanje običaja i oživljavanje prošlosti Bokeljske (Kotorske) mornarice s ciljem održavanja svoga višestoljetnoga kontinuiteta. Organizacija proslave sv. Tripuna ostaje ipak njezinom središnjom aktivnošću, a dužnosti i funkcije Mornarice u toj prigodi posebno su normirane u drugom poglavlju. Na kraju Statuta nalaze se riječi himne-koračnice Mornarice, nazvane *Pjesan*, te notni zapis *Kola "Sv. Tripuna"* i *Himne "Sv. Tripunu"*, a koliko je Bokeljska mornarica u to doba bila još uvijek snažno vjerski orijentirana, govori i odluka da sva njezina imovina, u slučaju raspuštanja Plemenitog tijela, pripada kotorskoj crkvi sv. Tripuna (v. [S.n.] 1935:42).

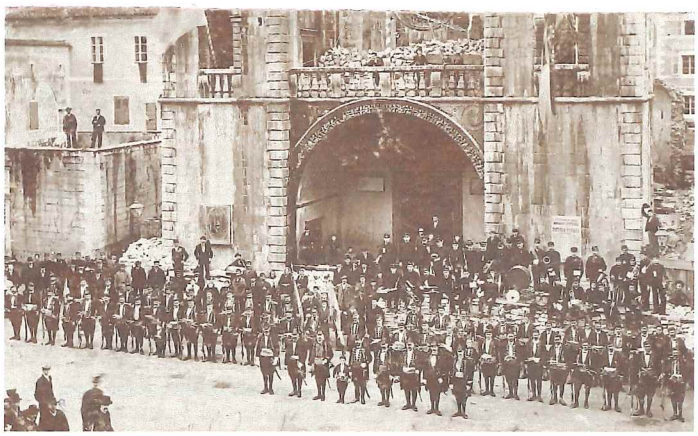

Plemenito tijelo Bokeljske mornarice u Kotoru 1898. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

[18] "Članom Bokeljske mornarice" može biti svaki državljanin Kraljevine Jugoslavije, odnosno svaki Bokelj ili onaj koji potječe iz bokeljske obitelji, pa i strani državljanin, ako je dobra glasa i ponašanja i ako ga primi uprava. "Uprava Bratovštine" sastoji se od domaćina (gastalda), zamjenika domaćina, petorice skrbnika i pazitelja (gvardijana), a uz njih još postoji nadzorni odbor (od dva sindika) te sud sedmorice (čine ga diocezanski Biskup, načelnik grada te petorica članova izabranih na skupštini). Nadalje, "časnici Plemenitog tijela bokeljske mornarice" jesu admiral, podadmiral, mali admiral, major, prvi i drugi kapetan, adjutant, natporučnik, prvi poručnik, pet poručnika i dva narednika, a uz njih su još važni barjaktari i kolovođa. Časnicima mogu postati rođeni Bokelji, potomci starih bokeljskih obitelji ili pripadnici općine Sreza bokokotorskog. Svi oni čine časnički zbor, a glavni štab ili admiralat čine samo admiral, podadmiral, major, prvi i drugi kapetan te adjutant i časnici koji su u Kotoru. Glavne skupštine "Bratovštine" održavaju se dvaput godišnje, 13. siječnja i na dan Isusova Uznesenja ("Spasovdan"), a kao "vrhovni zapovjednik Plemenitog tijela" saziva ih admiral (v. [S.n.] 1935).

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, talijanske su vlasti, zauzevši Kotor, htjele za svoje interese mobilizirati Bokeljsku mornaricu, no kako se ona tomu opirala, ponovno joj je uslijedila zabrana svake djelatnosti (1941.-1943.).[19] Godine 1947. osnovan je odbor za izmjenu Statuta društva s ciljem da se ono uključi u opća nastojanja oko obnove pomorstva Boke, no uspostava nove Mornarice, odnosno njezina reorganizacija, ozbiljno je potaknuta tek 1962. godine. Tada se, prilikom proslave dana Jugoslavenske ratne mornarice, "iz redova pomoraca, istoričara, pravnika i društveno-političkih radnika" oformila komisija za izradu novoga statuta, "koji bi bio u skladu s velikom istorijskom prošlošću i savremenim socijalističkim stremljenjima" ([S.n.] 1964:6). Taj je Statut donesen 1964. godine, čime je društvo i službeno dobilo naziv *Bokeljska mornarica*,[20] no njegova se djelatnost bitno promijenila. Mornarica se aktivno uključila u rad Socijalističkog saveza te su joj dodijeljeni sljedeći zadaci: da njeguje svijetle tradicije pomorstva i slavnu povijest Bokeljske mornarice, da čuva i promiče bratstvo i jedinstvo Jugoslavije, učvršćuje tekovine stvorene kroz Narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju, da surađuje sa državnim organima, ustanovama i drugim organizacijama koje u svojim programima imaju zadatke iz područja pomorstva te da održava veze sa srodnim

---

[19] Pojedini članovi društva uključili su se tada u Narodnooslobodilački pokret, no u kontekstu ovoga rada od neprocjenjive je važnosti bila njihova uloga u spašavanju muzejskih vrijednosti i arhiva u Kotoru tijekom talijanske okupacije. Plemenito tijelo je, kako je rečeno, već ranije započelo brižno i organizirano prikupljanje dokumenata i uspomena iz prošlosti Kotorske mornarice, pa su 1906. dali inicijativu za osnivanje muzeja u Kotoru: "U domaćoj prosvjeti ima još dosta praznina jer se kod nas uopće nijesu istraživala vrela. Red je, dakle, da jednom započnemo i time ćemo se pokazati dostojni sinovi vrijednih naših pređa, podignućemo Boku na veći stepen kulture i steći priznanje izobraženog svijeta" (cit. prema Mijušković 1968:56). Do osnivanja Pomorskog muzeja u Kotoru došlo je, međutim, tek 1938. godine, a njegov osnovni fond čini bogata zbirka koju je sakupilo, i tijekom oba rata sačuvalo, Plemenito tijelo. Danas je službeni naziv te ustanove "Pomorski muzej Crne Gore".

[20] Organe reformirane Bokeljske mornarice čine skupština, predsjedništvo, admiralat, aktivni sastav Bokeljske mornarice sa svojim časništvom i nadzorni odbor. Redovnu skupštinu, koja se održava svake treće godine, saziva predsjedništvo, a ono se sastaje najmanje jednom godišnje uoči Dana mornarice. Za tematiku Kola važno je, međutim, pojasniti aktivni sastav Mornarice. Njega čine "mornari", odnosno "oni redovni članovi koji u nošnji bokeljskih mornara sudjeluju na manifestacionim nastupima Bokeljske mornarice" ([S.n.] 1964:12). Uz odobrenje admirala, časništvo aktivnog sastava (major, dva kapetana, ađutant, osam oficira, šesnaest podoficira, barjaktar i kolovođa) saziva sastanak ovog organa najmanje trideset dana prije Dana mornarice, kojemu prisustvuje i admiralitet, a njihova odjeća, obaveze i nastupi regulirani su posebnim pravilnikom (v. [S.n.] 1964, [S.n.] 1976).

organizacijama u zemlji i izvan nje (v. [S.n.] 1964:10). Osnovni rad Mornarice vezao se uz podržavanje znanstvenoistraživačkih radova na području pomorstva, objavljivanje tematskih publikacija, prikupljanje i obrađivanje arhivske građe o pomorstvu, kao i bavljenje pitanjem materijalog i društvenog položaja pomoraca. Sjedište udruge ostalo je i dalje u Kotoru, no kako se njezina djelatnost počela protezati na cijelo područje SFRJ,[21] u drugim gradovima i mjestima Jugoslavije osnivale su se njezine podružnice.[22] Od 1964. do 1989. godine admiral Bokeljske mornarice bio je akademik Vladislav Brajković,[23] a godine 1973. status počasnog admirala dobio je Josip Broz Tito. Svoj je dan Bokeljska mornarica obilježavala na dan Jugoslavenske ratne mornarice (10. rujna), pa Statut više ne sadržava nikakve dodatke koji bi upućivali na dotadašnju povezanost društva i kotorskog sveca zaštitnika. Mornarica tada prestaje sudjelovati u proslavi blagdana sv. Tripuna, a u slučaju prekida djelovanja, prihvaćeno je da njezina imovina pripadne Pomorskom muzeju u Kotoru (v. [S.n.] 1964:16).

Po završetku razdoblja socijalističke Jugoslavije, Bokeljska je mornarica donijela novi Statut (1991.), prema čijim odredbama djeluje sve do današnjih dana. Treba istaknuti, kao značajnu promjenu, da se njime Mornarici ponovno vratila nekadašnja tradicionalna uloga unutar Svečanosti sv. Tripuna, te da je dan Mornarice postao 26. lipnja, datum donošenja poznatog Statuta Bratovštine sv.

---

[21] "Član 1. Statuta daje Bokeljskoj mornarici široki jugoslavenski karakter, za koji smatramo da joj potpuno odgovara s obzirom na njeno skoro dvanaestovjekovno postojanje i održavanje slavenskog i pomorskog kontinuiteta na ovom dijelu Jadrana, a naročito s obzirom na činjenicu što se ona smatra jednim od najstarijih udruženja svoje vrste u svijetu i možda jedinim koje neprekidno živi 1150 godina" ([S.n.] 1964:7-8).

[22] Prema riječima sadašnjega viceadmirala Bokeljske mornarice, gospodina Ilije Radovića, tadašnje su podružnice činili gradovi Tivat, Herceg Novi, Split, Rijeka, Zagreb i Beograd.

[23] "Za admirala je jednoglasno izabran prof. dr. Vladislav Brajković, profesor pomorskog prava na Pravnom fakultetu Zagrebačkog univerziteta, doživotni član Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, dopisni član JAZU i član Académie de Marine u Parizu, inače potomak veoma stare i ugledne peraške porodice, koja je u prošlosti dala veliki broj vrsnih pomoraca" (Mijušković 1968:60). Uz navedeno, Vladislav Brajković je još poznat kao pokretač i urednik Pomorske enciklopedije Jugoslavenskog leksikografskog zavoda.

Nikole mornarâ iz Kotora. S obzirom na to da je Boka kotorska danas dio samostalne države Crne Gore, službene podružnice društva čine samo gradovi Tivat i Herceg Novi. Od 1989. godine do danas, admiral Bokeljske mornarice je dr. Miloš Milošević,[24] čijim se riječima najprimjerenije može zaključiti ovaj povijesni prikaz Bokeljske mornarice:

> "i pored izvjesnih plima i oseka, Bokeljska mornarica u Kotoru, išla je za onim što je najdragocjenije, a to je valoriziranje golemog kapitala, koji je proizašao iz izuzetnih žrtava pomoraca pod jedrima, dok su se probijali na stranim tržištima, stjecali zaslužene privilegije i postali kičma gospodarskog i kulturno-umjetničkog razvoja svoga kraja. Pretvarajući, pritom, pasivni kamenjar u kraj biranih baroknih palača i crkava koji je ušao u popis svjetske baštine UNESCO. Ne propuštajući da održava i tradiciju pomaganja siromašnim i bolesnim, moderna Mornarica je išla za tim i da, sa svojim skromnim financijskim sredstvima, promovira Okrugle stolove i tribine iz kulturne i umjetničke prošlosti i održava uspomene na krupne datume i ličnosti Boke kotorske, a sve u cilju znanstvenog produbljivanja povijesti pomorstva i stvaranju klime što boljih međuljudskih odnosa" (Milošević 2003a:31).

Statut Bratovštine sv. Nikole iz 1463. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

[24] Miloš Milošević podrijetlom je Dobroćanin i potomak obitelji koja je nekada također bila okrenuta pomorstvu. Diplomirao je na Pravnom fakultet u Padovi i Filozofskom fakultetu (romanistiku) u Beogradu, doktorsku disertaciju na temu "Boka Kotorska za vrijeme mletačke vladavine (1420.-1797.)" obranio je na Filozofskom fakultetu u Zadru, a u Parizu je završio specijalizaciju iz arhivistike. Bio je ravnatelj Historijskog arhiva u Kotoru, predsjednik Saveza arhivskih radnika Jugoslavije i predsjednik Sekcije profesionalnih društava arhivista pri UNESCO-u. Osim pravom, filologijom, poviješću i arhivistikom, bavio se proučavanjem književnosti, arhitekture i glazbe (završio je i srednju glazbenu školu u Subotici). Za svoj znanstveni i publicistički rad dobio je brojna domaća i međunarodna priznanja. Između ostaloga, odlikovan je i Redom Danice hrvatske s lentom i likom Katarine Zrinske (v. Milošević 2003b, Schubert 2005, Schubert et al. 2005, http://www.bokeljskamornarica.org).

2.2. Nošnja, oružje i druga obilježja

Nošnja Bokeljske mornarice, baš kao oružje i posebna obilježja koja idu uz nju, te prigode u kojima se nosi, regulirani su i detaljno opisani u Statutu i Pravilniku društva (v. [S.n.] 1935:13-16; [S.n.] 1976). Prema nekadašnjim odredbama, nošnju su mogli nositi samo članovi Mornarice prigodom okupljanja njezinog aktivnog sastava pod oružjem i zastavama, a pojedinačno tek u iznimnim zgodama i uz posebnu dozvolu uprave ili majora. Pritom se osobito vodilo računa o izgledu i ponašanju članova, a onima koji se nisu ponašali u skladu sa statutarnim odredbama slijedila je kazna u obliku zabrane jednoga nastupa (v. [S.n.] 1976:10). Nošnja se danas također nosi u propisanim službenim nastupima Bokeljske mornarice, no i građanima se dopušta da ju obuku u tim prigodama, uz uvjet da se u njoj ponašaju dostojanstveno.[25]

Hijerarhija koja vlada unutar društva zamjetna je i na nošnji. Odjeća mornara razlikuje se od odjeće admirala i časnika, a njihovi se činovi raspoznaju po dodatnim obilježjima. Gledajući nošnju u Kolu, iz razumljivog je razloga dominantna ona mornarska. Nju nose svi plesači osim kolovođe i mornara na začelju ("zadnjega"), čije nošnje imaju časnička obilježja. Raznolikosti odjevnih detalja u Kolu posebno pridonosi posljednja figura, u kojoj se, osim mornarske i majorske, nalaze još nošnje barjaktarâ, malog admirala i admirala.[26]

---

[25] Nedavni izgred u Kotoru potvrđuje da se društvo uvelike brine za dostojanstvo Mornarice i njoj pripadajućih obilježja. Naime, pojedini su kotorski ugostitelji angažirali jednog građanina da na njihovim terasama i samome ulazu u grad "održava red", odnosno da udaljava ljude koji, vjerojatno proseći novac, ometaju njihove goste. S obzirom da je dotični građanin pritom bio obučen u nošnju Bokeljske mornarice, upotpunjenu modernim sunčanim naočalama, te da se takav slikao sa turistima uz određenu novčanu naknadu, Bokeljska je mornarica pismenim zahtjevom zatražila od Općine i Ministarstva unutrašnjih poslova da spriječe ovakvo "oskvrnjivanje i omalovažavanje" njihove odore. Taj su čin osudili i kotorski građani, podržavajući upravu društva u nastojanjima oko zaštite svoje tradicije (v. [S.n.] 2008b).

[26] "Jedna od karakteristika Bokeljske mornarice kroz vjekove jeste da je okupljala sve generacije. Oni koji bi počeli da učestvuju u njenim manifestacijama, većinom su ostali vjerni do duboke starosti. S druge strane, naročito je čin malog admirala, koji se zvanično stiče i ima određene funkcije, uticao na interes najmlađih" (Brajković et al. 1986:26). Mali se admiral smatra podmlatkom Mornarice i simbolom generacijskoga kontinuiteta. Kako mandat maloga admirala traje godinu dana, svaki se put na 13. siječnja za to mjesto iznova bira drugi dječak uzrasta 8-12 godina. Njegova je službena funkcija da najavljuje Svečanosti sv. Tripuna izgovaranjem *loda* (pohvala svecu), da prati admirala u njegovim

Osnovu nošnje čini bijela platnena *košulja*, izvorno na prsima obrubljena čipkom, koja oko prevrnutog ovratnika ima manju crnu *leptir mašnu*. Košulju prekriva *ječerma*, odnosno prsluk čija su leđa izrađena od raznobojnog platna, a prsa od crvenog ili tamnog baršuna, ukrašena još i zlatnim *širitima* i *kitama*. Na nju se oblači izrazito otvoreni i do pojasa dugačak *koret* od lanene svile, obrubljen zlatnim *gajtanom* i s rukavima malo zavrnutima prema van. Na glavi je crna svilena kapa, *ćeverica*, koja na vrhu ima *tepeluk*, odnosno zlatnom "žicom" izvezeno polje, ukrašeno crvenim ili zelenim cvijetom u obliku kadife. Mornarske su *gaće* specifičnog oblika i sežu do ispod koljena, a izrađene su od crne svile ili satena. U gornjem su dijelu izrazito široke i "nabušene", zavezane *gaćnikom*, a u donjem se sužavaju do uz samu nogu. Rub njihovih potkoljenica, kao i ostali šavovi, ukrašeni su također zlatnim ili svilenim gajtanom. Na nogama mornari nose *bječve* crne boje, koje sežu do koljena i lakirane cipele, zvane *crevlje* (*mulice*) ili *gondolete*. One su obično oštrih vrhova, niske i otvorene s *uzlom* od 2 cm iz široke crne vrpce. Oko struka se veže kožni ili svileni nosač oružja, *ćemer*, a preko njega se stavlja *pojas* ili *pâs* od crvene ili plave svile. Kako bi se zaštitili od kiše i hladnoće, mornari mogu nositi *struku*, presavijenu preko prsa i prebačenu preko lijevog ramena.

S obzirom na to da je oružje također sastavni dio nošnje, za pâsom se još nose dvije male puške, *kubure* i *ledenice*, zataknute u pregrade ćemera, odnosno nož ili *vrbija*. Oko pasa se privežu otraga desno i dvije veće *ćese*, te na desni bok sprijeda jedna manja. Ćese su zlatne, srebrne, pozlaćene ili od metala, a služe za nošenje puščanog praha. Pri krajnjem dijelu pojasa natakne se *tobolac*, koji također služi za puščani prah ili duhan, a o ramenu se nose puške sa zelenom vrpcom, uglavnom *džeferdari* ili *šaralije*.

---

javnim nastupima i da pri kraju plesa ulazi u Kolo zajedno s časništvom i visokim uzvanicima (v. [S.n.] 1935, http://www.bokeljskamornarica.org).

Mali admiral, osim što ne nosi oružje, ima nošnju istovjetnu mornarskoj, a barjaktari ju nose neznatno izmijenjenu. Oni na ruke stavljaju bijele rukavice i nemaju one dijelove nošnje koji služe za puške i puščani prah (ćese, tobolce i ćemer), jer njihovo oružje čine mačevi koje nose uz bok.

Kolovođa također ima mornarsku nošnju kada ne vodi Kolo, a "kad kolo vodi, ostavlja pušku, ćese i ćemer, te oblači *dolamu* narednika i bijele rukavice" ([S.n.] 1935:16).[27] Istu odjeću ima i mornar na začelju Kola ("zadnji"), a časničko se obilježje očituje u jednoj srebrnoj vrpci, širine ½ cm, prišivenoj samo na lijevom rukavu te tamnom kalpaku bez perjanice. Pripadajuće oružje je sablja sa zlatnom *kublom*. Za sam ples iznimno je važno istaknuti da se noževi i puške većine plesača-mornara, kao i sablje dvaju plesača-časnika prije izvedbe uvijek odlažu u stranu te da se Kolo Bokeljske mornarice pleše samo s maramicama.

Admiralova se nošnja sastoji od bijelog krznenog *kalpaka* s bijelom perjanicom, *ponponom*, pričvršćenom na prednjoj strani mesinganim grbom Bokeljske mornarice ili, u starije vrijeme, *jugoslovenskom rozetom* ([S.n.] 1935:14). Ispod su dva šira isprepletena zlatna gajtana, deblji i tanji, koji su pričvršćeni zlatnim kitama po strani rozete. Odjeća admirala razlikuje se od mornarske po crnoj dolami od "svite", sa zlatnim širitom oko vrata i gajtanima na rubovima. Dolama je otraga još ukrašena i dvjema zlatnim kitama, koje nose svi časnici, te s pet zlatnih kita sa svake strane sprijeda. Na njezina se oba rukava nalaze obilježja admiralske časti: to je zlatna vrpca širine 2 cm prišivena vodoravno, povrh nje druga koja je nešto uža, a nad njima – u okomitom smjeru – nalazi se zlatni poluluk iste širine kao i donja vrpca.

---

[27] Prema statutu i pravilniku u koje trenutno imam uvid, dolama kolovođe nekada je odgovarala dolami narednika, no iz osobnog kontakta s kolovođom u Kotoru saznala sam da on nosi dolamu majora, koja ima sljedeća obilježja: Vodoravno je prišivena zlatna vrpca široka 1 cm, a iznad nje se nalazi još jedna širine ½ cm, s polulukom. Na glavi inače nosi tamni kalpak s crnom perjanicom i nešto tanjim gajtanima ispod rozete, a dok vodi kolo ima običnu ćevericu. Razlog tomu je dugogodišnje članstvo u Bokeljskoj mornarici zbog kojega je stekao čin majora prije nego je postao kolovođa.

Osim po dolami, admiral se razlikuje i po tome što nosi visoke lakirane crne čizme, koje sprijeda imaju zlatne kite, a za hladnijeg vremena može obući kabanicu ili struku. Od oružja, uz njegovu nošnju ide sablja sa zlatnom *kublom* ili *balčakom* (Šerović 1962:1858), koja se nosi s lijeve strane zataknuta o kožni remen. Uz sve navedeno, admiralu pripada još i *admiralski štap*.[28]

Nošnju Bokeljske mornarice čini odjeća koja predstavlja spoj starinske bokeljske nošnje,[29] kakva se oko Zaljeva nosila početkom 19. stoljeća, i detalja karakterističnih za vojničke odore. Njezin sastavni dio, kako je bilo dopušteno još od vremena austrijske vlasti, čini i povijesno oružje,[30] a zbog tako jasno istaknutih vojničkih obilježja, često se umjesto riječi "nošnja" može čuti kako Bokeljska mornarica ima "odoru" ili "uniformu". Ona je u osnovi crna, jer su takvi svi njezini vanjski dijelovi, no oživljena je zlatnim ukrasima te bijelom, tamnoljubičastom i

[28] Odjeća i oružje svih ostalih časnika u osnovi su jednaki admiralskoj, odnosno od nje se bitno razlikuju samo po crevljama, te ih iz tog razloga u daljnjem tekstu neću posebno navoditi. Na razlike u činovima upućuje boja, širina i broj zlatnih vrpci na rukavima dolame, boja kalpaka i veličina perjanice na njemu te ukrašenost nošnje širitima, kitama i gajtanima, koja se povećava u skladu s činom. Činovi se u mornaricama općenito pojavljuju tijekom 17. stoljeća, a u ratnim mornaricama i nešto kasnije. Nastali su zbog potrebe reguliranja starješinskih odnosa i podjele poslova na brodu, koji su s razvojem organizacije i naoružanja postajali sve složeniji. Osim admiralskog, drugi su se činovi inače oblikovali uz određena odstupanja, ovisno o dužnostima koje su oficiri obavljali te veličini i naoružanju broda (v. Matulić 1975, Isaić 1989).

[29] Ova je nošnja još u 16. stoljeću bila poznata po svojoj kvaliteti te bogatoj i lijepoj izradi. Predaja kaže kako je prenesena sa Zapada, baš kao i fine tkanine od kojih se izrađivala, a koje su iz mediteranskih zemalja u Boku stizale zahvaljujući razvijenoj pomorskoj trgovini. Najstariji opis te nošnje dao je Vuk Karadžić, nazivajući ju "pravim bokeljskim odijelom", a činili su je: crna svilena kapa, crna ili bijela marama, bijela platnena košulja (u svečanijim prilikama s crnom leptir-mašnom), crni svileni *kružat* sa srebrnim dugmadima, tamni svileni koret, duge donje platnene gaće, kratke gornje široke gaće, crna svilena duga dolama ili kratak *gunj*, svilene bijele čarape do koljena, crevlje mulice, ćemer, crveni svileni pojas i oružje. Ovakva se nošnja nosila u svečanim prilikama, a njezina je vrijednost potkraj 19. stoljeća bila "od 200 do 400 forinta", što se smatralo "dosta skupim" (prema Parall 1899:27). Od sredine 19. stoljeća građansko je odijelo počelo potiskivati nošnju, a spomenuta se tradicijska odjeća najduže zadržala u Dobroti. Naime, "dobrotski mladići se van svoga mjesta već gotovo svi oblače 'na talijanski način', ali kad se vrate u svoje mjesto, gdje moraju nositi oružje, odmah oblače nošnju" (Milošević 2003b:355). Stoga se bokeljska nošnja ponegdje naziva još i "dobrotskim odijelom" (v. Vukmanović 1970).

[30] Prema zapisima Vuka Karadžića, oružje je bilo sastavni dio ne samo stare bokeljske nošnje, nego i drugih tipova muških nošnji u priobalju i zaleđu Boke kotorske, kao što su risanska i crnogorska (Vukmanović 1970:139). "Izrađivalo se u Kotoru, koji je u 14. i 15. stoljeću imao jake i brojne zanatlije oružara (...), a bavljenje pomorstvom čini da se u Boku sliva oružje italijansko, albansko, njemačko i sjeveroafričko" (Brajković et al. 1986:44). Osim oružara, Kotor je tada imao i razne druge obrtnike kao što su krojači, obućari, krznari i zlatari. Materijal za odjeću nabavljao se još u 13. i 14. stoljeću iz raznih zemalja, najviše Italije, ali i iz Zadra i Dubrovnika. Od 15. stoljeća u Boki se izrađuje "čoha" i obično platno, a u 19. se stoljeću u Perastu počela proizvoditi svila (v. Vukmanović 1970, Brajković et al. 1986).

crvenom bojom, koje se uočavaju na košulji, rukavicama, ječermi, pojasu ili rukavu koreta. S obzirom na to da je posjeduju malobrojni Bokelji, nošnja se danas uglavnom nalazi u muzejima ili u vlasništvu Bokeljske mornarice, koja je za potrebe nastupa posuđuje svojim aktivnim članovima.

U novije vrijeme, upravo od strane sadašnjeg admirala Bokeljske mornarice, predložene su određene izmjene u nošnji koje bi se trebale temeljiti na odbacivanju novijih dijelova u svrhu njezina povratka izvornijem izgledu. U skladu s tim on se zalaže za zamjenu crne leptir mašne, koja je u uporabu ušla početkom 19. stoljeća, sa starinskim srebrnim gumbom ili maramicom,[31] odnosno za vraćanje *getâ*, starih ukrasnih pokrivača za noge, što bi dalo "estetsku cjelovitost nošnji Bokeljske mornarice".[32] Osim toga, prisutna je i tvrdnja da su časnici nekada nosili *dvoroge kape*,[33] koje su iz nošnje nestale nakon Prvog svjetskog rata, no zasada se još ne spominje zamjena kalpaka takvom kapom.

Unatoč tomu što je oduvijek bila odjeća za svečane i posebne prigode,[34] nošnja Bokeljske mornarice ima snažno izražen funkcionalni aspekt. U njoj se ne ogleda samo usvajanje kulturno-materijalnih obilježja Mediterana i nekadašnje bogatstvo Bokelja, nego i svakodnevica njihovog života na brodu. Nju su, kako je poznato, činile i borbe protiv Turaka i pirata, koje su od pomoraca zahtijevale dobru

---

[31] "[I]mamo nepobitnih dokaza na originalnim starim portretima XVIII i XIX v. da se košulja ranije zakopčavala oko vrata jednim ovećim srebrnim dugmetom, ili presavijenom maramom. Smatramo naročito ukusnim i dekorativnim spomenuto dugme, koje se logično uklapa sa sličnim ukrasima na koretu i rukavima košulje. Prema tome bi, po našem mišljenju, kasnije dodatu i sasvim neukusnu 'leptir mašnu' trebalo ukloniti" (Milošević 1972:189, 2003b:181).

[32] "Nošnja, naime, kod pažljivog posmatranja ima jedan ružan 'prazan prostor', koji isto djeluje neukusno. To je dio od plitkih cipela, pa preko donjeg suženog dijela 'gaća', do koljena. Očito je da su ranije tu morale biti dokoljenice ili neke 'gete'. I zaista, nedavno je Pomorski muzej u Kotoru otkupio od obitelji Sablić iz Dobrote, jedan izvanredno lijep primjerak 'geta' od crvenoga pliša, ukrašenih sa strana srebrnim dugmadima, koje se savršeno uklapaju u 'gondolete'" (Milošević 1972:189, 2003b:181).

[33] "Na glavama mornara je stara i autentična kapica. Ali na glavama oficira (ranije zvanih časnika), nisu bile današnje šubare nego dvoroge kape, o čemu postoji sigurna dokumentacija u Pomorskom muzeju, a poznato je i kada je i zašto došlo do zamjene" (Milošević 2006:265).

[34] "Kad bi se bokeljski brod vraćao u Boku, pozdravio bi je 'gruvanjem topova'; njegov kapetan 'zbacio bi sa sebe latinsku nošnju' i navukao dobrotsko odijelo da bi dostojanstveno, kao pravi Bokelj, ušao u svoj zavičaj" (Vukmanović 1970:137).

organiziranost posade i naoružanje. Koliko je pak način privređivanja Bokelja ostavio traga u odjevnim predmetima stare bokeljske nošnje, a time i nošnje Bokeljske mornarice, odnosno kako je izgledala svakodnevna odjeća bokeljskih pomoraca, može se vidjeti iz usporedbe s odjećom kakvu su na Levantu (istočnom Mediteranu) u 16. stoljeću nosili mornari na manjim trgovačkim brodovima. Jer "odjevni pribor pomoraca na Levantu pa i na širem promjeru Sredozemlja odavna je podjednak, tako da se samo po nevelikim lokalnim oznakama regionalne varijante odvajaju od tipske cjeline" (Gušić 1976-1978:407). Stoga se osnovnim mornarskim "odjevnim priborom" u 16. stoljeću može smatrati mornarska kapa, košulja, orijentalni pojas, mornarske gaće, maramica, čarape, plitke cipele, prekrivač i pečatnjak.[35] Prema zapisu o izgledu dobrotskog pomorca s početka 18. stoljeća, vide se i druga obilježja bokeljske nošnje, kao što su ječerma, srebrna dugmad i "kaputić".[36] Nije, dakle, teško zaključiti kako su se, usporedo s rastom ekonomske moći Bokelja, na praktičnu odjeću s vremenom taložila i ona obilježja bokeljske nošnje u kojima se prepoznaju

---

[35] Za mornarsku se kapu pretpostavlja da je bila duža i na dva kraja u čvor skupljena u obliku manje vreće. Takva je kapa, izrađena od tanke vunene niti, na Krku i Hvaru poznata pod imenom *berita vela*, a u okolici Dubrovnika kao *malteška*. Košulje su se izrađivale od bijelog platna ili žućkastog pamuka, kakav se proizvodio u Egiptu i izvozio u sve zemlje, a maramica (*faculet*) sastavni je dio odjeće još od srednjeg vijeka. Mornarske su gaće bile istovjetne onima koje su se u Dubrovniku nazivale *brageše*. Pretpostavlja se da su sezale do ispod koljena, gdje su se vezale trakama, te da su bile komotne i obilato nabrane u struku kako bi se mornari lakše kretali po brodu. Pojas se na Jadranu upotrebljava od ranog 16. stoljeća, usporedo s usvajanjem turskih tkanina i odjevnih predmeta. Čini ga duža mekana tkanina nekoliko puta omotana oko struka, a njegov je najstariji naziv *cingulum*, *cintura* ili *centura*. Preuzevši kasnije naziv *skundar* ili *skandar*, takav orijentalni pojas, od tanke vunene pređe ili svile, ostaje do danas dio mediteranskog muškog narodnog ruha. S vremenom će preuzeti naziv *trabolos*, prema Sirijskoj luci Tripolisu, koji je kasnije bio središte izrađivanja i prodaje masovne tekstilne robe, otkuda se izvozila i ova vrsta tkanih pojaseva. Čarape su bile tipa vunenih *bječvi*, koje je mornar obuvao za hladnijeg vremena ili bolje zgode kod izlazaka na kopno, dok je na brodu većinom bio bos ili je imao mekane *firale*, odnosno levantske plitke cipele od kože, krojene istočnjačkim načinom na jedan kalup za obje noge. Kako takav tip cipele oblikom podsjeća na brodicu, u Dubrovniku su one nazivane *kondure*, a u tome se vidi analogija s bokeljskim *gondoletama*. Za prekrivač se pretpostavlja da je bio vuneni, kakav je u srednjoj Dalmaciji i danas poznat kao *šćavina*. Pečatnjak se nosio iz praktičnih razloga: njime su se koristili pučani, trgovci i pomorci pri zaključivanju poslova, slanju pismenih poruka ili nekom drugom jamstvu, a tek kasnije postaje vrsta muškog nakita (v. Gušić 1976-1978).

[36] "Dobrotski pomorac je 1724. godine nosio ječermu od crvenog sukna s malim srebrnim dugmetima, široke gaće od plavog porheta sa ljubičastim dokoljenicama umjesto čarapa i cipele. Bio je ogrnut kaputićem prebačenim 'na mornarski način'. Nosio je brkove i ne mnogo dugu kosu, povezanu u perčin" (Milošević 2003b:244).

"prekomorski utjecaji Španije i Italije, što je razumljivo s obzirom na trgovačke veze pomoraca" (Milošević 1972:189, 2003b:181).

Govoreći o tipizaciji narodnih nošnji, Ivanković kaže kako je za narodne nošnje Jadrana značajno praćenje stilskih epoha drugih europskih naroda, posebice iz zapadnih mediteranskih zemalja, no da se u pojedinim regijama mogu uočiti i tursko-orijentalni utjecaji. U cjelini gledano, nošnju Bokeljske mornarice odlikuju prevladavanje fine tkanine, mediteranski motivi, zlatni ukrasi, kontrast crne i jarke boje, baš kao i preuzeto tursko nazivlje gotovo svih njezinih dijelova.[37] Stoga ova nošnja pripada jadranskom tipu nošnje, odnosno "varijanti pučke nošnje primorskih gradova koja nosi elemente baroka i rokokoa" (Ivanković 1995-1996:419).

Zastava sv. Tripuna te nošnje časnikâ, mornara i malog admirala izložene u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru 2007. godine (foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

[37] *Gajtan*, *širit*, *tepeluk*, *kalpak*, *ječerma*, *dolama*, *ćemer*, *ćesa*, *kubura* i *džeferdar* pripadaju turcizmima, *ponpona* i *rozeta* preuzete su iz francuskog jezika, dok *koret* i *ledenica* upućuju na talijansko govorno područje (v. Klaić 1985, Deanović i Jernej 2002, Putanec 2003).

3. OPĆA OBILJEŽJA KOLA

Kolo Bokeljske mornarice gradski je tradicijski ples koji izvode samo muškarci, a pripada tipu lančanog plesa s maramicom. Njegovo je tradicionalno obilježje da se oblikuje nizanjem živopisnih plesnih figura, koje vrlo jednostavnim korakom plešu članovi Bokeljske mornarice tijekom Svečanosti sv. Tripuna u Kotoru.

Zbog velike starine običaja slavljenja kotorskog zaštitnika, kao i činjenice da ga je nekada izvodila slavna Kotorska mornarica, Kolo za sve Bokelje ima veliku vrijednost. Ne smatraju ga uobičajenim "folklornim plesom", nego baštinom davnog, za neke i obrednog kola kakvo su njihovi preci plesali u čast sv. Tripunu, a koji se običaj, uz određene izmjene, održao do danas. Stoga izvedbu Kola doživljavaju kao simbolično povezivanje bokeljske prošlosti i sadašnjosti, a iz takvog shvaćanja proizlazi još jedno bitno obilježje ovoga plesa: čuva se isključivo kao dio tradicije Bokeljske mornarice koja ga službeno izvodi samo uz rijetke i važne svečanosti, strogo propisane Statutom toga društva. U skladu sa Statutom predviđena je mogućnost izvedbe Kola mimo normiranih prigoda, no u tom slučaju slijedi poseban protokol. Potrebno je uputiti pisanu molbu Bokeljskoj mornarici u kojoj se objašnjava značaj samoga događaja koji zahtijeva takvu iznimnu izvedbu. Potom se sastaje admiralitet Mornarice (u osnovi ga čine admiral, dva majora, predsjednici podružnica i kolovođa glavnog odreda), koji razmatra molbu i vrednuje važnost datoga konteksta te na osnovu svoje ocjene donosi konačnu odluku. Bez sazivanja ovoga tijela ne može se, dakle, donijeti nijedna odluka o plesanju Kola, a takvi iznimni nastupi Mornarice uglavnom podrazumijevaju manifestacije vezane uz povijesne datume.

S obzirom na to da se specifičnosti izvedbenoga konteksta i plesne prakse Kola detaljno opisuju u sljedećim poglavljima, u nastavku ovoga iznose se njegova ostala obilježja.

3.1. Nazivlje

Kolo svetog Tripuna ili *Kolo Bokeljske mornarice* dva su osnovna naziva kojima se imenuje ovaj ples, a zabilježena su prvi puta 1844. godine u naslovu Raffaellijeva djela *Ballo di San Trifone o della Marinerezza di Cattaro*, što bi u prijevodu glasilo *Ples sv. Tripuna ili Kotorske mornarice*. Iz spomenutog se naslova vidi da se Kolo tradicionalno determinira isticanjem jednog od njegova dva bitna obilježja: izvedbenog konteksta[38] ili nositelja plesne prakse. Naslov Raffaellijeva rada upućuje također da su oba naziva u 19. stoljeću bila jednako legitimna i zastupljena. Ta se dvojnost imenovanja nastavila do danas, pri čemu se ponegdje zadržala ovakva uporaba oba naziva unutar istoga rada, dok se općenito uočava prisutnost više varijanti osnovnog nazivlja te, od sredine 20. stoljeća nadalje, češća determinacija Kola prema nositelju plesne prakse.[39]

Determinacija Kola izvornim izvedbenim kontekstom polazište je sljedećih naziva: *Bal sv. Tripuna* (Butorac 1941), *Kolo sv. Tripuna* (Parall 1899, A. Milošević 1927, [S.n.] 1935, Butorac 1941, Ilijin 1953, Šerović 1962, Ivančan 1977, Maletić 1986, [S.n.] 1995, Zebec 2001, [S.n.] 2003c, Milošević 2006, Hauser 2007, M. Md. 2007), *Tripun(j)dansko kolo* (Butorac 1941, [S.n.] 1941) i *Ples Svetoga Tripuna/Trifuna* (Raffaelli 1844, Nagy 1935). Determinacija Kola nositeljem njegove plesne prakse zastupljena je nazivima: *Kolo Bokeljske mornarice* ([S.n.] 1935, Butorac 1941, [S.n.] 1941, Ilijin 1953, Milošević 1972, 2003b; Račeta 1972, [S.n.]

---

[38] Butorac naziv "Kolo sv. Tripuna" objašnjava time što se kolo "igra o Tripunjdanu" (Butorac 1941:6).

[39] Na ovom bih mjestu htjela objasniti svoje razloge pristajanja uz, kako se vidi već iz naslova rada, *Kolo Bokeljske mornarice*. Kao polazišnu točku rješavanja ove problematike uzela sam suvremenu plesnu praksu te na osnovu toga pokušala prosuditi koji naziv preciznije definira današnje Kolo. Nisam se, dakle, vodila pitanjima koji je stariji ili zastupljeniji u literaturi, kao ni onima o sakralnoj i svjetovnoj simbolici figura, nego sam u središte stavila živo Kolo. Ukratko, ono se nekada izvodilo samo unutar Svečanosti sv. Tripuna, no danas se pleše u raznim prigodama, kako u Boki tako i izvan nje. S obzirom na to da je izvedbeni kontekst postao varijabilan te da Bokelji ples poimaju prvenstveno kao baštinu kotorskih pomoraca, naposljetku sam se opredijelila za "Kolo Bokeljske mornarice". Zbog jasne teme diplomskog rada, u njegovim se okvirima koristim i kraćim nazivom "Kolo", a kako bi se ono razlikovalo od kola kao generičkog pojma za ples, tu imenicu uvijek pišem velikim početnim slovom.

1974, [S.n.] 1975b, Zloković i Maslovar 1981, Cesarec 1982, Maslovar 1983, Brajković et al. 1986, Maletić 1986, [S.n.] 1995, Zebec 2001, Niemčić 2002, Grgurević 2003b, Schubert 2003, [S.n.] 2003b, Braić 2007, [S.n.] 2007), *Kolo Plemenitog Tijela Bokeljske Mornarice* (Petrović-Poljak 1914, Butorac 1941), *Ples Kotorske mornarice* (Raffaelli 1844) i *Ples mornarice* ([S.n.] 1932).

U prijevodima na talijanski i francuski jezik rabe se oba spomenuta kriterija, pa se susreću nazivi *Ballo di San Trifone* (Raffaelli 1844, Jireček 1923) ili *Ballo della Marinerezza di Cattaro* (Raffaelli 1844), odnosno *Le Kolo de Saint Tryphon* ili *Le Kolo de la Marine de la Boka* (Ilijin 1953) te *La ronde de Saint Tripun* (Milošević 2006).

Pokušaj determinacije Kola prema regionalnom kriteriju pripada sasvim novome dobu, a uočava se u nazivlju *Bokeljsko kolo* (Tomić 2003) i *Kotorsko kolo Svetog Tripuna* (Demović 2007). Talijanski prijevod potonjega glasi *Danza popolare sacra del San Trifone* i *Danza popolare di Cattaro di San Trifone* (Prosoli i Kantoci 2007). Ovo su, međutim, usamljeni primjeri, koji pritom ne upućuju na ikakvu bitnu promjenu po pitanju shvaćanja provenijencije Kola, njegovih izvođača ili odnosa nekadašnje i današnje plesne prakse. Kako se ti nazivi ne mogu smatrati tradicionalnima, a njihovo uvođenje opravdanim, pokazuju se kao nepotrebna proizvoljnost spomenutih autorâ.

3.2. Glazba i tekst

Najveća nepoznanica vezana uz Kolo Bokeljske mornarice upravo je glazba uz koju se ono pleše, jer o njoj nisu sačuvani nikakvi stariji podatci. Pretpostavlja se da je nastala u 19. stoljeću, a obično joj se pripisuje sličnost s rondom, menuetom, polkom ili sicilijanom. Od ovakvog razmišljanja odstupa Demović, koji smatra da "melodika predstavlja neki daleki odraz napjeva crkvenog himna večernje Svetog Tripuna"

(2007).[40] Kako sam u istraživanju naglasak stavila na izvedbenu praksu, ovdje slijedi tek jednostavnija glazbena analiza Kola bez upuštanja u detalje.

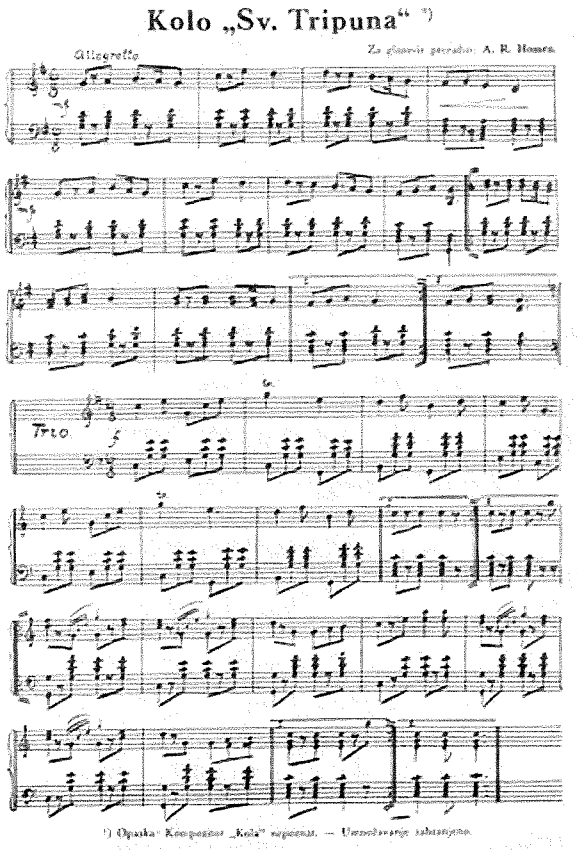

Zapis Kola iz Statuta Plemenitog tijela
([S.n.] 1935)

Prema priloženom zapisu, melodija je u $^{6}/_{8}$ mjeri i osnovnom tonalitetu G-dura. Oblik sugerira složenu trodijelnu (A B A) pjesmu: A-dio (*Allegretto*) sastoji se od male periode (8 taktova) i ponovljenog sekvenciranog dvotakta (4+4 takta), dok je B-dio (*Trio*) u C-duru i temelji se na dvije male periode (8+8 taktova) s repeticijama. Osim u prvoj periodi B-dijela, kroz cijelu se melodiju osjeća karakterističan ritam s osminskom pauzom unutar prvog ternara, a u A-dijelu i punktirani ritam drugog

[40] U Kotoru se 2006. godine održao međunarodni znanstveni simpozij na temu pasionske baštine, u okviru kojega je Demović govorio o starim pasionskim napjevima kakvi su se izvodili u Katedrali sv. Tripuna prije cecilijanskog pokreta. Napjevi su zabilježeni u djelu *Canto sacro di Zara* (1863.-1903.), kotorskog svećenika Grgura Zarbarinija, čiji se rukopis čuva u zadarskoj knjižnici Paravia. Demovićevo mišljenje o porijeklu glazbe nema uporište u napjevima koji su objavljeni u zborniku radova sa spomenutoga simpozija, no smatram da bi ipak trebalo pregledati sačuvano Zarbarinijevo djelo u knjižnici u Zadru.

ternara. Sama izvedba Kola podrazumijeva neograničenu repetitivnost: A- i B-dio naizmjenično se ponavljaju onoliko puta koliko zahtijeva trajanje izvedbe plesnih figura, a završetak je uvijek u C-duru, odnosno sa *Triom*. Kolo se obično izvodi u umjerenom tempu (MM = 80-88), sa značajnim ubrzavanjem koje nagovještava njegov kraj.

Prema predaji, notni tekst prvi je priredio za tisak Antun Homen,[41] no on se nikada nije dovodio u vezu s autorstvom. Homenova obrada Kola za klavir objavljena je, vjerojatno prvi put, u Statutu Plemenitog tijela 1935. godine, a s tim su u vezi razmišljanja da je on ujedno i prvi koji je melografirao Kolo. Ta pretpostavka ipak ne mora biti točna jer osnivanja puhačkih orkestara, koji se spominju pri tadašnjim izvedbama Kola i koji su vjerojatno posjedovali kakav notni predložak, datiraju iz ranijega vremena. Uz to, postoji još jedan fragmentarni zapis glazbe i teksta zajedno, objavljen u svojevrsnoj programskoj knjižici povodom Svečanosti sv. Tripuna 1928. godine. Ukoliko se taj primjerak usporedi s Homenovim, u notnom se tekstu otkrivaju drugačiji tonalitet i dinamika, kao i manje ritmičke i harmonizacijske razlike. Stoga je sasvim sigurno da je postojao stariji zapis Kola, moguće i drugog autora, od onoga iz Statuta Plemenitog tijela.

---

[41] Antun Homen (1906.-1989./1990.) bio je vrlo svestran kotorski glazbenik, koji je već u dobi od petnaest godina (1921.) postao dirigent i utemeljitelj mješovitog crkvenog zbora u Katedrali sv. Tripuna, a kasnije zborovođa i dirigent raznih glazbenih društava. Uz to se bavio pedagoškim i skladateljskim radom te je napisao misu "na osnovu slobodne obrade motiva iz popularnog Kola Bokeljske mornarice" (Milošević 1982a:142). Prema riječima glazbenikovog unuka, gospodina Roberta Homena, obitelj ne posjeduje njegovu ostavštinu, ali don Anton Belan potvrdio je da nešto postoji u Biskupskom arhivu u Kotoru. Stoga bi se ondje trebao potražiti eventualni predložak prema kojemu je nastala Homenova obrada Kola za potrebe tiska, a možda i spomenuta misa. Drugi trag vodi prema kotorskoj Gradskoj glazbi, koja bi možda mogla posjedovati kakav stariji notni zapis i općenito dokumentaciju o ranijim izvedbama Kola, jer se pouzdano zna da je već od sredine 19. stoljeća pratila nastupe Bokeljske mornarice, a s jedne fotografije, snimljene 1909. godine, jasno se vidi da je orkestar svirao iz malih notnih knjižica (v. Brajković et al. 1986:62).

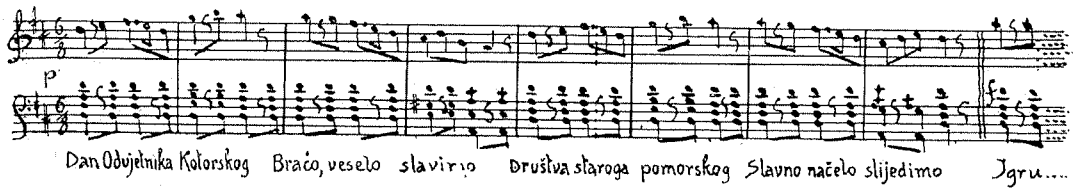

Zapis teksta i glazbe iz 1928. godine ([S.n.] 1928a)

Iako se za vrijeme plesanja Kolo ne pjeva, ono ima tekst i kao pjevano se uz pratnju orgulja izvodi tijekom crkvenih obreda za svetkovinâ sv. Tripuna. Tekst je 1859. ili 1866. godine[42] sastavio Pavo Kamenarović (1821.-1908.) te je, kao *Pjesan Bokeljske Mornarice*, objavljen u spomenutoj programskoj knjižici iz 1928. godine. U sljedećoj verziji nalazi se i u Statutu iz 1935. godine.[43]

PJESAN

Dan Odvjetnika Kotorskog
Braćo, veselo slavimo,
Družtva staroga pomorskog
Slavno načelo sliedimo;
Igru začmimo stogodnu
Pjesmu pjevajmo narodnu:

Mornarica davna
Nek se dično ponovi,
I svečanost slavna
U radostan dan ovi.
Dakle, braćo, složno
U ljubav se združimo,
Svi skupa pobožno
Svete moći slavimo:

Uljezimo — svi u kolo,
Rukama ruke pružimo,
Pokažimo — svim okolo
Da slogu bratsku vriežimo:
Potvrdimo — uz prigodu
I mi kô naši djedovi,
Da u rodu — ne zabludu,
Jedne smo majke sinovi.

Po narodnome odjelu
I po sjajnome oružju,
Ali najveće po djelu
Izgled budimo okružju:
Vazda združeni u slogu
Hvale pjevajmo svi Bogu:

Jošter, braćo, složno
Mučeniku TRIPUNU
Pjevajmo pobožno
Pjesmu hvala podpunu:
A na mnoga ljeta
Mornarica živjela,
Nje zadaća sveta
Blagim plodom uzpjela!

Svi zajedno — svi u kolo
Rukama ruke stisnimo
Potvrdimo — svim okolo
Da slogu bratsku ljubimo;
Nasliedujmo — to načelo
Što daše nama djedovi,
A Bog će dat — da veselo
Sliedit nas budu sinovi.

[42] "Sadašnji tekst kola Bokeljske mornarice sastavio je Pavo (Božov) Kamenarović, pomorski kapetan duge plovidbe iz Dobrote 1859. godine (...). Treća strofa ovog kola koje je istodobno himna Bokeljske mornarice glasi: (...)" ([S.n.] 1976:13). Drugi izvor kaže sljedeće: "Za vrijeme 'Kola' se ne pjeva, iako je kap. Pavo Boža Kamenarović napisao stihove 1866. god. u duhu tradicionalnog bratstva i jedinstva u Boki i preporodnih ideja toga vremena" (Brajković et al. 1986:56).

[43] Za razliku od Statuta, programska knjižica iz 1928. godine nije tiskana u Kotoru nego u Zagrebu, pa su ondje prisutne manje jezične intervencije u inače identičnim riječima pjesme (npr. umjesto "družtva" napisano je "društva", "slijedimo" umjesto "sliedimo" i sl.).

U narodu se pjevano Kolo nazivalo još i *Himnom-koračnicom* (A. Milošević 1934) ili *Dan odvjetnika kotorskog* (Butorac 1941). U razgovorima s kazivačima zapazila sam da se, uz izjave kako se u crkvi "pjeva Kolo" (usp. Majić 2001), za pjevani oblik plesa i danas rabi naziv koji spominje Butorac.[44]

3.3. Izvođači

Kolo u moderno doba pleše dio pripadnika aktivnog sastava Bokeljske mornarice, koji su obično prisutni u svim njezinim javnim nastupima unutar raznih manifestacija. Ples, međutim, podrazumijeva i pojedince koji nisu članovi društva ali svojom pojavom pridonose izvedbi Kola. Tako bi se svi izvođači mogli podijeliti na one koji pripadaju i ne pripadaju Mornarici, a prema načinu sudjelovanja još i na pasivne i aktivne. Pasivne bi činili oni koji ne plešu, nego samo kao uzvanici ulaze u posljednjoj figuri i mirno stoje (ili eventualno plješću) dok se ples odvija oko njih. Ova je skupina malobrojna, a čine je obično predstavnici svjetovne ili crkvene vlasti, visoki uzvanici te časništvo Mornarice s malim admiralom i barjaktarima. Druga je skupina ona koja pleše i sastavljena je od 16 do 24 mornara, koji izvode figure predvođeni kolovođom i pod paskom "zadnjega u Kolu".[45] Tu skupinu čine i mogu činiti samo članovi aktivnog sastava Bokeljske mornarice.

Kao najvažniji među plesačima ističe se onaj u ulozi kolovođe, a njegove su dužnosti jasno navedene i u Statutima.

> "Kolovodju imenuje Admiral po priedlogu Glavne skupštine od 13 januara. Kolovodja može biti po priedlogu skupštine imenovan na rok duži od godine dana, ali najdulje pet godina, a uz Kolovodju može biti predložen, odnosno imenovan, i njegov zamjenik. Kolovodja je dužan da povede

[44] Butorac o tekstu i glazbi općenito bilježi: "Pjesmu 'Dan odvjetnika kotorskog' u vezi s kolom, sastavio je jedan časni bokeljski veteran prošloga vijeka, Pavo Kamenarović, Dobroćanin, dakle pripadnik varošice, koja je ljubomorno čuvala stare bokeljske običaje i tradicije, barem one iz užeg obiteljskog kruga i društvenog života. Ali nije sigurno poznato ko ga je uskladio" (1941:6).

[45] "Kolo igraju po starodrevnom običaju i tradicionalnim figurama od 16 do 24 mornara pod vodstvom Kolovodje ili njegovog zamjenika" ([S.n.] 1935:19).

> uzorno i besprijekorno kolo Bokeljske mornarice koje se redovno izvodi dne 2 i 3 februara, te strogo prema starodrevnom običaju i po propisima unutarnjeg reda. Za besprekornu igru i ostalih učesnika nosi odgovornost, pa je zato dužan da pravovremeno preduzme mjere da izvođenje kola ispadne u punom redu" ([S.n.] 1935:33).

Njegov mandat danas službeno traje četiri godine, no obično se po isteku produžuje dok kolovođa, uz suglasnost admirala, ne predloži zamjenu, koju potom odobrava skupština (v. [S.n.] 1976:7).

Iako Statuti ne spominju posebno i dužnosti "zadnjega" u Kolu, usmena predaja ističe kako je njegovo mjesto vrlo važno. Butorac uloge prvog i posljednjeg plesača u lancu ovako opisuje:

> "Kolo vodi kolovođa, koji mora pokazati osobitu vještinu, smirenost i prisutnost duha. On i zadnji član kola nose za vrijeme igre časničku dolamu. Inače su odjeveni u divno mornarsko odijelo kao i ostali plesači. Kolovođa daje smjer i oblik, sastavlja i rastavlja slike, pri čemu je važna i uloga zadnjega člana. Ravnoteža u prvom redu ovisi o dobru držanju članova i sredine kola, ali se oslanja i na držanje zadnjega" (1941:11).

Osim odgovornosti, uloga kolovođe podrazumijeva i određeni ugled među Bokeljima. No Kolo se u novije doba ne izvodi samo u Kotoru nego i u Tivtu, pa unutar današnje Bokeljske mornarice postoje dvojica kolovođa: kolovođa glavnog odreda i kolovođa tivatske područnice. "Izlazak glavnog odreda" općenito znači sudjelovanje matice i područnica unutar neke manifestacije, odnosno zajednički nastup aktivnih članova Mornarice iz Kotora, Tivta i Herceg Novog. Kada on uključuje i izvedbu Kola, ples uvijek predvodi kolovođa glavnog odreda ili, ukoliko je odsutan, njegov zamjenik. Samostalni nastup matice ili područnice odnosi se na zasebni nastup članova Mornarice iz Kotora ili iz Tivta, pri čemu kolovođa glavnog odreda predvodi plesače iz Kotora, a kolovođa tivatske područnice, ili njegov zamjenik, plesače iz Tivta.[46]

---

[46] Bokeljska mornarica u Herceg Novom nema mnogo članova, a kako ondje ne postoji tradicija samostalnog plesanja Kola, izostaje i kolovođa područnice. U nastupima glavnog odreda Mornarice, prema riječima današnjega kolovođe Tripe Miloševića, sudjeluje tek jedan plesač iz toga grada.

O plesnoj praksi u Boki kotorskoj razgovarala sam s aktualnim kolovođama iz Kotora i Tivta, gospodom Tripom Miloševićem i Brankom Vuksanovićem, čija kazivanja iznosim u nastavku.[47]

Tripo Milošević (r. 1937. u Kotoru), kolovođa glavnog odreda

U mojoj obitelji postoji duga tradicija plesanja Kola: plesali su i otac, i djed, i pradjed. Tako sam i ja od svoje mladosti u Mornarici, a jedan sam od najstarih učesnika u Kolu. Otac me doveo kada sam imao petnaest godina. Najprije sam gledao, ali me vrlo brzo Ivo Milošević uključio u Kolo kao mornara. Ivo Milošević bio je veliki kolovođa. Nije imao obitelj pa je živio za Bokeljsku mornaricu, kojoj je bio strašno privržen. Kod njega su sve probe morale biti kao na nastupu, bio je fantastičan.

Nekad se plesalo na Dan Jugoslavenske mornarice (10.09.), a sada na Dan oslobođenja Kotora (21.11.), na Tripundan (03.02.) i na Dan Bokeljske mornarice (26.06.). Svi su ti datumi jednako važni i svečani. Mornarica inače ima nastup kad su posebni i veliki događaji, uglavnom na historijske datume. Takav je npr. nastup u Perastu, kada se slavi oslobođenje od Turaka uz obavezno gađanje kokota. Kolo sam uvijek plesao na otvorenom prostoru, samo sam ga u Zagrebu, iznimno, jednom izvodio na pozornici uz zvuk tamburice. To je bio prvi i jedini put da sam plesao Kolo bez Gradske glazbe i na pozornici. Inače nas uvijek prati Gradska glazba iz Kotora.

Kolovođa sam jedanaest godina, a naslijedio sam Slavka Roganovića, dok je moj zamjenik Branko Vuksanović. Skupština je izabrala da zamjenik kolovođe u Kotoru bude kolovođa iz Tivta. Jedan mandat kolovođe traje četiri godine. Kako se postaje kolovođa? Kolovođa daje prijedlog za svog nasljednika, ali skupština usvaja. Obično to bude netko tko već dugo igra pa nema problema s prenošenjem znanja. Figure se znaju, a gleda se stil. Kolovođa bi trebao biti jak, korpulentan, s dugim iskustvom plesanja i dobrim osjećajem za ritam. Držanje je takvo da palac lijeve ruke zakači za pâs, a desnom drži maramicu iza sebe. Prema oznaci na lijevom rukavu dolame vidi se da je kolovođa major. Na njemu je najveća odgovornost, a onda na "zadnjem", koji ima isto nošnju sa dolamom, ali bez činova. Zadnji je važan jer "oteže kolo" i treba znati kada podići ruku, kada ga otvoriti ili zatvoriti, a bira ga sâm kolovođa. Dok plešemo, sporazumijevamo se tako da si klimanjem glave damo znak.

Probe imamo obično dva-tri puta nekoliko dana prije nastupa. Najvažniji su sluh, ritam i držanje. Treba plesati dostojanstveno i ako mornar dobro ne pleše, neće biti u Kolu. Kad nastupamo zajedno s odredom iz Tivta, odgovoran je glavni kolovođa, tako da ni mornar iz

[47] S kolovođama sam razgovarala tijekom prve polovice 2008. godine. S obzirom na to da su se razgovori sastojali i od pitanja koja nisu vezana uz Kolo, kazivanja sam u tome smislu reducirala i prilagodila tematici ovoga poglavlja te pisanoj formi teksta općenito. Pritom sam nastojala, što je više bilo moguće, zadržati formulacije svojih sugovornika.

podružnice, ako ne igra dobro, ne može u Kolo. Na Dan grada igra se Kolo odvojeno u Tivtu i Kotoru, a na Tripundan zajedno. Kod nas ima 14-15 plesno aktivnih članova, a toliko i u Tivtu, dok u Herceg Novom ne plešu. Kad vodim Kolo imam svoj redoslijed, koji ima vrlo malu izmjenu kako bi se lakše spojila figura sa figurom. Figure su poznate, možda koja manje od zapisanih ali "tu je to". Svaka ima svoje značenje, srednjovjekovnu pomorsku simboliku: "kadena" je silazak u mrak i izlazak na svjetlost, itd. Plesati se započinje tako da smo oslonjeni na desnu nogu, koja je malo naprijed, a kad glazba krene, osjeti se takt i počinje se lijevom prvi iskorak. Gazi se punim stopalom, u ritmu, ali to dolazi sa dugim iskustvom. Kolo se pleše, ne igra se. Kritike na Kolo su uvijek dobre, ali dogodi se i da se nekada pogriješi. Zato i probamo par dana prije nastupa, obično u domu Škaljari ili u školskoj dvorani u Kotoru. Ako su neke veće svečanosti, onda imamo oko pet probi. Obično se za Tripundan Kolo malo bolje pripremi.

Prvi major inače daje raport odredu, a drugi major vodi Kolo. Ako nema prvog majora, onda drugi daje i raport. Mi nismo folklorno društvo, mi smo starodrevna Bokeljska mornarica. Folklor je škaljarsko i slična kola, a za Kolo Bokeljske mornarice svi znaju koje je to kolo. Iako sam aktivni član već 56 godina, planiram još dugo plesati. Kad budem osjetio da je kraj, predložit ću nekoga tko je dostojan tog poziva. Nema riječi kojima bih opisao što Kolo predstavlja za mene. Mogu biti bolestan ne znam kako, ali ako je Bokeljska mornarica u pitanju ... to je ljubav, želja, nešto najjače što me drži, tradicija i velika čast.

Branko Vuksanović (r. 1950. u Tivtu), kolovođa tivatske podružnice

Kolovođa tivatske podružnice postao sam na prijedlog Slavka Roganovića i to prilikom njezinog osnivanja, 1972. godine. U to doba probe smo imali tri puta tjedno, jer nas je Slavko Roganović, divan čovjek i tadašnji kolovođa iz Kotora, sve učio plesati. Nošnje smo dali napraviti, pa ih posuđujemo na korištenje svima koji se pridruže Mornarici. Podružnica broji 60 članova, od kojih 30 zna plesati Kolo, no 18-20 smatramo optimalnim brojem za izvedbu. Broj plesača se mijenja ovisno o tome plešemo li s Kotoranima ili sami, odnosno koliko nas zbog obaveza može nastupiti. Kada su oba odreda zajedno, onda se reduciramo na 15-18, a ukoliko nam je još i izvedbeni prostor skučen bude nas 12-13 plesača.

Figure koje mi izvodimo potpuno su identične onima koje izvodi odred u Kotoru. Može se malo promijeniti redoslijed, neka figura izvesti prije, ovisno o dogovoru, no to ništa znatno ne mijenja. Nikada se ne izvode sve figure, jer Kolo bi tada trajalo oko 25 minuta. Osim toga, za sidro treba 32-35 plesača pa se tijekom više od trideset godina, koliko plešem, nijednom nije izvodilo. Inače se sastajemo i vježbamo dva-tri puta prije nastupa. Tada se odredi konkretan broj igrača i njihovo mjesto u Kolu. Svi su poredani po visini i prebrojani na prvog i drugog u nizu. To je osobito bitno za treću figuru, "kadenu", jer prvi mora izaći korak naprijed, dok drugi ostaje u mjestu. Kada nastupamo sa Kotorom, uvijek se ima zajednička proba i tada Kolo vodi kolovođa glavnog odreda. Kolovođa mora znati dobro plesati Kolo i poznavati figure, imati sluh i stas, jer nije lijepo ako je

na početku Kola kolovođa od 160 cm visine. Uz navedeno, mora imati staž u Mornarici i zasluge, a obično ima i čin (ja sam oficir-poručnik), ali to nije uvjet. Mandat mi traje dvije ili četiri godine, ovisno o tome kada se skupština saziva, a moj je zamjenik Slaven Radimiri. Kolovođa i "zatezni u kolu" imaju dolamu s činom, dok ostali mornari imaju običnu nošnju.

U Hrvatskoj smo plesali nekoliko puta. U Splitu smo bili bar dvaput gosti tamošnjih Bokelja, mislim 1972. i 1973. godine, a plesali smo u hotelu "Marjan" i u "Lori". U Dubrovniku smo bili dva-tri puta na otvaranju Ljetnih igara, a ove godine smo s glavnim odredom plesali u Omišu, kada su slavili Dan oslobođenja grada. Plesali smo jednom i u Lisinskom u Zagrebu, kad je bila "Večer za tamburu".

Tivatska podružnica samostalno pleše na Lastovskoj fešti.[48] To je okupljanje Lastovljana i prijatelja Gornje Lastve, koje obično bude zadnju subotu u kolovozu i tamo već dugi niz godina nastupamo. Naši su nastupi inače točno propisani Statutom. Zvali su nas da plešemo u turističke svrhe u Budvi i na otvorenju sajma, ali nismo pristali. Ne nastupamo uvijek ni kada izlazi odred Mornarice. Tako smo na Hrvatskim danima u Kotoru bili prisutni "kao dekor", no nismo plesali. U Jugoslaviji smo plesali kad bi dolazili neki državnici, npr. Tito, ali isto ne uvijek. Dočekali bi ih i ispratili, ali nije se svaki put izvodilo Kolo. U zatvorenom obično igramo za Bokeljsku noć, to je naša interna fešta u veljači, koja bude subotu nakon Svečanosti sv. Tripuna. Slavimo ju u hotelu "Kamelija" i imamo puno gosti. Tada simbolično plešemo za otvorenje večeri samo lanac između stolova, da se pozdravimo sa gostima, a na podiju izvedemo koju figuru ako prostor dozvoli. Svakako da neadekvatan prostor šteti izvedbi, jer se ne mogu izvesti sve figure koje se inače plešu. Npr. "kolo u kolo" zahtijeva i veći prostor i više plesača, a ako je prostor manji onda se takva ili slična figura mora izostaviti, zbog čega Kolo nužno postaje šturo i loše.

Ne bih mogao reći kojem tipu plesa pripada Kolo. Folklor nije sigurno – ono prikazuje brodski život i radnje na brodu sa konopima, sidrom, lancima. Ne mislim da je to obredni ples, jer ne znam po čemu bi bio takav kad sve figure imaju pomorsku simboliku.[49]

Kolo se, kako kaže predaja, uvijek izvodi uz pratnju Gradske glazbe iz Kotora i Tivta. Takva praksa datira još od 1842. godine, kada je u Kotoru osnovan prvi puhački orkestar, tzv. *Građanska glazba*.[50] Taj je sastav imao obvezu "besplatnog sviranja u nizu vjerskih i državnih svečanosti, među kojima je bila i ona sv. Tripuna" (Milošević 1982b:61). Od 1848. uklopljen je u sastav tzv. *Narodne straže* u Kotoru i postaje *Banda della Guardia Nazionale* (*Puhački orkestar narodne straže*), te zadobiva

[48] Bokelji za stanovnike Lastve kažu "Lastovljani", a za njihovu nošnju "lastovska nošnja".

[49] Opisi kazivača slični su opisu plesanja kakav je u prvoj polovici 20. stoljeća iznio Butorac, koji se zahvalio "g. Ivi Petroviću-Poljaku i g. Marku Kurijalu na nekim podacima o kolu" (1941:10), što upućuje na zaključak da je svoj rad pisao također prema tadašnjoj usmenoj predaji.

[50] Orkestar je tada imao sedam klarineta, četiri trube, četiri horne, tri fagota, dva trombona, flautu, otavino, bubanj, tamburin te piatte (Milošević 1982b:62).

karakter vojne obveze. Uz odobrenje komandanta Straže, nastupao je i dalje kod narodnih i crkvenih svečanosti obiju vjera, no poslije 1850. godine u Boki se osnivaju i drugi sastavi, od kojih neki već imaju nacionalni predznak, kao npr. srpska muzika, hrvatska bokeljska, radnička ili škaljarska (v. I. Milošević 1970, M. Milošević 1982b, Obad 2003, Vulić 2004, Popović 2007). Iako se u izvedbi Kola spominju samo gradske glazbe, moguće je da su pri Svečanostima sv. Tripuna ponekad svirala dva ili tri sastava zajedno.[51]

U starije doba, dok je još postojala Kotorska mornarica, Kolo se vjerojatno plesalo uz zvuke starinskih svirala i frula (*zuffolino* i *piffero*) te bubnjeva (*tamburro*).[52]

3.4. Plesne figure

Plesne figure ili slike predstavljaju, uz Bokeljsku mornaricu i Svečanosti sv. Tripuna, još jednu posebnost Kola, a njihovo je postojanje prvi put dokumentirano potkraj doba Kotorske mornarice. Iako se pojedine ne izvode već dugi niz godina, smatra se da Kolo u cjelini čini dvanaest figura s nazivima koji upućuju na pomorsku simboliku. Posljednju poznatu shemu plesnih figura napravio je Pavao Butorac 1941. godine, a ona se kao predložak zadržala do danas, neovisno o promjenama koje su se s vremenom zbivale u konkretnoj plesnoj praksi. Pritom se u literaturi, kao jedina razlika u odnosu na Butorčevu shemu, uočavaju manje intervencije pojedinih autora u nazivlje figura, koje proizlaze iz drugačijih shvaćanja simbolike Kola, no njihov je

---

[51] *Glas Boke* 1937. godine izvještava kako su prigodom Tripundana svirale "tri muzike": kotorska, tivatska i škaljarska. "Muzike su pozdravile dolazak Kraljevog izaslanika, koji je primio raport i pregledao postrojenu vojsku i mornare, te zauzeo mjesto među odličnim uzvanicima u trijemu katedrale. Odmah zatim 16 krasno odjevenih mornara odigraše kolo uz pratnju Gradjanske muzike" ([S.n.]1937a).

[52] O glazbi unutar protokolarnog dijela Svečanosti Raffaelli je zabilježio: "frattigli recitare alcuni brevi rendimenti di grazie al Santo ed alcuni elogi al principe, che dicevansi Lodi, intercalate del suono di un zuffolino". U nastavku dodaje: "Il primo febbrajo raccoltisi al suono di tamburri e di pifferi sotto alla direzione degli ufficiali numerosi drappelli s'armati nelle più sfoggiate assise nazionali, e ripartiti in tre squadre distinte, si conducevano fra le scariche degli archibugi al palagio del rettore" (1844:4).

redoslijed i broj ostao neizmijenjen (npr. usp. Ilijin 1953, Milošević 1972, 2003b; [S.n.] 1974, [S.n.] 1976, [S.n.] 1995, Schubert 2003, Demović 2007).

Nazivajući figure slikama, Butorac ih je poredao prema simbolici na sljedeći način:

VRTLOG

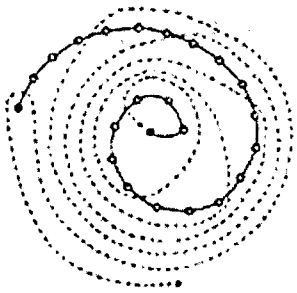

SLIKA 1

vrtlog

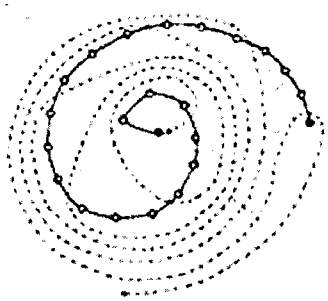

SLIKA 2

vrtlog u obratnom smjeru

BRODSKO ORUĐE

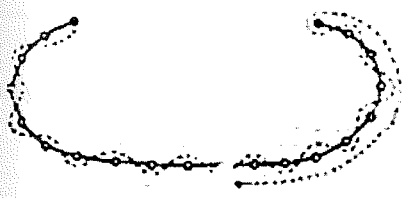

SLIKA 3

neprava veriga (lanac)

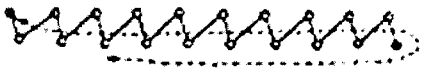

SLIKA 4

prava veriga (lanac)

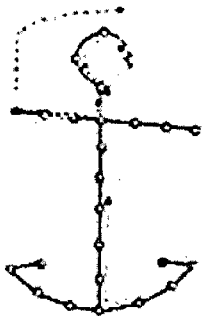

SLIKA 5

sidro

SIMBOLIKA POMORSKOG ŽIVOTA

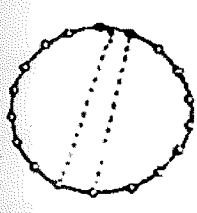

SLIKA 6

veliko kolo

SLIKA 7

dva kola

SLIKA 8

kolo u kolu

SLIKA 9

osmica

SLIKA 10

ušpug s izlazom na zadnjega

SLIKA 11

ušpug u obratnom smjeru

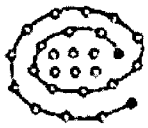

SLIKA 12

ušpug oko časnika

O podrijetlu figura koje donosi u svome radu, Butorac je zapisao:

> "U muzeju Bokeljske Mornarice postoji crtež, koji predstavlja Tripunjdansko kolo. Poklonio ga je Mornarici g. Ivo Petrović-Poljak 13. siječnja 1914. Crtež potječe od g. Josipa Brešana" (1941:10).

Isti autor dalje navodi kako je prema spomenutom, već postojećem crtežu napravljen novi "vještom rukom g. Iva Oblaka, nastavnika gimnazije u Kotoru" te da je

reproduciran za potrebe brošure *Tripunjdansko kolo*, u kojoj je priklopljen u tri odvojena dijela. Na kraju dodaje kako su redoslijed i nazivi slika malo izmijenjeni u odnosu na one koji je ostavio Ivo Petrović-Poljak.[53]

"Crtež" koji je Butorcu poslužio kao predložak danas se čuva u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru, a osim sheme figura, sadrži i kratak naputak o izvedbi Kola. Pri kraju naputka još je zapisano:

> "Ovaj spomen dar poklanja Pl. Tj. B. M. kolovođa Ivan Petrović-Poljak. Škaljari, 13. Siječnja 1914/J. Bressan" (Petrović-Poljak 1914).

U tom se dokumentu, međutim, također ne spominju figure nego slike, kojih je početkom 20. stoljeća bilo jedanaest, a nazivale su se: "vrtlog pravi", "vrtlog obratni", "lanac kušni", "lanac pravi", "veliko kolo", "dva kola", "osmica", "kolo s unutarnjim kolom", "ušpug s izlazom na zadnjega", "ušpug i obratno" te "ušpug i svršetak".

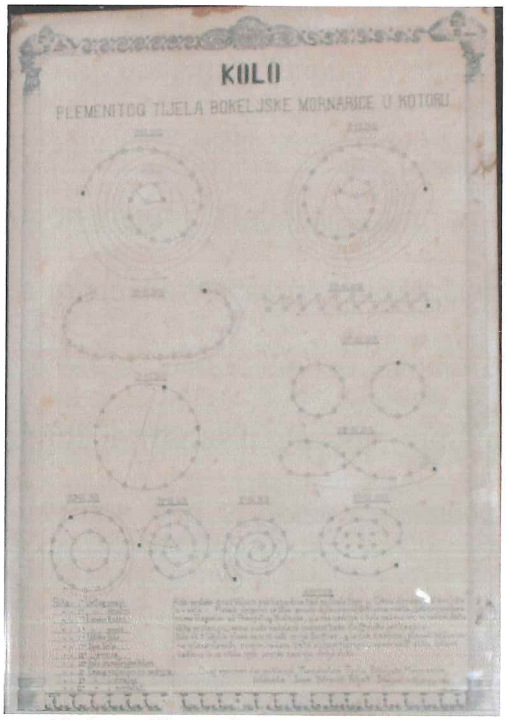

Najstariji zapis plesnih figura
(Petrović-Poljak 1914)

[53] "Red je slika na jednom mjestu, prema starijem crtežu, izmijenjen. Zadržao sam nazive pojedinih slika prema crtežu g. Petrovića-Poljaka, ali sam ih ponešto izmijenio i pojednostavnio" (Butorac 1941:10).

Sheme Butorca i Petrovića-Poljaka upućuju u raniju izvedbenu praksu Kola Bokeljske mornarice, no postoji i jedan dragocjen spomen nekadašnjeg Kola Kotorske mornarice, koji je 1844. godine ostavio Urbano Raffaelli. Opisujući Svečanosti sv. Tripuna početkom 19. stoljeća, Raffaelli govori kako u Kolo ulaze biskup i upravitelj grada sa dva suca, koje plesači potom gotovo zatvaraju u jedan krug, što se naziva *Ballo di S. Trifone o della marinerezza*, a koji je po svojim *giravoltama* i *carolama*[54] sličan suvremenom *rondu*.[55] Iz ovog skromnog zapisa proizlazi bitan podatak da je Kolo do 19. stoljeća u osnovi već poprimilo oblik kakav ima i danas. To potvrđuje ulazak predstavnika crkvene i svjetovne vlasti u ples Mornarice, odnosno opis iz kojeg proizlazi da se ples formira zavojitim kretanjima plesača i nizanjem više "kola", što asocira na današnje figure. Da nije riječ samo o jednoj figuri, upućuje broj obiju ključnih imenica koje Raffaelli donosi u množini (*giravolte* i *carole*). Tako bi *giravolte* odgovarale figurama "vrtlog pravi", "vrtlog nepravi", "pravi lanac", "nepravi lanac", "osmica", "ušpug s izlazom na zadnjega", "ušpug u obratnom smjeru" i "ušpug oko časnika", dok bi *carole* predstavljale "veliko kolo", "dva kola" i "kolo u kolo". Nadalje, "ples sv. Tripuna" i "ples mornarice" u Raffaellijevom radu predstavljaju isto "kolo", što govori da su ga u doba mletačke vladavine izvodili članovi Bratovštine, odnosno da se njihov ples poistovjećivao s onim kakav se izvodio pri proslavi sv. Tripuna. U skladu s tim, pretpostavljam da je Raffaelli u svome radu nazivlje figura izostavio jer su u središtu njegovog interesa bile zapravo Svečanosti sv. Tripuna, odnosno

[54] Riječ *giravolta* na talijanskom jeziku označava "okret", "krivudavost", "zaokret" ili "zavoj", a *carola* "(talijansko) kolo" (v. Deanović i Jernej 2002).

[55] "La marinerezza ai suono di lieta e particolar musica menava un allegra e particolar danza in guisa, da comprendere quasi entro ad un circolo ai lo stesso vescovo che il rettore della città co' due giudici, e quest' era propriamente il così detto Ballo di S. Trifone o della marinerezza, non dissimile gran fatto nelle sue giravolte e carole ad un rondò delle età moderne" (Raffaelli 1844:5).

izvedbeni kontekst Kola koji je vrlo detaljno opisao, te da su u doba Kotorske mornarice nazivi figura već postojali u narodu.[56]

Kojim su se redom nizale figure/slike Kotorske mornarice nije nigdje zapisano, no uspoređujući sheme Petrovića-Poljaka i Butorca s današnjom plesnom praksom može se zaključiti kako to nikada niti nije bilo strogo propisano. Današnji kotorski kolovođa kaže da Kolo izvodi već više od pedeset godina i da ga je uvijek plesao na isti način, no njegov redoslijed nije u skladu s onim iz starijih zapisa. Kolovođa iz Tivta izrijekom spominje mogućnost izmjena, a Butorac je u vezi toga zapisao:

> "Gosp. Ivo Petrović-Poljak ima i tu zaslugu, uprav neprolaznu, da je kao kolovođa obnovio drugu i osmu sliku Tripunjdanskog kola, koje se za dulje vrijeme nijesu igrale. U pravilno odvijanje kola ne unose ove slike nikakav momenat disonancije. Pače se slike međusobno vrlo dobro popunjavaju, a harmonija cijelog kola očuvana je bez prigovora" (1941:10).

U nastavku je isti autor dodao opasku i o aktualnom kolovođi njegova doba:

> "Petu je sliku, sidro, obnovio sadašnji kolovođa g. Ivo Milošević. Izvedba je ove slike vrlo teška i zahtijeva poseban mar i okretnost. 'Sidro' se bilo odnemarilo za dugo vremena, možda baš radi tehničkih poteškoća, što ih nameće izvedba, za koju se prema obnovljenoj osnovi g. Miloševića, traži najmanje 26 plesača" (ibid. 1941:10-11).

Proizlazi, dakle, da je promjena u odabiru i redoslijedu izvođenja figura (p)ostala opće obilježje Kola te da njegova koreografija uvelike ovisi o kolovođi.

---

[56] U Statutu Plemenitog tijela iz 1935. godine, poznati kolovođa Ivo Milošević nalazi se u popisu dvanaestorice članova odbora, baš kao i kolovođa Ivo Petrović-Poljak na čiju su se inicijativu, čini mi se prvi put uopće, zabilježile figure s nazivljem. Naime, Butorčevo objašnjenje kako crtež potječe od gospodina Josipa Brešana ne odnosi se, kako bi se možda moglo zaključiti, na njegovo podrijetlo nego na autorstvo, što se vidi iz posvete Petrovića-Poljaka i potpisa "J. Bressan" u donjem desnom uglu dokumenta iz 1914. godine. Unatoč tomu, te su "slike" sasvim sigurno nasljeđe Kola iz druge polovice 19. stoljeća. Na taj me zaključak navode sačuvane fotografije izvedbi pojedinih figura s početka 20. stoljeća, koje su pohranjene u Pomorskom muzeju Crne Gore, te općenito praksa biranja kolovođe. Kako je rečeno, kolovođa mora imati određeno iskustvo u plesu pa tu ulogu obično preuzimaju osobe nešto starije životne dobi, što Petrovića-Poljaka generacijski smješta na prijelaz 19. u 20. stoljeće. S druge strane, Raffaelli 1844. godine za sebe kaže da pripada mlađoj generaciji svojih suvremenika, pa je njegov životni vijek djelomično zahvatio i drugu polovicu 19. stoljeća. Tako proizlazi da je Petrović-Poljak (pre)nositelj one prakse koja dolazi iz doba Raffaellija. S obzirom na to da je izvedbeni kontekst Kola identičan, da Raffaellijev opis plesa odgovara kretanju plesača u figurama Petrovića-Poljaka, da se naziv "Kolo Plemenitog tijela Bokeljske mornarice" može povezati s onim "Ballo di S. Trifone o della marinerezza" te na još neke podatke koje ću iznijeti u nastavku rada, ne vidim razloga za sumnju u postojanje slika ili figura s nazivima u plesu koji ukratko opisuje Raffaelli. Stoga mi se znatno važnijim čine pitanja koliko su promjene u strukturi pojedinih figura, koje se zapažaju nakon druge polovice 19. stoljeća, utjecale na njihovo imenovanje, odnosno čime su promjene u strukturi bile izazvane.

3.5. Kretanje plesača u Kolu[57]

Plesači se tijekom plesa uvijek nalaze u otvorenom ili zatvorenom lancu, koji nastaje tako da se aktivni sudionici postave jedan drugom iza leđa i međusobno ulančaju bijelim maramicama. Njih obično drže omotane oko jednoga prsta ili samo provučene između srednjaka i prstenjaka, odnosno kažiprsta i srednjaka. Lijevom rukom pružaju svoju maramicu plesaču ispred sebe, a desnom, otraga podbočenom ili zataknutom za pâs, drže vrh maramice plesača iza sebe. Jedini plesač koji nema maramicu jest kolovođa.

Osnovni korak izvodi se u trajanju jednoga takta, odnosno dva ternara na sljedeći način: na prvi ternar punim se stopalom lijeve noge iskorači naprijed i na drugu osminku desna se neznatno približi lijevoj, a potom se na prvu osminku drugog ternara lijevom nogom ponovi sasvim sitan pomak unaprijed. Nakon toga se isto učini s drugom nogom: desnom se iskorači naprijed i neznatno privuče lijeva za trajanja prvog ternara, te potom desnom učini mali dodatni pomak unaprijed na drugom ternaru. Taj se osnovni korak može još plesati s blagim kretanjem udesno ili ulijevo. Izvođenje nekih figura zahtijeva, međutim, i kretanje u mjestu, pri čemu nastaje varijanta osnovnog koraka: na prvi se ternar lijevom nogom napravi iskorak naprijed, dok se desna odiže i spušta u mjestu, a lijeva joj se potom na prvoj osminki drugog ternara priključuje. Potom se drugom nogom iskorači naprijed, lijeva se odiže i spušta u mjestu, a desna joj se priključuje. Takav se korak pojavljuje npr. u "nepravom lancu" i "pravom lancu". U cjelini je Kola korak umjeren, bez puno pocupkivanja, no kod pojedinih su plesača prisutna manja odstupanja, osobito u odnosu na spomenuta privlačenja pri osnovnom koraku.

[57] Analizu kretanja napravila sam na osnovu videozapisa izvedbe u Kotoru 2000. godine. Budući da se danas ne izvode sve figure Kola, koristila sam također i Butorčevu shemu.

Kretanje lanca, bilo otvorenog ili zatvorenog, uglavnom je u desnu stranu (u figurama "vrtlog pravi", "veliko kolo", "dva kola", vanjsko kolo u figuri "kolo u kolo", "osmica", "ušpug s izlazom na zadnjega", "ušpug oko časnika" i djelomično "ušpug u obratnom smjeru"), no može biti još i ulijevo (u figurama "vrtlog nepravi" i djelomično "ušpug u obratnom smjeru"), naizmjenično udesno i ulijevo (u figurama "nepravi lanac" i unutarnje kolo u figuri "kolo u kolo") te naprijed ili u mjestu (u figurama "pravi lanac", djelomično "nepravi lanac" i "sidro").

Početni stav plesača je polukružno postavljeni otvoreni lanac s malim iskorakom desne noge unaprijed. Kolo se obično započinje plesati nakon četiri ili osam taktova glazbe, a kolovođa, kako bi plesačima dao znak za početak, prije prvog koraka izražajnije poklecne u koljenima. Plesači se tijekom Kola kreću u ravnomjernom tempu, koji se postepeno ubrzava pred sam kraj. Ples ne sadrži nikakave skokove ili okrete, no ima karakteristična provlačenja ispod podignute maramice dvaju plesača. Takvo provlačenje nužno je kako bi se formirale pojedine plesne figure, a može biti ispod jedne maramice (u figurama "vrtlog pravi", "vrtlog nepravi" i "osmica"), ispod dvije maramice (u figuri "ušpug s izlazom na zadnjega") ili nekoliko maramica u nizu (u figurama "pravi lanac" i "nepravi lanac"). Preostale figure Kola ("veliko kolo", "dva kola", "kolo u kolo", "ušpug u obratnom smjeru" i "ušpug oko časnika") ne iziskuju element provlačenja, no posljednja ima dodatno obilježje koje podrazumijeva pasivne sudionike. Njihov se ulazak u Kolo odvija mirnim hodajućim korakom, pri čemu se plesači zakratko zadržavaju u prethodno oblikovanom polukružnom lancu koji se, nakon što svi pristupe, ubrzanim korakom steže. Tako je završni stav plesača otvoreni lanac ovijen oko pasivnih sudionika plesa.

4. IZVORNI IZVEDBENI KONTEKST

Kolo Bokeljske mornarice danas se izvodi u okviru raznih religijskih i svjetovnih prigoda, no njegov izvorni kontekst čine *Svečanosti sv. Tripuna*. Riječ je o tradicionalnom komemoriranju mučeništva kotorskog zaštitnika i dolaska njegovih relikvija u grad, što je s vremenom zadobilo i važna svjetovna obilježja. Cijeli se običaj proslave blagdana sv. Tripuna odvija kroz nekoliko dana, zbog čega se i govori o više svečanosti. U narodu ih se još naziva *Tripun(j)danskim feštama* ili *Tripun(j)danskim svečanostima*. Očuvanost plesa kotorskih pomoraca zahvaljujemo upravo njegovanju ove tradicije, koja je i danas od velike važnosti za sve Bokelje, a na nekadašnju tijesnu povezanost Kola i proslave sv. Tripuna upućuju ne samo spomenute varijante naziva plesa, nego i njegova višestruka primjena unutar Svečanosti.

4.1. Štovanje sv. Tripuna

Sveti Tripun (lat. i grč. *Tryphon*, tal. *Trifone*) rođen je oko 232. godine u Kampsadi (Sampsadosu), frigijskom gradu koji se tada nalazio u sastavu rimske provincije Apamea, a prema srednjovjekovnim legendama odgojen je u obitelji koja je poštovala pravila ranokršćanske zajednice. Sredinom 3. stoljeća, dekretom tadašnjeg rimskog imperatora Decija, započelo je progonstvo kršćana na području cijelog Rimskog Carstva, što je zahvatilo i Malu Aziju. Stoga su i mladoga Tripuna u Niceji priveli pred sud, gdje su ga, nakon što je odbio prinos žrtve poganskim bogovima i priznao ispovijedanje kršćanske vjere, osudili na trodnevno mučenje. Kako ni nakon toga nije prihvatio pogansku vjeru, 2. veljače 250. godine odrubili su mu glavu, a taj se dan potom uzeo kao svečev *dies natalis* (v. Parall 1899, Majić 2000, Belan 2002, [S.n.] 2003b, Stjepčević 2003a).

Iako se o životu ovoga sveca zna vrlo malo, njegov je kult u srednjem vijeku bio vrlo raširen, kako na Istoku tako i na Zapadu. Prvo se počeo štovati u Kampsadi, a potom u Carigradu, gdje je imperator Justinijan podigao prvu baziliku posvećenu sv. Tripunu. Konstantin Porfirogenet kasnije navodi kako svečeve moći "uspješno liječe sve bolesne, a naročito one koje su obuzeli zli duhovi" (cit. prema Martinović 2004:43). Stoga se sv. Tripun, čije ime prema etimološkom korijenu *Trüph* znači "osoba plemenitog duha", smatra zaštitnikom (duševno) bolesnih, a osim u Carigradu i Kotoru, danas se još slavi na više mjesta u Italiji i Grčkoj.[58]

Bokelji sv. Tripuna štuju od 809. godine, kada je Andrea Saracenis (ili Andreaci) od mletačkih trgovaca otkupio sv. moći i u Kotoru sagradio crkvu u čast tome svecu.[59] Ponosni na to što posjeduju njegove posmrtne ostatke, Kotorani su ga ustoličili kao prvog zaštitnika grada,[60] a njegov *dies natalis* proglasili važnom i dostojanstvenom svečanošću.[61] Kako je tadašnja crkva bila skromnih dimenzija, a kult sv. Tripuna sve više jačao te konačno sasvim potisnuo kult dotadašnjeg

---

[58] Crkva je u početku sve mučenike štovala kao svece, a svaka kršćanska zajednica imala je popis vlastitih mučenika s ubilježenim datumom smrti i mjestom ukopa. Razmjenom tih popisa među zajednicama, istovremeno se potvrđivala pripadnost jednoj univerzalnoj Crkvi i širio kult mučenika unutar Rimskog Carstva. Kult relikvija temeljio se na vjerovanju da dodirujući moći sveca uzimamo udjela u svetosti i milosti koja je u njima sadržana, a prijenos ostataka mučenika postao je učestao osobito nakon Milanskog edikta 313. godine.

[59] Moći sv. Tripuna dolaze u Kotor u doba kada se Mediteranom šire relikvije mnogih svetaca: u Compostelu dolaze moći sv. Jakova, u Veneciju sv. Zaharija, u Zadar sv. Stošije, u Rovinj sv. Eufemije, a nešto kasnije i u Dubrovnik dolaze moći sv. Vlaha. S obzirom na to da je Kotor, kao i neki drugi dalmatinski gradovi, do 812. godine bio u okviru franačke države, "ovim prijenosima svetih moćiju Bizant je želio da značajne centre istočno-jadranske obale, koji su često samo nominalno priznavali njegovu vlast, što čvršće politički veže za Carigrad" (Belan 2002:8-9).

[60] Dok su neki raniji autori smatrali da Kotor do 9. stoljeća nije imao gradskog patrona (Parall 1899, Nagy 1935), u novije se doba uvriježilo mišljenje da je prije sv. Tripuna kotorskim patronom bio sv. Juraj (Dabinović 1959, Mijušković 1968, [S.n.] 1995, Belan 2002, Stjepčević 2003a). Ovo se mišljenje temelji na podatcima o nekadašnjem biranju vlasti i okupljanju zbora kotorskih građana starosjedilaca o blagdanu sv. Jurja (23. travnja), na usmenoj predaji kakvu nalazimo kod Raffaellija, kao i na spomenu bazilike koja datira iz 6. stoljeća, dakle prije crkvice sv. Tripuna (v. Majić 2000, Martinović 2007).

[61] "Ed in vero, ritenuto che il Corpo di San Trifone veniva recato a Cattaro sugli esordii del secolo IX, sappiamo che i Cattarini, baldi per il possesso di quelle spoglie, per unanime acclamazione di tutti gli ordini tosto in primario patrono e tutelare della città lo eleggevano, stabilendo che il di Lui giorno natale avesse in seguito a celebrarsi con ogni maggiore solennità" (Raffaelli 1844:1).

gradskog patrona, sv. Jurja,[62] pretpostavlja se da je potreba za većim prostorom potaknula gradnju nove crkve. Tako se na istome mjestu 1124. godine počela graditi današnja Katedrala, završena i posvećena 1166. godine, koja se smatra najstarijim takvim zdanjem na istočnoj jadranskoj obali.

Sveti Tripun u Kotoru se oduvijek slavi dan poslije svečeva *dies natalisa*, jer je on istog datuma kada i, vrlo važan, blagdan Svijećnice ("Kandelore"). Stoga se svetkovina još u srednjem vijeku pomicala na 1. ili na 3. veljače.[63] Nakon 1582. godine, kada je došlo do promjene julijanskog u gregorijanski kalendar, papa Klement VIII, dekretom od 17. rujna 1594., potvrdio je daljnje slavljenje sv. Tripuna u kotorskoj biskupiji na dan 3. veljače. Tako Kotorani, koji su nakon crkvenog raskola ostali pod jurisdikcijom zapadnog patrijahata, sv. Tripuna slave prema kalendaru Istočne Crkve, dok ga Zapadna Crkva slavi prema rimskom martirologiju, odnosno 10. studenog.[64] Osim 3. veljače, u Kotoru se njihov patron liturgijski slavi još i 10. studenog ("Mali sv. Tripun") te 13. siječna ("Prijenos sv. Moći"). Naknadno, vjerojatno 1227. godine, u Kotor je donesena još jedna relikvija sv. Tripuna, čijem prijenosu liturgija kotorske crkve posvećuje 20. studenog "osobitu svečanost", a to je tzv. "Slavna Glava" (Stjepčević 2003a).

---

[62] Premoć kulta sv. Tripuna potvrđuje se time da se kasnije svečev lik nalazio na gradskoj zastavi, grbu i gradskom novcu. Tako je gradski novac u doba vladavine Nemanjića s jedne strane imao lik sveca, a s druge lik kralja. U kratkom razdoblju samostalnosti novac je imao lik sveca i kulu, a u doba vladavine Venecije lik sveca i lava, sve dok 1640. godine grad nije izgubio privilegiju kovanja vlastitog novca ([S.n.] 2003b, Stjepčević 2003a, Martinović 2007). Kako je poznato, Bokelji su plovili pod zastavom na kojoj je lik sv. Tripuna, a posebno su ponosni na galiju *San Trifone di Cattaro* (*Sveti Tripun Kotorski*), koja je u sastavu mletačke flote sudjelovala u bitci kod Lepanta 1571. godine. Stoga se čini da je naziv bratovštine osnovane u 15. stoljeću u Veneciji (*Bratovština sv. Jurja i Tripuna*) mogao simbolizirati svojevrsno povezivanje staroga i novoga kulta Kotorana.

[63] "Mramorni napuljski kalendar (IX st.), carigradski sinaksarij, kao i ruski kalendari, te neki grčki sinaksariji, anticipiraju, te slave blagdan 1. veljače. Postcipiran, tj. 3. veljače, nalazi se u poznatom benediktinskom martirologiju (*Usuardi Martyrologium*, IX st.), u kapuanskom kalendaru (XI-XII st.), kao i u kotorskom kalendaru (XV st.)" (Belan 2002:13).

[64] Stjepčević to objašnjava sljedećim riječima: "Tripun je istočni mučenik i prema tomu su menologija istočne crkve pouzdaniji izvor o danu njegove smrti, nego rimski martirologij. U doba prijenosa tijela, Kotor se nalazio u bizantskoj vlasti, trzavica između istočne i zapadne crkve, bar oštrih, još nije bilo, pa nije bilo razloga, da i Kotorani dan svečanosti ne udese prema danu, kad je bio čašćen u Carigradu" (Stjepčević 2003a:57).

Do 1570. godine, kada je univerzalni rimski misal postao obvezan za cijelu katoličku crkvu, svaka je biskupija imala vlastite misale, legendare, brevijare, sakramentare i pontifikale, u kojima su dolazile do izražaja liturgijske posebnosti biskupija. Tako je i kotorska imala svoj Legendarij, čiji se original iz 1466. godine danas čuva u Veneciji, a prijepis iz 16. stoljeća u Biskupskom arhivu u Kotoru. Na osnovu njega, kotorski arhiđakon Petar Grubonja i kanonik Jeronim Bisanti priredili su svečani Oficij u čast sv. Tripuna, koji je biskup Luka Bizanti dao tiskati u Veneciji 1561. godine. Lekcije iz života sv. Tripuna odobrio je papa spomenute 1594. godine, a taj je najstariji kotorski brevijar označen imenom *Octavariuma* (Stjepčević 2003a:73). Zbog liturgijskih promjena, koje su se u Oficij unosile u kasnijim vremenima, doživio je nekoliko reizdanja, od kojih je posljednje objavljeno 1901. godine (Majić 2001).

Osobitost kotorskog Oficija sastoji se u kađenju moći svetaca, koje se za svetkovanja zaštitnika biskupije i grada izlažu na glavnom i sporednim oltarima Katedrale. Taj je običaj vrlo star[65] i odvija se tijekom večernje uoči Tripundana: dok svećenici pjevaju dijelove iz života sv. Tripuna, kadioničari, od kojih šest stoji s jedne strane oltara, a šest s druge, njišu dvije srebrne kadionice, postavljene na grede ciborija u Katedrali. Kađenje svetih moći nekada je obavljalo šest plemića i šest građana, a danas to čini šest katoličkih i šest pravoslavnih svećenika.[66] Druga posebnost je da se, uz dvije *Himne "sv. Tripunu"*,[67] tijekom liturgijskoga slavlja pjeva i

---

[65] Smatra se da su kađenje Kotorani mogli preuzeti iz španjolskog svetišta Svetog Jakova u Santiago de Composteli. Ondje su Bokelji često hodočastili, o čemu su sačuvani brojni testamenti koje su ostavljali prigodom poduzimanja takvih, u staro doba vrlo riskantnih putovanja (Majić 2001).

[66] Od 17. stoljeća kađenje se obavlja uz sudjelovanje Bokeljske mornarice, a za vrijeme austrijske vladavine uveden je običaj da se mogu pozvati i predstavnici Istočne Crkve. "Broj onih koji su kadili varirao je iz godine u godinu. Iz zadnjeg popisa, koji je učinjen 1949. god., saznajemo da je za kađenje svetih moći bilo pozvano 106 građana Zapadne i Istočne Crkve" (Majić 2001:6).

[67] Jedna je himna prevedena s latinskog jezika kao djelo anonimnog autora, a drugu je skladao kotorski glazbenik Antun Homen, o kojemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju.

Kolo. Premda službeni podatci kažu kako je takva praksa uvedena poslije Drugog vatikanskog sabora, čini se da je ona ipak započela ranije.[68]

4.2. Svečanosti sv. Tripuna

Prvi spomen postojanja relikvija sv. Tripuna i njegove crkve u Kotoru nalazi se u djelu *De administrando imperio* (*O upravljanju carstvom*, oko 950. godine) bizantskog vladara Konstantina Porfirogeneta, no najraniji konkretni podatci o Svečanostima datiraju od 14. stoljeća nadalje.[69] Otada se nerijetko susreću dokumenti o raznim zbivanjima vezanima uz proslavljanje gradskoga patrona, koje uz religijski već u srednjem vijeku zadobiva neobičan javni i pravni karakter. Tako sastavni dio Svečanosti sv. Tripuna, osim plesanoga Kola, tradicionalno čine još i *lode*,[70]

---

[68] Prema crkvenim dokumentima, koje je provjerio don Anton Belan, proizlazi da je pjevanje Kola pri Svečanostima započelo 1966. godine, no smatram da su se i Kolo i hrvatski jezik u kotorskim obredima praktično primjenjivali i prije toga. Prema Zarbariniju, "od biskupa Josipa Marčelića (biskupovao u Kotoru od 1892.-1894., a u Dubrovniku do smrti godine 1928.) počele su se pobožnosti i dijelovi obreda obavljati na hrvatskom jeziku, najprije u crkvi sv. Josipa a nakon toga malo po malo u drugim crkvama pa i u katedrali, tako da je za vrijeme biskupa Frana Uccellinija (biskupovao od 1894.-1937.) talijanski jezik u kotorskim obredima posve nestao" (cit. prema Demović 2006:281). Ako se usto uzme u obzir i da su Bokelji u Hrvatskoj prije Drugog svjetskog rata pjevali "Dan odvjetnika Kotorskog" na sv. misi povodom Tripundana, što su zasigurno baštinili iz Boke, pjevano je Kolo moralo ući u liturgiju kotorske crkve najkasnije u doba stvaranja Kraljevine Jugoslavije.

[69] Iz jednog povijesnog dokumenta, nastalog 1304. godine, saznaje se da je kotorski plemić Nikola Buća pobijedio bugarskog kralja te mu pritom oduzeo križ, koji se na Tripundan memorijalno stavlja iznad barjaka razvijenog na Trgu sv. Tripuna. Taj su križ, međutim, otuđili Francuzi početkom 19. stoljeća, no već ranije izrađen faksimil čuva se u Pomorskom muzeju u Kotoru.

[70] Lode su pohvale svecu koje 27. siječnja u podne sa trijema Katedrale izriče mali admiral, čime se ustvari najavljuju predstojeće Svečanosti. Dabinović kaže kako su crkvene pohvale postojale u bizantskim carskim gradovima, osobito u pograničnim krajevima. "Prigodom velikih godišnjih svečanosti i blagdana gradskog sveca, stupili bi pred glavni oltar katedrale dva svećenika i pjevala bi pohvale caru, crkvenim i svjetovnim starješinama i gradskim vlastodršcima" (1959:17). Prema predaji, tekst današnjih kotorskih loda sastavio je biskup Marin Drago oko 1700. godine, jer se stariji zagubio, a u sljedećoj je verziji objavljen u programu Svečanosti sv. Tripuna 1928. godine: "Godišnje ponovljenje svečanosti, koju smo spravni da svetkujemo, dočim oživljuje u nama najmilije bogoštovne uspomene, spominje nas na sjajna djela naših praotaca, koji pod okriljem Čudovotorca, čije svete moći Kotor poštuje, postadoše zaslužni za Vjeru i za Domovinu, a nama ostaviše baštinstvo slavno, nama – koji smo njihovi nasljednici velesretni. Nuder dakle gradjani, nek se i ove godine proslavi predajnim sjajem i običajnim obredima toli ugodna svečanost, a budi nam svima poticalom isti onaj Svetac, koji no je njezin uzrok poglaviti. Neka se tim iskažu najprije slava Bogu Velikomu, te poklon i štovanje Slavnoj Djevici Mariji i poglavitom mučeniku Isukrstovu Sv. Tripunu. Ej, dopusti Velji Bože, nek se za tolik niz stoljeća, koliko je do sada minulo trenutaka, godimice razvija slavodobitni ovaj Stijeg, a sveđer u slozi, sreći i ljubavi. Slava! Slava! Slava!" ([S.n.] 1928a). Nešto drugačija verzija ovoga teksta objavljena je u Statutu Plemenitog tijela ([S.n.] 1935:17), a identična u programu Svečanosti iz 1995. godine ([S.n.] 1995:14).

trodnevno preuzimanje vlasti u gradu od strane admirala i Mornarice[71] te procesija sa sv. moćima kroz stari dio Kotora,[72] što se danas obično naziva "vanjskom proslavom" ([S.n.] 2007, DAB 2007). Uz navedeno, u kontekstu ovoga rada potrebno je istaknuti kako kotorska Gradska glazba pri najavama Svečanosti svira Kolo, koje se tada ne pjeva i ne pleše, odnosno izvodi se samo u instrumentalnom obliku.[73]

Osim uz protokolarni dio Svečanosti, brojni postojeći dokumenti vezani su i uz javne gozbe te razna druga zbivanja koja su se tim danima priređivala u gradu,[74] a

---

[71] Primanje znakova državne vlasti o blagdanu sv. Tripuna povlastica je koju su Kotorani tijekom mletačke vladavine zadržali iz ranijeg doba s dobrovoljnim priznavanjem njihove vlasti i uspjeli je sačuvati sve do pada Republike. Tijekom tri dana Mornarica je bila odgovorna za održavanje reda unutar gradskih zidina, dok su se rektorova palica i ključevi grada, kao simboli svjetovne vlasti, tada nalazili kod admirala. Stoga je on imao pravo zahtijevati od mletačkih vlasti amnestiju za osuđenike na smrt, a obično se radilo o tri osobe koje je predlagao sâm admiral, iako je njihov broj varirao od jedne do devet osoba (Brajković et al. 1986:54). Ovom je običaju prethodila odredba Kotorskog statuta, donesena 1343., prema kojoj svi protjerani i odbjegli zbog dugova ili drugih zločina koji ne donose smrtnu kaznu mogu ući u grad tri dana prije i tri dana poslije glavne svečanosti, 3. veljače. Spomenute su privilegije, zbog važnosti za narod, nesumnjivo učvrstile važnost Svečanosti tijekom vladavine Mlečana, jer je "glas 'Mornarice' bio smatran glasom pučanstva" (A. Milošević 1927:3). Međutim, starija je odredba Kotorskog statuta ukinuta 1566. na prijedlog Mornarice, jer su zbog raznih sumnjivih i kriminalnih elemenata sigurnost i red, koje je Mornarica trebala osiguravati tijekom Svečanosti, bili u opasnosti (Šerović 1957).

[72] Ophod se odvija na sâm Tripundan, kada svećenstvo i Bokeljska mornarica, uz pratnju gostiju i naroda, kroz stari dio grada nose relikvije sv. Tripuna i ostalih svetaca. Već se 1417. godine uspostavio zakon prema kojemu knez ili upravitelj, dva gradska suca, svi savjetnici male i velike skupštine, liječnici, bilježnici, kancelari, ljekari i ostali moraju donijeti jednu voštanu svijeću, čija je težina ovisila o njihovom društvenom položaju, a u suprotnom je bila predviđena kazna. S tom su svijećom morali pratiti Svetu Glavu dok u procesiji uoči Tripundana ide gradom, te ju po povratku, s pričvršćenim papirićem na kojem se nalazilo njihovo ime, predati kao poklon (Raffaelli 1844). Raffaelli smatra da je procesija pri Svečanostima ostatak običaja predaje voštanih svijeća, koji je nekada bio propisan Statutom grada, a slična se obveza zapaža i u statutima kotorskih bratovština (Mijušković 1969).

[73] Kolo se u instrumentalnom obliku počelo izvoditi najkasnije u drugoj polovici 19. stoljeća jer Parall o pohvalama bilježi sljedeće: "Tokom 12-og sata jedan desetogodišnji dječak, tako zvani 'mali Admiral', u narodnoj nošnji, oboružan penje se na svod vrh ulaza crkve i naviješta u malo riječi 'pohvalu' nastajuće svečanosti, te pozivlje gradjane na saučešće. Na koncu mašuć zrakom svoju kapu triput kliče: 'slava' na čast pokrovitelja grada, a puk na plokadi oduševljen se odazivlje, dok u isto vrijeme se razvija zastava sv. Tripuna na stolnoj crkvi uz zvuk zvona, grmljavinu mužara, skladanja pučke himne i mornaričine koračnice" (1899:23-24). Kako će se vidjeti u nastavku poglavlja, Raffaelli u identičnom kontekstu spominje svirku na sviralama (v.1844:4), zbog čega smatram da bi izvedba Kola u instrumentalnome obliku mogla datirati i iz ranijega doba.

[74] Godine 1437. zabilježena je suglasnost Venecije za održavanje viteških igara (Raffaelli 1844:2), a 1577. godine ukidanje tradicije poklanjanja vina seljacima i strancima koji za Svečanosti dolaze u grad. Čini se da se time htjelo izbjeći neke popratne pojave spomenutoga običaja (nesigurnost grada zbog prisutnosti velikog broja stranaca i neugodne javne zdravice) te ujedno prištedjeti za izgradnju isusovačkog kolegija. Godine 1616. Kotorski statut spominje nastojanje Mlečana da se ukine sajam, koji se u Kotoru održavao kroz tri dana prije i tri dana poslije Tripundana. Dabinović smatra da je on bizantskog porijekla "jer se podaci o njemu posve podudaraju s podacima o drugim bizantskim sajmovima prigodom crkvenih svečanosti lokalnog karaktera" (1959:28). Raffaelli također spominje

sačuvani su i oni koji potvrđuju daljnju neizostavnu ulogu ceha pomoraca unutar cjelokupnoga slavlja.[75] Međutim, detaljan tijek odvijanja Svečanosti prvi je put zabilježen tek 1844. godine u Raffaellijevom *Ballo di San Trifone o della Marinerezza di Cattaro*.[76] Vrijednost ovoga rada pokazuje se uistinu višestrukom, jer Raffaelli nije ostavio samo podatke o Kolu i svetkovanju sv. Tripuna prije ukidanja Bratovštine, nego se iz njegovih rečenica jasno vidi i koliko su Svečanosti značile starim Bokeljima. Iako smatra da se sv. Tripun u Kotoru štuje još od 9. stoljeća,[77] Raffaelli u vezi Svečanosti zaključuje kako su one u početku bile prvenstveno religijskoga karaktera,[78] te da su tek s mletačkom vladavinom, odnosno nakon 1420. godine, postale ovakvima kakvima ih poznajemo "iz nama bližih vremenâ".[79]

U doba postojanja Kotorske mornarice, običaj se kalendarski odvijao od 13. siječnja do 4. veljače. Započinjao je na godišnjicu dolaska moći sv. Tripuna u Kotor, kada bi admiral Bratovštine i njezini članovi održavali izbor svojih novih dužnosnika na idućih godinu dana. Nakon toga je slijedio domjenak kod admirala, kao simboličan

---

kako je na sam Tripundan kapetan okruga slijedio skupine seljaka na bijelom paradnom konju, što je Svečanostima davalo poseban sjaj (1844:6).

[75] Od 1503. godine Mornarica preuzima plaćanje troškova Svečanosti, koji su se dotada financirali dobrovoljnim prilozima naroda, a izvor prihoda je povećanje takse brodovima koji su uplovljavali u kotorsku luku. Od 1631., odlukom skupštine u Kotoru, uvedeno je da se izbor svih časnika Mornarice ima obavljati na godišnjicu prijenosa moći sv. Tripuna u Kotor, 13. siječnja. Koliko se kasnije učvrstio sam protokol Svečanosti vidi se i iz jednog spora članova Bratovštine, zabilježenog 1700. godine, koji je nastao zbog pokušaja uvođenja nekih izmjena. No, "oduvijek je [bio] običaj da mornarica pod oružjem učestvuje u svečanosti Sv. Tripuna i da poručnik Prčanja drži položaj zaštitnice (retroguardia), dok prethodnica (avanguardia) pripada Kotorskoj mornarici" (Milošević 2003b:156).

[76] Stjepčević govori kako je njegov opis vjerodostojan "jer je sam pisac kao dijete bio očevidac, mogao je od starijih potanje doznati i imao je pri ruci neke kronake, kojima je nažalost nestalo traga" (Stjepčević 2003a:98).

[77] "Questa festa vidde succedersi un dopo l'altro ben dieci secoli a contar dai suoi primi esordi" (Raffaelli 1844:7).

[78] "Quanto all' orrigine di questa festa ne parebbe di toccar molto dappresso al vero se stabilissimo esser stata dapprima una festa puramente religiosa, cui vennero associate dipoi delle storiche reminiscenze" (Raffaelli 1844:1).

[79] "Pero l'incremento maggiore di questa festività, qual celebravasi ne' tempi a noi più vicini, io sono di avviso che sia posteriore all' anno 1420 in cui Cattaro dedicossi alla veneta repubblica, e che camminasse di pari passo colle benemerente acquistatêsi dal nostro popolo verso di quella città" (Raffaelli 1844:2).

"početak veselja svečanosti koja se bliži i, može se reći, počinje od tog trenutka".[80] Nekoliko dana poslije, 27. siječnja, na dva bi se stupa, smještena na trgovima ispred Katedrale i kanoničke crkve (sv. Marije), podigla dva barjaka, koji se spuštaju tek osam dana po završetku Svečanosti. Potom se jedan svečano odjeven dječak penjao na vrhove stupova kako bi izgovorio zahvale Svecu te pohvale knezu (*lode*) uz zvuke svirale. Nastavak je svečanosti slijedio 1. veljače. Vojnici, odjeveni u "najgizdavije nacionalne uniforme",[81] pod zvukom bubnjeva i frula odlazili bi s oružjem do palače rektora kako bi od njega preuzeli grb Republike, mač i palicu, odnosno knežev barjak i ključeve grada. S preuzetim bi znamenjem triput obilazili oko svakog od dva barjaka podignuta na gradskim trgovima, te naposljetku položili u "hram" od rektora preuzeti barjak i grb, dok je ključeve grada, palicu i mač zadržavao admiral. Odred se te i dvije sljedeće večeri dijelio u tri ophodnje koje su, obilazeći grad i kontrolirajući gradska vrata, pazile na red i mir tijekom najvažnijih dana slavlja. Na samu Svijećnicu, 2. veljače, odlazilo se ujutro na misu u kanoničku crkvu, a iza podneva bi se, u procesiji, u Katedralu prinosile ostale moći iz drugih bratstava i samostana. Na pragu Katedrale, prije večernje svečanosti, susreli bi se upravitelj grada i biskup, a Mornarica bi tada izvela svoj ples. U nastavku se održao obred unutar crkve, tijekom kojega je šest najistaknutijih plemića i šest najistaknutijih građana u svečanoj odjeći kadilo moći sv. Tripuna. U međuvremenu je mornarica pratila Svetu Glavu, koja se nosila na poljubac bolesnima, odnosno redovnicama triju ženskih samostana, poslije čega je slijedila tzv. *nijema procesija*: pripadnici svih kotorskih cehova, sa svojim barjacima, kretali su se bez pjevanja glavnim ulicama grada sa zapaljenom svijećom u ruci. Idući dan, 3. veljače, slavio se svečev *dies natalis*. Prije mise, koju bi držao biskup, ponavljao se ples od prethodnog dana, kao i

[80] "... un banchetto presso l' almirante inaugurava le letizie della vicina festività, che da quel momento poteva dirsi avesse principio" (Raffaelli 1844:4).
[81] Prema Raffaellijevom opisu "drappelli d'armati nelle più sfoggiate assise nazionali" (1844:4).

procesija, u kojoj su sada sudjelovali i ljudi koji su posebno tom prigodom došli iz drugih, bližih ili daljih mjesta. Slavlje se nakon religijskog dijela nastavljalo javnim gozbama, koje bi pripremali rektor, biskup, gradski suci i Mornarica te općim veseljem do dugo u noć. Posljednji je dan Svečanosti bio 4. veljače. Tada su se, nakon ručka, rektoru svečano vraćali ključevi grada i ostala znamenja, uz prethodno zahtijevanje pomilovanja predloženih Bokelja.

Procesija 1909. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja)

Lode malog admirala 1927. godine
(foto iz Hrvatske bratovštine u Zagrebu)

PROGRAM
TRIUČLJETNIH

DNE 27. JANUARA

DNE 2. FEBRUARA

POSLIJE PODNE

DNE 3. FEBRUARA

SVEČANOSTI SVETOGA TRIPUNA
POKROVITELJA GRADA KOTORA

POSLIJE PODNE

NAREDNE NEDJELJE

POSLIJE PODNE

Program Svečanosti 1928. godine ([S.n.] 1928a)

Proslava u čast sv. Tripunu ova je opća obilježja zadržala sve do početka Drugog svjetskog rata, što se može pratiti kroz više izvora (Parall 1899, A. Milošević 1927, [S.n.] 1928a, [S.n.] 1928b, [S.n.] 1932, Nagy 1935, [S.n.] 1935, [S.n.] 1936, [S.n.] 1937a, [S.n.] 1941, Primožić 1942). No ukidanje Bratovštine unijelo je u proslavu

određene izmjene,[82] a neki elementi koji se tada počinju spominjati ukazuju i na njezin humanitarni karakter.[83] O svemu tome Parall bilježi:

> "Ova je svečanost mnogo od svog sjaja izgubila propadom Mornarice, a nadošlo je na još veću štetu lani i djelomično srušenje trošne crkve, no sasvim tim ipak i dandanas je Tripunjdan jedna od najljepših i najreligioznijih svečanosti u cijeloj Dalmaciji" (1899:23).[84]

Statut iz 1935. godine također potanko opisuje sva zbivanja unutar i mimo ustaljenoga protokola, a kako se sv. Tripun obilježavao neposredno prije ukidanja vanjske proslave, vidi se iz programa objavljenoga u *Glasu Boke* ([S.n.] 1941):

Program Tripundanske svečanosti Bokeljske Mornarice

Tripundanske svečanosti Bokeljske Mornarice počinlju sa pohvalama Malog Admirala dne 27 januara u podne.

Već u 11.30 s. počinlje se okupljati narod pred katedralom Sv. Tripuna. Do 12 s. sižu uzvanici i pretstavnici crkvenih, vojnih i civilnih vlasti, prestavnici općina bokokotorskih i načelnik grada. Tačno u 12 s. poredaju se za počasnom klupom na tradicionalnom mjestu, pred katedralom svi časnici Bokeljske Mornarice sa Admiralom na čelu, prestavnici Bratovštine i Odbora Dvanaestorice. Časnici su u nošnji i sa oružjem.

Kad otkuca po drugi put sat sa zvonika katedrale 12 sati, sa terase stolne crkve izriče Mali Admiral, dječak star 8 do 11 godina, odjeven u nošnji Bokeljske Mornarice tradicionalne pohvale.

Pri kraju „P o h v a l a", a upravo kod posljednjeg dijela, diže se pomalo stijeg Sv. Tripuna uz zvonjavu zvona, uz pucnjavu mužara i uz svirku kolu Bokeljske Mornarice. Poslije kola a nakon svršenih Pohvala svira se državna himna. Poslije himne Admiral sa malim Admiralom pozovu uzvanike i prisutne prestavnike vlasti i korporacija u prostorije Bokeljske Mornarice na čašćenje. U prostorijama Admiral drži zdravicu u čast Nj. Veličanstva Kralja i nakon otsvirane državne himne i pucnjave mužara Bokeljska Mornarica časti svoje goste i tim je svečanost završena.

DNE 2 FEBRUARA

Sama proslava blagdana Sv. Tripuna počinlje 2 februara. U rano jutro okupljaju se časnici i mornari iz Kotora.

U 9 sati polaze časnici i mornari na obali da dočekaju mornare i časnike iz vanjskih općina.

U 10 s. Mornarica polazi do Sreskog Načelstva da primi iz ruke Sreskog Načelnika svoju državnu zastavu pa onda do Gradskog Poglavarstva da primi iz ruke Gradskog Poglavara svoju gradsku zastavu sa likom Sv. Tripuna. Zastave se primaju po tradicionalnom ceremonijalu. Pri primanju svake zastave Mornarica odaje zastavi počast pucnjavom iz pušaka i gruvanjem topova.

U 10.30 s. Mornarica sa svojim zastavama polazi na obalu da dočeka Admirala. Sa obale polazi sa Admiralom ravno pred katedralu, gdje odaje čast Sv. Tripunu paleći iz pušaka 3 puta u Njegovu počast.

U 12 s. Mornarica pod oružjem i pod zastavama polazi put crkve Sv. Marije (koledate) da prisustvuje Sv. Misi, koju čita drugi kapelan. Nakon Sv. Mise obilazi gradom.

U 15 s. svećenstvo i jedno odjeljenje Mornarice prenose Sv. Moći iz moćnika stolne crkve i iz crkve Sv. Josipa u katedralu. Mornarica pred crkvom Sv. Josipa i pred stolnom crkvom odava Sv. Moćima počast trostrukom paljbom iz pušaka.

U 16 s. Diocezanski biskup, praćen Admiralom, malim Admiralom i prestavnicima Bratovštine, dolazi na trg Sv. Tripuna i daje Mornarici blagoslov. Po dolasku Diocezanskog biskupa jedno odjeljenje Mornarice zaigra svoje tradicionalno Tripundansko kolo.

U 18 s. je svečana večernja uz kađenje Sv. Moći. Za to vrijeme Mornarica vrši stražu oltara.

U 20 s. Mornarice sa glazbom obilazi grad.

DNE 3 FEBRUARA

U 8.30 s. okupljanje mornara iz okolice i iz vanjskih općina.

U 8.50 s. dolazak Mornarske škole Kr. Tomislava, Državne pomorske akademije, jedne čete bokokotorskog Pješadijskog puka sa glazbom i jedne čete Mašinske podoficirske škole Kr. Mornarice sa glazbom.

U 9 s. Mornarica svrstava se u redove pred stolnom crkvom. Dolazak Admirala, koji čestita oficirima i mornarima Tripundan. Časnici Bokeljske Mornarice čestitaju Admiralu u ime časnika i mornara Plemenitog Tijela Tripundan.

U 9.25 s. dolazak oficira Kr. Mornarice i Pješadije.

U 9.30 s. dolazak Poglavara grada, Načelnika sreza i Komandanta mjesta, prihvaćeni od jednog časnika Bokeljske Mornarice.

U 9.35 s. dolazak ostalih visokih gosti i predstavnika vlasti i društava.

U 9.40 s. dolazak Komandanta Boke Kotorske.

9.50 s. dolazak Diocezanskog biskupa sa svećenstvom iz Boke Kotorske, prihvaćenog od Admirala i od Domaćina Bratovštine Bokeljske Mornarice.

U 9.55 s. polazak Admirala, Malog Admirala, Adutanta i jednog dijela časništva, te Domaćina Bratovštine na obalu da dočekaju izaslanika Nj. Veličanstva Kralja.

U 10 s. dolazak izaslanika Nj. Veličanstva Kralja.

Nakon dolaska izaslanika Nj. Veličanstva Kralja jedno odjeljenje Mornarice, nakon primljenog blagoslova, zaigra tradicionalno kolo Bokeljske Mornarice.

U 10.45 s. u Katedrali pontifikalna Misa kojoj Mornarica prisustvuje poredana pred Katedralom.

U 12 s. tradicionalna procesija gradom u kojoj se nose Sv. Moći i tijelo Sv. Tripuna, a u kojoj, pored Bokeljske Mornarice, učestvuju četa pješadije i Kr. Mornarice, škole, društva i svi visoki gosti sa izaslanikom Nj. Veličanstva Kralja na čelu. Procesija se zaustavlja pred gradska vrata, gdje Diocezanski biskup daje sv. Blagoslov gradu, moru i cjelokupnom okupljenom pučanstvu.

U 13 s. nakon dovršene procesije svečani ispraćaj izaslanika Nj. Veličanstva Kralja na obali.

U 13.30 s. svečani objed siromasima i prosjacima grada i okolice, koji im priređuje Bokeljska Mornarica. Objedu presjedava prestavnik Domaćina Bratovštine, a svoje goste dvore mornari Bokeljske Mornarice.

U 14 s. banket, koji priređuje Bokeljska Mornarica u počast svojih visokih gosti.

U 16 s. vraćanje Sv. Moći u Moćnik stolne crkve i crkve Sv. Josipa uz sudjelovanje jednog odjeljenja Mornarice.

U 17 s. koncert raznih glazbi.

Na svršetku koncerta vatrometi. Posljednji je sa likom Sv. Tripuna. Mornarica odaje počast svom Pokrovitelju. Nakon toga obilazi gradom uz učestvovanje građanstva.

U 19.30 Kotorani svečano ispraćaju Mornare i Izletnike iz vanjskih općina na parobrod.

U prvoj nedjelji po Tripundanu

U 10 s. odred Mornarice prati Slavnu Glavu, posjećujući bolesnike i utamničene. U podne u katedrali Sv. Misa za zdravlje Nj. Veličanstva Kralja i Kr. Doma, kojoj prisustvuje Mornarica.

U 13 s. zajednički objed Mornarice.

U 15 s. „Tombola" na trgu Sv. Tripuna.

U 16.30 s. vraćanje zastava, zatim posjeta Mornara preuzvišenom gospodinu Biskupu.

U 18 s. koncert. Pri završnom vatrometu sa likom Sv. Tripuna Mornarica odaje počast svom Pokrovitelju. Nakon toga Mornarica obilazi gradom. Ispraćaj mornara iz okolice i vanjskih općina.

---

[82] "Sada, kao i nekoć, predstavlja nam se dakle bokeljska Mornarica dušom cijele svetotripunjdanske svečanosti. Od svih njezinih povlastica preostade joj samo povjerenje javnih zastava kroz vrijeme svetkovine, dok od mnogobrojnih predstava, čim se nekada ponosila, samo je uzdržala 'kolo sv. Tripuna'" (Parall 1899:26).

[83] U podne na dan 2. veljače Mornarica je u biskupskom dvoru pripravljala javnu gozbu siromasima, a poslije kađenja moći koračala bi "bengalskim i umjetnim vatrama" rasvjetljenim gradom praćena zvucima glazbe, što se ponavljalo i na sam Tripundan. Posljednjeg dana proslave, u 12 sati, održavala se u stolnoj crkvi sv. misa "za zdravlje Njegova Veličanstva", nakon koje se Tijelo sastajalo i častilo u nekadašnjoj kotorskoj kavani "Dojmi". Poslijepodne je "na plokadi sv. Tripuna" održana tombola za siromahe, a poslije vraćanja zastave, slijedila je još jedna ophodnja Mornarice gradom, večernja zabava na "plokadi" te ispraćaj gostiju uz pucnjavu džeferdara (v. Parall 1899:23-26).

[84] Zadržavanje iznimno svečanog karaktera, unatoč svemu, sasvim je sigurno odraz činjenice da je priređivanje i briga oko Svečanosti u drugoj polovici 19. stoljeća bila osnovna aktivnost Bokeljske mornarice.

Po završetku rata nove su političke vlasti, 1946. godine, zabranile održavanje vanjske proslave sv. Tripuna, pa se slavlje kotorskoga zaštitnika nastavilo odvijati samo liturgijski, uz procesiju unutar prostora Katedrale. Običaj vanjske proslave obnovio se tek 1995. godine[85] i ponovno ustalio od 2001. nadalje.[86] S neizbježnom prilagodbom novome vremenu, ponajprije u smislu pojednostavljivanja, izgubila su se ujedno i pojedina obilježja starih Svečanosti.[87]

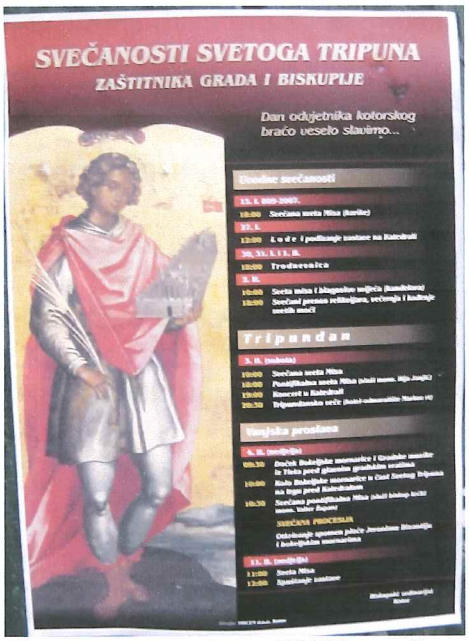

Program proslave 2007. godine

[85] Kotorska je stolna crkva nekoliko puta bila oštećena u iznimno snažnim potresima, a posljednji se dogodio 15. travnja 1979. godine. Kako je njezina obnova trajala sve do 2000. godine, prve su se tradicionalne Svečanosti, nakon četrdeset godina izostanka vanjske proslave, organizirale djelomično u crkvi sv. Marije (bl. Ozana), a djelomično u Katedrali. Iz njihovog se programa vidi da su započele 27. siječnja (petak) u 12h pohvalama maloga admirala s trijema Katedrale, a od 30. siječnja do 1. veljače (ponedjeljak, utorak i srijeda) održavala se u 18h Trodnevnica u crkvi sv. Marije. Dana 2. siječnja (četvrtak) u 18h uslijedila je svečana večernja, dok su na Tripundan (petak) u 6h i u 8h bile obične sv. mise, a u 10h svečana sv. misa u istoj crkvi. Poslijepodne, u 16.30, Mornarica je pred Katedralom otplesala Kolo, a sat vremena kasnije u njoj se održala svečana koncelebrirana sv. misa ([S.n.] 1995). Prema riječima don Antona Belana, na njegovu su se inicijativu još 1986. godine obnovile pohvale, pri čemu je Gradska glazba odsvirala Kolo, no s vanjskom se proslavom u pravom smislu započelo nekoliko godina poslije.

[86] Iako se uz obnovu Svečanosti spominje 2000. godina, protokol se tada nije odvijao na sam dan sv. Tripuna nego između 28. studenoga i 2. prosinca, kada su se održale svečanosti blagoslova obnovljene Katedrale (Majić 2000). Tom se prigodom vratila i svečana procesija gradom na Tripundan, kojom su 2000. godine iz konkatedralne crkve sv. Marije prenesene sv. moći u relikvijar Katedrale.

[87] Kao značajnu promjenu treba istaknuti da se Kolo tijekom Svečanosti više ne pleše dvaput, nego samo na dan kada se održava glavna proslava te da izostaju humanitarni objedi i tombola, kao i procesija gradom uoči večernje (2. veljače). Kako se moći svih svetaca danas čuvaju u riznici Katedrale, više nema potebe za običajem prijenosa sv. moći iz drugih kotorskih crkvi (npr. sv. Josipa) u onu stolnu. Stoga Mornarica i svećenstvo pri sadašnjoj večernjoj samo spuštaju relikvije sv. Tripuna i ostalih svetaca iz riznice, koja je smještena unutar stolne crkve, te ih nose do oltara. Osim toga, tendencija je da se proslava općenito odvija tijekom vikenda datumom najbližeg Tripundanu.

4.3. Suvremena plesna praksa unutar Svečanosti sv. Tripuna

Unutar suvremenoga načina proslavljanja blagdana kotorskoga zaštitnika, Kolo se, kako je rečeno, pleše samo na Tripundan ili na dan, obično nedjelju, kada se on obilježava. Ceremonija započinje ispred gradskih vrata, gdje gradska glazba i Mornarica iz Kotora dočekuju gradsku glazbu i Mornaricu iz Tivta, odnosno podružnicu iz Herceg Novog. Nakon predaje raporta majoru i smotre mornara, glavni odred Bokeljske mornarice, u pratnji dviju gradskih glazbi i sa državnom zastavom te zastavom Mornarice, oko 10h dolazi na Trg ispred Katedrale. Ondje se predaje raport admiralu, nakon čega se odred raspušta. Dio aktivnih članova Mornarice, koji sudjeluje u izvedbi Kola, ostavlja oružje te ispred ulaza u biskupski dvor formira svoj lanac. Pasivni sudionici, koji u Kolo ulaze tek u posljednjoj figuri, zajedno s ostalim uzvanicima zauzimaju mjesto na trijemu Katedrale. Potom slijedi izvedba Kola.[88]

Raport admiralu na Tripundan 2007. godine
(foto K. J. Neferović)

[88] S obzirom na to da je izvedba Kola glavnog odreda Mornarice na Tripundan 2007. godine u smislu protokola i redoslijeda figura identična izvedbi pri posveti Katedrale 2000. godine, zbog optimalne pozicije snimatelja (iznad trijema Katedrale) ovdje koristim fotografije Kola nastale iz videozapisa Hrvatske radiotelevizije (B-128723). Kako bih jasnije predočila pojedine detalje oko izvedbe, te sam fotografije nadopunila i dvjema vlastitima (treća i posljednja u nizu fotografija plesa), snimljenima pri Svečanostima sv. Tripuna 2007. godine.

POČETAK

Lanac od 18 plesača hodajućim korakom prolazi ispred trijema Katedrale, te se desno od ulaza (odnosno lijevo, gledajući iz perspektive snimatelja) postavlja u polukrug. Kolovođa zatim izlazi iz lanca te prilazi trijemu kako bi se obratio biskupu sljedećim riječima: "Preuzvišeni gospodine biskupe, molim Vaš blagoslov za Kolo".[89] Nakon biskupovog blagoslova, kolovođa se prekrsti i vraća na svoje mjesto. Plesači potom zauzimaju početni stav s blagim iskorakom desne noge, a kolovođa naklonom glave daje znak dirigentu Gradske glazbe, smještene lijevo od ulaza (iz ove perpektive desno) da se može započeti s plesom.

1. VRTLOG (PRAVI)

Vrtlog je figura koja se oblikuje trima provlačenjima: na početku, u sredini i na kraju lanca. Kolovođa već nakon prvih nekoliko koraka zavija lanac udesno kako bi se izvelo prvo provlačenje, koje se ovdje odvija između 6. i 7. mornara nakon kolovođe. Lanac potom nastavlja kretanje udesno te slijedi drugo provlačenje između 12. i 13. mornara. Posljednje se odvija ispred "zadnjega", nakon čega kolovođa dalje vodi lanac u istom smjeru, a "zadnji" i nekoliko mornara ispred njega kreću se u suprotnom smjeru od početka lanca, odnosno zrcalno kretanju kolovođe. Time se želi čim prije postići oblik lanca iz kojega nastaje sljedeća figura.

[89] Iz osobnog kontakta s kolovođom glavnog odreda, gospodinom Tripom Miloševićem.

2. NEPRAVA VERIGA (LANAC)

Nakon što se lanac provede ispred trijeme i izravna tako da mornari budu okrenuti bočno Katedrali, dio plesača izvodi korak u mjestu, a dio, predvođen kolovođom, započinje kretanje u suprotnom smjeru. Figura se formira naizmjeničnim provlačenjima ulijevo i udesno ispod podignutih maramica svakog drugog mornara, počevši između 2. i 3. plesača nakon kolovođe. Nakon što se dođe do posljednjega, kolovođa ponovno zakreće lanac udesno, čime započinje pripremu za sljedeću figuru.

3. VELIKO KOLO

Tendencija kolovođe ovdje više nije izmjenično zavojito kretanje, nego tek blago polukružno prema "zadnjem", kako bi se njihovim spajanjem formiralo veliko zatvoreno kolo, koje se potom neko vrijeme kreće u smjeru kazaljke na satu.

4. DVA KOLA

Iz velikog se kola formiraju dva manja na način da se dijagonalno postavljeni mornari u odnosu na kolovođu, zajedno s njime počinju kretati prema unutrašnjosti opisanoga kruga sve dok se sasvim ne približe. Potom se dijelovi takvoga lanca odvajaju u dva manja kola, koja se opet nastavljaju kretati u smjeru kazaljke na satu.

5. KOLO U KOLO

Dva se kola počinju međusobno približavati, pri čemu se na jednom dijelu plesači ponovno spajaju u lanac, dok se na drugom, između kolovođe i "zadnjega", on otvara. Mornari koji sada čine sredinu lanca pomiču se prema van, kako bi se svorio prostor za zavijanje početka lanca udesno. Nakon približavanja kolovođe 4. plesaču iza sebe, on mu pruža ruku kako bi se spojili u manji krug. Istovremeno se oko njih, spajanjem druga dva plesača od kojih je jedan "zadnji", formira veći krug. Oba se kruga kreću zajedno u smjeru kazaljke sata, no nakon nekog vremena unutrašnje kolo mijenja svoj smjer ulijevo. I dok se vanjsko tijekom cijele figure kreće udesno, unutarnje može promjeniti smjer nekoliko puta prije nego kolovođa odluči iznova otvoriti lanac i oblikovati novu figuru. Otvaranje vanjskoga kola zbiva se opet na mjestu gdje se nalazi "zadnji", a unutarnjeg na mjestu gdje je kolovođa. No pritom je važno da se oba kola kreću u istom smjeru, dakle udesno, te da se otvaranje ostvari u trenutku kada se kolovođa i "zadnji", iako svaki u svome kolu, nalaze blizu jedan drugome.

6. UŠPUG S IZLAZOM NA ZADENJEGA

Slijedi vrlo jednostavno spajanje dvaju kola u jedan otvoreni lanac, i to na način da se kolovođa i "zadnji" udaljavaju, a dva plesača, s kojima su oni bili ulančani, spajaju. Kolovođa dalje zavija lanac prema unutra sve dok za to ima prostora. Zatim se podižu dvije maramice s jedne strane vanjskog dijela ušpuga, a provlačenjem kroz njih, lanac se počinje zakratko izravnavati. No kolovođa ga ubrzo ponovno nastavlja voditi udesno, mijenjajući njegov smjer kretanja, te plesače provodi ispred trijema Katedrale. Novim polukružnim zakretanjem u desnu stranu teži se konačnom izravnavanju lanca.

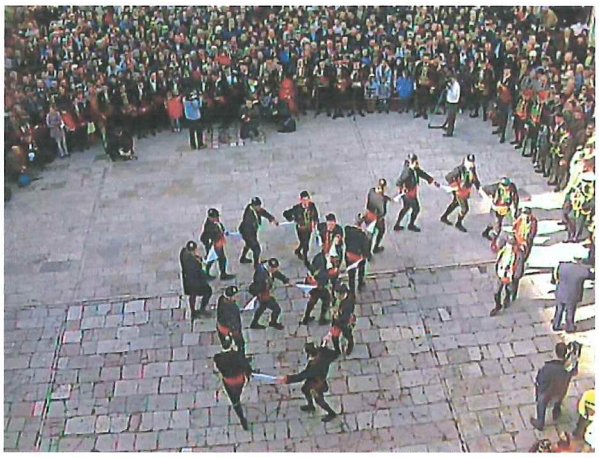

7. PRAVA VERIGA (LANAC ILI KADENA)

Mornari, licem i tijelom okrenutim prema nekadašnjim prostorijama Mornarice (tj. udesno, gledajući iz perspektive snimatelja), formiraju otvoreni lanac u ravoj liniji. Kolovođa se, međutim, izdvaja svojim stavom, koji podrazumijeva tijelo i lice okrenuto prema Katedrali. Time omogućava ostalim mornarima da ga jasnije vide, što je osobito važno za nastavak plesa: kolovođa u jednom trenutku, naklonom glave, daje znak da se svi mornari zakrenu u svoju desnu stranu za 90°, čime zauzimaju njegov položaj. Pritom se maramice visoko podižu, a svaki drugi plesač u lancu, uključujući i kolovođu, čini još dodatni iskorak naprijed. Nakon što se kraće vrijeme pleše u mjestu, kolovođa započinje provlačenje lanca kroz formirani "tunel", koji se s druge strane počinje zbijati, odnosno plesači na kraju lanca blagim se kretanjem u stranu istovremeno približavaju onima koji se nalaze na početku. Kolovođa lanac dalje vodi udesno kako bi poprimio polukružni oblik, potreban za izvođenje sljedeće figure.

8. OSMICA

Ova se figura izvodi tako da kolovođa nastavlja kretanje prema sredini polukružno postavljenoga lanca, koji potom presijeca provlačeći se ispod podignute maramice dvaju plesača. Ti se plesači, s ostalima iza sebe, kreću u suprotnom smjeru od kolovođe i blago izvijaju u manji polukrug leđima okrenuti crkvi. "Zadnji" i plesač ispred njega pomiču se potom prema kolovođi te podižu maramicu kako bi se on mogao još jednom provući, čime lanac na trenutak poprima oblik broja osam. Kolovođa zatim novim zakretanjem mijenja smjer kretanja lanca u onaj s početka figure. Važno je, međutim, reći kako pri izvedbi osmice predzadnji plesač ima nešto zahtjevniji položaj u odnosu na ostale u lancu: spuštenom maramicom drži se za plesača ispred sebe, a podignutom za "zadnjega". Time njegove ruke postaju ukrižene, pri čemu je lijeva spuštena, a desna podignuta iznad glave, dok istovremeno pomiruje kretanje lanca unaprijed, te svoje i "zadnjega" u stranu.

9. UŠPUG U OBRATNOM SMJERU

Nakon što se svi plesači provuku između predzadnjega i "zadnjega" mornara, a kolovođa se u međuvremenu već približi kraju lanca, slijedi njegovo novo zavijanje. Lanac se tako kružnim kretanjem unutar sebe zbija do krajnjih mogućnosti, a potom kolovođa naglim okretom mijenja njegov smjer. Time zapravo nastaje spiralno kretanje plesača, koje se jasnije uočava nakon što se kolovođa probije do kraja lanca, a mornari započnu međusobno udaljavati kako bi se lanac lakše odmotao i ponovno raširio.

10. UŠPUG OKO ČASNIKA

Kada lanac ponovno postigne oblik polukruga, ovaj puta otvorenoga ispred trijema Katedrale, kolovođa lijevom rukom daje znak uzvanicima i ostalim članovima Mornarice da se mogu priključiti Kolu. Potom u njega ulaze biskup s još jednim predstavnikom crkve, gradonačelnik Kotora, odnosno oba barjaktara Mornarice, admiral, mali admiral te viceadmiral ili major. Lanac se zatim nastavlja stezati uz ubrzavanje tempa i mahanje zastavama.

ZAVRŠETAK

Nakon što plesači, manje ili više, zatvore pasivne sudionike Kola, slijedi raspuštanje lanca i podizanje ćeverica u zrak. Dok mornari svojim kapama mašu u znak pozdrava prisutnima, zvona s katedrale sv. Tripuna objavljuju završetak njihovog plesa. Prema predaji, plesači pritom na kraju kažu: "Slava!"

Kada Mornarica otpleše Kolo, njezini članovi, zajedno s ostalim građanima, uzvanicima i posjetiteljima, odlaze na svečanu sv. misu koja se odmah potom održava u Katedrali. Protokolarni dio sudjelovanja Mornarice u vanjskoj proslavi završava se procesijom: nakon sv. mise, Mornarica i svećenstvo u pratnji naroda pronose relikvije sv. Tripuna i drugih svetaca kroz stari dio grada Kotora, tradicionalno prolazeći i ispred pravoslavne Katedrale sv. Nikole. Po povratku na Trg sv. Tripuna relikvije svetaca, koje su se tijekom večernje uoči Tripundana izložile u Katedrali, vraćaju se u relikvijar ("moćnik").

Relikvije sv. Tripuna i drugih svetaca
izložene u kotorskoj Katedrali 2007. godine
(foto K. J. Neferović)

4.4. Izvedba Kola nekada i danas

Ukoliko se prethodno opisana izvedba Kola u Kotoru usporedi sa sačuvanim fotografijama, jednim fragmentarnim videozapisom (Cesarec 1982) te postojećim opisima njegovih izvedbi iz ranijega doba, uočavaju se određene razlike današnje u odnosu na stariju praksu. Osim poretka figura, koji je izmijenjen u odnosu na onaj oko sredine 20. stoljeća, u suvremenoj se praksi potpuno izostavljaju figure "vrtlog u obratnom smjeru" i "sidro". Promjene se također zapažaju i u općem protokolu izvedbe Kola unutar Svečanosti sv. Tripuna, odnosno u strukturi očuvanih figura.

Nekadašnji "vrtlog pravi", za koji su bila potrebna 23 plesača,[90] sadržavao je višestruka pravilna provlačenja između svakog trećeg u lancu, a kretanje kolovođe potom se nastavljalo ulijevo (v. Butorac 1941:13). Kretanje je, razumljivo, bilo uvjetovano spajanjem ove figure s "vrtlogom u obratnom smjeru", no budući da se

[90] Iako Statut Plemenitoga Tijela predviđa i manji broj od svega 16 plesača, zbog podataka koji se vežu uz kolovođu Ivu Miloševića, vjerujem da je sredinom 20. stoljeća, odnosno u doba istraživanja P. Butorca i M. Ilijin, njihov broj varirao od 23 do 26.

potonja figura više ne izvodi, današnji kolovođa nakon posljednjeg provlačenja lanac vodi udesno. "Neprava veriga" nekada je imala naizmjenična provlačenja ispod maramice svakoga plesača, počevši već između prvoga i drugoga nakon kolovođe. Kod figura koje zahtijevaju kretanje u kolu ("veliko kolo", "dva kola" i "kolo u kolo"), rastavljanje i završetak figure "kolo u kolo" ponešto su se razlikovali, no ostalo se odvijalo na isti način, uključujući i redosljed tih triju figura. "Ušpug s izlazom na zadnjega", za razliku od danas, izvodio se sa završetkom koji je u skladu s njegovim nazivom, no ova se promjena zamjećuje već u izvedbi Kola za mandata prethodnoga kolovođe, vjerojatno Slavka Roganovića, jednako kao i provlačenje između svakog drugog plesača u "nepravoj verigi" (v. Cesarec 1986). Bitna se razlika uočava, međutim, pri izvođenju "prave verige" ili "kadene". Naime, nakon što bi svaki drugi plesač istupio kako bi se formirao tzv."tunel", korak bi se uistinu nastavljao u mjestu, odnosno plesači se u tom dijelu figure nisu postupno približavali jedan drugome kao danas (v. ibid.). Kolovođa bi također, nakon što izađe s druge strane, odmah zavijao lanac ulijevo ili udesno oko "zadnjega" dok je još u "tunelu", što znači da je lanac imao drugačiji smjer od današnjega (usp. Butorac 1941:15, Cesarec 1986). "Osmica" se, čini se, plesala potpuno jednako, kao i "ušpug u obratnom smjeru", no kod njega se pri izlasku iz figure opet uočava drugi smjer kretanja kolovođe. U figuri "ušpug oko časnika", lanac se više stezao oko sudionika unutar njega, kojih je prema Petrović-Poljaku i Butorcu nekada obično bilo šest (v. Petrović-Poljak 1914, Butorac 1941:16). Danas je taj broj nešto veći, a razlika je vjerojatno nastala i zbog toga što je tada u Kolo ulazilo samo časništvo, bez svećenstva i barjaktara.[91] No u cjelini gledano, broj

[91] Ova se razlika ne smije dovoditi u vezu s utjecajem političkih promjena u 20. stoljeću na izvedbu Kola, jer se još od 19. stoljeća uvela praksa da umjesto predstavnika gradskih i crkvenih vlasti, koji su ulazili u ples Kotorske mornarice, pasivne sudionike čini časništvo Mornarice. Ta se praksa tijekom proslave Tripundana po svoj prilici održala sve do ukidanja vanjske proslave 1946. godine, jer ni Butorac ne spominje ulazak svećenstva u Kolo (1941:19). Da je bilo drugačije, Butorac bi to sasvim sigurno znao i vjerojatno spomenuo, jer je tada upravo on obnašao funkciju kotorskoga biskupa.

pasivnih sudionika ipak je varirao i sredinom 20. stoljeća, pa se može reći da se tijekom cjelokupna dokumentirana razdoblja kretao između četiri (Raffaelli 1844) i osam sudionika.

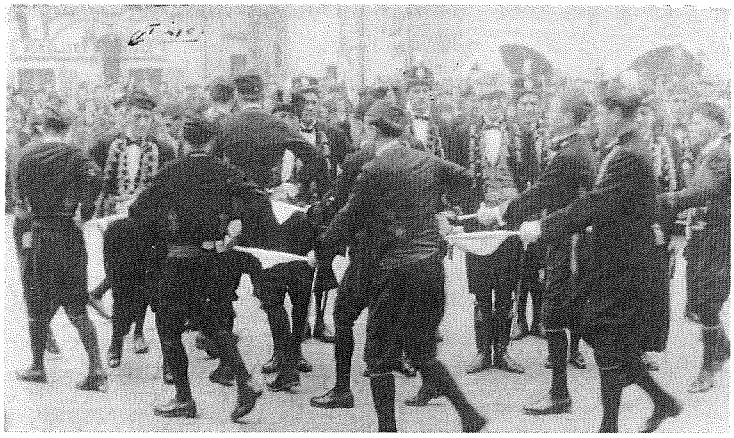

Ušpug oko časnika 1946. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

Glede dviju figura koje se više ne izvode, o načinu izvedbe "vrtloga u obratnom smjeru" doznajemo već preko postojećih shema, a potom i na osnovu današnjega Kola, dok se o drugoj figuri, "sidru", koje je znatno zahtjevnije, više može saznati samo iz starijih zapisa. Kako Butorac o izvedbi ove figure ne govori puno,[92] u tom je smislu značajniji sljedeći opis koji je napravila M. Ilijin:

> "Ova figura pretstavlja sidro i zbog svoje tehničke konstrukcije zahteva da igrači budu unapred razbrojani na onoliko koliko ih u igri učestvuje i da svaki igrač unapred zna mesto gde treba da se zaustavi ili kuda da krene, jer u ovoj figuri svi igrači ne slede sve vreme isti put. Pošto je kolovođa opisao ceo krug, kako je na kraju IV figure rečeno, on preseče krug u pravoj liniji, počinjući od donje strane kola pa prema crkvi. Kada stigne blizu ivice, sada zamišljenog kruga, on zaokrene polukružno u pravcu kretanja kazaljke na satu te načini mali krug pri vrhu i formira glavu sidra. Zatim produži put nadole (suprotno kretanju ostalih igrača), pa skrene udesno, tako da sa prva dva igrača formira levo krilo ramena, dok se igrači br. 4-8, koračajući u mestu, zadržavaju u formi glave sidra. Za to vreme igrač br. 9 prekine kolo, zaokrene udesno i s igračima br. 10 i 11 formira desno krilo ramena. Igrači od br. 12-16 zadržavaju se u pravoj liniji (struk sidra), dok igrač br. 17 takođe prekida kolo i povuče igrače br. 18-25 polukružno tako da formira klado sidra" (1953:253).

[92] "Igrači se lagano, odmjereno i oprezno kreću praveći struk sidra s oknom, rame sa noktima i oba klada. Tehnička kompliciranost ove slike predstavlja teške situacije na moru, kojih sidro oslobađa i mornara i brod" (Butorac 1941:14).

U sjećanju nekih Kotorana kolovođa Ivo Milošević pamti se kao posljednji koji je izvodio ovu figuru, a njegov je mandat trajao tijekom četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća.[93] Predaja općenito kaže da se "sidro" odavno više ne izvodi, jer zahtijeva velik broj plesača, njihovu dobru međusobnu uigranost, kao i unaprijed na tlu iscrtanu shemu figure. To uistinu odgovara i sjećanjima na Ivu Miloševića kao izvrsnoga kolovođu, koji je inzistirao i na petnaest probi prije izvedbe Kola (Tomić 2003:44). Štoviše, prema dosadašnjim podatcima, čini se kako se "sidro" od druge polovice 19. stoljeća do danas izvodilo samo u doba kada je kolovođa bio Ivo Milošević.[94]

O držanju i koraku plesača sredinom 20. stoljeća zabilježeno je sljedeće:

> "Plesači se drže bijelim rupcima, koji su čvrsto ovijeni oko ruka. Desna je ruka podbočena. Noga dira zemlju vodoravno, nikad na samim prstima" (Butorac 1941:11).

Dok se prema predaji plesači oduvijek drže za maramice na isti način, držanje današnjega kolovođe ponešto se razlikuje u odnosu na one prijašnje. Naime, kolovođa lijevu ruku nekada nije držao zataknutom, nego uglavnom prislonjenom uz pâs ili malo poviše njega. Analizirajući korak, može se reći da je u odnosu na izvedbu iz 1980-ih ostao isti, osim što se korak toga doba čini nešto poletnijim. No intenzitet poklecivanja u koljenima i odizanja stopala zapravo je varijabilan, kao i brzina izvođenja Kola.[95] Trajanje današnje izvedbe iznosi oko 12 minuta, dok je u doba

---

[93] Ivo Milošević bio je ujak supruge viceadmirala Mornarice, Ilije Radovića. Prigodom posjeta gospodinu Radoviću 2007. godine, gospođa Radović mi je rekla da je Ivo Milošević bio kolovođa između 1941. i 1963. godine, te da njegovi nasljednici nisu više izvodili "sidro". Da se on u to doba nalazio na mjestu kolovođe vidi se i iz prethodne fotografije Kola, odnosno fotografije priložene uz tekst o Bokeljskoj mornarici unutar *Pomorskoga zbornika* iz 1962. godine (Šerović 1962:1854).

[94] Na ovakav me zaključak navode podatci o broju plesača u Kolu prije i poslije vodstva Ive Miloševića (u *Glasu Boke* 1937. i *Boki* 1972. godine). Taj je broj varirao od 16 do 18, što se prema predaji i opisanim uputama čini nedovoljnim za izvedbu "sidra". S obzirom na to da shema te figure izostaje u opisu Kola koji je ostavio Petrović-Poljak 1914. godine, a Butorac tvrdi kako ju je Ivo Milošević obnovio, proizlazi da se ona prethodno izvodila prije početka 20. stoljeća.

[95] Postoji, naravno, okvirni tempo no i on se kojiput promijeni. Tako je sadašnji kolovođa, gospodin Tripo Milošević, izjavio na Tripundan 2003. godine kako je nezadovoljan izvedbom Kola jer je glazba bila malo prebrza (Tomić 2003:44).

kolovođe Ive Miloševića zabilježeno kako je ono trajalo "nešto više od četvrt sata" (Šerović 1962:1856), a neki sugovornici spominju i oko 25 minuta.[96] Ova se razlika može objasniti izvedbom dviju figura više, no i time da je kolovođa prije današnjega, Slavko Roganović, između svake figure činio lančani ophod "kako bi se pokazali mornari".[97]

Čini se da je završetak Kola oduvijek podrazumijevao ubrzavanje glazbe i kretanja plesača, što bi se započelo na znak kolovođe, te podizanje ćeverica u zrak kao završni pozdrav.[98] No velika razlika između današnjega plesa i onoga koji se izvodio za ranijih Svečanosti sv. Tripuna uočava se u načinu na koji se Kolo započinjalo te privodilo završetku. Iz naputka koji je uz sheme ostavio Ivan Petrović-Poljak, o plesu s početka 20. stoljeća doznajemo:

> "Kolo se pleše dne 2. Veljače poslijepodne kada se Svete Moći u Crkvu donesu, odprilike u 4 sata. Plesači spravni za ples prosto dolaze pred crkvena vrata, gđe prije plesa prime blagoslov od Presvjetlog Biskupa, glazba zasvira i Kolo počme onim redom kako slike prikazuju, samo ovđe nedolaze častnici kako što XI-a slika prikazuje. Kolo 3. Veljače pleše se u 10 sati prije Sv. Mise, glazba zasvira, plesači iz dvorane izlaze plešući s onim redom kako slike prikazuju, samo na X-u sliku dolaze častnici te se okolo njih izvrše zadnje dvije slike" (Petrović-Poljak 1914).

Kako je razvidno iz ovoga opisa, izvedba Kola uoči Tripundana uključivala je samo aktivne sudionike, tj. plesače Kola, dok su pasivni sudionici ulazili u posljednjim figurama plesa tek na sam Tripundan. Tada bi se oko časnika odvijale dvije figure, "ušpug i obratno" i "ušpug i svršetak", a o njihovom je sudioništvu zapisano:

> "Časnici se ne kreću. Oni stoje nepomično u grupi, a kolo se kreće oko njih" (Butorac 1941:9).

---

[96] Iz osobnoga kontakta s kolovođom tivatske područnice, gospodinom Brankom Vuksanovićem.
[97] Iz osobnoga kontakta s admiralom Mornarice, dr. Milošem Miloševićem. Usp. Ilijin 1953.
[98] "U toj živoj ubrzanoj kretnji oko časnika dovršava ples u času, kad mornari dignu kape (ćeverice) u vis na pozdrav biskupu i drugim prisutnim uglednicima" (Butorac 1941:19).

Početak plesa razlikovao se time što se blagoslov tražio samo prvog dana izvedbe Kola, koja je započinjala slično kao i danas.[99] Osobito je zanimljiv podatak da se na Tripundan Kolo izvodilo tako da mornari, plešući u lancu, izlaze iz tadašnjih prostorija Bokeljske mornarice[100] te pred Katedralom započinju oblikovanje figura. Kolovođa je pritom samo naklonom odavao počast biskupu te je izostajao blagoslov Kola.[101] Opis Kola Petrovića-Poljaka ne samo da se uklapa u kontekst u koji ga je 1844. smjestio Raffaelli, nego pritom otkriva, već ranije spomenute, interesantne razlike među izvođačima Kola prije i nakon ukidanja Bratovštine. S druge strane, moguće je i da su dva protokola izvođenja plesa tijekom Svečanosti, koja spominje Petrović-Poljak, postojala već u Raffaellijevo doba.[102] Ukoliko se sada usporedi današnje Kolo unutar Svečanosti sv. Tripuna sa iznesenim opisima, kako plesa tako i cjelokupne proslave, kao konačni se zaključak nameće da je ono u sebi zapravo saželo obilježja starije plesne prakse.

* * *

Kolo se, osim kao ples, izvodi još u vokalno-instrumentalnom i isključivo instrumentalnom obliku, što se dosada spominjalo prvenstveno u kontekstu proslave sv. Tripuna. U novije je doba, međutim, klapa "Bokeljski mornari" napravila

[99] O detaljima s početka izvedbe Kola i davanja blagoslova Butorac je zapisao: "Prvog dana plesači sa kolovođom, držeći se povezani rukama o rupcu, stupaju pred biskupa i preko najstarijeg časnika Mornarice mole blagoslov. (...) Nakon primljena blagoslova pred lužom katedrale, igrači odstupaju, i kolo započima izvođenjem prve slike" (1941:12).

[100] Na starim se fotografijama s početka 20. stoljeća vidi da su prostorije Mornarice smještene u zgradi lijevo od pročelja Katedrale, o čemu je Stjepčević 1926. godine zapisao: "Na trgu sv. Tripuna nalaze se, u prizemlju kuće bivše porodice Drago, (...) prostorije 'Bokeljske Mornarice', gdje je pohranjena skupocjena nošnja i oružje, kojom se 'mornari' odjevaju i oružaju, da proslave 3. februar, svečanost sv. Tripuna" (Stjepčević 2003b:370). Dakle, Petrović-Poljak je pod "dvoranom" nedvojbeno mislio na njihovu prostoriju u prizemlju te zgrade, kako je već rečeno, smještene na samome Trgu.

[101] "Drugog dana se ne pita blagoslov, nego plesači izlaze iz kabineta plešući, samo kolovođa jednim naklonom odava počast" (Butorac 1941:12). Premda sam uvažila tvrdnje Petrović-Poljaka i Butoraca da drugoga dana u pravilu nema blagoslova, potrebno je dodati da se u programu Svečanosti iz 1941. godine spominje blagoslov Kola i na sâm Tripundan (v. [S.n.] 1941). Citirane Butorčeve riječi, osim toga, iznova potvrđuju da je ples u prvoj polovici 20. stoljeća započinjao izlaskom Mornarice iz njezinih prostorija na Trg.

[102] "Odmah po obnavljanju 'Mornarica' je došla do jedne prostorije koju je nazivala 'locale del corpo di guardia della Marinarezza'. Izgleda da su to iste prostorije koje je ona i ranije držala, a koje će držati sve do Drugog svjetskog rata; te prostorije su se nalazile u prizemlju kuće koja se nalazi u blizini crkve sv. Tripuna a koja je nekada pripadala plemićkoj porodici Drago" (Mijušković 1968:49).

audiozapis pjevanoga Kola koji je bliži duhu himne-koračnice, čime su na neki način podsjetili na to da je pjevani oblik zapravo nastao izvan konteksta crkvene liturgije, no stihovi i strofe *Pjesni* Pave Kamenarovića u tom su aranžmanu izmijenjeni i reducirani.

KOLO BOKELJSKE MORNARICE

Dan Odvjetnika kotorskog
Braćo, veselo slavimo,
Društva staroga pomorskog
Slavno načelo sliedimo;
Igru začmimo stogodnu
Pjesmu pjevajmo narodnu.

Mornarica davna
Nek se dično ponovi,
I svečanost slavna
U radostan dan ovi.
Svi zajedno, svi u kolo
Rukama ruke stisnimo
Potvrdimo svim okolo
Da slogu bratsku ljubimo.

Po narodnome odjelu
I po sjajnome oružju,
Ali najveće po djelu
Izgled budimo okružju:
Vazda združeni u slogu
Hvale pjevajmo narodu

A na mnoga ljeta
Mornarica živjela
Nje zadaća sveta
Blagim plodom uspjela
Potvrdimo uz prigodu
I mi ko naši djedovi
Da u rodu nezaludu
Jedne smo majke sinovi.[103]

U instrumentalnom obliku Kolo se u izvedbi Gradske glazbe i danas svira prilikom podizanja zastave sv. Tripuna i izricanja *loda* ([S.n.] 2003b), no ta se inačica također proširila. Primjerice, jedna se obrada koristi kao najavna i odjavna glazba kotorske radiopostaje, dok se druga, u funkciji glazbene podloge ali i svojevrsnog zaštitnog znaka Bokeljske mornarice, nalazi na internet stranicama toga društva (http://www.bokeljskamornarica.org). Proizlazi, dakle, da Kolo još od 19. stoljeća podrazumijeva instrumentalni, vokalno-instrumentalni i plesni oblik te da su njihove izvedbe u današnje doba raznovrsnije, a time i učestalije nego ranije. Učestalost izvedbe i raznovrsnost konteksta pokazuje se, osobito od druge polovice 20. stoljeća, novim obilježjima i samoga plesnoga oblika. Naime, nakon zabrane vanjske proslave

[103] Riječi su ispisane prema spomenutome audiozapisu.

Svečanosti sv. Tripuna i sudjelovanja Mornarice unutar nje, Kolo se prilagodilo novim uvjetima. Upravo u to doba ono se ujedno i prestalo vezati isključivo uz Bokeljsku mornaricu u Kotoru, jer je kao dio opće bokeljske kulturne baštine postalo tradicijom koju iseljeni Bokelji, prvenstveno Hrvati, njeguju i izvan svoga zavičaja. O posebnostima te plesne prakse govori se u okviru sljedećih poglavlja.

Kolo, Svečanosti i prostorije Mornarice na Trgu sv. Tripuna
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

5. ODRAZ DRUŠTVENO-POLITIČKIH I ETNIČKIH PROMJENA NA PODRUČJU BOKE KOTORSKE U KOLU BOKELJSKE MORNARICE

> "If we intend to go beyond a dance description and answer to the question WHAT is dance (not only how it is performed) dance should be studied in two ways: one is situated on a syntactic level and is made up of all social events existing in a given community, that is, dance is studied as a living phenomenon, here and now; the other is situated on a paradigmatic level and is comprised of the philosophical/ideological, socio-political, economic and cultural systems which function in a given community. In other words, to answer questions on the role and significance of dance, the study of dance must include both perspectives: dancing as an integral part of a network of social events, and dance as part of a system of knowledge and belief, social behaviour and aesthetic norms and values. That is, an anthropological perspective should be correlated with the more analytical choreological one; together they comprise the analysis of a dance system and the structural make up of a dance in its formal features" (Giurchescu 2001:109).

5.1. Politička i etnička povijest Boke kotorske

U najranije doba poznat kao *Risanski zaljev* (*Sinus Rhisonicus*), ovaj jadranski fjord kao svoje prve stalne stanovnike pamti plemena Ilira, a moguće i Kelta. Njegovo je središte tada bio utvrđeni Risan, u kojemu je stolovala poznata ilirska kraljica Teuta. Nakon konačnog osvajanja Rimljana, područje postaje dio provincije Dalmacije s glavnim gradom *Rhisiniumom*, a stanovništvo se tijekom njihove vladavine (168. g. pr. Kr. – 476. g.) romaniziralo i primilo kršćansku vjeru. Uz spomenuti glavni grad, dokumentirano je i postojanje *Acruviuma*, za koji se smatra kako se, između ostaloga, mogao nalaziti i na mjestu današnjega Kotora. Kao središte, grad *Decatera*, *Decaderon*, odnosno *Catharum* prvi se put spominje nakon provale Avara i Slavena u 6. i 7. stoljeću, otkada se i Zaljev počinje nazivati *Kotorski zaljev* (*Sinus Catharensis*).

Tijekom vladavine Bizanta (kraj 6. st. – kraj 12. st.) Boka kotorska ulazi u sastav Rimske Dalmacije, zasebne teme ustrojene 751. godine, koja će se s

vremenom postupno slavenizirati.[104] Sjedište Rimske Dalmacije bilo je u Zadru, odakle je cijelom temom upravljao strateg, dok je katapan bio predstavnik bizantske vrhovne vlasti u Kotoru.[105] Od 9. stoljeća na područje Zaljeva pritisak su vršili okolni slavenski vladari Duklje-Zete i Travunje, pa se u Boki do 12. stoljeća izmjenjuje njihova i bizantska vlast. Neovisno o tadašnjim učestalim političkim promjenama, Kotor se nastavio razvijati jer je uspijevao sačuvati svoju samostalnu muncipalnu upravu. Na čelu grada stajao je gradski knez-prior s tri suca, a vrhovna se vlast priznavala više nominalno negoli stvarno.

Nakon smrti bizantskog cara Manuela, Kotor 1185. godine postaje dijelom srednjovjekovne Raške srpske države, u čijem sastavu ostaje do smrti cara Uroša (1371.), posljednjeg nasljednika loze Nemanjića. Vrhovnu je vlast u gradu tada imao predstavnik srpskoga kralja, satnik, no Kotor je i tijekom vladavine Nemanjića zadržao svoju ranije stečenu autonomiju.[106] Vladu kotorske komune vodio je knez, čija je vlast mogla trajati od mjesec do godine dana, a činili su ju veliko vijeće, malo

---

[104] Dolaskom Avara i Slavena, bizantska se vlast svela na tzv. pentapolis, odnosno primorski pojas koji su činili gradovi: Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor, te otoci Krk, Rab, Osor (Lošinj s Cresom) i Vrgada. Prostorno nepovezani i udaljeni od Konstantinopola, ovi su gradovi "samostalno upravljali iz nužde, održavajući potpunu autonomiju i autodikiju i opirući se, dokle god su mogli, slavizaciji koja, ipak, poslije X. st., polako ali kontinuirano prodire u romanski Kotor. Prisilno izolirani od svoga zaleđa i izgubivši svoje izvangradske zemljišne posjede, bili su primorani okrenuti se moru i pomorskoj trgovini koju su razvili do te mjere da su već vrlo rano, osobito od kraja IX. st., u vrijeme bizantske premoći na Jadranu, pa i kasnije, do sredine X. st., zahvaljujući mirovnom ugovoru između Venecije i hrvatskih narodnih vladara, po kojem je bila osigurana mirna i nesmetana plovidba ovim našim morem, proživjeli u izrazitom napretku i blagostanju. Ta je pomorska orijentacija naposlijetku sasvim prevladala i opredijelila stanovništvo Boke, i ono romansko, i kasnije slavensko, bez obzira na to pod čijom su vrhovnom vlašću živjeli" (Marinović 1993:187). Tako se već u to doba spominju trgovačke veze Kotora s Omišem i Dubrovnikom, a izgradnja katedralne crkve smatra se odrazom spomenutog blagostanja i "bez sumnje najvećim doprinosom trgovačko-pomorskog kapitala" (ibid.:188).

[105] Prema nekim povijesnim podatcima proizlazi da je Boka, neovisno od vladavine Bizanta, od 8. do 10. stoljeća činila sastavni dio *Crvene Hrvatske* (*Croatia Rubea*), a odatle i zaključak da su "među doseljenim slavenskim plemenima u tom prostoru Hrvati bili dominantna etnička skupina" (Crkvenčić i Schaller 2005:110).

[106] "Upravo u to vrijeme, u doba vrhovne vlasti srpskog kralja, kotorska je komuna ('*Communitas Catharensis*') postigla najviši stupanj svoje autonomnosti i nezavisnosti, u čemu je, po nekima, čak nadmašila sve ostale srednjovjekovne dalmatinske i ostale primorske mediteranske gradove, osim susjednog Dubrovnika. Kotor je u to doba do te mjere samostalan, da je njegov građanin ponajprije podanik svoje komune, a tek i jedino preko nje, i podanik srednjovjekovne Srbije. Zato kotorskom građaninu nije bio dopušten priziv (*apelacija*) na kraljev sud, niti je mogao stjecati vladarske povelje, niti imati bilo kakve direktne veze s vladarom, koje bi bile u suprotnosti s komunalnim statutom" (Marinović 1993:189). Najstarija odredba spomenutoga Statuta datira iz 1301. godine, a prema njemu se vidi da je zakonodavstvo i sudstvo bilo slobodno od vladarevih utjecaja.

vijeće te, od 1372. godine, senat (vijeće umoljenih). U službi Nemanjića ugledni građani i plemići obično su obnašali dužnosti vezane uz državne financije, sudstvo ili diplomaciju, a kako su bili vješti trgovci, Kotorani su tada koristili i položaj grada kao tranzitne luke između Balkana i Apeninskoga poluotoka, te općenito Mediterana.[107] Kotorsko je društvo tada bilo staleško; podjela je bila "strogo provedena i svaki je stalež bio potpuno zatvorena cjelina" (Marinović 1993:192).

Po završetku dvjestogodišnje vladavine Srba, Kotor se 1371. godine priklanja zaštiti, tada moćnog vladara, hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita I. Velikog, no zbog njegove smrti grad već 1385. godine dolazi u posjed bosanskog kraljevstva. Njime tada upravlja Stjepan Tvrtko I. Kotromanić, koji je 1382. godine, kao tranzitnu luku za svoje potrebe, u Zaljevu utemeljio grad Herceg Novi. Nakon sedam godina vladavine Kotoromanića, slijedi tzv. *vrijeme Kotorana* (*tempore Catharinorum*), odnosno razdoblje kada je Kotor "živio svojim potpuno slobodnim političkim životom i sâm sobom upravljao, pa zaista predstavljao, poput susjednog Dubrovnika, nezavisan grad-državu" (Marinović 1993:194). No i tada su postojale osvajačke težnje država u njezinom kopnenom zaleđu (Zete i Raške), a kako je srednjovjekovnim trgovačkim gradovima ekonomski čimbenik bio važniji od političkoga, Kotorani su, kako bi sačuvali sigurnost te slobodnu plovidbu i trgovačku djelatnost, višekratno zahtijevali zaštitu od Mlečana, što su konačno uspjeli steći 1420. godine. S kraćim prekidima na pojedinim područjima, njihova je vladavina Bokom kotorskom, koja je tada postala dijelom Mletačke Albanije (*Albania Veneta*), potrajala sve do pada Republike Svetoga Marka 1797. godine, pa je Bokeljima Venecija tijekom gotovo četiristo godina predstavljala "glavni grad".

---

[107] Zahvaljujući uspješnoj trgovini, u gradu nastaju brojne obrtničke radionice, a interese obrtnika štite cehovske organizacije ili bratovštine (*fraternitas*). Najpoznatija je svakako bila Bokeljska mornarica, no postojale su i druge bratovštine u kojima je također bio snažno prisutan vjerski element. S obzirom na to da je prožimanje svjetovnog i religijskog bilo obilježje mletačkih bratovština, smatra se kako "staleške bratovštine većih gradova Primorja potiču od istog mletačkog uzora" (Milošević 2003b:135).

vijeće te, od 1372. godine, senat (vijeće umoljenih). U službi Nemanjića ugledni građani i plemići obično su obnašali dužnosti vezane uz državne financije, sudstvo ili diplomaciju, a kako su bili vješti trgovci, Kotorani su tada koristili i položaj grada kao tranzitne luke između Balkana i Apeninskoga poluotoka, te općenito Mediterana.[107] Kotorsko je društvo tada bilo staleško; podjela je bila "strogo provedena i svaki je stalež bio potpuno zatvorena cjelina" (Marinović 1993:192).

Po završetku dvjestogodišnje vladavine Srba, Kotor se 1371. godine priklanja zaštiti, tada moćnog vladara, hrvatsko-ugarskog kralja Ljudevita I. Velikog, no zbog njegove smrti grad već 1385. godine dolazi u posjed bosanskog kraljevstva. Njime tada upravlja Stjepan Tvrtko I. Kotromanić, koji je 1382. godine, kao tranzitnu luku za svoje potrebe, u Zaljevu utemeljio grad Herceg Novi. Nakon sedam godina vladavine Kotoromanića, slijedi tzv. *vrijeme Kotorana* (*tempore Catharinorum*), odnosno razdoblje kada je Kotor "živio svojim potpuno slobodnim političkim životom i sâm sobom upravljao, pa zaista predstavljao, poput susjednog Dubrovnika, nezavisan grad-državu" (Marinović 1993:194). No i tada su postojale osvajačke težnje država u njezinom kopnenom zaleđu (Zete i Raške), a kako je srednjovjekovnim trgovačkim gradovima ekonomski čimbenik bio važniji od političkoga, Kotorani su, kako bi sačuvali sigurnost te slobodnu plovidbu i trgovačku djelatnost, višekratno zahtijevali zaštitu od Mlečana, što su konačno uspjeli steći 1420. godine. S kraćim prekidima na pojedinim područjima, njihova je vladavina Bokom kotorskom, koja je tada postala dijelom Mletačke Albanije (*Albania Veneta*), potrajala sve do pada Republike Svetoga Marka 1797. godine, pa je Bokeljima Venecija tijekom gotovo četiristo godina predstavljala "glavni grad".

---

[107] Zahvaljujući uspješnoj trgovini, u gradu nastaju brojne obrtničke radionice, a interese obrtnika štite cehovske organizacije ili bratovštine (*fraternitas*). Najpoznatija je svakako bila Bokeljska mornarica, no postojale su i druge bratovštine u kojima je također bio snažno prisutan vjerski element. S obzirom na to da je prožimanje svjetovnog i religijskog bilo obilježje mletačkih bratovština, smatra se kako "staleške bratovštine većih gradova Primorja potiču od istog mletačkog uzora" (Milošević 2003b:135).

U to doba Kotor su povremeno uznemiravali turski napadi, no "Luštica, Đurići, Vrmac, Škaljari, Kotor, Dobrota, Perast, Strp i Lipci bili su trajno pod Venecijom" (Marinović 1993:195). Razgraničenje turskih i venecijanskih posjeda išlo je linijom duž Zaljeva, od rta Kobile preko tjesnaca Verige do naselja Orahovac, a tursko osvajanje sjeverozapadnog dijela imalo je velik utjecaj na daljnji razvoj etničke strukture, jer je s njime započelo širenje pravoslavlja u dotada uglavnom katolički prostor.[108] Taj dio teritorija Venecija je vratila tek Morejskim ratom (1684.-1699.), a uspostava političke stabilnosti potaknula je još snažniji gospodarski razvoj, pa se bokeljska pomorska trgovina ubrzo toliko proširila da su "jedrenjaci plovili po svim morima svijeta i dolazili u dodir i u trgovačke veze s raznim narodima i krajevima" (Marinović 1993:197).[109] Vrhovne su vlasti, međutim, nastojale smanjiti dotadašnju autonomiju Kotorana, pa je kotorsko malo vijeće, na čelu sa knezom-strancem, sve više potiskivalo veliko vijeće i preuzimalo glavnu ulogu u upravi grada. Tako je velikom vijeću preostajalo samo to da potvrđuje odluke koje su prethodno usvojene na malom vijeću, no mnoge su se povlastice Kotorana ipak uspjele održati sve do pada Mletačke Republike.

Nakon 1797. godine, mirom u Campoformiju, Boka teritorijalno pripada Austriji te postaje zasebna pokrajina, neovisna o dalmatinskom središtu u Zadru. Pritom je i dalje ostao na snazi Kotorski statut, a tek kao sekundarno važili su rimsko pravo te

---

[108] "Poznato je da je iz područja koja su bila ugrožena, a potom i od Turaka okupirana, starosjedilačko stanovništvo u hrvatskim područjima ili stradalo ili izbjeglo, a na njihova mjesta Turci su doseljavali pravoslavno stanovništvo (...). Drugi razlog širenja pravoslavlja na račun katolika bio je tolerantniji odnos Turaka prema pravoslavlju, nego prema katolicima. Uzrok blagonaklonosti Turaka prema pravoslavlju treba tražiti u činjenici što je Pećka partrijaršija, kao duhovni predstavnik poražene i osvojene srednjovjekovne srpske države, priznala lojalnost Sultanu. Iz tog je razloga kršćanima pod turskom upravom, ako već nisu bili spremni preći na islam, bilo daleko lakše ispovijedati pravoslavnu nego katoličku vjeru" (Crkvenčić i Schaller 2005:114-115).

[109] Naselja Kotor, Perast, Dobrota, Prčanj i Stoliv slovila su kao stara pomorska mjesta, pa "treba naglasiti da su nositelji pomorstva i pomorske trgovine u Boki bile slavenske obitelji, i to najviše one, hrvatske narodnosti" (Crkvenčić i Schaller 2005:111).

novi austrijski zakon. Ubrzo slijedi jednogodišnja vladavina Rusa,[110] koji prema odredbama Tilsitskog mira (1807.), Boku moraju prepustiti Francuskim vlastima.[111] Zajedno s ostalom Dalmacijom, Zaljev se tada smatra Kraljevinom Italijom, a čine ga tri okruga: kotorski, hercegnovski i budvanski. Kraljevski delegat, načelnik i dva suca nalaze se u gradu Kotoru, koji predstavlja sjedište cijele pokrajine. S ukidanjem Dubrovačke Republike, Boka postaje dio jedinstvene dubrovačko-kotorske oblasti, a nakon mira u Schönbrunnu (1809.) ulazi u sastav Ilirije. No pet godina kasnije, uz pomoć engleskog kapetana Williama Hosta, udruženi Bokelji i Crnogorci uspijevaju konačno protjerati Francuze. Tada se osnovala Centralna komisija sa sjedištem u Dobroti, koju je činilo devet članova iz Boke i devet iz Crne Gore pod predsjedništvom cetinjskog vladike – metropolita,[112] no među Bokeljima se naziru dvije struje:

> "jedna brojnija, procrnogorska i proruska, većinom iz brdskih naselja, i druga malobrojnija, ali ekonomski jača i zato utjecajnija, većinom iz obalnih bokeljskih naselja, proaustrijska, koja je jedino od Austrije očekivala zaštitu i napredak svoga pomorstva" (Marinović 1993:199).

Premda je 1813. godine na narodnoj skupštini bila izglasana odluka o ujedinjenju Boke i Crne Gore, godinu dana kasnije, Pariškim mirom, odlučeno je da se Boka vrati

---

[110] "Stanovništvo Boke je sa simpatijama dočekalo ruske vojnike, to prije što su za razliku od omrznutih im Francuza, Rusi objavili kako će biti priznati svi postojeći statutarni i općinski privilegiji i da će, k tome, ruski car kasnije priznati Boku za slobodnu republiku" (Marinović 1993:198).

[111] Prijem francuskih vlasti bio je, međutim, potpuno drugačiji onomu ruskih. "Iako su Francuzi uveli niz, bez sumnje, potrebnih i korisnih novosti, kao što su ponajprije demokratizacija društva i s tim u vezi ukidanje svih ranijih privilegija i plemićkih i ostalih povlastica, ipak stanovništvo Boke, već otprije neraspoloženo prema njima, nije sa simpatijama primilo novu vlast, dapače su izbijali česti nemiri i dolazilo [je] i do oštrih sukoba" (ibid.). Razlog tomu bilo je uvođenje vojne obveze, ukidanje općinskih autonomija i nametanje raznih doprinosa i poreza, ali vrlo vjerojatno i ukidanje kotorskih bratovština te zaplijena njihove imovine. No Bokelji su otpor manifestirali i prije francuskog osvajanja, tako da su svojim brodovljem progonili i napadali francuske flote najprije pod ruskom, a potom i pod engleskom zastavom. "Žestina otpora i borbe Bokelja navela je posljednjeg francuskog komandanta Boke, generala Gauthier-a da zapiše u svom ratnom dnevniku: 'Jamais commandant militaire ne s'est trouvé dans une situation aussi penible, aussi critique que je me suis trouvé à Cattaro'" (cit. prema Mijušković 1968:44).

[112] "Komisija je imala sve osnovne upravne i izvršne funkcije vlade, a uz nju su još djelovale administrativno-politička i financijska uprava. Zanimljivo je napomenuti kako je službeni jezik privremene vladavine bio talijanski, dok je za pečat upotrebljavala pečat biskupskog kaptola" (Marinović 1993:199).

Austriji. Time se prekida Privremena vladavina združenih pokrajina Crne Gore i Boke, te Zaljev postaje dio Kraljevine Dalmacije, koja ima sjedište u Zadru i ostaje pod Habsburškom upravom sve do kraja Prvog svjetskog rata.[113]

Propast bokeljske trgovačke mornarice bilježi se u doba napoleonskih ratova, a cjelokupno gospodarsko nazadovanje Boke nastavit će se i tijekom druge austrijske vladavine. Kao glavni uzrok tomu ističu se globalne promjene u pomorstvu.[114] Istovremeno se, zahvaljujući svome položaju krajnje južne točke austrijskog državnog teritorija, počinje razvijati Tivat koji je, kao Kotor u mletačko doba, tada pretvoren u veliku luku i vojno-stratešku bazu za obranu Austro-ugarske monarhije. No glavno naselje, tj. sjedište kotara, sudbenog okruga i općine, i dalje ostaje Kotor, u kojemu je okupljen najveći broj zapovjedništava i raznih ustanova vezanih uz važnost Boke kao ratne luke.

Provođenje prvih suvremenih popisa stanovništva na tome području datira iz druge polovice 19. stoljeća,[115] kada uz domaće stanovništvo (Hrvate, Crnogorce i Srbe) značajan udio imaju i strani državljani, što se smatra odrazom razvoja vojne infrastrukture u Boki. Najnaseljeniji gradovi bili su Kotor i Herceg Novi, u kojima je, uz Perast kao najmanji grad, većinsko stanovništvo bilo katoličko, dok je u Risnu

---

[113] "U političkom i geografskom smislu Boka, iako austrijski posjed, sve do aneksije Bosne i Hercegovine (1906.g.), predstavlja svojevrsni 'corpus separatum'. Ona je, naime, od ostalog dijela austrijske Dalmacije bila odjeljena uskim primorskim pojasom Sutorine koji je jednako kao područje Neuma na zapadnoj granici bivše Dubrovačke Republike i dalje ostao u vlasti Turske" (Crkvenčić i Schaller 2005:112-113).

[114] Simbol bokeljskog pomorstva bili su jedrenjaci, odnosno tradicija trgovanja te gradnje brodovlja koja u Zaljevu datira još iz 14. stoljeća. No u 19. stoljeću, kao značajna pomorska prometna inovacija, pojavljuje se parobrod s kojim zauvijek završava doba jedrenjaka. S druge strane, zbog blizine gospodarski razvijenijim zemljama Europe pomorska se trgovina sve više koncentrira u Trstu i Rijeci. S uvođenjem parobroda oni postaju vodeće luke na istočnom dijelu Jadrana, a to se sve negativno odrazilo ne samo na gospodarstvo Boke, nego i njezin etnički sastav. "S propašću pomorske privrede domaće stanovništvo počinje iseljavati, naročito iz pomorskih naselja u unutrašnjem zaljevu, pretežno naseljenom katolicima, najvećim dijelom Hrvatima" (ibid.:116).

[115] Potpune popise stanovnika Dalmacije, odnosno Boke kotorske Austrijanci su proveli 1880., 1890., 1900. i 1910. godine, kada su status gradova u Boki imala naselja Herceg Novi, Kotor i Perast, dok se Risan spominjao samo kao trgovište. Iako spomenuti popisi daju podatke o vjeroispovjestima i govornim jezicima, ali ne i o narodnostima, one se posredno, metodom tzv. "križanja", ipak mogu približno utvrditi (v. Crkvenčić i Schaller 2006).

prevladavalo pravoslavno. Hrvati su tada (1910.) natpolovičnu većinu tvorili u Perastu (70,4%), Kotoru (56,2%)[116] i Herceg Novom (54,4%),[117] dok su u Risnu u promatranom razdoblju većinski narodi bili Crnogorci i Srbi. U manjim bokeljskim mjestima Hrvati su bili gotovo jedina narodnosna skupina u naseljima Krašić, Bogdašići, Lepetane, Mrčevac, Špiljari, Donja Lastva, Gornja Lastva, Gornji Stoliv, Đurići, Kostanjica i Strp-Lipci, a tročetvrtinsku većinu imali su u naseljima Škaljari, Dobrota, Muo, Donji Stoliv, Prčanj i Tivat.[118] Općenito gledajući, broj ukupnog domaćeg stanovništva Boke kotorske na kraju 19. i početku 20. stoljeća iznosio je oko 17 000, pa proizlazi da je za vrijeme austrijske vladavine ondje živjelo približno od 7 000 (1880.) do 8 500 (1910.) Hrvata,[119] koji su među Bokeljima tada predstavljali najbrojniju narodnosnu skupinu (Crkvenčić i Schaller 2006).[120] No etnički se sastav već pred kraj vladavine Habsburgovaca počeo mijenjati, a razlog je tomu kontinuirano doseljavanje novoga stanovništva, uglavnom iz neposrednog zaleđa, uz istovremeno iseljavanje starosjedilačkog.[121]

---

[116] "No, uzmemo li u obzir da je znatan broj domaćeg stanovništva govorio talijanskim ili njemačkim jezikom i da su se za te jezike prilikom popisa mogli opredijeliti i neki Hrvati (oni s nasljeđenim znanjem jezika iz razdoblje pomorstva i pomorske trgovine ili pak već asimilirani stranci koji su zadržali svoj izvorni jezik, a mogli su primiti hrvatsku narodnost), udio Hrvata u Kotoru mogao je biti i veći" (Crkvenčić i Schaller 2006:66).

[117] Godine 1880. udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Herceg Novog iznosio je 72,6% (ibid.).

[118] Stara jezgra Tivta bilo je naselje Crni Plat u brdskom zaleđu Vrmca, na visini 150-200 metara iznad mora. Nakon što su Austrijanci na jugozapadnoj obali poluotoka sagradili vojni arsenal, stanovništvo se s viših dijelova započelo spuštati, čime je nastalo novo naselje. Unatoč tome što je austrijskoj ratnoj mornarici Tivat bio iznimno važan i što je broj stanovnika 1910. godine iznosio oko 1 882, ovo je mjesto u to doba imalo status sela (v. Crkvenčić i Schaller 2005).

[119] Demović iznosi sljedeće o broju katolika u Boki početkom 20. stoljeća: "Po mojem izračunu na temelju podataka u šematizmu iz 1909. godine Kotorska biskupija je imala 31 župu a sve skupa su brojile 15.030 vjernika. Više župa imalo je 1000 vjernika. Najviše ih je bilo u Kotoru 1670, slijedi Hercegnovi sa 1410, pa Tivat sa 1409, te Prčanj sa 1205. Preko 500 vjernika imale su župe Gornja Lastva, Zanković, Budva, Bogdašići, Sveti Matej u Dobroti, Muo, Škaljari, Perast" (Demović 2006:280-281).

[120] Analiza narodnosne strukture stanovništva uključivala je područje unutrašnjeg dijela Boke, odnosno priobalje Zaljeva i primorske padine te poluotoke Vrmac i Lušticu, ali ne i planinsko zaleđe Herceg Novog (Dračevicu) i Risna (Krivošije). "Domaće, bokeljsko stanovništvo Bokom najčešće smatra onaj dio tog prostora koji je uže vezan uz život na obali, odnosno za djelatnosti povezane s korištenjem morskih površina Zaljeva. Drugim riječima, Bokom se označava samo onaj prostor koji je karakteriziran jadransko-mediteranskim prirodnim obilježjima i kulturno-civilizacijskim stečevinama" (Crkvenčić i Schaller 2006:52).

[121] "[U] dugom razvoju prostora i njegova stanovništva različiti povijesni izvori uglavnom govore o doseljavanju pravoslavnog stanovništva, ali nema podataka o doseljavanju katoličkog, odnosno

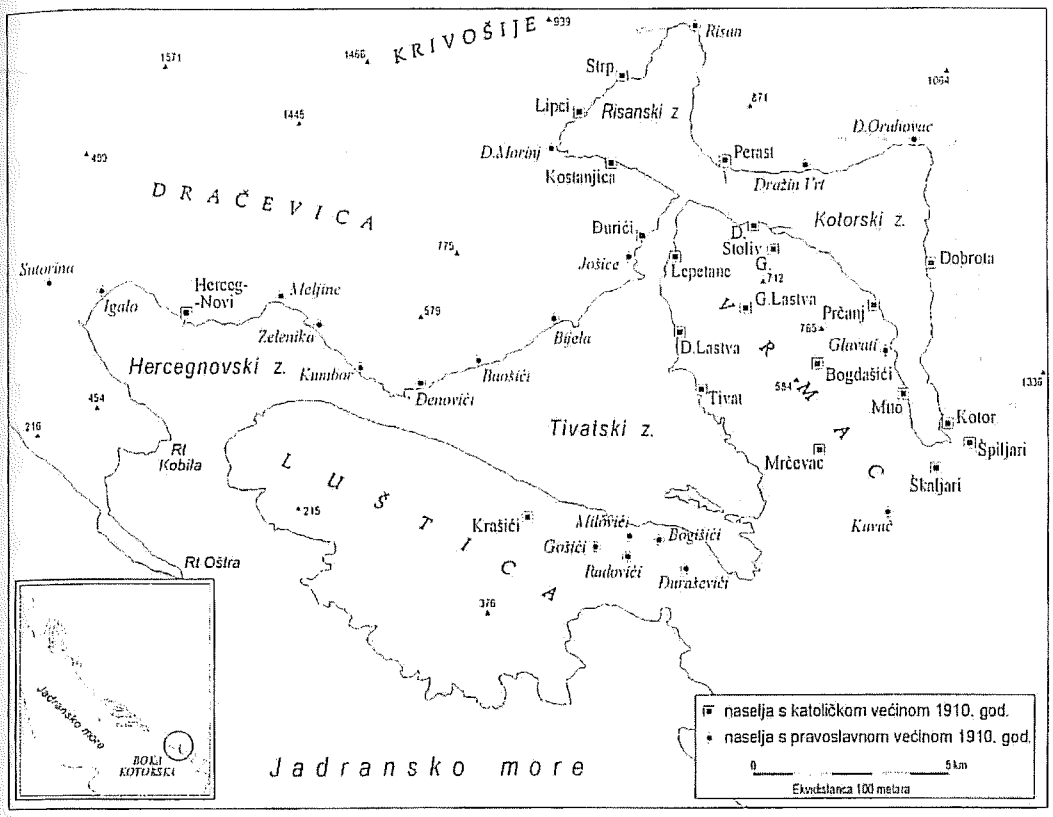

Geografski položaj s naseljima Boke kotorske (Crkvenčić i Schaller 2006)

Po završetku Prvog svjetskog rata, Boka je zajedno s Dalmacijom ušla u sastav Kraljevine Jugoslavije, no Vidovdanskim ustavom, donešenim 1922. godine, u toj se državnoj zajednici prekida njezina "povijesna veza s hrvatskim etničkim teritorijem" te "Boka ulazi u okvire sve jačeg utjecaja svog neposrednog kopnenog zaleđa – Crne Gore" (Crkvenčić i Schaller 2007:71). Tako popis stanovništva u Zaljevu[122] ukazuje na povećanje ukupnog broja stanovnika, značajan pad udjela stranoga kao i domaćega stanovništva katoličke vjeroispovijesti, te povećanje udjela pravoslavnog stanovništva.[123] U skladu s tim, većinski narod Boke u Kraljevini Jugoslaviji postaju Srbi i Crnogorci, kojih na području 12 općina kotara Kotor živi oko 15 000, dok je broj

hrvatskog stanovništva. To upućuje na zaključak da je upravo katoličko, odnosno hrvatsko stanovništvo autohtono stanovništvo Boke, a da je današnje pravoslavno stanovništvo Boke uglavnom došlo u ovaj prostor kasnijim migracijama" (Crkvenčić i Schaller 2007:70).

[122] U doba Kraljevine Jugoslavije popis stanovništva proveden je 1921. i 1931. godine, no niti u njima nije precizirana narodnosna struktura, a uz to su rezultati obaju tih popisa objavljeni na razini općina i kotara, a ne naselja, kao što je bilo u ranijima. "Veći značaj treba dati popisu iz 1921. godine (...) jer su u njemu navedeni podaci o vjeroispovijestima i jezicima prisutnog stanovništva, što omogućava da se opisanom metodom 'križanja' dobije približni uvid u narodnosni sastav" (ibid.:72).

[123] Godine 1921. katoličko stanovništvo čini 40%, a pravoslavno 60% ukupnog stanovništva Boke.

Hrvata oko 9 000. Godine 1931. stanovništvo Boke činilo je "oko 13 000 Hrvata i oko 18 000 Crnogoraca i Srba" (ibid.:73).

Nakon što je tijekom Drugog svjetskog rata postala dijelom Italije (1941.-1943.), a potom "samo formalno i NDH" (Pečarić 1995-1996:297), stvaranjem socijalističke Jugoslavije Boka kotorska se, od 1945. do 1991. godine, nalazi u sastavu federalne jedinice Crne Gore. Neovisno o tome što je dio šire jugoslavenske državne zajednice, Boka je u tom razdoblju pod neposrednim utjecajem društvenih kretanja u Crnoj Gori, što se odražava i u općim ekonomskim pokazateljima,[124] i u daljnjim promjenama etničke strukture ovoga kraja.[125] U odnosu na posljednji popis u Kraljevini Jugoslaviji, godine 1948. broj Hrvata više je nego prepolovljen – smanjio se za oko 7 000 osoba, a pretpostavlja se kako je do toga došlo "tek nakon 1942. g., odnosno u kratkom razdoblju od samo šest godina" (Crkvenčić i Schaller 2007:77).[126] U Boki tada živi približno 5 860 Hrvata, dok ostatak stanovništva čini 3 528 Srba te 11 639 Crnogoraca, koji time postaju najzastupljenija narodnost. I tada se nastavlja povećavanje broja stanovnika toga područja, a uz tri glavne narodnosne skupine znatan se broj u kasnijim popisima izjašnjava Jugoslavenima.[127]

---

[124] Osnovnim razlogom gašenja Boke Sbutega smatra upravo njezinu političku i kulturnu odvojenost od izvornoga povijesnoga konteksta (v. Sbutega 1993).

[125] Iako popisi stanovništva, koji su u socijalističkoj Jugoslaviji provedeni šest puta, sadrže narodnosni sastav, oni su strukturirani na drugačiji način ne samo u odnosu na doba prethodnih vlasti, nego i međusobno, jer se stanovništvo prvo popisivalo prema naseljima, zatim prema mjesnim odborima (koji podrazumjevaju više naselja) te konačno prema općinama. "Time je onemogućeno donošenje korektnih zaključaka o karakteru, pa i uzrocima promjena broja pripadnika pojedinih narodnosnih skupina u razdobljima između pojedinih popisa. Usporedbom objavljenih rezultata mogu se dobiti samo podaci koji upućuju na opći smjer kretanja broja pripadnika pojedine narodnosti u razdoblju 1945.-1991.g." (Crkvenčić i Schaller 2007:75).

[126] Kao moguće razloge tako drastičnog smanjenja udjela Hrvata u ukupnom broju stanovništva tadašnje Boke, Crkvenčić i Schaller navode njihovo stradanje u ratnim prilikama, iseljavanje i prikrivanje vlastitog nacionalnog identiteta (v. Crkvenčić i Schaller 2007:77).

[127] "No, bez obzira na to, iz popisnih je rezultata vidljivo da se broj Hrvata postupno smanjivao, broj Crnogoraca istovremeno povećavao, a broj Srba od popisa do popisa varirao, ali u cjelini, do popisa 1981. g. smanjivao. Razumno je, naime, pretpostaviti da se 'Jugoslavenima' izjasnio dio pripadnika svih triju narodnosti, ali je vrlo vjerojatno da su među 'Jugoslavenima' udjelom prednjačili Srbi. Na takav zaključak upućuje činjenica da se naglim smanjenjem broja 'Jugoslavena' u razdoblju od 1981.-1991. g. izrazito povećao broj Srba" (Crkvenčić i Schaller 2007:79).

Političke i ratne prilike s početka 1990-ih godina iznova mijenjaju status Bokokotorskog zaljeva, koji se kao dio teritorija nekadašnje jugoslavenske Republike Crne Gore nalazi prvo u sastavu Savezne Republike Jugoslavije (1992.-2003.), a potom Državne zajednice Srbije i Crne Gore (2003.-2006.). Usporedbom popisa stanovništva iz 1991. i 2003. godine, zapaža se znatan porast broja pripadnika srpskog naroda, koji sa 42,2% udjela u ukupnom stanovništvu početkom 21. stoljeća postaje većinski u Boki. Prema popisu iz 2003. godine, ukupan broj stanovnika iznosi 69 611, a među njima se nalazi 5 223 Hrvata, 24 270 Crnogoraca, 29 360 Srba te 991 Jugoslaven. Uz to, 3 257 osobe pripadaju skupini "ostalih", 482 osobe izjasnile su se kao Muslimani, a 6 028 kao nacionalno neopredijeljeni (v. Crkvenčić i Schaller 2007:78).[128] Podatci katoličke crkve govore, međutim, kako je u Boki 1991. godine bilo oko 12 000 katolika (Pečarić 1995-1996:290).

Od 2006. godine Boka pripada samostalnoj državi Crnoj Gori, a evidentno je da su u njoj najzastupljenije narodnosti Srbi i Crnogorci. Hrvati, naprotiv, nisu više ni većinski narod u onim mjestima gdje su 1910. godine imali apsolutnu većinu[129] te u skladu s tim imaju status nacionalne manjine.[130] Najveći broj Bokelja-Hrvata (oko 66%) danas živi u Tivtu, Kotoru, Škaljarima, Dobroti i Herceg Novom, a s ciljem njihova okupljanja te kulturnog i društvenog djelovanja osnovane su dvije udruge, Hrvatsko građansko društvo Crne Gore u Kotoru (2001.) i Hrvatska građanska inicijativa (2002.) u Tivtu, kao i časopis *Hrvatski glasnik* (2003.).

---

[128] "Vjerojatno je da i u toj skupini stanovništva ima pripadnika svih triju naroda, možda najviše Crnogoraca, manje Srba, ali svakako i Hrvata" (Crkvenčić i Schaller 2007:79).

[129] "Smanjenje broja i udjela Hrvata u Boki posljedica je njihova dugotrajnijeg iseljavanja. Iseljavalo se pretežno mlađe stanovništvo što je smanjivalo njihove fertilne skupine, a time i prirodno kretanje koje je postupna postalo negativno (veći pomor od poroda). Tako je iseljavanje Hrvata imalo i odgođen učinak na smanjenje njihova broja i udjela u ukupnom stanovništvu Boke u kasnijim popisima. Suprotno je kod imigracijskog kontingenta stanovništva (Crnogoraca i Srba)" (Crkvenčić i Schaller 2007:80).

[130] Nakon godina obilježenih osporavanjima, "prema članu 4. Prijedloga Zakona o manjiskim pravima, i Hrvatima na području Crne Gore priznato je pravo starosjedilačkog naroda" (Grgurević 2003a).

"Promjene etničkog sastava tijekom povijesnog razvoja nisu specifičnost samo Boke, jer su takvi procesi česti i u drugim krajevima s dugom i raznolikom političkom prošlosti. Specifičnost Boke je, međutim, u tome što su se te promjene događale i u njenoj novijoj prošlosti, i to tijekom nekoliko razdoblja, a značajne su i danas" (Crkvenčić i Schaller 2007:94).

Udio Hrvata u cjelokupnom stanovništvu kotara Kotor tijekom posljednjih pedeset godina smanjen je sa 26,2% na svega 7,5% (ibid.), pa iz prethodno iznesenoga proizlazi da je burna politička prošlost Boke rezultirala time da njezino nekada većinsko starosjedilačko stanovništvo demografski odumire.

5.2. Tragovi društveno-političkih promjena u bokeljskim običajima

Premda o Kolu, koliko je poznato, nema spomena prije Raffaellijeva rada, uvid u raniju izvedbenu praksu može se dobiti posredno kroz dokumentaciju o Mornarici ili Svečanostima sv. Tripuna. Na taj se način promjene vezane uz ples mogu pratiti od pada Mletačke Republike do danas, a dostupni podatci ukazuju na to da su zahvatile gotovo sve njegove elemente. U ovom je potpoglavlju, međutim, riječ prvenstveno o onim promjenama koje smatram posljedicom društveno-političkih zbivanja na području Boke kotorske. Stoga se u nastavku teksta njihov tijek i uzročno-posljedična veza prikazuju kroz tri povijesna okvira: 1) razdoblje pretežno austrijske uprave (1797.-1918.), 2) jugoslavensko razdoblje (1918.-1991.) i 3) postjugoslavensko razdoblje (od 1991.).

5.2.1. Razdoblje pretežno austrijske uprave (1797.-1918.)

Utjecaj društveno-političkih promjena u običajima Bokelja zapaža se već s dolaskom Austrijanaca koji su odmah po preuzimanju političke vlasti nastojali uvesti proslavu sv. Tripuna na dan kada se taj svetac slavi unutar Zapadne Crkve.

"Godine 1797., vjerojatno radi političkih razloga, bio je glavni praznik prenesen na 10. novembra. Radi abstinencije naroda morao se je već god. 1800. povratiti na 3. februara" (Stjepčević 2003a:96).

Iz ovog su razdoblja općenito sačuvani brojni dokumenti koji svjedoče o tome koliko su Bokelji držali do Svečanosti sv. Tripuna i Mornarice te istovremeno ukazuju na to da je protestiranje naroda zbog nametnutih promjenâ uistinu predstavljalo problem političkim vlastima. Prema Mijuškoviću, austrijski general Brady, koji je 1804. godine bio civilni i vojni guverner Boke, a poslije i cijele Dalmacije, naklonost Bokelja nastojao je pridobiti nešto umjerenijim upravljanjem. Stoga je počeo izlaziti u susret pojedinim traženjima naroda, pa je tako i Mornarici dozvolio sudjelovanje u Svečanostima. Zapovjedniku grada svoju je odluku objasnio sljedećim riječima:

"Reklo bi se da građanstvo i seljaci imaju izvanrednu privrženost ovom fanatičnom starom običaju, pa se može oprostiti štogod ovom još neodgonetanom narodu. Ja sam zbog toga na ponovne molbe općinskih upravitelja dozvolio da na dan sv. Tripuna učestvuju u procesiji ali s tim da ključevi gradskih vrata i straže ostanu u vojničkim (austrijskim) rukama. Pošto bi u pokrajini mogle nastati vojničke i političke prilike koje se sada ne mogu predvidjeti, to ovisi uvijek od uviđavnosti zapovjednika da, sporazumno sa načelnikom političke vlasti, dozvoli ili zabrani održavanje ove procesije. Straže kod gradskih vrata moraju se podvostručiti, te držati u pripremi 'pričuva', a da se izbjegnu svi mogući 'izkazi', mora se češće i brižljivo patrolirati. Ako bi oficir koji bude zadužen inspekcijom opazio da se taj dan sakupilo previše seljaka sa namjerom da uđe u grad, morat će se odmah, na vrijeme, zatvoriti gradska vrata. Samo će se Mornarici iz kanala dozvoliti da, jedino toga dana, uđe sa puškama u grad" (cit. prema Mijušković 1968:36).

Tijekom ruske vladavine Mornarica je ponovno djelovala, no s Francuzima započinje proces njezina konačnog ukidanja. Godine 1807. Mornarici su zauvijek oduzete povlastice da o Tripundanu preuzima vlast u gradu te zahtijeva pomilovanje osuđenih Bokelja.

"Stoga susjedne godine 1808. u znak protesta 'Mornarica' nije ni sudjelovala u proslavi svečanosti Tripundana. Kad joj je zatim delegat Francuske vlade Luigji Paulucci, dneva 2. jula, g. 1811. zaplijenio crkvu, kuće i sve imanje, mislilo se da je starodrevna naša 'Mornarica' za vazda prestala. Ali nije bilo tako" (A. Milošević 1927:10).

O vezanosti Bokelja uz proslavu svoga sveca te zbivanjima koja su uslijedila početkom druge austrijske vladavine svjedoči potom Raffaelli:

> "Ta se svečanost slavila dobrih deset stoljeća od svojih početaka: ona je predstavljala spomenik koji vrijedi više od stranice u nekoj povijesnoj knjizi – ona je u našim očevima ostavila neizbrisiv trag. U 19. stoljeću događa se njezin suton. Godine 1833., po dolasku guvernatora kneza Lilienberga, u tom se krugu pokušalo oživjeti svečanost nakon 15 godina od njezinog izumiranja, budući da je 1807. došlo do njezinog ukidanja. Kako se interes koji potiče temelji na uspomenama koje budi, moglo se vidjeti starce koji plaču kao djeca dok se svečanost ponovno odvijala. Mi mlađi smo se utješili time što smo vidjeli makar i sjenu onoga o čemu su nam naši očevi pričali o ovoj svečanosti, dok su žalili za time što je jedan takav predmet povijesnih reminiscencija i nacionalnoga ukrasa pao u zaborav. Odlučili smo se posvetiti ne samo njenom očuvanju, već i tome da je što više približimo njenom lijepom izvornom obliku" (1844:7).[131]

Gledajući kontinuitet Kola, prema prethodnim se navodima može pretpostaviti da izvedbe u razdoblju od 1797. do 1859. godine nisu bile učestale ili čak da se u razdobljima 1807.-1833. i 1848.-1859. Kolo vjerojatno nije plesalo. Razlog su tomu bile zabrane djelovanja Mornarici te protesti Bokelja protiv austrijskih i francuskih vlasti koji su se, između ostaloga, manifestirali i nenastupanjem Mornarice u gradskoj proslavi. Stjepčevićev navod sugerira još i da se Kolo tijekom dvije-tri godine potkraj 18. stoljeća moglo plesati u jesen, no kako Bokelji nisu prihvatili slavljenje Tripundana u studenome, ono se zajedno sa Svečanostima očito ubrzo vratilo svome tradicionalnome datumu na koji se od druge polovice 19. stoljeća nastavilo izvoditi, čini se, svake godine.

---

[131] "Questa festa vidde succedersi un dopo l'altro ben dieci seccoli a contar dai suoi primi esordi: essa era un monumento che valeva ancor meglio di una pagina di storia, perchè di questa può smarrirne la memoria, laddove quella lasciava ne'padri nostri dei vestigii indelebili. Il secolo decimonono la vidde tramontare. Nell'anno 1833 all'arrivo del Governatore conte Lilienberg in questo circolo si cercò di farla rivivere dopo 3 lustri dalla sua caduta, poichè nell'anno 1807 veduto aveva il suo occaso. Siccome l'interesse che essa ispira riposa sulle memorie che essa risveglia, perchiò abbiam veduto de'vecchi piangere come bambini in ve(...)'ra riprodotta. Noi più giovani ci siamo racconsolati per aver veduto, sebbene in ombra, ciò che i nostri padri ci venivano raccontando di questa festa, e rimpiangendo perchè un oggetto di storiche reminiscenze e di nazionale decoro fosse stato lasciato in abbandono, abbiamo fatto un voto perchè fosse mantenuta non solamente, ma perché altresì si tentasse di ravvicinarla il più che sia possibile alla sua bella originalità" (ibid.).

Po uspostavi Plemenitog tijela (1859.) događaju se značajne promjene u profesionalnoj, vjerskoj i etničkoj strukturi plesača. Kako je poznato, članstvo u nekadašnjoj Bratovštini mogli su ostvariti samo muškarci koji su profesionalno bili vezani uz pomorstvo. Predaja kaže da su vjerski pripadali katoličkoj i pravoslavnoj crkvi, a etnički Hrvatima, Crnogorcima i Srbima. S osnivanjem kulturno-povijesnog društva ples, međutim, prestaje biti cehovski u najužem smislu riječi, jer ga počinju izvoditi Bokelji bilo koje profesije i društvenoga položaja,[132] no ono što tada postaje zajedničko članovima Mornarice jest katolička vjeroispovijest i etnička pripadnost uglavnom Hrvatima. Naime, 1861. godine pravoslavni se Bokelji izdvajaju u novu udrugu, nazvanu *Srpska garda* (Parall 1899:21), koja je u nošnji gotovo identičnoj onoj Bokeljske mornarice nastupala o pravoslavnim proslavama.[133] Stoga je između

---

[132] "Iako će novoosnovana 'Mornarica' imati svog admirala kao i ostale oficire, i to u istom broju kao nekad, ona neće predstavljati nikakvu stvarnu vojnu organizaciju, jer će se njene 'vojničke' funkcije svoditi isključivo na učestvovanje pod oružjem prilikom proslave tripundanskih praznika. Da je tada izgubila i svaki profesionalni i staleški značaj, pored ostalog, dokaz je i sama struktura njenog članstva. Njeni članovi bit će svi Bokelji koji su to željeli bez razlike na zanimanje i društveni stalež, tako ćemo među njenim članovima, pored pomoraca, srijetati: seljake, zanatlije, trgovce, posjednike, kao i kotorske i druge bokeljske plemiće" (Mijušković 1968:48).

[133] "Poznato je da su do god. 1860. i katolici i pravoslavci zajednički složno proslavljali praznik sv. Tripuna i učestvovali u Mornarici, te su čak pravoslavni građani vršili i najveću funkciju – admirala Mornarice. Tako je od god. 1833. do god. 1836. ugledni kotorski građanin pravoslavne vjere, Nikola Ognjenović, bio admiral. Međutim, austrijskim vlastima i ostalim neprijateljima bratstva i jedinstva našega naroda nije bila po volji ova bratska sloga bokeljskog stanovništva dviju vjera i nađoše načina, po onoj 'divide et impera', da se pravoslavnim žiteljima onemogući učestvovanje u Mornarici. Pravoslavne Kotorane kojima je Mornarica bila uvijek na srcu, jer su bili svijesni da je ona predstavljala sliku negdašnje sjajne bokeljske epohe na moru, ova je zabrana teško ožalostila i uvrijedila. Bilo je pokušaja da se ovo nepovoljno stanje izmijeni, ali se u tom plemenitom nastojanju nije uspjelo. Pravoslavni Kotorani su našli zamjenu i zadovoljštinu za ono što im nije bilo dozvoljeno da učestvuju u Mornarici, simbolu nekadašnje bokeljske slave i veličine na moru, koja je naglo opadala, te su jedino u sjaju Mornarice vidjeli odbljesak prošlih sjajnih vremena. Naime, god. 1860. pravoslavni paroh kotorski Irenej Popović, (...) slavio je pedesetogodišnjicu svoje svešteničke službe i tom prilikom pravoslavni Kotorani odlučiše da čim svečanije proslave njegov jubilej i uveličaju procesiju koja se od davnina održavala u Kotoru drugog dana Duhova. Zato se obuku njih 24 druga u staru bokeljsku narodnu nošnju, naoružani sabljama i džeferdarima i tako uveličaše svečanost. Iduće godine o Duhovima isto su ponovili. God. 1862. bi konačno osnovana 'Srpska garda' s vojvodom mjesto admirala na čelu, koja je u svemu ličila Mornarici s nekim sitnijim razlikama u komandovanju. Vojvoda i ostali časnici nosili su na glavi kalpak mjesto šešira, koji su tada nosili admirali i časnici Mornarice" (Šerović 1969:189-190). Međutim, u današnjoj se predaji ovo udaljavanje pravoslavnih i katoličkih Bokelja objašnjava time da je ondašnji kotorski biskup Marko Kalođera pravoslavcima zabranio pristup u Mornaricu (usp. Mijušković 1968). O članstvu Plemenitog tijela potkraj 19. stoljeća Parall je zabilježio: "Ne obstoji tačni popis članova, jer nije propisano da tko hoće da stupi u Mornaricu treba predtečne prijave ili novčane prijamnine. Računa se broj onih, koji joj pripadaju oko 300, a ti padaju osim grada na mjesta Špiljare, Škaljare, Dobrotu, Muo, Prčanj, Stoliv, Lastvu, Tivat i Krašić; ali pri javnim predstavam jedva da ih se skupi do polovine" (1899:27).

1861. i 1914. godine Bokeljska mornarica Kolo izvodila tijekom Svečanosti sv. Tripuna, a Srpska garda njegovu inačicu na pravoslavni blagdan Svete Trojice ili Duhova.[134] Premda ovaj dio povijesti, kako kažu u Boki, još nije dovoljno istražen, čini se da je i Oficij u čast sv. Tripuna tada bio izmijenjen; s obzirom na odjeljivanje pravoslavnih i katoličkih Bokelja u zasebne organizacije te povezanost Mornarice s katoličkom Katedralom, teško je vjerovati da su pripadnici obiju vjeroispovijesti nastavili zajedno kaditi sv. moći tijekom večernje uoči Tripundana.[135]

Druga promjena vezana uz izvođače odnosi se na to da umjesto biskupa, rektora i dva gradska suca u posljednju i pretposljednju figuru Kola počinju ulaziti časnici (usp. Raffaelli 1844, Petrović-Poljak 1914). Moglo bi se stoga reći kako Kolo u 19. stoljeću zadobiva svoje današnje obilježje da aktivne sudionike plesa čine članovi kulturno-povijesnog društva Bokeljske mornarice, kojima su se poslije ukidanja Kotorske mornarice spontano dodijelile uloge mornara i zapovjednika. Suprotno tomu, funkcije u sastavu pasivnih sudionika, osim kod časništva i maloga admirala, ostale su realne od vladavine Mlečana do danas.

S obzirom na prethodno spomenute posebnosti izvođača, kao i to da se s padom Mletačke Republike ukinula funkcija rektora, rekla bih da je određena promjena u sastavu pasivnih sudionika nastupila vjerojatno već potkraj 18. stoljeća. Naime, Raffaellijev opis Kola iz 1844. godine zapravo je opis plesa kakav je Kotorska mornarica izvodila tijekom Svečanosti sv. Tripuna u doba vladavine Mletačke

---

[134] Duhovi ili Sv. Trojica pripadaju gospodnjim blagdanima pravoslavne crkve, a slave se pedeseti dan nakon Uskrsa. Prema predaji, pravoslavni su Bokelji tom prigodom izvodili Kolo, no zasada nemam saznanja o tome na koji se način zaista odvijao ples Srpske garde.

[135] Demović iznosi podatak da se u knjižnici župnog ureda u Blatu na Korčuli nalazi rukopis *Divi Triphonis Martyris civitatis et dioecesis cathariensis patroni principalis officium proprium* iz 1887. godine, koji je spomenuti kotorski svećenik Grgur Zarbarini posvetio biskupu Marku Kalođeri, a da se u zadarskoj knjižnici nalazi *Sancti Triphonis Martyris civitatis et dioecesis cathariensis patroni principalis officium proprium* istog autora i godine nastanka. Ovi bi rukopisi, kao i Zarbarinijev opis cijelih Svečanosti (*La festa di San Trifone*, Spalato, 1900.), mogli biti značajni za preciznije utvrđivanje toga kako su se političke prilike odrazile na običaj proslave sv. Tripuna krajem 19. stoljeća, a posebice na promjene unutar liturgijskog dijela. Uvidom u te oficije moglo bi se možda nešto više saznati i o tome kada je Kolo kao vokalno-instrumentalni napjev postalo dijelom crkvenoga obreda.

Republike, pa se iz tog razloga u njegovom radu još uvijek spominje rektor ili upravitelj grada. No ulazak rektora u Kolo koje je Kotorska mornarica plesala u doba austrijske vladavine, odnosno tijekom Svečanosti sv. Tripuna kojima je nazočio Raffaelli, objektivno se ne čini ostvarivim. Stoga proizlaze dvije mogućnosti za pobliže određivanje vremena kada je časništvo počelo ulaziti u Kolo: prva bi bila ta da je promjena nastupila već po ukidanju Mletačke Republike, a druga bi bila da su se rijetke izvedbe Kola Kotorske mornarice do sredine 19. stoljeća odvijale s biskupom i novim predstavnicima gradske vlasti, te da se časništvo uvelo s osnivanjem Plemenitog tijela. Razlog tomu mogla bi biti, čini mi se, potreba za reminiscencijom Bokelja na važnu ulogu koju je časništvo imalo u doba Kotorske mornarice, a koju je s 1848. godinom zauvijek izgubilo. Uz to, iz Raffaellijevog rada uočava se nastojanje da se Svečanosti sv. Tripuna vrate "svome lijepome izvornome obliku". Budući da Raffaellijev opis proslave navodi na pomisao kako je Kolo već dugo sastavni dio Svečanosti, a da je Mornarica u drugoj polovici 19. stoljeća započela s prikupljanjem i proučavanjem dokumentacije iz svoje prošlosti, čini mi se vjerojatnim i da je ples u to doba zahvatila promjena koja je Bokeljima simbolizirala povratak izvornosti.[136]

Na koji su način Bokelji potkraj 19. stoljeća doživljavali Kolo unutar proslave sv. Tripuna, opisao je Parall:

> "Već se domaklo 4 po podne, najsvečaniji čas cijelog tog dana: drevno 'kolo svetog Tripuna', što ga nakon biskupskog blagoslova igra Mornarica, na očigled nagomilana mnoštva naroda. (...) Pravu svečanost, na 3 veljače, otvara Mornarica 'kolom sv. Tripuna', pred crkvom sveca, da zatim sudjeluje pri svečanoj božjoj službi i obhodu, koji prolazi sa svetim moćima kroz glavne ulice grada, te sačinjava najglavniji dio svečanosti" (1899:24).

---

[136] Premda se za tematiku bokeljskih običaja čini vrlo važnim, Statutu iz 1859. godine u dosadašnjim se istraživanjima nije posvećivala velika pozornost. Plemenito tijelo u početku svoga djelovanja imalo je karakter "folklornoga" društva, a kako je došlo i do krupnih etničkih i vjerskih promjena, taj dio prošlosti Bokeljske mornarice nije se, čini se, nimalo uklapao u cjelokupnu sliku kakva je o njoj stvorena. No u kontekstu Kola i Svečanosti sv. Tripuna svakako bi trebalo temeljito proučiti spomenuti dokument.

S obzirom na to da je Mornarica u ovo doba ekonomski bila uistinu slaba, od 1869. godine Plemenitom su se tijelu potrebna financijska sredstva osiguravala i iz osobne blagajne austrijskoga cara.[137] Treba podsjetiti da je tada nastao i tekst himne-koračnice,[138] pa se u drugoj polovici 19. stoljeća može još općenito zapaziti veliko rodoljublje, ali i sasvim jasno izražavanje naklonosti katoličkih Bokelja prema austrijskim vlastima.[139]

5.2.2. Jugoslavensko razdoblje (1918.-1991.)

Po svršetku Prvog svjetskog rata pravoslavni se Bokelji ponovno učlanjuju u Mornaricu,[140] a time je u staru bokeljsku nošnju unesena i jedna promjena: umjesto dotadašnje kape, časništvo i admiral dobivaju kalpak kakav je imala Srpska garda.[141]

---

[137] "Godine 1869. bokeljska Mornarica sasma osiromašena, dobila je milostivo od Njegova Veličanstva iz Njegove privatne blagajne godišnju pripomoć 300 fiorina, koja je Tijelu osjegurana sve dok se njegova imovina ne bude podigla dotle, da godišnjim dobitcima uložene glavnice uzmogne troškovima za obavljanje svečanosti Tripunjdana odoljeti" (Parall 1899:21). Prema istom autoru, cijela imovina Mornarice krajem 19. stoljeća iznosila je oko "6 000 forinti", a društvo je od toga, između ostaloga, plaćalo najam prostorija "na plokadi sv. Tripuna" te izdvajalo najmanje 700 forinti godišnje za proslavu Tripundana i drugih svečanosti.

[138] O zbivanjima oko Mornarice sredinom 19. stoljeća, A. Milošević je zapisao: "Kasnije je nastojanjem zaslužnog kotorskog biskupa Marka Kalodjere i stolikom zaslugom vrlog Dobroćanina pok. kapetana Pava Kamenarovića bila stalno uspostavljena g. 1859., ali ne više kao 'Kotorska mornarica', nego samo kao 'Plemenitog tijelo 'Bokeljske mornarice'. Tom je prigodom spomenuti gosp. Pavo Kamenarović ispjevao 'Mornarici' lijepu himnu-koračnicu: 'Dan odvjetnika kotorskog'" (A. Milošević 1927:10).

[139] "Njezinom nepokolebivom odanošću naspram Caru i prijestolju, i njezinom oduševljenom privrženosti svojoj sadašnjoj široj domovini, u kojoj jedino smatra jamčevinu za održanje dosadanjeg narodnog i religioznog svog posjeda u Boci, pretstavlja plemenito Tijelo bokeljske Mornarice kao kula patriotizma posred tajno ili javno vrebajućih neprijatelja Monarkije, svedjer spravna na proliće do najzadnje kapi svoje krvi za Cara i za dom" (Parall 1899:29-30).

[140] "Srpska garda je postojala sve do god. 1914. i nije se više obnavljala, jer su pravoslavni Kotorani po oslobođenju 1918. mogli slobodno učestvovati u Mornarici, u kojoj su mogli obnašati i razne časti" (Šerović 1969:190).

[141] "Po svršetku prvog svjetskog rata i Mornarica je prihvatila kalpake odbacivši tuđinske šešire" (Šerović 1969:190).

Admiral 1862. godine Admiral 1922. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

Godine 1935. nastaje novi Statut društva u kojemu su nastupi Mornarice regulirani u skladu s tadašnjim društveno-političkim prilikama.[142] Premda se Kolo nastavlja izvoditi "samo" o Svečanostima sv. Tripuna,[143] u ovom se razdoblju prvi puta izrijekom spominje mogućnost da se ono zapleše i mimo proslave bokeljskog sveca zaštitnika :

> "Kolo se izvan ovih svečanih dana i izvan ovoga mjesta izvodilo sasvim iznimno u neobično važnim i svečanim prigodama. Takvi su slučajevi velika i dragocjena rijetkost" (Butorac 1941:12).

---

[142] "Bokeljska mornarica okuplja se u narodnoj nošnji, pod oružjem i pod zastavama: a) prigodom i za vrijeme trajanja proslave sv. Tripuna Mučenika, pokrovitelja grada i Mornarice; b) prigodom dolaska u Kotor Nj. Nj. V. V. Kralja i Kraljice, Nj. Kr. Vis. Prijestolonasljednika, ili ma kojeg drugog člana Vladajućeg Doma; c) prigodom svečanog dočeka u Kotoru bilo kojeg drugog poglavara stranih država ili njihovih prijestolonasljednika; d) u drugim osobito važnim prigodama, kada o tome donose odluku Glavna skupština većinom od 2/3 glasova u tajnom glasovanju. U iznimnim slučajevima kada se, zbog kratkoće vremena ili bilo kojeg drugog uzroka, ne bi mogla da sazove Vanredna glavna skupština, odluku o okupljanju Mornarice pod oružjem mogu da donesu na zajedničkoj sjednici Admiralat, Uprava Bratovštine i Sud sedmorice. O takvom okupljanju Mornarice pod oružjem, Admiralat mora da podnese izvještaj narednoj Glavnoj skupštini, i da od iste naknadno zatraži odobrenje za ovaj postupak; e) prigodom smrti Admirala, sudjelujući pod oružjem i zastavom na njegovom sprovodu. Pojedina odjeljenja ili delegacije Mornarice mogu sudjelovati na osnovu zaključka Glavne skupštine, stvorenog većinom kao pod d), i na drugim crkvenim svečanostima pojedinih bokeljskih mjesta, ili u drugim prigodama, ali samo pod oružjem a bez zastava; osim u Perastu, gdje Mornarica može sudjelovati u punom broju i sa zastavama, a s obzirom na stečena historijska prava Peraštana" ([S.n.] 1935:13-14).

[143] "Pravilo je i stara praksa da se kolo igra samo 2. i 3. veljače, i to samo pred katedralom. Time se hoće istaći u kojoj se cijeni ima držati taj stari običaj" (Butorac 1941:12).

Prema normiranim nastupima u spomenutome Statutu, a i kasnijoj praksi, može se pretpostaviti da se takva izvedba odnosila na prigode koje su uglavnom podrazumijevale dolazak kakve važne osobe u posjet Kotoru.[144] No neovisno o tome, svjetovni se izvedbeni kontekst prije doba socijalističke Jugoslavije smatrao iznimkom.[145]

Nastupi Mornarice pri Svečanostima sv. Tripuna oduvijek su bili velikim događajem, a od početka 20. stoljeća počeli su se i medijski pratiti. Novinska zabilješka o izvedbi Kola iz 1936. godine, kao i fotografija snimljena tom prigodom ne ukazuju samo na pojavu svojevrsnog kritičkog komentara izvedbi, nego iznova dokumentiraju snagu uistinu posebne odanosti Bokelja svojoj plesnoj tradiciji i običajima:

> "Čim je došao u pratnji svećenstva, mostarski biskup preuzvišeni g. A. Mišić blagoslovio je Mornaricu, pa su zatim mornari odigrali tradicionalno kolo. Igranje kola bilo je zaista skladno i odlično izvedeno, pa ni jaka kiša nije smetala da sve figure lijepoga kola budu odigrane bez greške i u savršenom redu" ([S.n.] 1936).

---

[144] U tom je smislu intrigantan podatak da se pri dočeku saksonskog kralja Friedricha Augusta 1838. godine izvelo "oro nacionalno od Kotorana" (Milošević 1982b:62). S obzirom na to da je Mornarica između 1833. i 1848. godine djelovala te da je riječ o dolasku ugledne osobe u Kotor, moguće je da se tada ustvari otplesalo Kolo. Ukoliko bi se ova pretpostavka pokazala točnom, to bi značilo da je i prije osnivanja Građanske glazbe, odnosno ukidanja Bratovštine već postojala praksa (iznimnog) izvođenja Kola izvan proslave sv. Tripuna. U novije se doba također spominje i prisutnost Gradske glazbe i Bokeljske mornarice u Beču 1898. godine na vjenčanju Franza Ferdinanda Habsburškog (v. Vulić 2004, Popović 2007). Taj se podatak, međutim, čini netočnim jer je, prema mojim dosadašnjim saznanjima, vjenčanje Franza Ferdinanda i Sophie Chotek bilo 1900. godine u Reichstadtu (danas Zákupy u Češkoj), no u Beču se 1898. slavilo pedeset godina vladavine Franza Josepha I. Stoga bi trebalo provjeriti kojoj su svečanosti Bokelji zapravo nazočili te jesu li pritom i plesali.

[145] Osim zaduženja kolovođe, u Statutu iz 1935. godine jasno su navedena i zaduženja admirala, majora, adjutanta, časničkog zbora i glavnoga štaba, koja ukazuju ne samo na pažljiv odnos Mornarice prema svojim nastupima, nego i na mogućnost još detaljnijeg proučavanja izvedbene prakse Kola na osnovu evidencije koju su tada vodili (v. [S.n.] 1935:29-33).

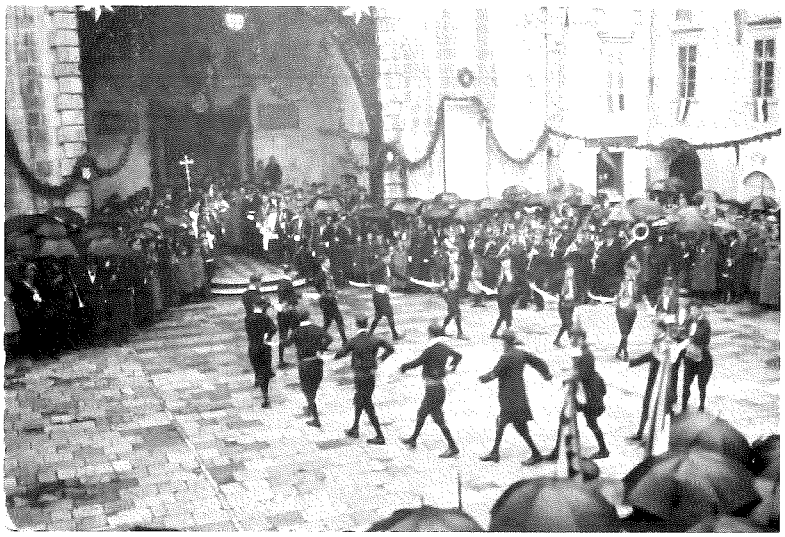

Kolo na kiši 1936. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

Suprotno prethodnom političkom razdoblju, ples od doba Kraljevine Jugoslavije sve više postaje simbolom bratstva i sloge, što se vidi i iz proglasa Mornarice povodom Tripundana 1937. godine:

> "Mi vas stoga pozivamo, da se, bez razlike vjere i plemena, bez razlike zvanja, položaja i staleža, uhvatite u bratsko kolo i ne žacajući se žrtava pregnete u radu za napredak Mornarice, jer ćemo samo, vraćajući se pravoj bratskoj slozi i ljubavi, a u stvarnom i požrtvovnom radu, dostići slavu, veličinu i blagostanje prohujalih vjekova" ([S.n.] 1937).

Unatoč tomu, već početkom 1940-ih javljaju se naznake nadolazećega doba (v. R. 1940), a s promjenama koje se 1946. godine uvode u Svečanosti sv. Tripuna i Bokeljsku mornaricu započinje se ujedno razvijati i svjetovni izvedbeni kontekst Kola.

Ovo je trebalo reći

Tek petnaest dana prošlo je od Tripundana. U duši još uvijek proživljavamo one svečane časove u kojima je „Bokeljska mornarica", bogzna po koji put, obnavljala onaj od vjekova utvrdjeni program tripundanskog slavlja koji, ma koliko puta da smo ga gledali, uvijek ostaje lijep, uvijek mio. Jer, živjeli mi u ma koje doba i bili mi na dometu ma kojih ideologija, ovakvi dani slavlja, koji savremene generacije potsjećaju na doba slave i veličine, na život pun blagostanja i kulturnog razmaha, moraju da nas nukaju i živo potstrekavaju na rad, na žilavost ka oživotvorenju jednog boljeg i sretnijeg stanja našeg zaostalog i napola zamrlog kraja. Otuda, u tripundanskim svečanostima ne smijemo da gledamo samo obnavljanje jednog praznog sjaja, već onu svijetlu ljubomorno sačuvanu tradiciju koja treba da nas vodi u obnovljeni život nekada sretne i bogate Boke. Puls starog bokeljskog života nije kucao samo o Tripundanu. Tripundan je bio samo slava bogatog i aktivnog našeg kraja, koji je stičući slavu na beskrajnim pučinama, a braneći hrabro pradjedovska ognjišta od nekrsta, u ovom crkvenom slavlju uzimao učešća preko svoje proslavljene Mornarice, manifestujući pri tom i svoju ekonomsku snagu, i svoju kulturnu veličinu i svoju postojanu gotovost da brani krščansku vjeru i civilizaciju. To je danas, naravno, sve historija, slavna historija, ali je „Bokeljska mornarica" ostala uvijek nositeljica vjekovnog zadatka, da budućim naraštajima predaje tradicionalno slavlje, požižući u njima ljubav za rodni kraj i potstrekavajući ih na rad po primjeru predaka.

Sa tim svojim zadatkom, tudja svakom partizanskom ili političkom djelovanju u svojoj sredini, a vodjena starim bokeljskim načelom bratske ljubavi i vjerske tolerancije, „Bokeljska mornarica", nerazdvojno vezana sa gradom Kotorom i starodrevnom kotorskom katedralom, preživjela je mnoge vjekove sve do naših dana, kada je u oslobodjenoj i ujedinjenoj domovini primila potpuno priznanje svoje vjekovne djelatnosti i značajne uloge u prošlosti. 1924 godine blagopokojni Kralj Aleksandar I podaruje joj državnu zastavu, odlikovanu ordenom sv. Save III reda. O svakom Tripundanu Mornarica prima novčani prilog iz Kraljeve blagajne. Izaslanik Nj. Vel. Kralja redovito je prisutan tradicionalnom tripundanskom slavlju. „Bokeljska mornarica" prima mnogobrojne čestitke od najuglednijih ličnosti iz državničkih, političkih, diplomatskih, naučnih, crkvenih i vojnih krugova. Učešće Kraljevske mornarice i kopnene vojske sa velikim brojem oficira čine samo veliku čast „Bokeljskoj mornarici" prilikom njenoga godišnjeg slavlja. Tripundan je svečanost katoličke crkve, ali to ipak ne smeta da, po starom običaju, sv. Moći u katedrali kade i pravoslavni gradjani zajedno sa katolicima. U skupini uglednih ličnosti pred katedralom, na dan „Pohvala", vidimo uvijek pretstavnika srpsko-pravoslavne crkve. Na svečanom banketu Mornarice i na njezinom zajedničkom ručku, treba čuti samo govore katolika i pravoslavnih, kako svećenika tako i svjetovnjaka, pa se tek onda može čovjek osvjedočiti, da naši trezveni i ozbiljni ljudi u „Bokeljskoj mornarici" uvijek gledaju onu ustanovu koja služi u čast cijeloj Boki i koja treba da ostane nositeljica sjajnih tradicija i budna čuvarica bratske ljubavi i vjerske sloge. O Mornarici i o Tripundanu piše danas opširno sva naša štampa, ističući kotorsku svečanost kao jednu od najljepših narodno-crkvenih svečanosti na Primorju, u kojoj se svojim tradicionalnim sjajem ističe naša najstarija pomorska ustanova „Bokeljska mornarica".

I zato, kada se sve ovo ima u vidu, svaki pravi i svjesni Bokelj treba da nastoji da se „Bokeljska mornarica" uzdrži na staroj visini i da se godišnje tripundansko slavlje proslavlja dostojanstveno, u ljubavi i miru, bez političkih ispada i partizanskih izliva, koji sa ovakvim svečanostima nemaju ništa zajedničkog. Zato one neodgovorne elemente usijanih glava, koji su o Tripundanu uveče, prilikom povorke, upali u svečanost da je pomute političkim provociranjem, treba ubuduće onemogućiti zbog ugleda Mornarice i veličine Tripundana. Ovo je trebalo reći. Tripundan je slavlje „Bokeljske mornarice", grada Kotora i cijele Boke; slavlje Bokelja koji štujući prošlost gledaju vedrije u bolju budućnost. Partisko-političkim trzavicama današnjice ne smije se krnjiti toplina i sjaj ove vjekovne svečanosti koja treba da združuje i spaja. Najmanje se to smije dozvoliti u Boki koja je uvijek prednjačila mnogim vrlinama, a ponajviše ljubavlju i slogom medju braćom. Ko drugačije misli, njemu nije ni do Mornarice ni do Tripundana, pa ni do vlastitog ni općeg dobra. Ali sve takve dužni smo da upozorimo na red. Stoga je, ponavljamo, ovo trebalo reći u odbranu onih ideala, koje — kad bismo ih od sebe otudjili — nikakvom šovinističkom novotarijom ne bismo mogli zamijeniti i naknaditi.

R

Osvrt na Svečanosti 1940. godine u *Glasu Boke* (R. 1940)

O početcima nove plesne prakse u okviru socijalističke Jugoslavije zabilježeno je nekoliko riječi u Statutu Mornarice iz 1964. godine:

> "Poslije Oslobođenja i Mornarica se pridružila opštem slavlju, nastupajući u raznim narodnim manifestacijama, u starinskim živopisnim odijelima i sa dragocjenim oružjem preostalim iz mnogih bitaka. Prilikom jubilarne godišnjice Jugoslavenske ratne mornarice 10. IX 1952. godine Bokeljska mornarica je nastupila u potpunom sastavu i uveličala ovu svečanost. Isto tako je nastupila i na Dan ratne mornarice 1959. godine, kada je uz ostale svečanosti – od kojih je najvažnija bila znamenovanje jednog razarača naše Ratne mornarice imenom 'Kotor' – proslavila 1150-godišnjicu svog postojanja. Prilikom proslave Dana mornarice i pomorstva 1962. godine bilo je odlučeno da se ubuduće Dan ratne mornarice i jugoslavenskog pomorstva proslavlja i kao glavna godišnja proslava Bokeljske mornarice" ([S.n.] 1964:7)

Kolo prigodom krštenja razarača "Kotor" 1959. godine
(foto gospodin Ivan Milatić)

Iz prethodnog proizlazi da nastupi Mornarice po ukidanju vanjske proslave sv. Tripuna nisu bili propisani sve do 1962., odnosno 1964. godine kada se glavnim godišnjim nastupom počeo smatrati onaj na Dan jugoslavenske ratne mornarice.[146] Premda se izvedbe Kola spominju u okviru Dubrovačkih ljetnih igara,[147] a od 1970-ih

[146] "Dan Bokeljske mornarice je Dan ratne mornarice i jugoslavenskog pomorstva – 10. septembar. Na Dan mornarice Bokeljska mornarica, u vidu i organizaciji svog aktivnog sastava, izlazi u staroj nošnji bokeljskih mornara pod zastavom i oružjem, i nastupa prema svečanom redu, utvrđenom Pravilnikom Bokeljske mornarice" ([S.n.] 1964:9-10).

[147] Iz osobnog kontakta s gospodinom Robertom Kisićem, zaduženim za arhiv Dubrovačkih ljetnih igara, saznala sam da je Bokeljska mornarica u sklopu folklorne večeri ondje zaplesala već 1950.

i Lastovske fešte (v. Maslovar 1983, Schubert 2003),[148] nastupi Bokeljske mornarice u doba socijalističke Jugoslavije bili su vezani za obljetnice povijesnih događaja i razna društveno-politička zbivanja, osobito dolaske Josipa Broza Tita[149] i drugih državnika u Boku kotorsku (usp. Maslovar 1983, Brajković et al. 1986).[150] Takvu su hijerarhiju uvjetovale odredbe u Pravilniku o nošnji, činovima i nastupima aktivnog sastava Bokeljske mornarice:

> "Cjelokupan aktivni sastav Bokeljske mornarice nastupa u nošnji, pod oružjem i zastavama, prilikom proslave 10. septembar svake godine. Isto tako Bokeljska mornarica nastupa i u drugim prilikama važnijih istorijskih datuma i dočecima visokih ličnosti a po odobrenju sekretarijata predsjedništva Bokeljske mornarice. (...) Odredi podružnica Bokeljske mornarice samostalno nastupaju prilikom proslava istorijskih datuma koje su podružnice uzele za svoj praznik, te prilikom proslava oslobodjenja svojih opština i u drugim prilikama a uz saglasnost Predsjedništva Bokeljske mornarice. (...) Bokeljska mornarica može nastupati u izuzetnim prilikama u proslavama kulturno – umjetničkih i praznika i manifestacijama ako takav nastup predsjedništvo ocijeni opravdanim a da se time ne narušava značaj Bokeljske mornarice" ([S.n.] 1976:9-10).

Važno je, međutim, napomenuti da usmena predaja, kao i današnja praksa ukazuju na to da se nazočnost Mornarice kakvoj svečanoj prigodi nikako ne smije poistovjetiti

---

godine. Međutim, detalji o njezinim nastupima na Ljetnim igrama nisu poznati, jer je građa toga arhiva znatno nastradala tijekom Domovinskog rata pa više ne postoje materijalni tragovi. S obzirom na to da se pojava Bokeljske mornarice u Hrvatskoj spominje i u okviru svečanog mimohoda u povodu pjevačke smotre u organizaciji Seljačke sloge i Hrvatskog pjevačkog saveza u Zagrebu 1927. godine (v. Škorjač 1927), pri čemu se možda moglo i zaplesati, ovdje bih ujedno htjela ukazati na netočnost podatka da je "prvo javno izvođenje Kola van područja Boke Kotorske" bilo u Podgori 1972. godine (v. [S.n.] 1972). Maslovar općenito spominje da je Mornarica u Hrvatskoj nastupila u gradovima Zagrebu, Kumrovcu, Rijeci, Splitu i Dubrovniku (1983:211).

[148] "Lastovska fešta je najpoznatija kulturno-zabavna manifestacija koja se 28 godina po tradiciji održava uz izvođenje kola Bokeljske mornarice, promenadnih koncerata i zabave" (Schubert 2003:11).

[149] U razdoblju od 1946. do 1979. godine Josip Broz Tito posjetio je Boku šesnaest puta, pri čemu ga je Bokeljska mornarica uvijek dočekala ili ispratila, a jedna od prvih izvedbi Kola unutar novoga konteksta bila je ona pred Titom 1946. godine na Cetinju. Tijekom 1980-ih u Pomorskom je muzeju napravljena izložba posvećena upravo tim susretima s osvrtom na povijesni razvoj Bokeljske mornarice, pri čemu je zabilježeno: "Na proslavi 30-godišnjice Jugoslavenske ratne mornarice i pomorstva u Podgori 10. septembra 1972., Bokeljska mornarica je primila Orden bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem, kojim ju je, za naročite zasluge, odlikovao Predsjednik SFRJ Josip Broz Tito. Istog dana u kolijevci mornarice narodnooslobodilačkog rata, dobila je od Jugoslavenske ratne mornarice novu zastavu. Najveće je priznanje dobila 5. I 1973. proglašenjem predsjednika Tita admiralom Bokeljske mornarice" (Brajković et al. 1986:3-4).

[150] "Pripadnici odreda Tivta su u sklopu Glavnog odreda Bokeljske mornarice redovno u Kotoru dočekivali šefove država i druge ličnosti koji su došli u zvaničnu i prijateljsku posjetu našoj zemlji. (...) Svim državnicima Bokeljska mornarica je prilikom dočeka priredila uobičajeni ceremonijal sa tradicionalnim kolom. Svi su bili dirnuti dočekom i ispraćajem koje im je priredila Bokeljska mornarica" (Maslovar 1983:216).

s izvedbom Kola; članovi aktivnog sastava mogu sudjelovati u raznim manifestacijama – npr. kao povjesna postrojba ili, kako kažu Bokelji, "dekor" cijelom zbivanju – neizvodeći pritom svoj ples.

Na stvaranje nove plesne prakse utjecale su i druge promjene koje su tada zahvatile Bokeljsku mornaricu. Riječ je ponajprije o izmještenju sjedišta Bokeljske mornarice s Trga sv. Tripuna,[151] odvijanju glavne godišnje proslave Mornarice unutar samo jednoga dana te osnivanju podružnica u drugim gradovima Jugoslavije.[152]

Uspoređujući kronološki tradicionalne nastupe Mornarice pri Svečanostima sv. Tripuna s onima u doba socijalizma, prva promjena zapaža se već kod uloge maloga admirala; s obzirom na to da nije više mogao izgovarati pohvale svecu s trijema Katedrale, mali je admiral recitirao riječi himne-koračnice Mornarice s balkona zgrade današnjeg Pomorskog muzeja Crne Gore (v. Cesarec 1982). U spomenutome je Pravilniku u vezi toga zapisano:

> "Sadašnji tekst kola Bokeljske mornarice sastavio je PAVO (Božov) KAMENAROVIĆ pomorski kapetan duge plovidbe iz Dobrote 1859. godine, sastavljen od šest strofa. Treća strofa ovog kola koje je istodobno himna Bokeljske mornarice glasi: Uljezimo svi u kolo,/ Rukama ruke pružimo,/ Pokažimo svima okolo/ Da slogu bratsku vriežimo./ Potvrdimo uz prigodu/ I mi ko naši djedovi,/ Da u rodu ne zaludu,/ Jedne smo majke sinovi" ([S.n.] 1976:13).

Za pretpostaviti je, dakle, da je mali admiral analogno tomu izgovarao samo stihove treće strofe. Naime, svih pet preostalih strofa ukazuju na dotadašnju povezanost društva s katoličkom vjerom i sv. Tripunom, pa su u Pravilniku i Statutu izostavljeni (usp. [S.n.] 1935, [S.n.] 1976, [S.n.] 1964). O sveobuhvatnom tadašnjem uklanjanju

---

[151] Današnje je sjedište Bokeljske mornarice u "Domu pomoraca", izgrađenom u blizini Pomorskog muzeja Crne Gore poslije velikog potresa (1979.), no nije mi poznato na kojoj se lokaciji društvo nalazilo neposredno nakon Drugog svjetskog rata.

[152] Osim stvaranja Kola u Tivtu, s osnivanjem podružnica ujedno se učvrstio već postojeći običaj izvođenja plesa izvan Boke kotorske koji se razvijao usporedo s iseljavanjem njenoga stanovništva.

vjerskih simbola govore identični postupci sa geslom, zastavom i grbom Mornarice.[153] Stoga se općenito najčešće citirala upravo ova strofa himne-koračnice, a pjesma se uvijek spominjala u kontekstu bratske sloge među Bokeljima i njihove težnje zajednici svih slavenskih naroda (usp. Šerović 1962; Milošević 1972, Cesarec 1982, Mijušković 1986).[154]

S razdvajanjem Mornarice od proslave sv. Tripuna javila se potreba i za oblikovanjem novoga protokola u skladu sa svjetovnim karakterom glavnog godišnjeg nastupa. Pritom se zadržao običaj dočeka gostiju ispred glavnih gradskih vrata, simboličnog preuzimanja ključeva grada te mimohoda i smotre Mornarice u starom dijelu Kotora, no cijeli se protokol odvijao na Trgu od oružja i, dakako, bez biskupskog blagoslova prije izvedbe Kola. O završetku Kola toga doba može se reći sljedeće:

> "Na završetak poslednje figure kola, u kolo ulazi Admiral i ostali oficiri i mornari koji ne igraju kolo sa barjaktarima i zastavama i time se označava završetak kola i mornari skidanjem kapa pozdravljaju publiku" ([S.n.] 1976:13).

Prema predaji, pasivne je sudionike općenito činilo časništvo Mornarice s malim admiralom i barjaktarom te predstavnici gradskih vlasti kojima se mogla pridružiti i kakva ugledna osoba iz javnog i političkog života ("državni funkcioner"). Primjerice, iz fragmentarnog zapisa izvedbe Kola u dokumentarnom filmu o Mornarici, među

---

[153] Geslo "Fides et honor" tada se prevodilo kao "Odanost i čast" (Brajković et al. 1986:66) umjesto "Vjera i čast" ([S.n.] 1935:13), a zastava se službeno opisivala kao "pravougaonik od bijele svile razmjera 1:2, koji s jedne i s druge strane ima izvezen grb Bokeljske mornarice" ([S.n.] 1964:9). Isti grb sadrži "crtež starog grada Kotora sa zidinama postavljenim na dlan desne ruke. Iznad crteža je natpis 'Bokeljska Mornarica', a ispod njega na traci deviza 'Fides et honor'" (ibid.). U doba Kraljevine Jugoslavije zastava Mornarice još uvijek se opisivala kao "bijeli stjeg sa likom sv. Tripuna" ([S.n.] 1935:16), koji inače drži zidine grada Kotora na desnome dlanu. No kako je prethodno rečeno, Mornarici je 1972. godine dodijeljena jugoslavenska zastava, koja se onda unosila i u Kolo.

[154] Ostalo mi je, međutim, nepoznato u kojim je točno prigodama mali admiral recitirao stihove *Pjesni*. Naime, recitiranje je zabilježeno u dokumentarnom filmu o Bokeljskoj mornarici, no teško je procijeniti je li recitiranje maloga admirala bilo potaknuto snimanjem filma ili je zaista pripadalo tadašnjoj praksi, npr. na Dan Bokeljske mornarice. Slično je i s plesnim oblikom koji se u filmu prikazuje i na Trgu od oružja i na Trgu sv. Tripuna, premda predaja kaže da se Kolo u to doba nije izvodilo ispred crkve (v. Cesarec 1982).

pasivnim se sudionicima uočava i časnik Jugoslavenske ratne mornarice (v. Cesarec 1982).

Kolo na Trgu od oružja nakon potresa 1979. godine
(Mijušković 1986)

Od sedamdesetih godina prošloga stoljeća Kolo počinju plesati i Bokelji u Tivtu.

> "U odredu Podružnice Bokeljske mornarice u Tivtu ima, pored mornara, prvi major, jedan prvi poručnik, te 8 poručnika i 6 mlađih oficira. Skoro polovina pripadnika odreda obučeni su za ples tradicionalnog kola Bokeljske mornarice, koji vodi kolovođa odreda i njegov zamjenik kada odred Podružnice samostalno nastupa. Vrijedno je istaći da su omladinci opštine Tivat veoma zainteresovani da budu primljeni u aktivan sastav odreda, pa Podružnica u tom smislu stalno vrši nabavku potrebnih odora i starinskog oružja. Podružnica u Tivtu ima preko 1000 redovnih članova čiji se broj stalno povećava. Sa Jugoslavenskom ratnom mornaricom u Tivtu Podružnica aktivno sarađuje i zajednički proslavlja istorijske praznike i druge značajne datume" (Maslovar 1983:216).

Opis nastupa glavnog odreda pri proslavi tridesete obljetnice pomorstva Jugoslavije u Herceg Novom 1972. godine[155] ukazuje na to da se protokol pri nastupu u drugim gradovima tek neznatno razlikovao od onoga u Kotoru na dan 10. rujna:

> "Povodom proslave 30-godišnjice Jugoslavenske ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije i 1.160-godišnjice proslavljene Bokeljske mornarice, u Herceg-Novom je prvi put nastupila Bokeljska mornarica, čiji

[155] Obljetnica Jugoslavenske ratne mornarice te se godine obilježila višestrukim nastupima Mornarice u raznim mjestima Crne Gore (usp. Račeta 1972, Sager 1972, [S.n.] 1972, Brajković et al. 1986).

je dolazak i ispraćaj predstavljao jedinstvenu manifestaciju za goste i građane. Mornare, podoficire i oficire Bokeljske mornarice iz Kotora, Tivta, Perasta i drugih manjih mjesta Boke Kotorske, kao i Gradsku muziku iz Kotora, na Gradskom pristaništu u Herceg-Novom dočekali su Odred Bokeljske mornarice iz Herceg-Novog, na čelu sa kapetanom Tripom Jankovićem, zatim Gradska muzika, pripadnici JRM, veliki broj građana i gostiju. Nakon predaje raporta i pozdrava, Odred je u zajedničkom sastavu, u tradicionalnim nošnjama i pod oružjem, uz pratnju kotorske i hercegnovske muzike prošao kroz grad do zgrade Skupštine opštine, gdje je, nakon pozdrava, izvršena svečana smotra, kojoj su, pored predsjednika Skupštine opštine Petra Stijepčića, prisustvovali predstavnici svih društveno-političkih organizacija i JRM. Gosti i građani Herceg-Novog, duž Njegoševe ulice, sve do Trga narodnog heroja Nikole Đurkovića, neprekidnim aplauzom pozdravljali su učesnike ove velike manifestacije, za koju je grad bio svečano okićen. Na trgu, uz pratnju Kotorske muzike, Odred Bokeljske mornarice odigrao je poznato Kolo. Pripadnici Odreda, zajedno sa muzičarima, nakon završenog programa Mornarice, prisustvovali su veoma uspjeloj priredbi na Ljetnoj pozornici, gdje je ansambl 'Bokelji' iz Herceg-Novog proslavio 5-godišnjicu svoga uspješnog rada" (Sager 1972).

Proslava 30 godina JRM i otkrivanje spomenika "Galebova krila" u Podgori 10. rujna 1972. (Mijušković 1986)

O nastupu Bokeljske mornarice u Podgori ostalo je zabilježeno:

"Dugogodišnja i višestrana saradnja koju je Bokeljska mornarica ostvarila sa Jugoslavenskom ratnom mornaricom doprinijela je da Bokeljska mornarica bude uključena u proslavu u Podgori. Tu, na izvoru slobode, našle su se zajedno JRM i Bokeljska mornarica da i ovom prilikom izraze divljenje i zahvalnost 'ljudima čelična srca', kako je drug Tito često nazivao partizanske mornare, da svojim prisustvom i počastima, a Bokeljska mornarica i tradicionalnim 'Kolom', uveličaju proslavu" (Mijušković 1986:22).

Osim na Trgu od oružja, Kolo se u Kotoru tijekom socijalizma zaplesalo i na drugim lokacijama, npr. na rivi ili ispred Pomorskog muzeja; plesni je prostor općenito bio raznolik.

Jedna od izvedbi Kola u socijalizmu
(Maslovar 1983)

O tadašnjim se nastupima može još reći i da su obično podrazumijevali brojno gledateljstvo, a kako su se odvijali u raznim prigodama tijekom cijele godine, Pravilnikom je bila predviđena i prilagodba odore Mornarice novim okolnostima:

> "Aktivni sastav bokeljske mornarice pored uobičajene starinske zimske nošnje iz člana 6. ovog Pravilnika, ima i ljetnu nošnju koju oblači godišnje u vremenu maj – septembar, prilikom svečanih nastupa na proslavama i dočecima. Ljetna nošnja je od odgovarajućeg platna svijetlo smeđe boje" ([S.n.] 1976:4).

No usmena predaja kaže da se i za vrijeme socijalističke Jugoslavije nosila uvijek "klasična nošnja".

Gledajući općenito 20. stoljeće, kontinuitet izvedbe Kola zakratko se prekidao tijekom ratnih godina, no događalo se i da Mornarica zbog vremenskih uvjeta[156] ili nekog drugog razloga ne realizira predviđeni nastup. O potonjem govori sljedeći novinski članak (T. 1971):

---

[156] O proslavi 30-godišnjice Jugoslavenske ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije uz ostalo je zabilježeno: "Predviđeni defile ukrašenih čamaca i izvođenje kola 'Bokeljske mornarice' nijesu održani pošto se na Tivat spustio pravi potop" (Račeta 1972:2).

ŠTA SE DOGAĐA SA »BOKELJSKOM MORNARICOM«?

Mornarica bez vojske ili bez komandanata

Memorijalna »Bokeljska mornarica« jedna je od najstarijih institucija ove vrste u Evropi. Prema nekim podacima »rođena« je čak 809. godine. Od tada pa sve do naših dana održala se uprkos čitavog niza ratnih i mirnodopskih teškoća. I tako se sačuvala, istina u jednom modificiranom obliku, sve do naših dana. Poslije prošlog rata, ona je donekle reformisana: izmijenjen je datum njenog nastupa, dobila je svjetovni umjesto crkvenog karaktera, reorganizovan je način upravljanja i rukovođenja, donesen je novi Statut. Novim statutom je predviđeno da dan Bokeljske mornarice bude 10. septembar.

Utvrđen je poseban ceremonijal i protokol nastupa toga dana koji objedinjava niz aktivnosti, počev od svečane predaje gradske zastave na čuvanje toga dana, od strane predsjednika Opštinske skupštine Kotor, pa preko igranja tradicionalnog kola do vraćanja zastave. Turističke agencije tog dana dovede u Kotor goste da vide nastup Bokeljske mornarice.

Ove godine toga dana ona se, jednostavno, nije pojavila. I to bez obrazloženija. Jednostavno, nije poštovala svoj Statut donesen 1964. godine. Uzalud su mnogi građani i strani gosti očekivali njen nastup. Iznevjerena je jedna tradicija. I to nije bilo prvi put ove godine. U Perastu, sredinom maja, u čast slavlja pobjede nad Turcima, kotorski mornari se, takođe, nijesu pojavili. I toga puta izostalo je opravdanje tako da su se Peraštani sa pravom ljutili.

U Kotoru se može čuti i čitav niz drugih primjedbi na adresu Bokeljske mornarice i njenog Upravnog odbora i Admiraliteta. U ova dva organa došlo je do nekih ostavki.

Spomenica, koja je trebalo već da izađe, nikako da ugleda svjetlost dana. Redakcioni odbor se odavno nije sastao a radovi stoje i čekaju da budu publikovani. Članovi Redakcionog odbora nijesu dobili nikakvo obrazloženje zbog čega je rad zastao. Saznajemo da je vrijeme predviđeno Statutom za saziv Skupštine već isteklo, međutim, organi upravljanja Bokeljske mornarice kao da su sami sebi produžili mandat. Dokle? Nije nam poznato. Čujemo da je veza matične organizacije sa podružnicama u nekim mjestima Jugoslavije potpuno prekinuta. Na pisma koja se Bokeljskoj mornarici upućuju u poslednje vrijeme niko ne odgovara.

Sve ovo svjedoči da nenastupanje u čast Dana mornarice nije bilo slučajno nego ima dublje razloge. Koji su ti razlozi teško je reći, tek u svakom slučaju za žaljenje je što jedna vrlo značajna institucija ulazi u jednu od rijetkih kriza u svojoj preko hiljadu i sto godina dugoj istoriji.

Proizlazi, dakle, da su društveno-politička zbivanja u ovome razdoblju intenzivno utjecala na običaje Bokelja i znatno izmijenila višestoljetnu tradiciju Mornarice i proslave sv. Tripuna. U smislu samoga plesa, može se reći da se u 20. stoljeću, naročito njegovoj drugoj polovici, inaugurirao svjetovni izvedbeni kontekst, odnosno da su tadašnje prilike oblikovale karakter Kola te utjecale na novu primjenu Pjesni, promjene u nošnji plesača, te mjesta i načina izvedbe kao najčešće sastavnog dijela nastupa Mornarice. S druge strane, ovo je razdoblje donijelo i neobičan obrat u percepciji vlastite plesne tradicije među Bokeljima i prikazivanju Kola u literaturi, o čemu će se više govoriti u nastavku rada.

5.2.3. Postjugoslavensko razdoblje (od 1991.)

Po ukidanju Dana Jugoslavenske ratne mornarice kao Dana Bokeljske mornarice, društvo je Statutom iz 1991. godine reguliralo svoje nove nastupe i vrste aktivnosti. Osim ponovnog sudjelovanja u proslavi sv. Tripuna, tada se uvela i "svečana akademija",[157] a imajući na umu i politička zbivanja novoga doba, jedan od glavnih ciljeva društva postalo je promicati kulturu i toleranciju među ljudima, što podjednako podržavaju državne i crkvene vlasti. U skladu s tim nastojanjima, pri normiranju novih nastupa izdvojila su se i dva svjetovna datuma kao obvezne godišnje proslave Mornarice. Stoga danas postoje tri službene prigode u kojima se izvodi Kolo: Svečanosti sv. Tripuna (3. veljače), Dan Bokeljske mornarice (26. lipnja) i Dan oslobođenja grada (21. studenoga).

Članom današnjega društva može postati svaki častan čovjek, a Bokeljska mornarica smatra se svojinom svih Bokelja. Kako se ne bi pravile razlike u smislu vjerske ili etničke pripadnosti, kao nepisano se pravilo poštuje odluka da časti admirala i viceadmirala dijele pripadnici katoličke i pravoslavne vjere. Drugim riječima, ukoliko je admiral katoličke vjere, viceadmiral bi trebao biti pravoslavne (i obratno), a može se reći da je tomu identičan i današnji odnos između kolovođe i "zadnjega":

> "'Na primjer', kazuje nam Tripo Milošević, 'na začelju, a to je poslije moga najvažnije mjesto u kolu, je Zlatko Mračević, za kojega sam ja mislio da je katolik. A on je zapravo bokeljski Srbin. Ili, recimo, Slavko Roganović, koji je na mjestu kolovođe nasljedio Iva Miloševića, bio je Crnogorac, pravoslavni" (Tomić 2003:44).

Prema riječima viceadmirala, uz tri glavna godišnja nastupa, a na zahtjev državnih organa iz Podgorice ili grada Kotora, Mornarica i danas pleše prigodom dočeka

---

[157] Svečana akademija podrazumijeva izlaganje Bokelja na neku od tema iz povijesti Mornarice i bokeljskog pomorstva općenito, a održava se večer uoči Dana Bokeljske mornarice. Svrha je podsjetiti na povijesne događaje ili osobe koji se u dosadašnjoj literaturi nisu detaljno spominjali ili su u potpunosti izostavljeni. Primjerice, tema akademije u 2007. godini bila je proglašenje Dobrote za pomorsko naselje 1717. godine.

važnih političkih dužnosnika i delegacija iz stranih država. To je njezina obveza izvan protokolarnoga dijela kako bi predstavili državu ili grad Kotor. Nastupi na poseban zahtijev mogu se odnositi i na vjersku prigodu, a kako Bokeljska mornarica dio svojih aktivnosti danas dokumentira i na službenim internetskim stranicama društva (v. http://www.bokeljskamornarica.org), slijedom ondje objavljenih podataka napravila sam tablicu izvedbi Kola izvan normiranih nastupa u razdoblju od 2003. do 2007. godine.[158]

Datum	Mjesto	Povod	Plesači
28. rujna 2003.	Zagreb (ispred Katedrale)	Tjedan Hrvata iz Crne Gore	Glavni odred
7. i 8. svibnja 2005.	Venecija (Trg sv. Marka)	Vjenčanje dužda s morem i bratimljenje gradova Kotora i Venecije	Glavni odred
30. rujna 2005.	Herceg Novi (Trg Nikole Đurkovića)	Dan podružnice iz Herceg Novog	Glavni odred
10. listopada 2005.	Kotor (kotorska riva)	Posjet izaslanstva OEBS-a	Glavni odred
17. veljače 2006.	Tivat (hotel "Palma")	Bokeljska noć Mornarice iz Tivta	Podružnica
4. ožujka 2006.	Kotor (hotel "Fjord")	Bokeljska noć Mornarice iz Kotora	Matica
4. svibnja 2006.	Kotor (Trg sv. Tripuna)	Izlaganje dr. Miloševića na međunarodnom simpoziju s temom "Boka kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine"	Glavni odred
15. svibnja 2006.	Perast (ispred crkve sv. Nikole)	Dan oslobođenja Perasta	Glavni odred
12. siječnja 2007.	Kotor (Trg sv. Tripuna)	Službeni posjet predsjednika Vlade	Glavni odred

[158] S obzirom na to da na internetskim stranicama nisu navedene sve posebne izvedbe Kola unutar toga razdoblja i da sam podatke nadopunila s tek dva druga izvora (Schubert 2003, Prosoli i Kantoci 2007), tablica služi samo tome da se približno dobije uvid u izvedbenu praksu najnovijega doba. Budući da Herceg Novi samostalno ne pleše, pod podružnicom Bokeljske mornarice uvijek se misli na plesače iz Tivta, a pod maticom iz Kotora. Glavni odred podrazumijeva zajednički nastup plesača iz sva tri mjesta.

		Republike Hrvatske dr. Ive Sanadera Crnoj Gori	
6. svibnja 2007.	Split (Peristil)	Dan grada Splita i blagdan sv. Dujma	Glavni odred
13. svibnja 2007.	Dubrovnik (ispred Katedrale)	Dan Dubrovačko-neretvanske županije i blagdan sv. Leopolda Bogdana Mandića	Glavni odred
16. svibnja 2007.	Omiš (nije navedeno)	Dan slobođenja grada	Glavni odred
15. i 16. lipnja 2007.	Rovinj i Dvigrad (Trg maršala Tita i pozornica festivala)	Međunarodni festival rane glazbe "Dvigrad festival"	Podružnica
17. prosinca 2007.	Podgorica (Trg republike)	Dan oslobođenja grada	Glavni odred

Premda je današnji izvedbeni kontekst raznolik, zajedničko obilježje prikazanih izvedbi očituje se u povezanosti povoda s poviješću i kulturom Mornarice i Boke kotorske. Primjerice, izvedba Kola na festivalu u Dvigradu kontekstualno se najmanje uklapa u nastupe Mornarice, no admiralitet ju je odobrio jer je činila dio programa kojim se predstavljala glazbena baština staroga Kotora.[159] Proslave u Splitu i Dubrovniku, osim što su velike svečanosti svetaca zaštitnika grada, imaju također dodatnu vezu s Bokeljima: Kotorska biskupija, neovisno o državnim granicama Hrvatske i Crne Gore, sufragan je Splitske metropolije, a sv. Leopold Bogdan Mandić dolazi iz "zaljeva hrvatskih svetaca" (v. http://www.kotorskabiskupija.net). Osim prikazanih nastupa, Mornarica je u novije doba nazočila i drugim svečanostima (npr. u Mostaru, Požarevcu, Lancianu) kako bi svojim nastupom uveličala obilježavanje povijesnih događaja vezanih uz stanovnike posjećenih gradova.[160]

[159] Na festivalu su izvedeni pasionski napjevi crkve sv. Tripuna koje je zapisao Grgur Zarbarini, a tom je prigodom i sv. misu za blagoslov festivala predvodio kotorski biskup, Ilija Janjić (v. Prosoli i Kantoci 2007).

[160] Podatci o gostovanju Mornarice u spomenutim gradovima zasada nisu objavljeni na internetskim stranicama društva i poznati su mi iz osobnog kontakta s viceadmiralom. U tablicu ih nisam unosila jer su se tijekom razgovora spominjali u drugome kontekstu pa su izostale informacije vezane uz točan datum nastupa i izvedbeni prostor.

Kolo u Veneciji 2005. godine

Kolo u Splitu 2007. godine

(foto http://www.bokeljskamornarica.org)

Na osnovu prethodno iznesenoga može se reći kako se današnjim izvedbama Kola nastoji uspostaviti konkretna veza Bokelja s izvedbenim kontekstom, no glavni uvjet nastupa Mornarice nije moguća povezanost nego važnost prigode koja zahtijeva njihovu nazočnost. Premda su izvedbe Kola izvan normiranih prigoda danas učestale, kako u Boki kotorskoj tako i izvan nje, kao druga posebnost može se istaknuti to da, prema riječima današnjega viceadmirala, gospodina Ilije Radovića, Mornarica ne stvara tradiciju svojih nastupa nego se samo jednom pojavljuje unutar identičnog konteksta.[161] No od ovoga pravila ipak odstupaju neki nastupi u Boki kotorskoj, primjerice u Perastu i Lastvi.

U izvedbama Kola u Boki kotorskoj prigodom Svečanosti sv. Tripuna i Dana Bokeljske Mornarice, odnosno Dana oslobođenja grada zapažaju se, osim konteksta, i druge razlike. Kako je opći protokol nastupa na svjetovne datume naslijeđen iz prethodnoga razdoblja, Kolo se pri obilježavanju Dana Bokeljske mornarice izvodi na trgu smještenom kod glavnih gradskih vrata (Trg od oružja). Proslava započinje oko 19h, a podrazumijeva doček članova iz podružnica ispred ulaza u stari grad,

[161] Premda je Mornarica u Dubrovniku bila dva puta, na proslavi sv. Vlaha i na proslavi Dana Drubrovačko-neretvanske županije, Kolo je plesala samo pri posljednjem posjetu. Prema riječima viceadmirala, da bi Mornarica ponovno mogla doći u Dubrovnik trebalo bi imati povod koji je po svojoj važnosti na razini prethodno spomenutih svečanosti.

preuzimanje zastave i ključeva grada, predaju raporta, svečani mimohod uz pratnju Gradske glazbe i Kolo. U posljednjoj figuri Kola tada bi se trebali nalaziti samo barjaktari, koji nose staru zastavu Mornarice s likom sv. Tripuna i državnu zastavu Crne Gore, zatim časnici te predstavnici svjetovne vlasti; biskup ne bi trebao biti u sastavu pasivnih sudionika jer prigoda kojom plešu nije religijske provenijencije.[162] Isto se prenosi i na nastup u povodu Dana oslobođenja grada (21. studenoga), s tim da postoji razlika u protokolu: preuzima se samo zastava od gradonačelnice i odlazi se u kotorski park položiti vijenac palim borcima, a Kolo se izvodi po povratku u grad (oko 12h) i podnošenju raporta gradonačelnici. Potom slijedi zajednički ručak.[163]

Analizirajući konkretne izvedbe Kola zapaža se da se Svečanosti sv. Tripuna uistinu smatraju nastupom koji se, kako je rekao i kolovođa glavnog odreda, gospodin Tripo Milošević, "malo bolje pripremi", dok su nastupi u svjetovnim prigodama nešto opušteniji. Primjerice, prigodom Dana Bokeljske mornarice 2007. godine[164] Kolo su izvodila 22 plesača prema uobičajenom redoslijedu figura, no između figure "dva kola" i "kolo u kolo" izvela se međufigura nepotpunog "vrtloga", unutarnje kolo u figuri "kolo u kolo" nije mijenjalo smjer nego su se oba kola kontinuirano kretala udesno, pri figuri "ušpug u obratnom smjeru" lanac se nije se odmotao do kraja nego se napravila varijanta figure s izlazom kroz podignute maramice, a u figuri "ušpug oko časnika" kod jednog od plesača pojavila se vrlo slobodna varijacija osnovnoga koraka. Moglo bi se možda reći da je potreba za

---

[162] I od ovog se pravila ponekad odstupi, tako da su pasivne sudionike Kola 26. lipnja 2007. godine činili gradonačelnica Kotora, viceadmiral (taj put u ulozi admirala), mali admiral, dva časnika, barjaktari te kotorski biskup.

[163] Iz osobnog kontakta s kolovođom glavnog odreda, gospodinom Tripom Miloševićem.

[164] Izvedbi Kola na dan 26. lipnja 2007. godine osobno sam nazočila.

improvizacijom, kao i kraćenjem cjelokupnog trajanja plesa,[165] na neki način i odraz brojnijih normiranih nastupa Mornarice nego u prethodnim razdobljima.

Važno je još istaknuti da Mornarica nikada ne pleše u turističke svrhe, no unatoč tome njezine nastupe prati brojna publika. Prema dosadašnjim podatcima, čini se da Kolo u Kotoru ima najveći broj gledatelja pri izvedbi povodom proslave sv. Tripuna, koja je odavnina privlačila hodočasnike i posjetitelje u grad; stari je običaj doći u Kotor vidjeti, sudjelovati ili počastiti se na Tripundan.[166] Velika se posjećenost pamti i iz doba austrijske vladavine,[167] a u doba Kraljevine Jugoslavije Butorac iznosi sljedeće refleksije o nastupima Mornarice:

> "Kulturni je momenat sjajno izražen: u onoj nošnji, rezultanti različitih socijalno-kulturnih utjecaja, sintetskom odrazu ukusa sredozemne kulture, što sve i domaćeg, a nekmoli stranca, potiče na udivljenje; u onoj estetskoj rafiniranosti, koja se odrazuje iz te nošnje, a nema joj a ma ni u čemu prigovora; u onim raznolikim figurama, koje se izvode pri kolu, a svojom ozbiljnošću, spletenošću, smirenošću, estetski dotjeranim pokretima, pozama i držanjem, predstavljaju kulturnu atrakciju svoje vrste" (1941:8).

U doba socijalističke Jugoslavije Mornaricu se poimalo i kao folklorno društvo:

> "Danas mornarica sa svojim starinskim živopisnim odijelom i dragocjenim starinskim oružjem sačinjava nadaleko poznatu folklornu grupu koja sa tradicionalnim kolom, koje igra pri većim javnim svečanostima, predstavlja veliku znamenitost grada Kotora" (Šerović 1962:1854).

---

[165] Pri izvedbi na dan područnice u Herceg Novom, koju je zabilježio i dodao na internetske stranice anonimni snimatelj (v. http://www.youtube.com/watch?v=_1wqG8jpy_s&feature=related), redoslijed od devet figura bio je "vrtlog", "neprava veriga", "veliko kolo", "dva kola", "ušpug s izlazom na zadnjega", "prava veriga", "osmica", "ušpug u obratnom smjeru" i "ušpug oko časnika". Kolo je otplesalo deset članova aktivnog sastava, kolovođa je izmjenično kretanje u "nepravoj verigi" izvodio provlačeći se između maramice svakog plesača u lancu, a cijela izvedba trajala je oko 7 minuta.

[166] "U jednom izvještaju Kotorskog providura Venerija iz 1525., kaže se da za vrijeme svečanosti sv. Tripuna dolazi u Kotor toliko svijeta, iz krajeva koji su pod turskom vlasti, da tada u gradu ima dvaput više stranaca nego domaćih. Ovi strani podanici ne dolaze iz pobožnosti, nego što je stari običaj da se toga dana daje narodu na trošak komore vina u iznosu preko 80 dukata. Pri takvom raspoloženju nije čudo da je dolazilo do nereda, te su imali mornari pune ruke posla, dok bi im uspjelo da uspostave red. (...) Nakon što je taj običaj 1577. godine bio ukinut, Tripunjdanske svečanosti su tekle dosta mirnije" (Šerović 1957:9).

[167] "Na Tripundanske svečanosti, u to vrijeme, okupljalo se po 15 do 20 tisuća vjernika katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. Tadašnja brodska poduzeća i agencije organizirale su dolazak vjernika iz mnogih mjesta Dalmacije. Svi pristigli parobrodi nijesu mogli dobiti vez u kotorskoj luci, nego su se morali sidriti u zaljevu" ([S.n.] 2003a).

Suvremena izvješća otkrivaju, međutim, i kritička promišljanja Bokelja o nastupima Mornarice kao dijelu turističke ponude grada Kotora:

> "Brojni Kotorani i ostali ljubitelji naše pomorske tradicije su pažljivo pratili sve nastupe Glavnog odreda. Međutim, uočljivo je da se sve manje pažnje pridaje starom protokolu i kvalitetnom izvođenju predviđenih sadržaja. Ovo se odnosi na sve priredbe. Ne smije se dozvoliti da se predviđeni sadržaji izvode bez dovoljno uvježbanosti, što je posljedica zapostavljanja nužnih kolektivnih priprema. Očito jedan broj članova je zašao u godine zato je nužno da svi organi Bokeljske mornarice počnu raditi na njenom podmlađivanju jer samo tako bit će na pravi način sačuvani i prezentirani stari običaji, koji su pretvoreni u folklor, a upravo to zahtijeva stalno vježbanje. (...) Ni turističke agencije nijesu na odgovarajući način pratile odvijanje nastupa. Iako je tih dana na području Crnogorskog primorja boravilo preko 40 hiljada turista, rijetke su agencije koje su im ponudile izlet u Kotor, gdje su mogli vidjeti nastup jedne od najstarijih pomorskih memorijalnih ustanova u svijetu" (Grgurević 2003:12).

Unatoč opuštenosti nastupa Mornarice, koju opažaju i posjetitelji,[168] Mornarica izrazito drži do svoje tradicije, što posebno dolazi do izražaja tijekom Tripundana. Primjerice, godine 2006. "zbog iznimno hladnog vremena", povremeno praćenog snijegom i kišom, cijeli se protokol vanjske proslave morao nešto skratiti. Stoga se nije dočekala gradska glazba i Mornarica iz podružnica, nego se iz Doma pomoraca, kako kažu, najkraćim putem krenulo prema Trgu sv. Tripuna. Međutim, Kolo se otplesalo, a kako su snijeg i kiša u međuvremenu prestali padati, uslijedila je potom i procesija.

---

[168] "Na mrazu koji iz glatkih kamenih ploča izbija kroz potplate da već poslije pet minuta ne osjećaš stopala, s nekim neugodnim vjetrom za koji ne znaš je li s mora ili Lovćena, tivatski se odred Bokeljske mornarice u nedjelju ujutro sastaje s odredom Kotora. Časnici i mornari u tradicionalnim odorama, s kremenjacama, helebardama ili kopljima preko ramena, opasani sabljama i kuburama, stupaju uz vedri ritam koračnice orkestara limene glazbe iz oba grada, namigujući i odmahujući poznanicima u publici" (Tomić 2003:44).

Kolo za vanjske proslave 2006. godine

Mimohod starim gradom 2006. godine

(foto http://www.bokeljskamornarica.org)

Bokelji su Svečanosti sv. Tripuna oduvijek vrlo emotivno doživljavali, što se zapaža i po obnavljanju vanjske proslave početkom 21. stoljeća:

"Po završenoj svečanoj misi otpočela je procesija. Bio je to istinski veliki događaj za sve žitelje Kotora posebno one koji su nekada doživljavali te divne trenutke u svojim sjećanjima, ali i za mlade koji su ovakav događaj vidjeli po prvi ili drugi put. Bilo je oblačno vrijeme, hladno, ali svima koji su posmatrali procesiju i u njoj učestvovali, bilo je oko srca toplo. Kako i ne bi. Moći svetog Tripuna, slavna glava, nakon dugo vremena, mogli su ponovo proći gradom. Sveti Tripun je opet išao putem kojim je došao u ovaj grad daleke 809. godine u mjesecu siječnju. Ljudi su obarali glave u znak sjećanja, poštovanja, u slavu sveca koji dvanaest stoljeća štiti grad i njegove pučane. U procesiji su bili, kao u ona stara dobra vremena, zastave župa kotorske biskupije, križ koji je simbol naše vjere, sveštenstvo, redovnici i redovnice. Trebalo je malo vremena dok je formirana povorka ispred crkve čija je porta bila ukrašena na tradicionalan način vijencem od lovorovog lista, a gore na glavnom stijegu vijala se zastava svetitelja dok su na vratima – prozorima na oba zvonika, sjevernom i zapadnom, stajale zastave. Povorka je prolazila ulicama. Ljudi su se krstili, klanjali ili samo gledali. Dostojanstvena povorka išla je nijemo već davno utvrđenim putem kojega su stari Kotorani i Bokelji dobro znali. Nije se tu niti smjelo niti moglo, niti željelo, bilo što mijenjati. Prošla je povorka i ispred dvije pravoslavne crkve u gradu: svetog Nikole i svetog Luke. Vrata obije bila su otvorena, a u porti crkve Svetog Nikole stajali su pravoslavni sveštenici, članovi rukovodstva ove crkve, koji su tu bili stigli da bi se poklonili moćima velikog sveca i da bi time odali štovanje svojoj braći katolicima koji žive u ovom gradu. Bilo je to kao i nekada. Tradicija se nije promijenila. Ona se štuje. Mnogi u sebi pomislili su u tom trenutku: 'Neka se nitko i nikada ne nađe tko će ovo narušiti.'" ([S.n.] 2003c).

Tripundan s početka 20. stoljeća
(foto iz Hrvatske bratovštine u Zagrebu)

Prigodom ovogodišnje proslave sv. Tripuna zabilježena su i razmišljanja dviju posjetiteljica iz Splita:

> "'Ovo nam je drugi put da dolazimo na tripundansku proslavu. Predivno je, uživamo!' Na pitanje da li ima razlike u proslavi zaštitnika grada u Dalmaciji i Boki, odgovorila [je]: 'Ova vaša proslava je karakteristična, ljepša od onih naših. Kolo je divno i oduševljeni smo naročito njime. Razlika od proslave sv. Vlaha u Dubrovniku je baš u tome što oni nemaju kolo! Za Boku je to najtipičnije – kolo i Bokeljska mornarica" (Braić 2008:14-15).

O kakvoj se publici uistinu radi kada je riječ o Tripundanu, može se saznati iz osvrta kotorske biskupije na prisutne tijekom sv. mise 2007. godine:

> "Svečanu pontifikalnu misu u 10:30 sati služio je krčki biskup msgr. Valter Župan, u zajedništvu s msgr. Marinom Barišićem, metropolitom splitskim, msgr. Slobodanom Štambukom, biskupom hvarsko-bračko-viškim, msgr. Antom Ivasom, biskupom šibenskim, msgr. Želimirom Puljićem, biskupom dubrovačkim. Mostarsku biskupiju zastupao je msgr. Srećko Majić, generalni vikar. Slavlju je nazočio i msgr. Vjekoslav Huzjak, generalni tajnik HBK. Koncelebrirali su svećenici kotorske, šibenske, mostarske biskupije, a među njima i fra Zlatko Špehar, gvardijan vukovarski. Na liturgijskom slavlju bili su prisutni g. Predrag Sekulić, ministar kulture RCG u ime Vlade, gđa. Marija Ćatović, gradonačelnica grada Kotora, dr. Antun Sbutega, veleposlanik RCG pri Svetoj Stolici, veleposlanik RH u Crnoj Gori dr. Petar Turčinović sa pratnjom, njemački ambasador u RCG g. Thomas Schmitt, mađarski počasni konzul g. Magyar Csaba, izaslanstvo grada Dubrovnika koje je predvodio dr. Vedran Jelavić, dogradonačelnik,

dr. Miloš Milošević, admiral Bokeljske mornarice, kapetan Ilija Radović, viceadmiral Bokeljske mornarice, kao i mali admiral Miroslav Crnić. U liturgijskom slavlju sudjelovali su i brojni predstavnici kulturnih institucija grada kao i predstavnici hrvatskih udruga.
Za ovu prigodu u Kotor je došlo oko 25 autobusa hodočasnika iz Dubrovnika, Rijeke, Šibenika, Krka, Bara i Podgorice, a najbrojnije hodočašće je bilo iz Hercegovine, iz župa: Čerin, Čitluk, Gradina, Kruševo, Međugorje i Ploče-Tepići" (DAB. 2007).

Novije društveno-političke prilike izmijenile su, međutim, i obnovljeni protokol te se danas prije sv. mise o Tripundanu plešu dva plesa: prvi izvode gosti Kotorana, a drugi Mornarica. Primjerice, 2007. godine, prije izvedbe Kola, gostujuća skupina iz Smokovljana i Visočana otplesala je linđo.

Linđo kulturne udruge "Žutopas" iz Smokovljana
i Visočana ispred kotorske Katedrale 2007. godine
(foto K.J. Neferović)

Dakle, unutar današnje Svečanosti sv. Tripuna, koja se zaista može nazvati vječnim obnavljanjem života Bokelja (Braić 2008), prožimanje religijskoga i svjetovnoga, staroga i novoga, prisutno je na svim razinama, a sâm običaj iznova je postao prepoznatljivo obilježje grada Kotora.

Razglednica 2007. godine

5.3. Hrvati i kulturna baština Bokelja

Na početku istraživanja Kola Bokeljske mornarice vjerovala sam da se bavim tradicijskim plesom koji su za sobom ostavili bokeljski pomorci, najvećim dijelom Hrvati. Unatoč raznolikosti izvora kojima sam se koristila i isticanju važnosti pomorstva u životu ljudi na prostoru Boke kotorske, na izravan spomen hrvatskoga u bokeljskoj literaturi jedva da sam nailazila, a nelogičnost određenih predaja ukazivala je na istinsku slojevitost tematike koju sam se namjerila istražiti. Time je uvid u društveno-političke prilike u Boki kotorskoj jednostavno postao uvjetom za istraživanje Kola Bokeljske mornarice, a iz toga je na poslijetku proisteklo i pitanje prinosa Hrvata kulturnoj baštini Bokelja. Svrha ovoga potpoglavlja nije, međutim, iznijeti kakav pregled, nego unutar dosadašnjeg tematskog okvira ukazati na ozbiljnost ove, u našoj literaturi tek načete problematike.

> "Područje Boke kotorske, ali i cjelokupnoga obalnog dijela današnje Crne Gore, svojim je povijesnim i kulturnim naslijeđem ujedno i sastavni dio hrvatske prošlosti. Već sama činjenica kako hrvatski narod na području Crne Gore baštini oko 60 posto ukupnoga kulturnog i umjetničkog

naslijeđa dovoljno je snažno svjedočanstvo o upečatljivosti – iskazanoj trajnim i do danas očuvanim biljezima – hrvatskih prinosa ovome dijelu istočnojadranske obale. Hrvatska prisutnost na crnogorskoj obali poglavito se odnosi na prostor Zaljeva hrvatskih svetaca (Boku kotorsku) i tamošnje gradove i naselja Kotor, Tivat, Perast, Prčanj, Dobrotu, Herceg-Novi, Stoliv, Lastvu, Muo i druge, ali i – držimo ne u manjoj mjeri i ne manje vrijedno istraživačke pozornosti – na prostor Budve, Bara i Ulcinja, kao i njihove neposredne okolice" (Čoralić 2005:645-646).

"A koliko je velika ta baština hrvatskog naroda najbolje svjedoče službeni crnogorski izvori koji kažu kako se 40% nepokretnog i 66 posto pokretnog spomeničkog blaga te republike nalazi u Boki kotorskoj. Zato možemo slobodno konstatirati kako više od 50% spomeničkog blaga današnje Crne Gore pripada hrvatskom narodu" (Pečarić 1995-1996:295).

U zaista dugoj prošlosti Mornarice kao njezino bitno obilježje primjećuje se snažna prisutnost vjerskog elementa, a vezanost nekadašnje Bratovštine uz crkvu sv. Nikole i crkvu sv. Tripuna ukazuje na to da su bokeljski pomorci bili orijentirani na katoličku vjeru. Dosadašnja historiografija o Bokeljskoj mornarici isticala je, međutim, jedno drugo, no ne manje važno obilježje Bratovštine, a to je da su njezinim članovima mogli postati svi bokeljski pomorci, neovisno o vjerskoj i etničkoj pripadnosti. Postajući simbolom zajedništva i suživota različitih etničkih skupina u Bokokotorskom zaljevu, Mornarica je naposljetku 1946. godine sasvim izgubila svoj katolički identitet, a time se ujedno počela prešućivati i važna uloga katolika u njezinom stvaranju. Čini mi se stoga potrebnim ukratko se osvrnuti na neke nedorečenosti u historiografiji koje se neposredno tiču plesa, ali izravno tematike Hrvata i bokeljske kulture.

Slijedeći dosadašnju kronologiju, prvo što bi se trebalo spomenuti jest sudbina bratimske crkve sv. Nikole koja je ostala pomalo nejasna. O toj se crkvi u dostupnoj literaturi može saznati samo da je nekada postojala kraj palače Bizanti ili da je na njezinom mjestu izgrađen novi objekt, no Šerović o današnjoj kotorskoj crkvi sv. Nikole iznosi sljedeće:

"Kada prvih godina prošloga [19., op. K.J.N.] vijeka Francuzi zavladaše Bokom pretvoriše ovaj napušteni manastir u kasarnu, a manastirsku crkvu sv. Nikole darovaše pravoslavnim Kotoranima koji su se bili dolaskom iz

zaleđa u gradu namnožili, a do tada imali samo malu crkvu sv. Luke sa pripadajućom kapelom sv. Spiridora (1747. godine). Pravoslavni Kotorani velikim trudom i žrtvama adaptirali su ovu zapuštenu crkvu. Izgradili su veliki i lijepi zvonik i popločali trg pred crkvom tako da je to bio najljepši trg u Kotoru. Divno i bogato ukrašena crkva sv. Nikole, od god. 1874. katedralna, sa više umjetničkih slika i ostalih dragocjenih predmeta, kako smo to već naveli, potpuno je izgorjela 1897. god. sa znamenitom bibliotekom, arhivom i mnogobrojnim odeždama i drugim crkvenim stvarima. Na mjestu požarom uništene crkve sv. Nikole, bila je sagrađena nova, današnja, po nacrtu arhitekte Tripuna Ivekovića" (1969:188-189).

S obzirom na to da su Francuzi zaplijenili istoimenu bratimsku crkvu u starome gradu, proizlazi da je ona tijekom 19. stoljeća postala kotorska pravoslavna Katedrala.[169] Zbunjuje, međutim, to što ni ovaj autor prethodno ne spominje kako je ta crkva nekada pripadala Bratovštini.[170] Kako se u novijoj literaturi hrvatskih autora iznosi podatak da nakon boravka Vuka Karadžića u Boki kotorskoj nastaje teorija prema kojoj njezino stanovništvo čine pravoslavni i katolički Srbi (npr. v. Obad 2003), neovisno o zasad nerazjašnjenom odnosu Mornarice i kotorske crkve sv. Nikole, čini mi se važnim ukazati na to da je današnja pravoslavna katedrala u Kotoru do kraja 18. stoljeća pripadala Bokeljima-Hrvatima.

Premda sam na početku rada već govorila o problematici nazivlja i povijesnog razvoja Mornarice, postoji još jedan detalj u vezi toga koji bi svakako trebalo spomenuti. Naime, opisujući zbivanja tijekom proslave sv. Tripuna Raffaelli je između ostaloga rekao:

"S obzirom na činjenicu da je ceh mornara imao najveću ulogu u ovoj svečanosti, od koje je prije preuzeo i ime, ne bi bilo na odmet to i pojasniti,

---

[169] Potvrdu ove pretpostavke zasada imam u usmenoj predaji gospodina Željka Brguljana iz Hrvatske bratovštine u Zagrebu.

[170] Šerović tvrdi da su mletačke vlasti 1537. godine porušile crkvu i samostan koje je u 14. stoljeću izgradio Tripun Buća kako ne bi pali u ruke turskog osvajača Barbarose, te da su potom dominikanci sagradili crkvu sv. Nikole i samostan na mjestu današnje pravoslavne katedrale u Kotoru. U nastavku iznosi kako je taj samostan imao nekoliko posjeda izvan grada, koji su s vremenom otuđeni, te da je njegova trošnost uzrokovala da dominikanci 1798. godine napuste samostan i crkvu, koji potom prelaze u posjed francuskih vlasti (usp. Šerović 1969). Ukoliko su sve Šerovićeve tvrdnje točne, to otvara i neka nova pitanja, kao što je npr. do kada je Mornarica bila praktično vezana uz bratimsku crkvu sv. Nikole koja se nekada nalazila u njezinom posjedu?

uzevši u obzir da je još od 1431. Kotor trebao opremiti jednu galiju postavivši joj na čelo plemića s titulom soprakomita" (1844:3).[171]

Raffaelli potom iznosi podatke o pothvatima Bokelja na moru te njihovoj tradicionalnoj ulozi u Svečanostima.

S obzirom na odstupanja od povijesnih činjenica o Bokeljskoj mornarici u literaturi iz socijalizma, kao i na to da se moguće preimenovanje Bratovštine ne spominje ni u najnovije doba (v. Milošević 2003a), teško je procijeniti je li brojnim bokeljskim povjesničarima ovaj detalj općenito promaknuo ili je toliko dugo bio zanemaren da se na njega u međuvremenu zaboravilo. No važnost toga podatka zaista je velika: osim potvrde nekadašnjeg katoličkog identiteta bokeljske Bratovštine i vezanosti uz crkvu sv. Tripuna, spoznaja o preimenovanju donosi bitne promjene u tumačenju nazivlja njihova plesa, kao i cjelokupne geneze Kola.

Nadalje, izdvajanje pravoslavnih Bokelja iz Mornarice i mišljenje da je razlog tomu bila katolička crkva također imaju svoju pozadinu, neovisno o tvrdnjama Šerovića[172] i Miloševića.[173] O čemu je zapravo bilo riječi u prvim godinama djelovanja Plemenitog tijela može se naslutiti već iz Mijuškovićeva rada:

> "Tako uspostavljena 'Mornarica' od svojih ranijih funkcija zadržala je samo onu koja ju je i nekada vezivala uz crkvu, kao što je to bio slučaj sa svim srednjovjekovnim organizacijama. Tada će se 'Mornarica' čvrsto vezati uz crkvu, čvršće nego ikada ranije. Prema njoj će ona postati jako odana i u tolikoj mjeri poslušna da neće ni protestovati kada kotorski biskup Kalođera u početku njezinog novog života bude zabranio pravoslavcima,

---

[171] "Come poi avvenisse che la corporazione de'marinaj avesse la maggior parte in questa festività da cui anzi pigliava il nome, non sarebbe malagevole il darne una spiegazione, se si consideri, che fino dall'anno 1431 Cattaro doveva armare una galea ponendovi alla direzione un nobile col titolo di Sopracomito" (ibid.).

[172] "Prema navedenom, jasno se vidi, da Srpska garda nije nastala iz nekakvih separatističkih pobuda, nego kao reakcija na protunarodnu zabranu, kojom je pravoslavnim Kotoranima bilo onemogućeno učestvovanje u Mornarici, a čim je te zabrane nestalo, prestala je potreba postojanja Garde" (Šerović 1969:190).

[173] "Takva se pojava za vrijeme profesionalnog organiziranja pomoraca nije ni mogla desiti. Jer svi oni koji su plovili, bez obzira odakle su došli, bili su životno povezani solidarnim doprinosom u borbi protiv opasnosti oluja i piraterije, a za puni gospodarski uspjeh trgovačkog pothvata. Drukčije su prilike bile kada je organizacija dobila memorijalni karakter. Tada je sve zavisilo od kvalitete članstva i uprave, koji su bili raznih zanimanja i mogli imati najraznovrsnija društvena i politička shvaćanja" (Milošević 2003a:31).

koji su ranije zauzimali i položaje njenih prokuratora, pa i admirala, pristup u 'Bokeljsku mornaricu'. Ova zabrana biskupa Kalođere koja je predstavljala prvu takvu mjeru diskriminacije u čitavoj dugoj prošlosti Mornarice, nije samo ozlojedila pravoslavce već ih je navela da i oni formiraju jedno slično udruženje s tim da, također u uniformi bokeljskih pomoraca, nastupaju u paradama prilikom praznika pravoslavnih Duhova. Ovo udruženje pravoslavaca nazvaće se 'Srpska garda' i postojaće sve do njegovog ukidanja 1914. godine. I 'Garda', kao i Mornarica, bila je udruženje sa glavnim ciljem očuvanja tradicija kraja. Podvojenost koju je izazvala gornja odluka kotorskog biskupa bila je nerado primljena od strane uprave Kotorske opštine (...), koja je, pored ostalog, uporno nastojala da uvede narodni jezik kao nastavni u kotorskim školama, dok je ovaj isti biskup radio sve moguće da, kao administrator osnovnih i viših škola u svojoj dijacezi, zadrži kao nastavni italijanski jezik na štetu narodnog. Tako je on sve do kraja svog biskupovanja u Kotoru (1866), favorizirajući italijanski jezik na štetu narodnog jezika i izazivajući vjerski razdor u sredini koja je bila poznata zbog svoje vjerske tolerancije, i to dotle da su katolički i pravoslavni sveštenici služili u nekim istim crkvama, običaj koji i danas ponegdje persistira, mnogo koristio austrijskim vlastima kojima nije konvenirala jednodušnost i sloga njenih još tako perfernih podanika, prema kojima su i inače morale uvijek biti na oprezu" (Mijušković 1968:48-49).

Mijušković se pritom poziva na arhivsku građu Državnog arhiva i arhiva Pomorskog muzeja te na svoj rad "Borba za srpski jezik u Kotoru za vrijeme austrijske vladavine" iz 1965. godine (v. Mijušković 1968:48-49). Premda nisam istraživala spomenutu arhivsku građu, već na osnovu trenutno dostupnih podataka čini mi se da je povod osnivanju Srpske garde zapravo političko neslaganje Bokelja. Iz razgovora s don Antunom Belanom saznala sam da se nikada nije pronašao dokument kojim je biskup ili crkva zabranila pravoslavnim Bokeljima članstvo u Mornarici, a u *Jutarnjem listu* iz 1935. godine tamošnja se politička zbivanja tijekom austrijske vladavine ovako opisuju:

"Od g. 1797. dalje veze izmedju Kotora i Boke na jednoj strani a Hrvatske na drugoj postajale su sve to uže. U članku 'Boka i ustavni pokret', objelodanjenom u jubilarnom broju zadarskog Narodnog lista g. 1912., čitamo ovo: 'Sva Boka općim ushitom pozdravila je godine 1849. dolazak bana Jelačića u Kotor. Sjajan je bio upravo doček, kojim je Boka primila i počastila ovog velikog hrvatskog junaka. Tom prigodom Dobrotska općina poklonila mu je adresu punu oduševljenja, u kojoj se je s ponosom isticalo hrvatsko podrijetlo i junaštvo Jelačićevo i davalo živa izra[ža]ja narodnoj radosti, naglasujući bratske veze što spajaju Boku s narodom Hrvatske i

Slavonije.' U tom se istom članku opisuje znameniti zbor svih bokeljskih općina, održan u Kotoru 21. siječnja 1861., na kom se čitava Boka jednoglasno izrazila za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, pa se dodaje: 'Što je Boka ovako ponosno na samom početku ustavne borbe podigla narodnu zastavu, na kojoj je bilo upisano 'Sjedinjenje sa Hrvatskom' i sva oduševljeno pristala uz narodnu stranku zahvalit je žarkom patriotizmu i neumornom, požrtvovnom radu ondašnjih vrlih narodnih boraca" (Nagy 1935).

Na osnovu literature iz 19. stoljeća, čini se također kako su se pripadnici pravoslavne vjere mogli samoinicijativno izdvojiti:

"Tijelo je pretrpjelo novu štetu god. 1861., kad se pripadnici srpske narodnosti t.j. grčko istočnog vjeroispovjedanja, od njeg odcijepiše, da ustroje posebno društvo sa jedno 30 do 40 članova, zvano 'srpska garda', koja se u vanjštini malenom preinakom na kapi od njihovih sudrugova razlikuje" (Parall 1899:21).

Uzevši u obzir i dotadašnji običaj kađenja sv. moći tijekom proslave sv. Tripuna, čini mi se da bi trebalo iznova istražiti je li indirektan poticaj novoj kontekstualizaciji Kola u drugoj polovici 19. stoljeća uistinu mogao doći samo od nekadašnjeg kotorskog biskupa.[174]

Tekst Kola Bokeljske mornarice ili himnu-koračnicu napisao je, kako je poznato, Pavo Kamenarović kojeg se opisuje kao rodoljuba i pomorskog kapetana iz Dobrote. Istražujući povijest dobrotskog pomorstva, Čoralić je zabilježila:

"Treba naglasiti da su dobrotski jedrenjaci tijekom XIX. stoljeća nosili isključivo narodna odnosno hrvatska imena, a na svojim su jarbolima vijorili trobojnicu crveno-bijelo-modru, nazivanu 'slavjanskim barjakom'" (2000:222-223).

Čini se, međutim, da su se iza slavjanstva nalazili ponajviše Hrvati. Naime, u Kotoru se nakon sloma Metternichova apsolutizma 1848. godine osniva Slavjanski dom i

[174] "Jačanjem i širenjem srpske nacionalne svijesti, koja se u Boki javlja prije hrvatske, te velikosrpskim posezanjem prema Boki, koje traje od Vukovih dolazaka u Boku i teze da su svi štokavci Srbi, napose od Načertanija Ilije Grašanina, došlo je do razdora između Hrvata i Srba, osobito od okupacije Bosne i Hercegovine sa strane Austro-Ugarske Monarhije. Zbog zakašnjelog buđenja hrvatske nacionalne svijesti među bokeljskim katolicima, oni u svojim čitaonicama, društvima i brodovima dugo hrvatsku zastavu nazivaju slavjanskom, a sebe Slavjanima, ponajviše radi sloge sa Srbima" (Obad 2003:430).

Slavjanska čitaonica. Obje su udruge u početku okupljale Hrvate i Srbe s ciljem njegovanja slavjanske uzajamnosti, ljubavi, sloge i prosvjećivanja članova,[175] a po uzoru na njih osnivaju se potom Slavjanska čitaonica u Prčanju (1861.) i Dobroti (1862.) te Narodna slavjanska čitaonica u Budvi (1863.).[176] Godine 1880. mlađe srpsko stanovništvo izdvaja se iz kotorske Slavjanske čitaonice i osniva Srpsku knjižnicu, čime počinje osnivanje zasebnih srpskih i hrvatskih društava u Boki. Prvo društvo s hrvatskim obilježjem nastaje 1893. godine, kada Slavjanski dom prerasta u Hrvatski dom, a potom slijedi osnivanje brojnih hrvatskih društava i u ostalim mjestima.[177]

> "Širenjem hrvatske nacionalne i političke svijesti među bokeljskim katolicima potiskuje se dotadašnje neodređeno slavjanstvo, a naziv Slavjani prelijeva se u nacionalno hrvatstvo i tako sužava prostor velikosrpskoj promidžbi stvaranja Srba katoličke vjere u Boki kotorskoj" (Obad 2003:431).[178]

Stvaranjem Kraljevine Jugoslavije nastaje, međutim, Hrvatima nesklona klima; "godine 1925. skinuta je i hrvatska zastava sa zgrade Općine u Kotoru i postavljena jugoslavenska" (Obad 2003:439).[179]

---

[175] "Na zgradama Doma i Čitaonice viju se hrvatske trobojnice. Hrvati i Srbi tu zastavu nazivaju slavjanskom, a Hrvati sebe Slavjanima" (Obad 2003:429).

[176] "Sve su one nastale u svezi s hrvatskim narodnim preporodom u Dalmaciji koji je obilježen slogom Hrvata i Srba, što se i u Boki kotorskoj očituje u neutralnom slavenskom nazivu, sastavu članstva i programu rada" (Obad 2003:430).

[177] Od potkraj 19. stoljeća pa do Prvog svjetskog rata utemeljena su sljedeća društva: Bratovština sv. Jurja (1888.), Kotorska glazba (1895.), Hrvatsko radničko društvo "Napredak" (1897.), Hrvatsko pjevačko društvo "Bokelj" (1907.), Hrvatska bokeljska glazba (1908.) i Hrvatski bokeljski soko (1909.) u Kotoru; Hrvatski dom (1902.) s Hrvatskim tamburaškim društvom "Tomislav" u Herceg Novom; Hrvatsko sokolsko društvo (1889.), Hrvatsko pjevačko društvo "Zora", Hrvatsko društvo "Sloga" (1902.) i Budvanska hrvatska glazba (1904.) u Budvi; Peraško tamburaško društvo "Zmajević" (1900.), Peraška sloga (1905.) i Hrvatsko katoličko mladenačko društvo (1911.) u Perastu; Glazbeno društvo "Sloga" (1897.), Tamburaški orkestar "Starčević" (1906.), Glazbeno prosvjetno društvo Tivat (1909.), Hrvatsko glazbeno prosvjetno društvo "Starčević" (1911.) u Tivtu; Hrvatsko pjevačko društvo "Zvonimir" (1899.) i Hrvatsko katoličko mladenačko društvo (1911.) u Mulu; Hrvatski sastanak (1897.) u Škaljarima te Hrvatska čitaonica (1899.) u Donjoj Lastvi. Zajedničko obilježje pojedinih društava bilo je to da njihovu imovinu u slučaju ukidanja nasljeđuje Bokeljska mornarica (v. Obad 2003).

[178] Hrvatsko domoljublje osobito je bilo naglašeno u mjestu Škaljari, koji su Bokelji zbog toga nazivali "Mali Zagreb" (Obad 2003:442).

[179] "Neka ranija hrvatska društva koja su preživjela Prvi svjetski rat, nastavila su s djelovanjem i poslije diktature pod starim nazivom ili su dobila ideološko obilježje. Spajanjem ranijega kotorskog Hrvatskog

Spomenploča na pročelju Katedrale 2007. godine[180]
(foto K.J. Neferović)

Utjecaj novih društveno-političkih prilika na kulturno-povijesno društvo Bokeljsku mornaricu i njezino Kolo zapaža se također i u interpretaciji plesa i nošnje u literaturi iz socijalističkoga doba. Naime, dok se u radu M. Ilijin (1953) potpuno zanemaruju pomorska obilježja Kola u korist obrednoga plesa, u kontekstu "dobrotskog odijela" ili "prave bokeljske nošnje" čini se također neobičnom formulacija kako je "bokeljsku nošnju, u granicama njezinog rasprostranjenja, mogao da nosi svaki Bokelj, bez obzira na vjersku pripadnost i položaj u društvu" (Vukmanović 1970). Naime, iz Vukmanovićeva rada teško je odrediti granice rasprostiranja muške bokeljske nošnje s obzirom na to da je izbjegao imenovanje onih mjestâ u kojima se ona nosila.[181] No poznato je da su takvu nošnju nosili uglavnom pomorci te da su u priobalju u to doba živjeli najviše katolici, osim u Risnu koji je imao svoju risansku nošnju. Zaleđe Boke nosilo je crnogorsku nošnju i bilo je naseljeno uglavnom pravoslavnim

---

doma i Srpske čitaonice u Jugoslavensku čitaonicu (1919.) bilo je zapravo rečeno kojim putem trebaju ići i druga hrvatska društva" (Obad 2003:439).

[180] "Godine 1925. u povodu 1000. godine Hrvatskoga Kraljevstva podignuta je spomen-ploča kralju Tomislavu, koja je nakon toga čina polivena crnom bojom. Početkom Drugoga svjetskog rata Talijani su je skinuli i poslije toga nije postavljena" (Obad 2003:441).

[181] "Razlike u porijeklu, vjeri, nekadašnjem zanimanju i političkom životu stanovništva u pojedinim naseljima odrazile su se u narodnoj nošnji. Vuk Karadžić saopštava, obilazeći Boku Kotorsku u prvoj polovini XIX vijeka, da je ovdje odijelo gotovo tako različito kao i govor, koji je u svakom mjestu drukčiji. On uglavnom razlikuje ovdje tri tipa narodne muške nošnje. Jedno je, kaže, 'pravo bokeljsko odijelo', koje se u njegovo doba najviše nosilo oko Zaliva. Ovo odijelo S. Nakićenović zove i dobrotsko, valjda stoga što se, gubeći se u narodu, u njegovo doba bilo najviše zadržalo u Dobroti. Dobroćani i još po koji starac Bokelj nosili su ga skoro do prvog svjetskog rata. Drugi tip je risanska narodna nošnja, za koju Karadžić kaže da je 'osobito odijelo'. Treći tip narodne nošnje - kaže Karadžić - istovjetan je sa crnogorskom. U njegovo doba nju je nosila većina Bokelja" (Vukmanović 1970:137).

stanovništvom,[182] koje se postepeno spuštalo u priobalni pojas. Uvažavajući, dakle, tvrdnju da su bokeljsku nošnju mogli nositi svi Bokelji u granicama njezinoga rasprostiranja, zbog manjeg broja pravoslavaca u priobalnom pojasu i onim mjestima s izrazitom pomorskom tradicijom potrebno je dodati da su takvu nošnju nosili prvenstveno Bokelji-katolici, najvećim dijelom Hrvati (usp. Vukmanović 1970, Crkvenčić i Schaller 2006).

Gledajući današnju Bokeljsku mornaricu uočava se i jedan paradoks u odnosu na plesnu praksu njezinih podružnica: premda se Herceg Novi smatra gradom koji ima određenu pomorsku tradiciju, Kolo pleše samo podružnica u Tivtu, koji se razvio tek u doba austrijske vladavine. To se, međutim, može objasniti sljedećim:

> "Relativno manji pad udjela katolika, a time i Hrvata, zabilježen je u 7 naselja općine Tivat. U tim je naseljima 1910. g. udio katolika, u najvećoj mjeri Hrvata, iznosio 94,7% ukupnog stanovništva. Već opisanim procesom izrazitog demografskog pada, broj Hrvata se i u tim naseljima bitno smanjio, tako da je 1981. g. dosegao vrijednost od 33,9%, a 2003.g. samo 21,4%. U općini Herceg Novi katoličko, odnosno hrvatsko stanovništvo, bilo je 1910. g. većinsko samo u dva naselja, i to u gradu Herceg Novom te u Đurićima. Međutim, njihov je udio u tim naseljima bio relativno visok – u Đurićima je iznosio 71,0%, a u gradu Herceg Novom 69,6%. Naknadnim demografskim promjenama i u ta je dva naselja udio katolika, odnosno Hrvata izrazito smanjen, pa su 1981. g. Hrvati u njima predstavljali samo 4,5%, a 2003. g. 3,5% ukupnog stanovništva" (Crkvenčić i Schaller 2007:88).

Tako se ujedno može opravdati i zamjetno češće nastupanje Mornarice iz Tivta na manifestacijama i proslavama vezanim uz hrvatski narod još od doba socijalističke Jugoslavije.[183]

---

[182] "U mnogim krajevima Boke odavno je rasprostranjena svečana 'crnogorska nošnja'. To je pretežno 'svadbeno ruho', koje se nosilo i u drugim raznim svečanim prilikama. U prvoj polovini XIX vijeka, Vuk Karadžić navodi: da 'Krivošijani, Ubljani, Ledeničani, Grbljani, Pobori, Mainci i Brajići, a gotovo i Luštičani i Krtoljani, nose se kakogod i Crnogorci'" (Vukmanović 1970:139).

[183] "Odred Podružnice Bokeljske mornarice u Tivtu samostalno je nastupio na proslavi Podružnice Bokeljske mornarice u Splitu februara 1975. i 1976. godine. Odred Podružnice samostalno nastupa svake godine 21. novembra na dan oslobođenja Tivta. Isto tako odred samostalno nastupa na sve značajnije istorijske i kulturne proslave u Tivtu i Lastvi i, uz uobičajeni ceremonijal redovno sa učesnicima proslave začini predstavu tradicionalnim kolom Bokeljske mornarice" (Maslovar 1983:217).

Na osnovu trenutno dostupne literature mogu još općenito dodati da se aktualnost tematike Hrvata u Crnoj Gori, posebice u Boki kotorskoj zamjećuje od nastanka samostalne Republike Hrvatske. Time se otvorio niz pitanja postavljenih na nekoliko razina,[184] a na nužnost njihova rješavanja ukazivala su i razmišljanja samih Bokelja:

> "[P]rijeko je potrebna rehabilitacija mnogih osoba, povijesnih događaja i običaja, koji su bili desetljećima brisani, ne samo iz sjećanja nego i iz kolektivne memorije hrvatskoga naroda, naročito u drugoj polovici XX. stoljeća na ovim prostorima" (Schubert 2003:11).

> "Hrvati koji žive u Crnoj Gori počinju da se 'bude' nakon sna dugog skoro devedeset godina. U zadnje dvije godine formirano je u Kotoru Hrvatsko građansko društvo Crne Gore i u Tivtu – Hrvatska građanska inicijativa. Njihov je cilj okupljanje Hrvata na nacionalnoj osnovi, kako bi podsjetili neke 'zaboravne' da na području Crne Gore egzistiraju i Hrvati kao autohtoni narod kome je i te kako stalo do svoje samobitnosti" (Grgurević 2003a).

Prva saznanja povjesničara o položaju bokeljskih Hrvata u hrvatskoj,[185] odnosno crnogorskoj i srpskoj historiografiji[186] porazna su kao i demografska istraživanja, a jednako je ozbiljno i upozoravanje katoličke crkve na važnost Bokelja-katolika,[187] kao

---

[184] Npr. usp. Marinović 1993, Sbutega 1993, [S.n.] 1994, Pečarić 1995-1996, Čoralić 2000, 2005a, 2005b; Jelovac i Zečić 2002, Grgurević 2003a, Obad 2003, Pečarić i Pečarić 2003, Schubert 2003, Tomić 2003, Fisković 2004, [S.n.] 2004, Crkvenčić i Schaller 2006, 2006, 2007; Demović 2006.

[185] "Obrnuto razmjerno povijesnom i kulturnom naslijeđu Hrvata ovoga kraja, kao i obilju arhivske građe koja nam to nedvojbeno potvrđuje, hrvatska je historiografija nedovoljno i nepotpuno obrađivala i u svoje znanstveno-istraživačke projekte uvrštavala i povijest Hrvata južno od Prevlake" (Čoralić 2005:654)

[186] "Zajedničko većini ovih uradaka jest promatranje zavičajne povijesti ponajprije s regionalnih – bokeljskih (u primjeru uradaka hrvatskih autora iz Boke kotorske) ili crnogorskih (ali i srpskih) motrišta (u primjeru autora koji su predstavnici srpske i crnogorske historiografije koja se bavi poviješću ovoga kraja). Hrvatska je sastavnica u oba slučaja izbjegnuta, neizrečena ili nedovoljno jasno naglašena, iako je – upravo na osnovi dragocjenih otkrića istih autora – razvidna kao neodvojiva sastavnica iz prošlosti Boke" (Čoralić 2005:649).

[187] "Kotorska biskupija je doista granična, obzirom da njena južna granica u Baru predstavlja istovremeno i granicu regularne katoličke organizacije crkvenog ustrojstva, pa tako, od nje počinje misionarsko područje, što znači da se i na pravnom i na crkveno-formalnom iskazu ona smatra zadnjim prostorom Europe u kojem je Rimokatolička Crkva povijesno ukorijenjena. Bez obzira na njenu objektivno malu veličinu (674 kvadratna kilometra) i neveliki broj (oko. 10000) deklariranih vjernika, ona ne iskazuje svoje značenje kroz kvantitete, već kroz poziciju koja je još od 15. stoljeća određuje kao granicu jednog duhovnog i civilizacijskog kruga koji zovemo Zapadnom Europom" ([S.n.] 2004).

i na moguće posljedice njihova permanentnog zanemarivanja.[188] S druge strane, za razliku od početka 20. stoljeća kada je u svijesti svih Bokelja prevladavala snažna etnička diferencijacija, kod Hrvata iz Boke kotorske, unatoč prisutnom osjećaju etničke pripadnosti, danas je izraženiji regionalni bokeljski identitet. Ta je promjena vjerojatno uvjetovana i prikrivanjem etničkog identiteta Hrvata pod dugogodišnjim pritiskom prošlih političkih vlasti (v. Pečarić 1995-1996), zbog čega ujedno i pojedine predaje vezane uz bokeljske običaje nisu logične, a tvrdnje općenito postaju kontradiktorne.[189]

Čini se, međutim, da su nove društveno-političke prilike u Hrvatskoj i Crnoj Gori obostrano osvijestile postojanje Hrvata u Boki kotorskoj, a time bi se možda moglo uvriježiti i vjerovanje da ukazati na njihov prinos bokeljskoj baštini nikako ne znači osporiti značaj istoga drugim etničkim skupinama koje koegzistiraju na tome prostoru, nego vjerodostojno progovoriti o brojnim specifičnostima bokeljske kulture.[190]

---

[188] "Odnos Republike Hrvatske prema Hrvatima u teritorijalnom okruženju nije bio jednoznačan. Određivali su ga dnevno-političke strategije. U nijednoj od njih bokeljski Hrvat nije bio posebno interesantan. Rezultat toga je doista minimalno uvažavanje, pa u tom smislu i minimalna pomoć njegovoj ugroženoj poziciji. Tako je bilo i za vrijeme svih Jugoslavija. Mi nismo imali nikakve mogućnosti da uspostavimo u očima hrvatskog političkog liderstva ono minimalno značenje na koje pretendiramo, iako smo ne jednom ukazivali na možebitno dublje značenje za ukupni hrvatski korpus, značenje i korisno uvažavanje. Ono što me kao Hrvata ponekad zabrinjava, ne kao katolika, je činjenica da će možda doći trenutak kada ćemo za veliki interes biti u svojoj malenkosti važni, ali nas neće biti. Ukazivao sam na to u više navrata i nisam siguran da sam bio shvaćen. I nisam ukazivao na to zbog nekog osjećanja ni ugroženosti svog poslanja, ni zbog nekog osobnog probitka, naprotiv, samo osjećanje štete koju indiferentnost proizvodi, bilo je poticaj toj opomeni. Politika nema kapacitet da nešto uskrisi, njena je zadaća da ne dopusti smrt vrijednostima" ([S.n.] 2004).

[189] Primjerice, Grgurević u glasilu Hrvata Crne Gore prvo iznosi sjećanja iz onog doba kada "nije bilo poželjno biti Hrvat", potom dodaje "srećom, ta su vremena iza nas", a naposlijetku kaže: „važno je istaći da su žitelji Boke Kotorske poštovali načela nacionalne, duhovne, kulturne i vjerske tolerancije" (Grgurević 2003a).

[190] "Boka Kotorska je prostor rubne pozicije unutar mediteranskog i zapadnog civilizacijskog kruga. Početkom našeg [20., op. K.J.N.] stoljeća nosi sve karakteristike kraja koji je u sebi spojio mletačko nasljeđe i austrijsku državno-pravnu sređenost. U okviru velikih civilizacijskih i državnih projekata Boka nije ni najmanje gubila svoj lokalni kolorit, svoju posebnost i svoja civilizacijska provincijalna svojstva. Unifikatorni projekt Jugoslavije, a zatim komunističke Jugoslavije, pokazao se cjelovito nesposobnim prepoznati i sačuvati zatečene civilizacijske plurale" (Sbutega 1993:164).

6. KOLO HRVATSKIH BRATOVŠTINA "BOKELJSKA MORNARICA 809"

"Ne ostajemo sami tek onda kada nam politika okrene leđa, već smo sami i onda kada se svojevoljno, s pristankom, okrenemo od znakova samoprepoznavanja" (Sbutega 1993:162).

6.1. Nekoliko novinskih bilješki o Kolu u Hrvatskoj prije Drugog svjetskog rata

U arhivu Pomorskog muzeja Crne Gore čuvaju se primjerci nekadašnjih bokeljskih novina *Glas Boke*, u kojima postoji nekoliko bilješki koje se odnose na izvedbe Kola iseljenih Bokelja. Riječ je većinom o kratkim izvješćima sa proslave dana kotorskog zaštitnika u godinama između 1934. i 1941., koja potvrđuju kako se u to doba ono plesalo i izvan granica Boke kotorske, odnosno u Splitu, Šibeniku i Beogradu.[191]

Za godinu 1934. zabilježeno je u *Glasu Boke* kako je u Splitu tijekom proslave 20 mornara plesalo Kolo te da se u Šibeniku ono izvelo na orguljama u crkvi sv. Dominika, dok se za Zagreb govori samo da je održana proslava. Prema istom izvoru, sljedeće se godine u Splitu i u Zagrebu proslavio Tripundan kao i prethodne, dok se 1936. godine spominje sv. misa u crkvi sv. Filipa i izvođenje Kola u hotelu "Central" u Splitu te sv. misa u crkvi sv. Dominika i proslava u Grand hotelu "Krka" u Šibeniku. Za godinu 1937. saznajemo kako je u Šibeniku održana sv. misa bila na staroslavenskom jeziku te da je prije početka mali admiral izrekao pohvale. U Splitu se i te godine sv. misa održala u crkvi sv. Filipa, gdje je Kolo otpjevao zbor Bokelja, a također su izrečene pohvale malog admirala, te je potom na svečanoj večeri 16 mornara zaplesalo (Dj. R. 1937).

Slična se izvješća susreću sve do 1941. godine, kada je *Glas Boke* prestao izlaziti, a njihova se nadopuna u pogledu Zagreba nalazi u listu *Svijet*, u kojem se

[191] U nastavku poglavlja potvrdit će se plesanje Kola Bokeljske mornarice u Beogradu i nakon Drugog svjetskog rata, no unutar cijelog diplomskog rada kod te se teme zadržavam samo na ovoj informativnoj razini.

spominje da je "kolonija Bokelja" 1928. godine proslavila Tripundan sv. misom u crkvi sv. Katarine, pri kojoj je tadašnji zagrebački mali admiral, Milanko Bressan, izrekao pohvale sv. Tripunu (v. [S.n.] 1928b).

Tripundan u Zagrebu 1928. godine
(foto iz arhiva Pomorskog muzeja Crne Gore)

Premda donose vrlo skromne opise, ove su bilješke konkretna potvrda kontinuiteta Bokeljskih večeri u Hrvatskoj u okviru kojih se već u doba Kraljevine Jugoslavije ponegdje i plesalo. Koliko su te proslave značile raseljenim Bokeljima vidi se iz sljedećeg opisa u *Glasu Boke*:

> "Kao i svake godine, skoro jedino o Tripundanu Bokelji van Boke progovore o sebi i svojima. Samo tom prilikom čitate u novinama o njihovim pripremama da što dostojnije i svečanije proslave svog zaštitnika. A ipak sve to doprinaša njihovom upoznavanju i zbliženju, njihovom sjećanju na Boku. I koliko god im prilike u svijetu nameća(hu) brige i crne misli, srce i duša Bokelja razigra se ono par dana i zaboravi na sve drugo. Kotor, Boka, Mornarica, procesija, tombola, ophodi po gradu, prijatelji, znanci, grljenje, ljubljenje sa starim znancima itd. – sve mu se to ponavlja i vrti u mislima, potsjećajući ga na prošla lijepa vremena. Jedna pjesmica, jedna deklamacija, jedna kapa Mornarice, jedna figura kola Mornarice, dostatne su da ga raznježe do suza. Kao u Kotoru, program je svake godine više ili manje isti, ali svaki pojedinac želi da ga obnovi i da ga proživi. Iako unaprijed zna što ima da slijedi, sve to rado iščekuje i sve mu to priređuje veselje" (Dj. 1940).

Za razliku od novijega doba, u Hrvatskoj je prije Drugog svjetskog rata najbrojnija bila zajednica u Splitu, a o detaljima njihovih Bokeljskih večeri može se saznati iz opisa proslave održane 1940. godine:

> "Tako je i ove godine prošao Tripundan u Splitu. Poslati su pozdravni telegrami Mornarici, Bokeljima u Šibeniku, Zagrebu i Beogradu, održane su trodnevnice i svečana misa. Pohvale je vrlo lijepo izrekao mali admiral Nikša g. (...) Tripa Cika; učitelj g. Mirković razveselio je publiku svojim šalama, a da ne spominjemo uspjeli balet koji je izveo g. Mirković sa svojom 'partnericom' Jakovom Gattin. Pretstavnice ženskog spola dale su dokaza svoje glasovne sposobnosti u lijepim ozbiljnim i šaljivim vokalnim tačkama. Slijedio je ples i tombola. Ostalo se do 3 sata ujutro, obnavljajući uspomene i gojeći nadu da [će se] sve to opet jednom doživjeti na Trgu sv. Tripuna" (ibid.).

U nastavku istoga članka donosi se i sljedeće:

> "Činjenica je da se tripundansko slavlje iz godine u godinu širi i jača i ono postaje Krsno ime svih Bokelja bez razlike vjere i plemena. Daj, Bože da ono zahvati i svu ostalu braću u manjim gradovima i mjestima, pa da tako svi mi – a ima nas velik broj – sudjelujemo združeni duhom s onom lijepom kotorskom svečanošću, koju 'Bokeljska mornarica' tako ponosno i s predanošću svake godine obnavlja i (...) diže. Bokelji, nastanjeni u Splitu, su lijep primjer i dokaz punobrojnoj kompaktnosti" (ibid.).

Već su, dakle, i prije Drugog svjetskog rata iseljeni Bokelji bili povezani ne samo međusobno, nego i s Bokeljskom mornaricom u Kotoru, pri čemu je posredovao i list *Glas Boke*.[192] Iz sačuvanog se novinskog članka može također primijetiti prisutnost obilježja koja prepoznajemo kao čimbenike bokeljskog identiteta: izrazito držanje do bokeljske prošlosti i običaja, vezanost uz Bokeljsku mornaricu i Svečanosti sv. Tripuna te isticanje etničke i vjerske tolerancije.

---

[192] "Bokelji iz unutrašnjosti zahvalili su nam brzojavnim pozdravom; svi skupa očekujemo naredne brojeve 'Glasa Boke' da vidimo kako je tamo bilo" (ibid.).

6.2. Suvremena plesna praksa

Ovo se potpoglavlje temelji na razgovorima sa članovima ugašenih i aktivnih udruga Bokelja u Zagrebu, Puli, Rijeci, Splitu i Dubrovniku, a kojih je svrha bila istražiti prilike oko plesanja Kola Bokeljske mornarice u Hrvatskoj.[193] Kako bih dobila što potpuniji uvid, nastojala sam potaknuti sugovornike da iznesu svoj osobni stav spram plesa, motiv sudjelovanja u njemu, kako ga izvode, koliko dugo, kojom prigodom, što smatraju problemima njegove suvremene prakse, koje su kvalitete i dužnosti kolovođe i sl., kao i da ispričaju svoja sjećanja iz života u Boki kotorskoj, a koja su vezana uz Kolo općenito ili Svečanosti sv. Tripuna. Upravo iz razloga što se o plesnoj praksi Bokelja u Hrvatskoj u dosadašnjoj literaturi gotovo i nije govorilo (usp. Maletić 1986, Ivančan 1996, Zebec 1996, Ivancich Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001), njihova razmišljanja iznosim u cjelini uz tek manje izmjene u redoslijedu i detaljima naracije, koje mi je nametnula tematika cijeloga poglavlja i forma pisanoga teksta.

Josip Gjurović (r. 1931. u Dubrovniku), Zagreb

> Iako sam rođen u Dubrovniku, za Boku sam emotivno vezan jer su mi obiteljski korijeni iz Prčanja, gdje sam kao dijete često boravio. Po preseljenju u Zagreb, 1946. godine, moj se otac učlanio u zajednicu Bokelja, a kako je nekada bio običaj da se članarina uplaćuje u ime cijele obitelji, time sam i ja postao njezinim članom.
>
> Okupljanja Bokelja u Zagrebu započela su nakon Prvoga svjetskog rata, a 1924. godine službeno je registrirano "Društvo Bokelja", tako da smo 2004. slavili 80-godišnjicu njegova osnutka. Godine 1956. društvo se pripojilo Bokeljskoj mornarici u Kotoru kao njihova zagrebačka podružnica, čiji je prvi predsjednik bio skladatelj Ivan Brkanović, a tajnik Antun Xigga. Veza s maticom bila je intenzivna, naročito kroz ličnost akademika Vladislava Brajkovića, koji je od 1964. do svoje smrti, 1989. godine, bio admiral Bokeljske mornarice u Kotoru. Nastajanjem samostalne hrvatske

[193] Prve kontakte s Bokeljima u Hrvatskoj ostvarila sam 2005. godine za potrebe seminara iz kolegija etnomuzikologije, kada sam u prostorijama Bratovštine, telefonski ili u privatnom domu razgovarala s Bokeljima iz Zagreba. Podatke koje sam tada prikupila koristila sam i u ovome radu, no oni su znatno nadopunjeni novim kazivanjima te istraživanjem plesnih prilika u ostalim dijelovima Hrvatske. Premda sam s Bokeljima u Zagrebu kontaktirala i u međuvremenu, većinu novih podataka prikupila sam u prvoj polovici 2008. godine. Ponovni razgovori s Bokeljima iz Zagreba odvijali su se izravno ili telefonski, dok su razgovori s Bokeljima u ostalim gradovima realizirani telefonskim putem.

države i društvo je, prema postojećim zakonima, postalo samostalno, pod nazivom Hrvatska bratovština "Bokeljska mornarica 809" Zagreb, kao krovna udruga svih bratovština u Republici Hrvatskoj (Dubrovniku, Splitu, Rijeci i Puli), koja broji 450 članova.

Sv. Tripun je i u Zagrebu svečanost koju Bokelji obilježavaju uvijek sv. misom, zadnjih 30-tak godina u crkvi sv. Marije na Dolcu. Svečanost počinje modificiranim obilježjima stare tradicije: u crkvu se unosi barjak Sv. Tripuna, uz pratnju dva člana društva u odori Bokeljske mornarice i dvije djevojke u bokeljskoj (lastovskoj ili dobrotskoj) nošnji.[194] Bokelje i sve prisutne pozdravlja predsjednik bratovštine i čestita Tripunjdan, a prije koncelebrirane sv. mise mali admiral govori lode – pohvale svecu. U propovijedi se čita poslanica kotorskog biskupa, a prikupljeni milodari šalju se kotorskoj katedrali. Na početku sv. mise pjeva se *Dan odvjetnika kotorskog*, a na kraju *Himna "Sv. Tripunu"*. Poslije slijedi druženje uz domaću smokvu, lozu i krostule u obližnim prostorijama mjesne zajednice ili župnog dvora.

Tradicionalna Bokeljska večer s uzvanicima okupljenima za "admiralskim stolom", gostima iz Boke, Bokeljima s obiteljima i prijateljima započinje uvodom "meštra ceremonijala", pozdravnim riječima i još se jednom izriču lode malog admirala. Tada nastupa odred Bokeljske mornarice i pleše Kolo s odabranim figurama, a na kraju u obruč ulaze predsjednik bratovštine, počasni i mali admiral, visoki uzvanici, kao što su gradonačelnik ili predstavnik Grada Zagreba, gradonačelnici iz Kotora ili Tivta, župnik, admiral Hrvatske mornarice ili neka druga ugledna ličnost.

Toni Ivanović (r. 1972. u Zagrebu), Zagreb

Porijeklom Bokelj, Kolo plešem već 15-ak godina u Hrvatskoj bratovštini "Bokeljska mornarica 809" Zagreb, a kolovođa sam postao prije nekoliko godina kada je povlačenjem ondašnje stare postave došlo do pomlađivanja sudionika plesa. Tijekom 1990-ih našoj se bratovštini pridružio mladi Bokelj, koji je prethodno plesao Kolo u Kotoru, i svojom nam igrom dao određeni polet. Kolo je dotada bilo dosta ukočeno i statično, a nakon što nam je pokazao poklecavanje u koljenima, u našu se izvedbu unijela živost i dinamika. Tadašnji je kolovođa odlučio preuzeti ovaj novi način plesanja, a s time je u Kolo ušlo i puno mladih plesača.

Kolo se oduvijek pleše jednom godišnje na Bokeljskoj večeri, koju u novije vrijeme organiziramo u hotelu "Sheraton". Prije smo se okupljali u "Gradskom podrumu" gdje je plesni podij bio veći pa je u Kolu sudjelovalo više plesača nego danas, odnosno izvodila ga je i starija i mlađa generacija. Naša bratovština trenutno broji oko 15 plesno aktivnih članova, no Kolo se uglavnom izvodi sa 8-10 plesača, a prema potrebi nam se

[194] Vukmanović kaže da se glavnom bokeljskom ženskom nošnjom smatra dobrotska nošnja, koja je, prema predaji, u Boki prisutna od 16. stoljeća. Takva se nošnja nosila do početka 20. stoljeća, no zbog jačanja gradskog utjecaja, Dobroćanke su ju već tijekom 19. stoljeća počele zamjenjivati gradskom odjećom. Tada njihovu nošnju preuzimaju žene u Gornjoj Lastvi, Donjoj Lastvi i djelomično u Tivtu, gdje ona postaje "općom narodnom svečanom nošnjom, poznatom danas pod imenom lastovska" (1970:140). Dakle spomenuta bi lastovska nošnja, prema Vukmanoviću, ustvari predstavljala varijantu dobrotske nošnje, "koja se, osim u Dobroti, nosila u Kotoru, Škaljarima, na Mulu i djelomično na Prčanju" (ibid.:139).

pridruži i poneki član-prijatelj Bokelja. S obzirom da malobrojni imaju vlastitu tradicionalnu bokeljsku nošnju, plesači nastupaju u odorama koje im je na korištenje dala bratovština, no dogodi se koji put i stilizirana varijanta ili obično odijelo, jer nošnji općenito nemamo dovoljno. Prvi i posljednji plesač imaju časničku odoru koja se razlikuje od one ostalih plesača, dok na rukama svi imamo bijele rukavice.

Premda nastojimo zadržati što više autentičnih elemenata, naša je izvedba ipak nešto drugačija od one u Kotoru. Kolo se izvodi prije večere na podiju dvorane uz audio snimku vojnog orkestra u trajanju od svega 9 minuta, a započinjemo ga tako da plešući ulazimo u dvoranu. Ograničeno trajanje snimke Kola prisiljava nas da ga izvodimo s reduciranim brojem figura, jer čim se glazba počne ubrzavati ono se mora privesti kraju, i to nam je zapravo osnovni problem. Stoga se danas izvode one figure koje zahtijevaju manji broj plesača (najviše 12) i to ovim redoslijedom: "vrtlog udesno", "veriga unjula", "veriga prava", "veliko kolo", "ušpug s izlazom na zadnjega" i "ušpug oko časnika". Tako sam uvijek plesao. Kada sam postao kolovođa, nastojao sam saznati nešto više, uglavnom konzultirajući literaturu kao što je *12 vjekova Bokeljske mornarice*, no nigdje nisam pronašao podatak da li se figure izvode točno prema njihovom zapisanom redoslijedu, odnosno da li se on mora poštovati ili je proizvoljan. Osim po manjem broju figura, naše se Kolo razlikuje od tradicionalnog i samim početkom: lijeva noga u početnom se položaju nalazi ispred desne, no desna započinje prvi korak. To u određenom trenutku (pri okretu na završetku fraze ili početku novih figura) može stvarati problem nekome tko je već prije plesao u Boki, pa svakome tko nam se pridruži ukazujemo na tu razliku. Imamo i slučajeve da nam se pridružuju Bokelji koji dolje nisu plesali nego su Kolo naučili ovdje kod nas.

Stariji članovi Kolo obično ponove u tjednu koji prethodi proslavi te neposredno prije samog nastupa na Bokeljskoj večeri, a s novima vježbam dva-tri tjedna ranije otprilike dvaput tjedno. Prvo radimo najosnovniji korak bez figura, zatim posebno okrete i provlačenja, a onda nam se kasnije pridruže ostali članovi kako bi novi "osjetili cijelu priču". Uglavnom se Kolo nauči kroz šest-sedam proba.

U sadašnjoj su postavi pravi Bokelji samo jedan gospodin od 80 godina i jedan mladić iz Tivta, koji je došao studirati u Zagreb i pridružio nam se u Kolu. Općenito, među nama u udruzi postoje tri generacije Bokelja: generacija koja je dolje rođena i odrasla, zatim generacija koja je rođena u Zagrebu od roditelja koji su Bokelji, te najmlađa generacija čiji su djedovi bili Bokelji, a roditelji i oni su rođeni u Zagrebu. Unatoč tome što se trudimo njegovati tradiciju plesanja Kola, sve je teže uključiti mlađe naraštaje (rođene u Zagrebu), jer nisu toliko vezani uz bokeljske običaje pa nemaju ni interes za ples u Kolu. Zapravo je teško predvidjeti koliko će se dugo ono još nastavljati, jer na našim je Bokeljskim večerima svake godine sve manje Bokelja. Rekao bih da prva generacija čini svega 10-20% prisutnih, 30-40% čine druga i treća generacija, a ostalo su prijatelji i gosti. Ono što nam se danas događa jest da članovi koji su rođeni ili porijeklom Bokelji ne žele plesati, ali prijatelji društva rado ulaze u Kolo. Ipak, postaje sve teže okupiti ljude.

Naša udruga Kolo nikada nije izvodila na nekom festivalu. Zvali su nas prošle godine da dođemo plesati u Dvigrad, no kako se taj festival

održavao u lipnju, bilo je nemoguće u tom razdoblju sastati se i otići tamo. S druge strane, nisam previše razmišljao o tome koliko je u redu da se Kolo izvodi kao dio repertora folklornih društava ili raznih festivala. Zapravo se s time ne bih složio, no ako je to način kojim će se ono sačuvati od zamiranja, onda bih izvedbe Kola od strane ansambla kao što je "Lado" podržao.

Gledajući u budućnost, postoji ideja da Kolo izvedemo ispred zagrebačke katedrale prigodom blagdana sv. Tripuna, kao i želja da se neki članovi društva ponovno vrate u Kolo i pomognu da ono ovdje opstane. Osobno bih volio prenijeti taj interes na vlastito dijete kako bi ga i ono jednoga dana zaplesalo, a nadam se da će među mlađim naraštajem Bokelja u Zagrebu biti još takvih kojima će roditelji usaditi osjećaj da su dio bokeljske tradicije.

Ivan Milatić (r. 1926. u Dobroti), Split i Zagreb

U vrijeme moga odrastanja u Kotoru, u gradu su bile tri muzike ("gradska", "hrvatska radnička" i "škaljarska"), a Kolo se plesalo svake godine na Tripundan. Mornarica je nosila "kape", "jelek" (donji dio), "koporan" (gornji dio), "toke", "pâs", "gaće" i cipele u kojima se plesalo, zvane "gondolijerke". Ljudi su se tada dobro sporazumijevali u Kotoru, postojala su dva pjevačka zbora (sv. Nikole i sv. Tripuna) koja su zajedno pjevala, a dirigent zbora u Katedrali bio je Antun Homen.

Kolo sam prvi put zaplesao 1943. godine, kada sam se na dvije godine vratio iz Zagreba u Kotor, a tadašnji je biskup bio Pavao Butorac. Ondje je u to vrijeme Kolo vodio Ivo Milošević i ono je nekada trajalo više od pola sata, a svirale su ga dvije muzike koje bi se izmijenile tijekom plesanja Kola. Već se plešući izlazilo iz dvorane (prostorije mornarice su bile s lijeve strane od ulaza u Katedralu) i to je bilo iznenađenje za publiku. Bilo je preko 20 plesača i uvijek se plesalo ispred Katedrale, osim u doba socijalizma. Sjećam se da se kasnije, prilikom krštenja razarača "Kotor", Kolo plesalo i na rivi ispod broda.

U zagrebačku sam udrugu prvi put došao kao 14-godišnjak 1940. godine, ali tada se nije plesalo Kolo nego je samo bila sv. misa na kojoj se ono pjevalo. Prilikom jednog od mojih ponovnih dolaska u Zagreb (1956.), Kolo se plesalo pod vodstvom kolovođe Rina Raffaellija.

Od 1953. nastanio sam se u Splitu, a kasnije i na Hvaru, ali uvijek sam dolazio igrati Kolo na Bokeljskoj večeri. Tada je u sastavu Jugoslavenske ratne mornarice bilo dosta Bokelja pa je i to razlog što nas je bilo puno dolje u Splitu. U vrijeme kada sam se tamo doselio Kolo je vodio Ivo Petrović ali on nije imao takt, koji je u Kolu jako bitan jer je to u suprotnom ružna slika. Za Kolo je važno držanje: ono je dostojanstveno, treba ponosno gaziti i paziti da korak ima ljepotu i elastičnost. U Splitu sam protestirao jer Kolo, zbog nemarnosti, nije bilo po mome ukusu nego se igralo tek tako da se dogodi pa smo od 1954. godine počeli vježbati. Bilo je 10-13 plesača i plesalo se u "Domu mornarice". Godine 1973. slavili smo 100-godišnjicu okupljanja Bokelja u Splitu i imali goste iz Tivta koji su tada s nama zaigrali Kolo. Obično se tijekom proslavâ simbolično izvodilo nekoliko figura, a poslije 1980-ih smo se rijetko sastajali. Kad god sam

mogao plesati došao bih na Bokeljsku večer. Bio sam i kolovođa, a posljednji put sam plesao Kolo u hotelu "Split", samo to je bilo vrlo skromo jer nas je bilo malo.

Kolovođa je izabrana osoba koja je jako bitna. On mora biti impozantan, sastavni dio kreacije Kola i stoga je važno kako njegova ruka, u bijeloj rukavici, stoji zataknuta za pâs. Kolovođa mora imati organizatorske sposobnosti, da ima smisla prenijeti znanje, pokazati figuru i da je muzikalan i autoritet. Jako je važan i "zadnji u Kolu": on zateže jer mora voditi računa da ne dođe mornar na mornara, a kod kretanja Kola u obrnutome smjeru taj zadnji postaje na trenutak kolovođa. U Zagrebu si obično jačim stiskom ruke damo znak kada da promijenimo smjer. Bitno je da se Kolo otpleše što je moguće vjernije i ljepše. Maramica mora biti zategnuta, ali ne deformirana.

Kako se Kolo početkom 1990-ih prestalo plesati u Splitu, posljednje tri godine dolazio sam na večer Bokelja u Zagreb, a prije godinu dana sam se i doselio. Nekada je cijela moja obitelj išla na Bokeljsku večer i sin je, dok je još bio u Splitu, isto zaplesao Kolo. Važan je takt i stav. Za vrijeme tih 15-ak minuta, koliko Kolo traje, ja sam ushićen i uživim se u to. "Ja bih plesao" i "hajde dođi plesati" nije isto ni u kvaliteti, ni u vrijednosti ni u značenju.

Plesanje u Kolu čini mi zadovoljstvo zbog doprinosa koji dajem da se ta tradicija ne ugasi. Sreća je da su mladi u Zagrebu prihvatili da bi plesali Kolo i da prema njemu imaju osjećaj. To je uspomena na tradiciju Bokeljske mornarice i žao mi je kada to netko ne shvaća ozbiljno. Ovo što se događa u Zagrebu ili Puli ne može se poistovjetiti s onim što se događa u Boki, jer tamo Kolo "leži". Ondje ni Kolo ni muzika nisu smjeli faliti, jer se komentiralo tko je među tih 20 plesača falio, kome korak nije elastičan i tko ima tvrdo gaženje. Postojala je kritika i vodilo se računa da u Kolo ne upadne netko tko će griješiti, jer se ipak plesalo pred publikom i gostima. Kolo simbolizira događaje na moru i ono pripada Boki, Kotoru, a kada ga izvodimo ovdje u Zagrebu, dobro je da što više pružimo.

Fredi Tripović (r. 1949. u Tivtu), Pula

Biti Bokelj na ovim prostorima ponos je i čast, pogotovo jer sam generacija koja je svoju nacionalnu pripadnost morala izražavati prigušenim glasom i za čijeg se vremena Kolo igralo na Dan Jugoslavenske ratne mornarice. U Pulu sam se iz Boke doselio 1992. godine, a četiri godine poslije inicirao sam osnivanje današnje Hrvatske bratovštine Istarske županije "Bokeljska mornarica 809" Pula. Imamo oko 150 članova i djelujemo prema vlastitom Statutu koji je izvučen iz Statuta Bokeljske mornarice u Kotoru, ali je prilagođen našim uvjetima. Udruga svake godine povodom blagdana Sv. Tripuna u veljači organizira Bokeljsku večer tijekom koje se obavezno igra Kolo. Ukoliko blagdan dolazi na vikend, Kolo se igra i ispred crkve sv. Antuna u Puli, neposredno prije sv. mise koju ondje imamo u čast našega sveca. U suprotnom, na Tripundan bude samo sv. misa u 18h tijekom koje tamošnji zbor izvodi za nas *Himnu "Sv. Tripunu",* a mali admiral izriče lode. Kako nemamo baš velik broj djece toga uzrasta, malog admirala ne biramo svake godine, nego tu funkciju zadržava isti dječak

više godina. Isto tako, s obzirom da nas općenito nema puno, nemamo ni veliko vijeće, nego samo malo.

Kolo se u Puli počelo plesati prije 12-13 godina, kada smo nabavili videozapis Kola te, uz profesionalnu pomoć gospođe koja vodi folklornu skupinu "Uljanik", svladali korak i figure. U početku smo vježbali dva-tri puta tjedno, a sada samo jednom-dvaput probamo prije nastupa. Kolo inače zna plesati 18-20 članova udruge, no među njima ima i pomoraca koji ne mogu uvijek prisustvovati izvedbi pa obično nastupa 12-16 plesača. Svi su u odorama koje su, prema starima, sašivene u Puli, a Kolo se pleše uz svirku gradskog puhačkog orkestra. S obzirom na zahtjevnost sidra, tu figuru izostavljamo dok ostale izvodimo redom kako slijede u zapisima.

Naš je odnos prema statutu Bokeljske mornarice i Kolu malo liberalniji nego u Kotoru. Osobno prihvaćam stav kako Kolo nije folklor, no unatoč tome ne smatram da njegova izvedba treba ovisiti isključivo o blagdanu Sv. Tripuna. Prošle smo godine (12. svibnja 2007.) zaplesali u Padovi na prvom susretu Hrvata prigodom blagdana Sv. Leopolda Mandića, također bokeljskog sveca, ali time Kolu nismo oduzeli dignitet. Predstavili smo ga kao dio naše tradicije, kao nešto što ne izvodi amaterska folklorna grupa, nego kao Kolo koje je specifično za Bokelje jer se u Kotoru njeguje u tim prilikama. Blagdan Sv. Tripuna jest katolički, ali štuju ga i pravoslavci; on je zaštitnik Kotora i Bokelja, a ne samo Mornarice te je stoga dio šire bokeljske tradicije. Osim te izvedbe u Padovi, naši su članovi Kolo izveli još i u Budvi, Tivtu i Kotoru kad su bili "Dani istarske kulture" u Boki kotorskoj.

U Puli ima Bokelja koji ovdje žive 40 i više godina, a povodom 10 godina našeg organiziranog djelovanja objavili smo prigodan video materijal. Pokušali smo ostvariti vezu s Bokeljima u Splitu i Dubrovniku, ali još uvijek nemamo nikakvih kontakata. Rijeka je do 1990-ih bila vrlo aktivna te su redovito slavili blagdan Sv. Tripuna i igrali Kolo, no početkom rata dogodio se razdor i udruga više ne djeluje. Gospoda Vjekoslav Pezenti i Mario Seifert nakon toga su se dva-tri puta pridružili našem Kolu na Bokeljskoj večeri, kao i prigodom posjete Boki, ali gospodin Pezenti je nedavno preminuo, a gospodinu Seifertu je zbog godina sada već teže plesati. Ipak, svake se godine rado odazove našem pozivu i prisustvuje Bokeljskoj večeri u Puli.

Darko Peteh (r. 1959. u Puli), Pula

Kolovođa sam postao spontano prije desetak godina, kada me gospodin Fredi Tripović pitao bih li mogao članove naše udruge naučiti plesati Kolo Bokeljske mornarce. Iako sam plesao folklor u "Uljaniku", nisam se smatrao kompetentnim druge podučavati Kolu pa sam zamolio gospođu Nerinu Štajner, koja se bavi koreografijama folklornih plesova, da prihvati taj zadatak i nauči nas plesati. Tim smo povodom nabavili određenu dokumentaciju u vidu literature, video i audio zapisa Kola te partitura gradske glazbe iz Tivta. Analizirali smo njihovu izvedbu kao i shematske prikaze figura, a na našim je probama u početku uvijek bila i gospođa Štajner, koja nam je ukazivala na greške kod koraka, držanja i općenito izvođenja figura. Uz njezinu smo pomoć postepeno dotjerivali plesanje.

Dok sam u mlađim danima posjećivao Boku i boravio ondje (od 1972.), Kolo mi je bilo interesantno za vidjeti, ali nisam tada obraćao pažnju na detalje o kojima danas kao kolovođa vodim računa. Za Kolo je bitno da se (kod figura "kolo", "dva kola" i "kolo u kolo") uvijek nastoji održati forma kruga (a ne elipse ili sl.), da razmak između sudionika bude jednak, da marama između dva plesača ne bude olabavljena nego zategnuta, da oni ne bježe jedan pred drugim, jer to onda estetski ne izgleda lijepo. Držanje je također važno i ono je zapravo preuzelo kodeks ponašanja u mornarici: pogled ne bi smio biti usmjeren u pod, nego ravno ispred sebe. Osobno mi je u ovom Kolu pomoglo dugogodišnje iskustvo plesanja folklora, jer imati dobro držanje, pogled i osmijeh jednako je bitno kao i znati korak. Korak Kola nije naročito težak, ali treba ga pravilno otplesati. Počinjemo lijevom nogom: prvi korak je naglašen, a drugi relativno naglašen i izvodi se na istom mjestu. Ovdje ljudi griješe, jer umjesto da ga relativno naglase na istom mjestu, oni krenu kod drugog koraka naprijed. O toj greški koreografi i kolovođe moraju voditi brigu. Isto tako se ne smije ni žuriti. To su sve detalji koji čine da Kolo izgleda dostojanstveno.

Na većinu naših proba i dalje dolazi gospođa Štajner i upravo nam njezino stručno vodstvo omogućava da lakše uočimo nepravilnosti. Jer kolovođa je, dok pleše, usredotočen na figure i njihovu izvedbu pa ne stigne obratiti pozornost i na sve ostalo. Osobito je korisno čuti savjet sa strane nakon duže pauze u plesanju. Probe nisu kontinuirane, nego se otprilike održe dvije u tjednu prije nastupa. Plesači su od kolovođe nadalje poredani po visini i njihov je optimalan broj u Kolu 16, a najmanje ih treba 12 da bi se ono lijepo izvelo. Naš je dobni raspon od 30 do 80 godina: najstariji plesač je gospodin Đuro Ribica koji ima 84 godine. Glazbu nam uglavnom svira gradski puhački orkestar, a ukoliko oni ne mogu, plešemo uz snimku s CD-a koja traje oko 12 minuta. Figure izvodimo prema redoslijedu kojim su opisane u literaturi, i to sve osim "sidra". Prilikom prve izvedbe pomagala su i vodila nas tri-četiri člana udruge iz Rijeke i Zagreba, dok smo drugi put sami izveli Kolo prema našoj koreografiji. Odore su za sve plesače sašivene u Puli prema originalima bokeljske nošnje, a iz estetskih smo razloga napravili jedan pomak u smislu da bijele rukavice nosimo svi, a ne samo kolovođa i "zadnji u Kolu".

Kolo izvodimo uglavnom pri proslavi dana zaštitnika Mornarice i grada Kotora, sv. Tripuna. Ukoliko blagdan Sv. Tripuna dolazi na neradni dan, ono se tada pleše ispred crkve sv. Antuna ili, ako je to radni dan, prve nedjelje nakon 3. veljače. Zatim obično u istom mjesecu jednu subotu organiziramo Bokeljsku večer u "Domu hrvatskih branitelja", gdje plešemo Kolo u velikoj sali, a ponekada još i dodatno nastupamo prigodom drugih događanja vezanih uz Boku i Bokelje. Tako smo Kolo plesali za obljetnicu sv. Leopolda Mandića u atriju crkve samostana u Padovi te na "Danima istarske kulture" u Boki, gdje smo dobili veliku pohvalu i priznanje za našu izvedbu.

Đuro Ribica (r. 1924. u Kotoru), Pula

Premda sam rođeni Kotoranin, gotovo sam cijeli život proveo izvan Boke (u Sarajevu, Dubrovniku, Šibeniku, Beogradu) te se od 1994. nastanio u Puli. Ne bih znao reći kako se Kolo nekada plesalo u Boki, jer prije dolaska u Pulu nisam bio povezan s Bokeljskom mornaricom. Prvi put sam s Kolom došao u doticaj po dolasku u Beograd, gdje sam živio od 1952. do preseljenja u Pulu, te ga tijekom 1950-ih ondje zaplesao na večeri Bokelja organiziranoj povodom blagdana Sv. Tripuna. Nisam nikada pitao tko je katolik, a tko pravoslavac, jer ta svečanost mnogo znači za sve Bokelje. Zbog profesionalnih i drugih obaveza u Beogradu sam ga igrao svega dva ili tri puta, a u Puli sam zapravo vježbao plesati Kolo.

Da se ono izvede treba najmanje 12-15 plesača, a našem se Kolu unazad tri godine pridružuju još i pojedini članovi folklornog društva "Uljanik". Za dobru je izvedbu potrebno da su svi u uniformama. Nama koji dobro znamo dovoljno je prije plesanja jednom ponoviti, a za one koji ne znaju otplešemo im dva-tri puta. Nije problem igrati, lako je: držimo se za maramice, sa desnom rukom uzimamo maramicu od onoga ispred, a sa lijevom se podbočimo. Korak je jedan malo duži, a drugi kraći. Lijevom se počinje, potom desnu privučemo do pete pa opet lijevom malo produžimo naprijed.

U Puli sam se uključio u Kolo jer je ono dio tradicije Bokeljske mornarice i drago mi je da ga, kao rođeni Bokelj, plešem. Kada je u Kolu bilo malo plesača, onda sam uveo i sina i mlađeg unuka, tako nas je sad troje u Kolu.

Mario Seifert (r. 1934. u Kotoru), Rijeka

Nekad su se u Rijeci svake godine uz skupštinu okupljali članovi udruge Bokelja te se oko blagdana Sv. Tripuna organizirala naša večer. Najčešće je to bilo u zatvorenom prostoru, obično u hotelu "Bonavia" ili "Ambasador", ali to se mijenjalo od godine do godine. Tada bi oko 10-ak članova u uniformama zaplesalo Kolo i figure koje su propisane. Kako nije bilo puno ljudi, nije bilo moguće sve otplesati pa smo ih izvodili prema prilikama i dogovoru. Bilo je više kolovođa koji su se tijekom godina izmjenjivali, a vježbali smo jednom godišnje, otprilike sat vremena prije izvedbe dok se ne uigramo. Plesali smo uz snimku s magnetofonske vrpce koja je bila izvorna iz Kotora, a u Puli i dan danas nekada uz nju plešu. Povodom blagdana kotorskog zaštitnika imali smo i sv. misu u crkvi sv. Jeronima tijekom koje se, ako nas je bilo više, pjevala *Himna "Sv. Tripunu"* i Kolo. Dubrovčani i mi tada smo slavili zajedno.

U Kotoru je nekada proslava bila veličanstvena, neopisiva. Iz godine u godinu čekalo se samo kada će biti taj dan. Cijeli grad bi se skupio, a Kolo bi se formiralo sa strane i potom ispred crkve zaigralo uz pleh glazbu. Sam sam ga prvi put zaplesao u dobi od 17-18 godina. Naučiti Kolo nije bio problem jer smo gledali od onih koji ga već znaju, a čast svakog Bokelja bila je da ga zaigra. Ono se izvodilo za Sv. Tripuna i igrali su ga pravoslavci i katolici zajedno, no u Rijeci se pred rat upravo iz tog razloga udruga ugasila. Bokelji su se ovdje podijelili i prestali djelovati, a nekada je

tu bila velika tradicija plesanja Kola. Otkako sam se doselio (1953.), ono se sve do 1990. svake godine obavezno igralo. U početku nismo imali uniforme, ali ih je nakon dvije-tri godine udruženje dalo sašiti. Nakon što smo se prestali sastajati i plesati, članovi su ih zadržali kod sebe pa tako i ja još uvijek imam svoju. Na našoj Bokeljskoj večeri imali smo puno gostiju, a kako u to vrijeme u Puli nije postojala udruga, tamošnji su Bokelji također dolazili k nama.

Iako ih ovdje još ima dosta, danas se u Rijeci Kolo ne pleše jer se Bokelji "odalećuju". Stariji su umrli, a od mlađih nitko za to nije zainteresiran. Posljednji sam put Kolo plesao zajedno s Puljanima u Tivtu i to je bilo nevjerojatno lijepo.

Rade Perković (r. 1938. u Krtolama), Split

Društvo Bokelja danas okuplja oko stotinjak članova, među kojima je najviše onih starije generacije, a kaže se da su se u Splitu počeli sastajati još 1873. godine. Nažalost, Bokelji se ovdje ne mogu pohvaliti velikim brojem djece, a i mladi su skloni zaboravu. Unatoč tome ne mislim da će tradicija sastajanja prestati. Tijekom Domovinskog rata i kasnije naša se aktivnost intenzivirala, tako da smo organizirali posjete Boki kotorskoj, kao i posjete starijim i nemoćnim članovima u Splitu.

Dan sv. Tripuna obilježavamo i danas prema materijalnim mogućnostima. Godinama se u crkvi sv. Filipa na Tripunjdan održava sv. misa, koju vodi don Jozo Muzić, a tamošnji crkveni zbor uvježbao je pjevati Kolo, pa se ono tada za nas pjeva i svira na harmoniju. Organiziramo potom društvenu večer, u posljednje vrijeme u restoranu hotela "Jadran" ili "Konzul", a ovisno o financijama pozivamo i goste. Nekada su dolazili i Bokelji iz Tivta, a danas se okupi pedeset do sto ljudi. Postojala je tradicija plesanja Kola na večeri, no danas se ono više ne izvodi. Vrijeme je učinilo svoje i mnogi koji su znali plesati su umrli, a mladi nisu obučeni niti ih ima dovoljno.

Katica Đučić Smodlaka (r. 1927. u Dubrovniku), Dubrovnik

Hrvatska bratovština "Bokeljska mornarica 809" u Dubrovniku je osnovana 1994. godine i djeluje kao zavičajna udruga. Blagdan Sv. Tripuna obilježavamo sv. misom u katedrali, za vrijeme koje se pjeva *Himna "Sv. Tripunu"* i Kolo, a nakon toga se svi zajedno s katedralnim zborom počastimo u "Gradskoj kavani". Kako se Sv. Tripun i Sv. Vlaho slave isti dan, mi to onda pomaknemo na tjedan dana prije. Nemamo svečanu večeru i ne igramo Kolo jer većinu naših članova čine umirovljenici pa je to zbog godina i novaca teško organizirati. Stariji ljudi ne mogu plesati, a tom bi prigodom trebalo imati nošnje i admirala, što mi nemamo. S druge strane, nama je blizu Kotor pa svake godine organizirano idemo dolje kako bi prisustvovali proslavi Sv. Tripuna.

Dok sam živjela u Boki (1938.-1952. u Lastvi, a 1952.-1994. u Kotoru) Kolo se nije izvodilo za Sv. Tripuna ali se plesalo svaki put kada bi Tito

dolazio u Boku, a sjećam se da su ga plesali i za posjete Hruščova.[195] Obično se izvodilo na Trgu od oružja ili na rivi. Obavezno se nosio barjak, predavao raport, a izvodile su se sve figure, i "sidro", kako ne?

U Dubrovniku se Kolo plesalo prošle godine kada je Bokeljska mornarica iz Kotora bila na proslavi povodom Dana zaštitnika Dubrovačko-neretvanske županije, Sv. Leopolda Mandića, koji je bokeljski svetac.

6.3. Osvrt na Kolo Bokeljske mornarice u Zagrebu[196]

Kolo Bokeljske mornarice koje izvode članovi bratovštine u Zagrebu trenutno ima najduži kontinuitet izvođenja u Hrvatskoj, a pleše se samo jednom godišnje na tradicionalnoj Bokeljskoj večeri. Prema riječima nekadašnjeg kolovođe, gospodina Rina Raffaellija, ono se u Zagrebu nije plesalo sve dok se Bokelji nisu počeli organizirano sastajali povodom Tripundana, odnosno nakon pripojenja društva Bokeljskoj mornarici u Kotoru kao njezine podružnice (1956.).

Na osnovu starijih fotografija Kola zaključujem kako su u početku svi plesači nosili odijelo, a na bokeljsku je nošnju upućivao tek jedan detalj – kapa. Naknadno je udruga nabavila određeni broj odora, a Kolu su se priključili i pojedini članovi iz Rijeke te se odjeća postepeno mijenjala. Danas veći dio plesača nosi tradicionalnu odoru s rukavicama, a svega dva-tri člana obučeni su u tamno odijelo. Kako bi se bar malo približili tradicionalnoj nošnji, svoja odijela tom prilikom nadopunjavaju kapom i leptir-mašnom.

Kolo se u novo doba pleše u dvorani hotela "Sheraton" prije svečane večere, a zbog skučenosti plesnoga prostora kolovođa nužno mora reducirati broj plesača, čime se ujedno reducira i broj figura koje se mogu izvesti. Dodatni je razlog redukcije, prema riječima kazivača, i to što se ono ne pleše uz živu izvedbu limene glazbe,

---

[195] Nikolaj Sergejevič Hruščov bio je u Kotoru kao gost Josipa Broza Tita 1963. godine (Brajković et al. 1986).

[196] Analizu Kola napravila sam prema prethodno iznesenim kazivanjima te videozapisima iz arhiva Instituta za etnologiju i folkloristiku (IEF video 759) te gospodina Ive Belana, koji su nastali prilikom izvedbe Kola na Bokeljskim večerima 2000., 2002. i 2006. godine u Zagrebu.

nego uz audio snimku čije trajanje ne dozvoljava drugačiju izvedbu. Stoga u novije vrijeme Kolo izvodi oko osam plesača, nižući šest izabranih figura. Karakteristična provlačenja u "vrtlogu" i "nepravoj verigi" najčešće se odvijaju na početku, u sredini i na kraju lanca, no mogu biti i samo na početku i na kraju, kao u izvedbi iz 2006. godine. Osobito lijepo izgleda priprema za izvođenje "prave verige": plešući u mjestu jedan iza drugoga, svi plesači čine ravnu liniju i zadržavaju pogled ispred sebe, sve dok im kolovođa podizanjem ispružene lijeve ruke u zrak ne da znak da se zakrenu u desnu stranu, odnosno da svaki drugi plesač još dodatno istupi korak naprijed.[197]

Prava veriga bratovštine "Bokeljska mornarica 809"
iz Zagreba u hotelu "Sheraton" 2006. godine
(foto iz videozapisa gospodina Ive Belana)

"Veliko kolo" prije rastvaranja mijenja smjer dva puta: početno je kretanje uvijek udesno, zatim slijedi promjena ulijevo te povratak udesno, koje je ujedno u svim figurama osnovno kretanje. Pretposljednja figura "ušpug s izlazom na zadnjega" izvodi se na tradicionalan način, što čini još jednu razliku u odnosu na Kolo u Boki. Nešto diskretnije podizanje ruke kolovođe znak je da Kolu pristupe pasivni sudionici, no u posljednjoj figuri Kola u Zagrebu, uz ugledne osobe i malog admirala, ne

[197] Kolovođa u Kotoru ne podiže ruku pri izvedbi ove figure, a odsustvo jasno vidljivog znaka za zaokret u desnu stranu rezultira izvirivanjem te neujednačenim istupanjima plesača. No u Kotoru je, zbog češćih izvedbi Kola i veće uvježbanosti, u drugom dijelu te iste figure korak u mjestu ujednačen, za razliku od Kola u Zagrebu.

pojavljuju se barjaktari. Kao manja razlika zapaža se i uobičajeno pljeskanje pasivnih sudionika, što se u Boki više čini iznimkom, a koje je u Zagrebu prilog kontinuiranom pljeskanju prisutnih tijekom cijele izvedbe plesa.

Osim po mjestu izvedbe, manjem broju plesača i figura, odnosno kraćem trajanju, Kolo u Zagrebu razlikuje se od onoga u Kotoru i time što se figure ne stapaju jedna u drugu, nego se između svake radi mala "ophodnja" otvorenoga kola, što je bilo obilježje nekadašnjeg kola u Kotoru kako bi se "pokazali mornari", a koje spominje dr. Miloš Milošević. Isto tako, bitnu razliku čini i redoslijed kojim se figure izvode te držanje lijeve ruke kolovođe, koja se ne zatiče za pâs nego se tek prislanja uz njega. U tom smislu postaju bliži izvornijoj izvedbi Kola, što potvrđuje i njihov ulazak u dvoranu plešući, baš kao što je i Plemenito tijelo nekada dolazilo na trg ispred kotorske Katedrale (v. Petrović-Poljak 1914, Butorac 1941).[198]

Godine 2000. Kolo Bokeljske mornarice bratovštine iz Zagreba istraživao je etnokoreolog Tvrtko Zebec (v. Ivancich Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001), koji je prisustvujući njihovoj izvedbi tom prilikom zapazio:

> "Uzbuđenje nazočnih Bokelja kulminiralo je baš izvedbom kola što su pratili skandiranjem. Time su burno izrazili osjećaje svoje pripadnosti bokeljskoj zajednici, iako već u drugoj ili čak trećoj generaciji žive u Zagrebu, daleko od Boke" (Zebec 2001:386).

[198] Godine 1938. *Glas Boke* donosi kako je u Beogradu na Bokeljskoj večeri 14 mladića uz zvuke Kola Bokeljske mornarice ulazilo u salu sa "elegantnim korakom kola". Stoga bi se ovakav početak mogao možda smatrati općim obilježjem Kola iseljenih Bokelja prije Drugog svjetskog rata.

6.4. Sažetak

Gledajući Kolo Bokeljske mornarice u Hrvatskoj, sa sigurnošću možemo reći da se ono u nas, uz moguće stanke tijekom ratnih razdoblja, pleše unatrag najmanje osamdeset godina i da se prvi put zaplesalo u pribalnom području,[199] a za pretpostaviti je da se izvodilo i ranije.[200]

Prema dostupnim podatcima proizlazi da je prvo društvo Bokelja osnovano u Splitu, povodom čije je stote obljetnice zapisano:

> "U želji da i ovdje iskazuju plemenite tradicije, oni su – kako je zabilježila tadašnja lokalna štampa – počeli i u Splitu proslavljati dan tisućgodišnjeg patrona bokeljske mornarice, sv. Tripuna, 3.II.1873. Ta se tradicija nastavila do dan danas na način koji odgovara našoj novoj društveno-političkoj stvarnosti" ([S.n.] 1975b: [nepag., str. 5]).

Slobodna Dalmacija te, 1973. godine izvještava kako u Splitu ima oko 300 Bokelja čijoj se tradicionalnoj svečanosti pridružilo oko 30 članova Bokeljske mornarice iz Kotora, odjevenih u raskošnu nošnju, koji su tom prigodom posebno doputovali u Split (J.S. 1973, [S.n.] 1973). Iako je Bokeljska mornarica iz Kotora i Tivta Kolo u Hrvatskoj već izvela oko 1950. godine, a moguće je i ranije, u Splitu su ga zaplesali svi Bokelji zajedno.[201]

---

[199] Činjenicu da se Kolo u Hrvatskoj najprije zaplesalo u pribalnom području, a tek kasnije u Zagrebu, možemo objasniti kao posljedicu intenzivnih društveno-političkih i gospodarskih promjena koje prate Boku u 19. stoljeću i koje su potaknule iseljavanje stanovništva. Pri tome se ne misli samo na ukidanje Bokeljske mornarice kao pomorsko-vojne organizacije i potpadanje Boke pod austrijsku vladavinu, nego i krizu općeg pomorskog života izazvanu prestankom plovidbe na starim jedrenjacima zbog uvođenja parobroda. Naučeni na pomorstvo i u potrazi za egzistencijalnom sigurnošću, Bokelji iz priobalnih područja svoju su tradiciju nastavljali na hrvatskom Jadranu, na kojem su u doba Austro-Ugarske, a poslije i Jugoslavije, upravo Split, Rijeka i Pula bile važne vojne ili tranzitne luke. Osim političkim, kasnije migracije stanovništva bile su potaknute i obrazovnim razlozima kojih je izravna posljedica jačanje zajednice Bokelja u Zagrebu.

[200] Budući da noviji uvid u sačuvanu dokumentaciju ukazuje na postojanje relativno duge tradicije plesanja Kola Bokeljske mornarice u Hrvatskoj, Zebecova sljedeća ocjena čini se tek djelomično točnom: "Posljednjih godina sve više dolazi do izražaja potreba Bokelja da izvan Boke Kotorske slave i ističu svoju tripundansku tradiciju" (2001:386, usp. i Ivancich Dunin i Zebec 2001:126).

[201] Iz osobnog kontakta sa gospodinom Ivanom Milatićem.

Unatoč višestoljetnim vezama s Bokom Kotorskom, Kolo u Dubrovniku ne spominje se ni u starijoj ni u novijoj prošlosti,[202] što možemo objasniti blizinom Boke i Dubrovnika zbog koje se vjerojatno nije osjećala tolika potreba za zavičajnom udrugom kao u ostalim hrvatskim gradovima. Za Bokelje u Šibeniku također nema podataka nakon Drugog svjetskog rata nadalje. Stoga je za pretpostaviti kako se taj običaj, vjerojatno zbog ratnih prilika, u Šibeniku ugasio te se poslije više nije obnovio.[203]

U doba socijalističke Jugoslavije nesumnjivo je brojčano i plesno najjača bila zajednica u Rijeci, koja danas više nije aktivna.[204] Njihove su se Bokeljske večeri 1980-ih odražavale u Hotelu "Kvarner", udruga je brojala oko 800 članova (J.Č. 1984) i svake godine plesala Kolo u bokeljskim nošnjama, a u tom su smislu pojedini njezini članovi bili i potpora bratovštinama u Zagrebu i Puli.

Najstarija udruga, ona u Splitu, više ne pleše Kolo, no tradiciju slavljenja sv. Tripuna, koju su njezini članovi svojim dolaskom prenijeli na naše prostore i nastavili njegovati u novim uvjetima, prihvatili su drugi Bokelji te ona ipak nije zamrla. Način na koji se i danas taj običaj održava upućuje na identičan obrazac proslave kotorskog zaštitnika, nepromijenjen već desetljećima. Sastoji se od sv. mise, koja se u svim gradovima uvijek služi 3. veljače, i Bokeljske večeri, koja je obično prvu ili drugu subotu po Tripundanu. Tijekom mise izgovaraju se tradicionalne pohvale maloga

---

[202] Ova se konstatacija odnosi na eventualno plesanje kola u Dubrovniku od strane manje-više udruženih iseljenih Bokelja, a ne Bokeljske mornarice iz Kotora ili Tivta.

[203] Prilikom osobnog kontakta, kancelar šibenske biskupije, don Ante Skračić, rekao mi je kako u Šibeniku živi od 1945. godine ali da ne zna za tamošnje proslave Bokelja povodom Sv. Tripuna, te da je dominikanska crkva, uz koju su bile vezane proslave 1930-ih, zatvorena 1980-ih, nakon što su dominikanci napustili Šibenik. Ukoliko se običaj nastavio, o tome bi možda moglo postojati nešto zabilježeno u crkvenom listu *Katolik*, koji je u Šibeniku izlazio od 1935. godine, ili drugim lokalnim novinama. Govoreći općenito o proslavi Tripundana u Hrvatskoj, značajan izvor podataka o njihovom kontinuitetu, kao i samom obrednom dijelu, mogle bi biti i župne spomenice.

[204] Prema riječima patera Josipa Šimića, koji u današnje vrijeme služi sv. mise u crkvi sv. Jeronima, još uvijek se na blagdan sv. Tripuna i sv. Vlaha u tamošnjoj crkvi okupe Dubrovčani i Bokelji koji žive u Rijeci. Sv. misa se tom prigodom prilagodi svecu, a kako je Bokelja iz godine u godinu sve manje, ne pjeva se ni *Himna "sv. Tripunu"* ni Kolo, nego se, otprilike tri dana prije 3. veljače, ispred crkve samo izvjesi "bandiera sv. Vlaha" [sic!]. Nakon sv. mise Dubrovčani se obično pođu negdje počastiti, a o tome slave li možda s njima (ili za sebe) i malobrojni Bokelji, pater Šimić nema informacija.

admirala te se pjevaju *Himna "Sv. Tripunu"* i Kolo (*Dan odvjetnika kotorskog*), dok se na večeri ono pleše, prema mogućnostima, u starim bokeljskim nošnjama.

Kolo u Splitu 1973. godine
([S.n.] 1975b)

Kolo u Zagrebu 2006. godine
(foto iz videozapisa gospodina Ive Belana)

Važna razlika u izvedbenoj praksi Kola u Hrvatskoj i Kola u Boki leži u tome što se u Hrvatskoj nikada nije plesalo na Dan Jugoslavenske ratne mornarice. Stoga stariji kazivači Kolo i pamte isključivo kao dio Tripundanskih svečanosti. Primjerice, gospodin Seifert (kao i gospodin Ribica), koji je otišao iz Boke u doba stvaranja socijalističke Jugoslavije, rekao je kako ne zna da se Kolo izvodilo na Dan Jugoslavenske ratne mornarice, jer se ono "oduvijek plesalo samo na Sv. Tripuna", te kao kontekst izvedbe Kola poima onaj do 1946. godine. Ostali Bokelji također ga prihvaćuju kao izvorni i jedini prigodom kojega njeguju Kolo, na što upućuje ne samo isti povod za izvedbu ovoga plesa u svim hrvatskim gradovima, nego i sama Bokeljska večer, koja se može smatrati nastavkom tradicije Tripundanske večeri kakva se nekada organizirala u kotorskoj kavani "Dojmi" (v. Braić 2008). No iskustvo bratovštine iz Pule, koja je u novije vrijeme plesala u Boki i Padovi, kao i nerealizirani odlazak članova bratovštine iz Zagreba u Dvigrad, upućuje na to da će se izvedbeni kontekst u budućnosti vjerojatno proširiti.

Kao iznimnom i vrlo neobičnom općom karakteristikom izvođača Kola u Hrvatskoj može se smatrati natprosječna stručna sprema sugovornika i članova koji

su se u razgovorima spominjali. Među sadašnjim i nekadašnjim plesačima susreću se tako sljedeće profesije: dipl. ing. geologije (Toni Ivanović), ing. strojarstva (Ivo Belan, ml.), elektromehaničar (Anton Belan), dipl. ing. elektrotehnike (Anto Brguljan), specijalist radiolog (Fredi Tripović), dipl. ing. brodostrojarstva (Darko Peteh), bankar-stručnjak za otkrivanje falsifikata (Đuro Ribica), vojni pilot (Ivan Milatić), dr. geoloških znanosti (Rino Raffaelli), dramski umjetnik (Rade Perković) i profesionalni krojač (Mario Seifert). Osim navedenoga, među članovima bratovštine u Zagrebu, s kojima sam osobno kontaktirala ili koji su nekada bili aktivni u društvu, jesu: dipl. ing. strojarstva (Željko Brguljan), dr. specijalist internist-kardiolog (Josip Gjurović), dr. specijalist opće prakse (Ivo Belan, st.), dr. znanosti iz područja matematike (Josip Pečarić), skladatelj (Ivan Brkanović) i dr. pravnih znanosti (Vladimir Brajković). Stoga, kao još jednu osobitost, treba istaknuti kako se među ovim imenima nalaze čak tri hrvatska akademika (Josip Pečarić, Vladimir Brajković i Ivan Brkanović).[205]

Pri razgovorima o Kolu s Bokeljima u Hrvatskoj, primjećuje se snažna prisutnost pitanja njihovog identiteta, rekla bih ne toliko vjerskog i etničkog koliko kulturnog. Tome su vjerojatno razlog nove političke prilike u kojima vjerski i etnički identitet Bokelja-Hrvata, za razliku od doba socijalističke Jugoslavije, više nije ugrožen.[206] Stoga se danas najviše zamjećuje izražavanje osjećaja pripadnosti slavnoj pomorskoj tradiciji Boke i njezine Mornarice.

---

[205] Tim su dirljivije riječi Bokelja na Tjednu Hrvata iz Crne Gore, održanom u Zagrebu 2003. godine: "Bremenita je i dugovječna naša povijest, možda premalo danas poznata matičnoj domovini, možda i premalo nama samima. Zagreb nije mjesto gdje ćemo se susresti samo sa vama nego i sa sobom. U Zagreb se ulilo i biološki i civilizacijski puno dičnih sinova i kćeri Boke kotorske. Mi smo prostor odakle se već puna dva stoljeća odlazi i nitko nije otišao a da nešto nije ponio sa sobom i to ne samo u obliku sjećanja, nego i dragocjenih iskustava i znanja" (Schubert 2003:8).

[206] Intenzitet etničkog i vjerskog identiteta vidi se, međutim, iz sadražaja sljedećeg dokumenta, nastalog po osamostaljenju Republike Hrvatske u udruzi Bokelja u Zagrebu: "KOTOR-'FIDES ET HONOR'/ Danas se navršava 49 godina kada smo zadnji put slobodno proslavili dan svetkovine zaštitnika grada Kotora i Boke Kotorske Sv. Tripuna./ Htio bih podsjetiti na taj dan 3. veljače 1945. godine, kada se nadzirao tragičan kraj krvavog i nemilosrdnog rata, kada je zlokobna sudbina prekinula naše ideale, želje i nade za mirom i slobodom ratom napaćene nam domovine Hrvatske i našeg milog zavičaja Boke Kotorske, ojađeni i očajni bokeljski Hrvati nastanjeni nakon izgnanstva u Hrvatskoj i Zagrebu, na zadnjoj tradicionalnoj sv. misi u prepunoj franjevačkoj crkvi na Kaptolu,

U plesnom je smislu, a u vezi prethodno rečenoga, osobito zanimljiva prilagodba članova iz udruga koje trenutno nisu aktivne, a koji nastoje nastaviti plesati Kolo (gospodin Milatić pleše u Zagrebu, a gospodin Seifert donedavno je plesao u Puli), kao i međusobno pomaganje članova bratovština da se ono uopće formira i očuva u Hrvatskoj. Slikovito rečeno, u Kolo su zaista unijeli solidarnost svojih predaka, a govoreći o tome što za njih znači sudjelovanje u izvedbi Kola Bokeljske mornarice, najčešće su izjave bile: svetinja, veza s prošlošću, ponos bokeljski i čast.

Moglo bi se, dakle, reći kako je većina obilježja Kola u Hrvatskoj zapravo odraz autohtonog bokeljstva, koje se ovdje uistinu manifestira i shvaćanjem da, kako je to zapisao dobrotski svećenik Branko Sbutega, preživjeti ne znači samo sačuvati osobni biološki kontinuitet u potomku već prenijeti na njega i cjelovitost svoga identiteta te da povijesna smrt slijedi tek dokidanjem ove mogućnosti (usp. Sbutega 1993).

---

zavapivši obratili su se svome slavnom odvjetniku Sv. Tripunu ovim riječima:/['] SVETI TRIPUNE/ skrušeno kleče pred Tobom i mole Te, da od Otca Nebeskoga isprosiš našem svetom Zavičaju/ MIR, BRATSKU SLOGU I SLOBODU/ u zagrljaju sa svim Hrvatima, danas i do dovjeka, vjerni/ Bokelji u Zagrebu/ Amen/ Zagreb, Tripunjdan 1945.['']/ Mi koji smo ostali živi, zahvaljujući Svevišnjem, danas [smo] sretni i ponosni jer je ponovno uskrsnula naša domovina Hrvatska, kao slobodna i neovisna država. Ostvarili su se ideali i naše težnje za slobodom a za koju su pali i dali svoje živote mnogi naši bokeljski Hrvati kao žrtve jednog bezumlja koji je 70 godina uništavao i ponižavao hrvatsko biće.. Neka im je vječna slava i hvala i neka počivaju u miru Božjem!/ U mislima na našu subraću u Boki, možemo ustvrditi da i nakon više od 50 godina nastavlja se napad na etničku, vjersku i političku svijest Hrvata u Boki Kotorskoj. Zabranjuje se sve što jednom narodu daje njegov identitet. Rezultat te političke stvarnosti odražava se u tome da sve veći broj Bokelja Hrvata – Katolika napuštaju Boku i iseljavaju u svoju matičnu domovinu Hrvatsku. I time od nekadašnjih prijeratnih godina broj Hrvata od 35% pao je prema popisu iz 1991. god. na 8%./ Složio bih se sa riječima kotorskog župnika Don Antona Belana[:] 'Nas ovdje ne smije držati broj nego želja da sačuvamo ovu prošlost i svjedočanstvo koje su nam Bokelji Katolici ostavili kroz prohujala stoljeća. Ostati i izboriti se za svoja prava, to nam se nameće poput imperativa u ovome povijesnom trenutku.['] Ovo obvezuje sve nas u Hrvatsk[oj,] Bokelje, da zajedničkom inicijativom sa Vladom Republike Hrvatske i nas Bokelja u Hrvatskoj omogući se [Hrvatima u Boki] ostvarenje kulturne autonomije i ostal[ih] prava na isti način koje uživaju etničke manjine u Republici Hrvatskoj./ Zagreb, na Tripunj-dan 3. veljače 1994." ([S.n.] 1994).

7. KOLO KAO RELIKT PLESNIH OBIČAJA ISTOČNOJADRANSKOG PRIOBALJA

Ukoliko se Kolo Bokeljske mornarice promatra s geografskog stajališta, uočava se još jedno važno obilježje koje mi se čini gotovo presudnim za njegovo shvaćanje i tumačenje. Prema dosadašnjim podatcima pojava plesanja Kola zabilježena je u Kotoru, Tivtu, Splitu, Šibeniku, Rijeci, Puli, Zagrebu i Beogradu. Riječ je dakle o gradovima koji se nalaze na prostoru unutar državnog teritorija nekadašnje Jugoslavije. Pritom se jasno uočava da su najveći gradovi među njima, Zagreb i Beograd, ujedno dominantni na tome prostoru, te da je zajedničko obilježje ostalih, srednjih i manjih, gradova njihova geografska smještenost u jadranskom priobalju. Proizlazi tako da je pojava Kola izvan Boke kotorske posljedica migracije stanovništva u nekadašnja veća središta Jugoslavije, no kako se ono pojavljuje u samo dva kontinentalna i čak šest priobalnih gradova, kao novim općim obilježjem plesača u Kolu može se smatrati njihova životna i/ili profesionalna vezanost uz more. Stoga se ono u ovome poglavlju promatra u odnosu na plesne običaje istočnojadranske obale, odnosno svoga povijesnoga, regionalnoga i kulturnoga konteksta.

7.1. Najstariji dokumenti vezani uz Kolo Bokeljske mornarice

Crkvena predaja o dolasku moći sv. Tripuna u Kotor zasniva se na dva sačuvana stara dokumenta: *Instrumentum corporis nostri gloriosi gonfalonis martiris sancti Tryphonis* (809.) i *Lezenda de misser San Tryphon martire confalon et protector della Cittade de Catharo* (oko 1000.). Pozivajući se na te izvore, Giuseppe Gelcich u svome radu *Storia documentata della Marinerezza Bochese* (Ragusa 1889) iznosi pretpostavku da se s prijenosom sv. moći osnovala organizacija kotorskih pomoraca te da se tada započelo plesati i Kolo Bokeljske mornarice. S obzirom na to da su

Stjepčević i Mijušković analizirali spomenute dokumente kako bi utvrdili povijesne činjenice vezane uz osnivanje relikvijara Katedrale, odnosno organizacije kotorskih pomoraca, a svoja zapažanja potom i objavili, posredstvom tih autora dobila sam uvid u Gelcicheve izvore.[207]

Dokument na koji se Gelcich poziva kada govori da se Kolo pleše već od 9. stoljeća ustvari je *Lezenda*,[208] no ona upućuje na sasvim drugačiji tijek translacije nego što se danas interpretira u usmenoj predaji o Kolu. Iz sadržaja *Lezende* proizlazi da se tijelo sv. Tripuna prevozilo iz Kampsade u Veneciju, te da su mletački trgovci sa svojim brodom doplovili do samoga grada Kotora, gdje su pozvali plemiće i bolje kotorske građane da ih posavjetuju što da naprave, budući da im svetac ne dozvoljava da iz Zaljeva otplove prema Veneciji. Kotorani su im tada odgovorili da ukoliko svetac ne želi napustiti grad, neka ostane u Kotoru i ondje bude navjeke štovan. Potom se okupilo svećenstvo, plemstvo i narod, a mornari su s mletačkog broda unijeli tijelo sv. Tripuna u grad. Građanin po imenu Andreaccio Saracenis, "plemenit po krvi i moguć bogatstvom", darovao je mornarima velike i skupocjene darove, te su oni s veseljem otplovili svojoj domovini. Potom je isti plemić dao sagraditi crkvu u čast blaženog mučenika Tripuna, kojega je Bog, uz pomoć stranaca, doveo u Kotor kao zaštitnika njegovih stanovnika. Kako je "neki Samuel" pustošio i uništavao krajeve Makedonije, Bugarske i Dalmacije, Kotorani su u strahu

---

[207] Stjepčević u svom radu donosi oba dokumenta u prijevodu na hrvatski, a Mijušković na izvornom jeziku (v. Stjepčević 2003a; Mijušković 1971). Kako za samu tematiku Kola prvi dokument nije bitan, ovdje donosim samo Stjepčevićev komentar njegovog cjelokupnog sadržaja: "Prema svemu zaključiti je, da je tobožnja isprava nezgrapna krparija kasnijih vremena i da se kao neosnovani imaju zbaciti svi zaključci iz nje izvedeni, osim datuma prenosa Svečevih Moći i izgradnje njegove crkve po Andreaciju, što je sastavljač mogao doznati po nekom spomeniku, na kojemu je oboje moglo biti zabilježeno" (Stjepčević 2003a:36).

[208] Za *Lezendu* Gelcich kaže da je "italijanska verzija starog latinskog teksta iz 'Uffizio di San Trifon', koji da je bio sastavljen 'oko 1000. godine', a zatim 1561. godine, djelomično izmijenjen i objavljen u 'Uffizio di San Trifon' za tu godinu. Rukopisna italijanska verzija datira iz 1466. godine" (Mijušković 1971:13). Riječ je zapravo o dokumentu iz kotorskog Legendarija, prema kojemu je sastavljen Oficij u čast sv. Tripuna.

napustili grad, a neprijatelj je odnio tijelo sv. Tripuna. Nakon što su završili sukobi, a građani ponovno naselili Kotor, izabrali su između sebe "neke, odlične rodom i rječitošću" da se upute u Carigrad kako bi molili od cara da im pomogne vratiti tijelo dragog mučenika. Ovaj im se smilovao, a Kotorani, znajući gdje se nalaze moći sv. Tripuna, ubrzo poniješe natrag svoga sveca.

> "Kad je vijest stigla, da se nalazi blizu grada, usta sav narod, pripraviše ophod, kao što crkva običava, u kojemu učestvovahu bez razlike krvi i dobi, plemići i pučani, starci i mladići, žene i djevojke, svi iskrena srca i suzama na očima dođoše u susret svetomu mučeniku, veseleći se i radujući dolasku svog pokrovitelja pjevahu pohvale Bogu. Jednako kao što običavahu učiniti duhovna djeca i budni ukućani, kad očekuju dobrog oca i blagog gospodara, lijepog i dobrog zaručnika na povratku iz dugog zatočenja" (Stjepčević 2003a:38).

Prema Stjepčevićevom prijevodu, u spomenutom dokumentu nema nikakvih tragova bilo kakvoga plesa prilikom prijenosa sv. moći, a pogotovo ne onog kotorskih pomoraca.[209] Mijušković ističe da ni u jednom od dokumenata

> "nema baš ničeg što bi se odnosilo ne samo na neku organizaciju kotorskih pomoraca, već i na kotorske ili bokeljske mornare i pomorstvo Boke uopće. Prema tome, ovu Lezendu, kao i zapis Instrumentum corporis... treba potpuno odbaciti kao bilo kakav izvor za pomorsku istoriju Kotora i Boke" (Mijušković 1971:14).

Tvrdi kako Gelcich, na osnovu "IX 'lezione di offiziatura'" u kojoj se kaže da je zbog dolaska svečevih moći nastalo veliko veselje i slavlje, izvodi pretpostavku da otada datira Kolo, koje "neprekidno do 'sada' bokeljski mornari običavaju plesati pred katedralnom crkvom uoči praznika sv. Tripuna (3. februara)" (Gelcich prema

---

[209] Ovaj dokument iznosi i neke događaje koje, kako tvrdi Stjepčević, stari kotorski brevijar ne spomine u vezi samog prijenosa 13. siječnja 809., kao i one koji su se dogodili u kasnijim stoljećima. Mijušković (1971) također smatra da *Lezenda*, nije prijevod nekog starog spisa koji bi bio sastavljen oko 1000. godine na latinskom jeziku i tvrdi da je spis, ukoliko je zaista i postojao, proizvoljno korišten jer se povijesni elementi u *Lezendi* donose zbrkano. Iz istih razloga i Dabinović smatra da ta dva spisa nisu izvorna, "nego potpuno iznakaženo prikazivanje događaja, tako da se iz toga ne može izvući nikakva zdrava sadržina" (Dabinović 1959:22).

Mijušković 1971:14). Kao argument, Gelcich potom donosi *Lezendu*, no njezin sadržaj, kako se vidi, pokazuje da ondje nema uporišta za takvu pretpostavku.[210]

Navedeni dokumenti o prijenosu moći sv. Tripuna u Kotor nemaju, dakle, nikakvu važnost za Kolo. Osim što ih se ne smatra vjerodostojnima, oni ne spominju ni da se bilo kakav ples začeo tom prigodom, pa se stoga na osnovu njih ne mogu niti izvlačiti pretpostavke da se Kolo pleše od 9. stoljeća, odnosno da je ono već tada zadobilo svoja obilježja po pitanju izvornog izvedbenog konteksta i nositelja plesne prakse. Iz svega rečenog proizlazi još i da se začetci današnje "predaje" o Kolu nalaze zapravo u Gelcichevoj knjizi iz 1899. godine. Ovaj često citirani rad[211] pokazuje se, međutim, kao krajnje subjektivno tumačenje jedne od lekcija Oficija u čast sv. Tripuna, a ne kao dokument za proučavanje samoga Kola Bokeljske mornarice. Stoga se najstarijim zasada poznatim i pouzdanim izvorom treba smatrati *Ballo di San Trifone o della Marinerezza di Cattaro* (Zadar 1844) Urbana Raffaellija.[212]

---

[210] "Nemogavši spojiti gornji tekst Lezende sa svojim prethodnim tvrđenjem, Đelčić odmah zatim dodaje da je mletački brod zbog oluje bio prisiljen da se skloni u Boku te 'da je po jednoj peraškoj legendi, pristao uz ostrvo sv. Đorđe, a po nekoj tradiciji, koja je vjerojatnija, u luci Rose'" (Mijušković 1971:14). Prema spomenutoj peraškoj legendi, moći sv. Tripuna dopratio je 809. godine opat samostana sv. Jurja pod Perastom, pa je iz toga proizašao stari običaj da peraški svećenik 13. siječnja, kada se liturgijski slavi prijenos sv. moći, služi misu u kolegijalnoj crkvi u Kotoru (v. Stjepčević 2003a). No ta je legenda u izravnoj vezi samo s prijenosom moći, a ne početcima plesanja Kola. Nadalje, iako pretpostavljam da Gelcich misli ustvari na prostor ispred crkve posvećene sv. Tripunu, treba ipak podsjetiti da je prva crkva bila vrlo mala i da se tek u 12. stoljeću sagradila veća. Stoga "bokeljski mornari" nisu mogli baš ispred "Katedrale" neprestano plesati od 9. do kraja 19. stoljeća.

[211] *Storia documentata della Marinerezza Bochese* sadrži oko 90 stranica, a predstavlja prvu objavu i komentar Statuta Bratovštine sv. Nikole mornara iz Kotora. Kako je taj Statut donedavno bio zagubljen, Gelcich je dugo vremena bio jedina veza povjesničara s glavnim izvorom podataka o Kotorskoj mornarici pa se iz tog razloga kontinuirano rabila *Storia documentata*. Tek poslije potresa u Kotoru (1979.) u Biskupskom je arhivu pronađen originalni rukopis Statuta, čije bi kritičko izdanje, u redakciji dr. Miloša Miloševića, uskoro trebalo biti tiskano. Tom će se prilikom u integralnom obliku objaviti i prilozi koji su naknadno upisivani u Matriculu gotovo do pred francusko ukidanje Bratovštine. Na Gelcicha se, međutim, oslanjaju i autori koji su pisali o Kolu, a primjećujem da se u usmenoj predaji već prihvaća i to kako iz IX. lekcije proizlazi da se zaplesalo prigodom dolaska moći sv. Tripuna u Kotor. Stoga sam sadržaj lekcije provjerila u Kotorskoj biskupiji: prema riječima don Antona Belana, lekcija spominje samo slavlje i veselje te zaista ne sadrži nikakvu uputnicu na ples bokeljskih mornara.

[212] U predgovoru Statuta Plemenitog tijela iz 1874. godine, sâmo društvo spominje da su Raffaelli i Gelcich napravili najranije osvrte na uspomene Kotorske mornarice, jer je Gelcich uz već spomenuti rad objavio još jednu raniju, manju brošuru *La Marinarezza di Cattaro* (Trst 1872). Mijušković (1968), međutim, Gelcicha kritizira zbog načina pisanja o Mornarici i kaže kako su Plemenito tijelo i Gelcich

7.2. Trg sv. Tripuna kao izvorni izvedbeni prostor

Premda su, kako je to lijepo rekao i viceadmiral Mornarice, gospodin Ilija Radović, Svečanosti sv. Tripuna i nastupi Mornarice s vremenom cijeli grad Kotor pretvorili u jednu veliku pozornicu, usmena predaja starijih generacija i Raffaellijev opis proslave upućuju na to da je Trg sv. Tripuna onaj plesni prostor koji je tradicionalno imanentan Kolu Bokeljske mornarice. Stoga se tumačenje geneze Kola, između ostaloga, mora temeljiti i na uvažavanju te činjenice.

Gledajući samu Katedralu, ona je kao sjedište biskupa i kaptola oduvijek imala posebno mjesto u biskupiji i gradu, a Trg sv. Tripuna, na kojemu je smještena, nekada je bio najveći među dvanaest malih kotorskih trgova; u njega su se slijevale sve gradske ulice. Stoga je u kasnom srednjem vijeku predstavljao sjedište duhovne i civilne vlasti te mjesto odvijanja cjelokupnog društvenog života Kotora. Pod trijemom Katedrale ili ispod gradske lođe zasijedao je crkveni i civilni sud, a na Trgu su se sazivale narodne skupštine i kotorsko Veliko vijeće, oglašavale sudske i upravne odluke, formirale procesije te okupljala naoružana Mornarica i vojska kada je prijetila opasnost gradu. Nedjeljom se ondje održavala kotorska tržnica, koja je 1443. godine izmještena jer je smetala crkvenim obredima, dok je u modernijim vremenima na njemu svoje sjedište imala i sama Bokeljska mornarica (usp. Milošević 1972, Cesarec 1982, Belan 2002, Stjepčević 2003b).

Kolo se, prema predaji, prvotno izvodilo tijekom obilježavanja dana gradskog patrona, a taj je običaj u nekom, vjerojatno znatno skromnijem, obliku započeo još u

---

rabili formulacije, koje su drugi potom prenosili, a koje stvaraju uvjerenje kao da je, konkretno, geslo "Fides et Honor" staro isto toliko koliko Mornarica, premda je ono "samo austrijsko odlikovanje" iz 1872. godine. Mijušković to s pravom predbacuje, jer već u Statutu iz 1935. godine stoji da Mornarica "viteštvo, junaštvo, čovječnost i domovinsku ljubav prenosi iz generacije u generaciju pod drevnim [sic!] geslom 'Fides et Honor'". Moglo bi se reći da kod Bokelja općenito pri opisivanju i tumačenju vlastite tradicije emocionalni naboj preteže nad racionalnošću, tako da taj problem nije prisutan samo kod Gelcicha.

9. stoljeću.[213] Potkraj srednjega vijeka počinju se spominjati i brojna društvena zbivanja vezana uz proslavu sv. Tripuna, čime se potvrđuje poznata činjenica da su crkvene svečanosti na jadranskom priobalju odavna bile povod za velika narodna slavlja te da izuzetak od toga nije bila ni Boka kotorska, o čemu Parall kaže:

> "Svagdana pripremnost na smrt razvila je u srcu Bokelja duboko religiozno čuvstvo, kojim bijaše proniknut njihov pučki život tako, da su njihove vjerske svečanosti do dana današnjeg u strogom smislu pučke svečanosti" (Parall 1899:17).

Osim bogatih gozbi i sajmova, one su uključivale razne oblike zabave i veselja, a pjesma i ples u te su se dane znali protezati i u prostore crkve.[214] Tako Raffaelli u svome radu spominje održavanje viteških igara te razne gozbe unutar palača ili na trgu ispred Katedrale na kojima je, po završetku Tripundanskog slavlja, bio običaj i da sâm admiral oko stolova izvodi kratak ples.[215] Drugim riječima, uz religijske elemente sastavni dio Svečanosti sv. Tripuna činili su i oni svjetovni.

Čini se, međutim, kako pojedini autori nisu dobro shvatili običaj plesanja u crkvama o blagdanima svetaca te su, zaboravljajući kulturne domete nekadašnje Kotorske mornarice, na osnovu svjedočanstava o zabrani plesanja u hrvatskim

---

[213] Postojanje Andreacijeve crkve potvrđeno je 1840. godine, kada je uz sjeverni zid Katedrale otkriven sarkofag Andrea Saracenisa i njegove žene Marije s natpisom iz 9. stoljeća. Godine 1987., prilikom arheoloških istraživanja prije obnove tada potresom razrušene Katedrale, pronađeni su i ostatci temelja prvotne crkve. S dimenzijama 13,75x10,5 metara i koncepcijom grčkog križa upisanog u kvadratu, bila je smještena na prostoru sakristije Katedrale i ulice između Katedrale i Biskupije. Konstantin Porfirogenet opisao je prvotnu crkvu sv. Tripuna kao "náos helematikòs", što se prevodilo latinskim izrazom "rotunda". Usporedbom njegovih opisa crkvenih građevina na istočnoj obali Jadrana, posebno u Zadru i Splitu, ispostavilo se da spomenuti izraz podrazumijeva prostore kružne ili pravokutne osnove, koji su uvijek prekriveni svodovima ili kupolom. Tako se zaključilo da je Andreacijeva crkva bila pravokutne osnove sa kupolom nad sarkofagom u sredini prostora (v. Belan 2002, Stjepčević 2003a, Martinović 2004).

[214] Ivančan kaže kako je početkom 14. stoljeća, a pogotovo u 15. stoljeću, dubrovački Senat branio plesanje kola i pjevanje svjetovnih pjesama u dubrovačkoj katedrali i cijeloj biskupiji, što se obično događalo kada se slavio svetac zaštitnik matice ili kakve druge crkve. Te su se zabrane jednako odnosile na puk i svećenstvo, pogotovo ako bi se zabavljanje protezalo na crkvene prostore, u crkvene lađe i na galerije. Stoga su na dan sv. Vlaha, zaštitnika Dubrovačke Republike, plemići i plemkinje plesali poslije podne ispred crkve, uz pratnju frula i svirala, a kako se pučani nisu smjeli hvatati u kolo s vlastelom, oni su plesali zasebno. Predstavnici građanskog staleža zabavljali su se također odvojeno, plešući na ulicama i trgovima (Ivančan 1996:14-15).

[215] "Il capo della marinerezza, terminata la festa, avea l'esclusivo diritto di condursi per turno a queste tavole, e fatta intorno una breva danza" (Raffaelli 1844:6).

crkvama Kolo Bokeljske mornarice tumačili obrednim plesom koji se u starije doba imao izvoditi oko moći sv. Tripuna u Katedrali. Potvrdu obrednosti nalazili su potom u izvedbenom kontekstu i strukturi plesa pa Kolo u njihovim radovima zadobiva novu, sakralno-mističnu simboliku koja postaje dominantna u odnosu na onu pomorsku (v. Ilijin 1953, Maletić 1986, Milošević 2006).

S obzirom na to da će se u nastavku rada detaljnije izlagati dosadašnja tumačenja Kola, na ovome bih mjestu htjela istaknuti samo to da dokumentirana plesna praksa u jadranskom priobalju nije bila u izravnoj vezi s crkvenim obredom, a pogotovo ne s kakvim obrednim plesom unutar njega. Bila je riječ o pjesmama i plesu kao vrsti zabave koja se zabranjivala u prostoru crkve, a sačuvani podatci o tome zapravo potvrđuju njihov svjetovni, a ne obredni ili ritualni karakter.[216] Osim toga, sasvim je jasno da se Kolo Bokeljske mornarice, čak i u nekom reduciranom obliku, zbog svoje strukture nije moglo izvoditi u crkvi. Plesanje ispred Katedrale ili na nekada najvažnijem gradskom trgu u Kotoru, naprotiv, uklapa se u tipove plesova na otvorenom o kojima je u hrvatskoj etnokoreološkoj literaturi pisao Ivančan (1973, 1977, 1996). Ivančan upravo plesove na trgovima smatra najstarijima na Jadranu,[217]

---

[216] Godine 1986. Zavod za istraživanje folklora organizirao je kolokvij na kojemu se razmatrala terminološka problematika vezana uz pojmove "običaj", "navika", "obred/ritual", "ceremonija", "slavlje", "svečanosti" i "praznik". Nakon što su se usporedila shvaćanja tih pojmova u domaćoj i stranoj literaturi (v. Bezić et al. 1987b, Lozica 1987, Perić-Polonijo 1987, Povrzanović 1987, Richtman-Auguštin 1987, Supek 1987), "obred" je kod većine autora proizašao kao sinonim za "ritual"; "*ritual* je strana riječ za ono što mi zovemo *obred*" (cit. Rajković prema Bezić et al. 1987b:123). Ostavljajući detalje terminoloških određenja i kritika spomenutih pojmova po strani, napomenut ću samo kako se općenito smatra da su obredi ili rituali manja, čvrsto strukturirana događanja unutar običaja, koja mogu biti i sakralna i sekularna. Takva opća podjela zapaža se i kod obrednih plesova koji se, premda se razlikuju svojim kontekstom, funkcijama, načinima izvedbe, fiziološkim i psihološkim učincima koje mogu izazvati, svi smatraju vrstom tradicijskoga plesa (usp. Bouchon i Le Moal 2008, Leymarie i Le Moal 2008). No kod skupine autora koji su se bavili Kolom obredni je ples sinonim za sakralno-mistični ples unutar crkvenoga obreda koji podrazumijeva traženje veze živih s umrlim mučenikom i njihovo duhovno prožimanje, te zatim obnavljanje života i pročišćenje duše. U vezi s time nastalo je potom shvaćanje da Kolo nije folklorno ni narodno jer sadrži sakralnu i pomorsku simboliku, odnosno jer je ono u konačnici obredni ples (npr. v. Cesarec 1982).

[217] "U jadranskoj su se zoni javljale četiri vrste plesnih zabava, kako bi regulirale bogat društveni život i neobičnu sklonost plesanju među stanovništvom Jadrana. Najstarija su kola na trgovima i otvorenom prostoru u raznim prilikama, a najviše o pokladama ili crkvenim blagdanima. (...) Plesanje na trgovima i plesanje svatovskih uzvanika kroz selo i oko njega, staro su kulturno dobro, a vuku korijena iz rimskih vremena. Kronološki slijede plesovi što su ih organizirale družine mladića, a nanos su iz alpske i

a Jireček zaključuje kako je Kolo u Boki kotorskoj ostatak spomenutih plesnih običaja.[218]

Ukoliko bi se ipak pokušalo vjerovati da plesanje nekakve inačice Kola o Tripundanu datira još iz predmletačkog razdoblja, jedina poveznica toga plesa s ovim današnjim jest opet prostor ispred Katedrale, jer samo on dozvoljava kontinuitet od dvanaest vjekova.[219] No, kada je mogao nastati taj hipotetski stariji ples, kako je bio oblikovan, kakvim se korakom izvodio, tko ga je i gdje zapravo plesao, uistinu se ne može nikako saznati iz dostupne dokumentacije o Svečanostima sv. Tripuna, a pogotovo ne na osnovu današnjega Kola.[220] Dakle, tvrdnju o obrednom plesu oko moći sveca u kotorskoj Katedrali kao ishodištu Kola Bokeljske mornarice trebalo bi zasada zanemariti jer o tome, jednostavno, ne postoje nikakve realne indicije.

---

srednjoeuropske kulturne sfere. Skupine mladića, socije, socijetade, kumpanije i dr. bi se brinule za nabavu plesnog prostora i svirača, skupljale dobrovoljne priloge u novcu, piću i hrani. Uređivale bi plesni prostor i unajmljivale svirače. U pojednim selima bilo je i više grupa" (Ivančan 1996:55-56). Posljednje su dvije vrste plesova, prema Ivančanu, plaćeni plesovi, koje bi organizirali gostioničari, te svečani plesovi uz pozivnice, koji bi se izvodili u većim dvoranama u organizaciji kulturnih institucija.

[218] "Ostatak ovih starih običaja očuvao se još i danas u Kotoru u t.z. 'Il ballo di San Trifone'. To je svečano kolo koje igra stari esnaf gradskih pomoraca 'marinerezza', u starinskom odelu i sa starim oružjem, u oči praznika gradskoga zaštitnika (3 februara) na trgu pred katedralom, u prisustvu episkopa" (Jireček 1923:55).

[219] Ni Ilijin, ni Milošević nisu precizni kada je riječ o dataciji, tako da neke njihove tvrdnje podrazumijevaju postojanje Katedrale, dok druge upućuju na 9. stoljeće. Kako u vrijeme prijenosa sv. moći u Kotoru nije postojala crkva sv. Tripuna, prema tim bi se autorima Kolo započelo izvoditi na otvorenom, zatim bi se iz nepoznatog razloga nastavilo plesati u prostoru crkve, te bi konačno, vjerojatno zbog tobožnje zabrane plesanja u kotorskoj Katedrali, izašlo na Trg sv. Tripuna.

[220] Ovakvu je konstataciju, premda u drugome kontekstu, donio i sâm Milošević. Pokušao je usporediti Kolo sa sličnim običajima na Mediteranu, a o svom iskustvu kaže: "U Italiji mi to nije uspjelo do kraja, jer je starija osoba kanonika sv. Marka u Veneciji, koja se time bavila i obećala mi poslati podatke i literaturu, naglo preminula. Više sam sreće imao sa Španjolskom, odakle sam dobio knjigu Herminija Gonzales de Barrionieva 'Los seises de Seviglia' iz 1992. god., pa čak i kasetu sa snimljenim običajem u crkvi. No, tu me čekalo razočarenje jer se radilo o šestorici dječaka koji su u nošnjama išli samo nekoliko koračaja naprijed i nekoliko natrag, oko srebrne kapse sa moćima sveca. Dakle, ništa što bi se moglo usporediti sa Kotorom" (2006:268). Unatoč tomu, Milošević odmah u nastavku teksta zaključuje kako se u Kolu ipak zadržao "onaj dragocjeni izvorni nukleus" nekadašnjeg obrednog plesa. Ovdje ću usput napomenuti kako Ivančan spominje ples oko oltara koji se i danas izvodi u Toledu, "no dakako, samo kao turistička atrakcija" (1996:245).

7.3. Dosadašnja tumačenja razvoja i simbolike Kola

O razvoju i simbolici Kola započelo se intenzivnije govoriti od četrdesetih godina prošloga stoljeća. Pritom se uočavaju dva stajališta: 1) tumačenje Kola kao plesne tradicije kotorskih pomoraca i 2) tumačenje Kola kao produžetka davnoga obrednoga plesa.

Prvi detaljniji prikaz Kola napravio je Pavao Butorac, a njegov je rad objavljen 1941. godine pod nazivom *Tripunjdansko kolo*. Premda se u njemu spominju vrlo konkretni podatci o kojima je već bilo riječi, Butorac u vezi tumačenja (simbolike) plesa odmah na početku čitatelju daje do znanja da svoja shvaćanja temelji na proučavanju kulturne povijesti Bokelja, te da su ona isključivo plod njegovih razmišljanja.[221] O nastanku Kola autor kaže kako nije poznato otkada ono datira "kao plesna ili ritmička igra", ali da se formiralo dugim vremenom te da predstavlja sintezu duhovnih i kulturnih vrijednosti Bokelja.[222] Tako u plesu Mornarice nalazi odraz bokeljskog duha, koji se manifestira kroz vjeru, kulturu i društvenu, odnosno stalešku uzajamnost.

Strukturu Kola čini dvanaest "figura ili slika",[223] za koje Butorac smatra da se prema njihovom obliku i značenju mogu svrstati u tri kategorije. Prvu kategoriju čine slike koje predstavljaju opasnosti života na moru ("vrtlog" i "vrtlog u obratnom smjeru"), drugu one koje predstavljaju brodsko oruđe, "potrebno i u oluji i pri mirnoj

---

[221] "Refleksije, koje iznosim, nijesam našao u nikakvom starom dokumentu. Iznosim ih, pod vidom psihološkim i kulturnopovijesnim, na osnovu svojih opažanja i dugogodišnjeg proučavanja kulturne povijesti Boke Kotorske" (Butorac 1941:6). Butorac je, između ostaloga, i autor niza radova koji se bave kulturnom i političkom poviješću Boke kotorske od najstarijih vremena do 20. stoljeća (v. Brajković et al. 1986, Čoralić 2005).

[222] "Kolo se formiralo dugim vremenom. Stari bokeljski pomorci, prožeti vjerskim, socijalnim i kulturnim shvaćanjem, pokušali su da stvore sintezu svojih duhovnih i socijalno-kulturnih vrijednosti ne samo u svojoj divnoj Tripunovoj katedrali, gdje su otisnuti osmjeh i suza prošlih naraštaja, gdje se odrazuje vjera i sjaj, kultura i idealizam minulih vjekova. Oni su pokušali, da tu sintezu, u redu socijalnog života, izraze i u obliku jedne ritmičke igre, koja se, a to je značajno, po pravilu ima da igra pred katedralom" (Butorac 1941:6).

[223] "Radje upotrebljavam izraz 'slika' nego 'figura', jer razne nijanse Tripunjdanskog kola faktično predstavljaju interesantne žive slike duboka simboličkog značenja" (ibid.:9).

pučini" ("nepravi lanac", "pravi lanac" i "sidro"), a treću čine sve ostale (od šeste do dvanaeste) za koje kaže da simboliziraju "mornarsku uzajamnost i solidarnost, potrebu nepokolebljive bratske suradnje i međusobna pomaganja, koju poteškoće pomorskog života apodiktički nameću" (ibid.:9). Za slike iz prve dvije kategorije drži da imaju realno i simboličko značenje, dok one iz treće odražavaju samo ovo posljednje. Međutim, slike iz treće kategorije, koje prikazuju kolo u užem smislu, još se dijele na dvije podkategorije: prvu čine slike jednostavnog kola u raznim smjerovima, oblicima i položajima ("veliko kolo", "dva kola", "kolo u kolo" i "osmica"), a drugu one koje prikazuju zapleteno kolo ("ušpug s izlazom na zadnjega", "ušpug u obratnom smjeru" i "ušpug oko časnika").[224]

Važno obilježje plesa, ulazak časnika u posljednjoj figuri, za Butorca simbolizira potrebnu stegu posade u opasnim situacijama kojima je na moru izložena.[225] Suprotno kretanje dvaju kola autor tumači kao divergentne smjerove i shvaćanja u životu,[226] a u provlačenju plesača vidi odraz solidarnosti bokeljskih pomoraca.[227] Same Svečanosti sv. Tripuna Butorac ovako doživljava:

> "Mornari, glazbe, razne vrste oružja, starog i modernog, dostojanstvenici u svečanim odorama, a 2. veljače i uzvanici na tradicionalno interesantno kađenje moći u katedrali sa svim svojim odličjima na prsima, vojska,

---

[224] "Napomenuti je da deveta slika može da znači, po svome sastavu i obliku (sliči na broj osam), i verigu. Ali ova slika više spada u kolo, uzeto u užem smislu, dok verigu predstavljaju, kako je prije naglašeno, treća i četvrta slika" (ibid.:9).

[225] "Što je situacija za pomorce teža, a opasnost veća, to se jače nameće potreba uzajamne pomoći i bratske suradnje. A i stege. Što je veća opasnost, to je potrebitija stega. Pogotovu, kad opasnost kulminira, ona se ne da sretno izbjeći, ni prevladati bez reda, bez stege. Zato pri jedanaestoj slici ulaze u kolo časnici, i to najviši i najugledniji ne izuzevši ni samog admirala, ako je prisutan. Tako se jedanaesta i dvanaesta slika kreću oko časništva kao oko jezgre, od koje u prvom redu ovise uspjesi pomorskoga života i razvoja" (ibid.:9).

[226] "Ali, veliko se kolo može i da pocijepa. Tad nastaju 'dva kola' (sedma slika), koja se kreću i vrte u protivnim smjerovima. Jedno kolo vodi kolovođa, a drugo zadnji član velikoga kola. Kola se odvajaju tako da se nikad ne sukobljavaju. U životu može biti i divergentnih smjerova i shvaćanja, tako kod pomoraca, tako i kod svakoga, ali se različitosti imaju uskladiti za staleško i za opće dobro, a u nijednom slučaju ne smiju dovesti dotle, da se drugovi raziđu. To je pedagoško i simboličko značenje sedme slike" (ibid.:16-17).

[227] "Ovo se prolaženje ispod zapaža i još pri nekim slikama, koje time dobivaju na privlačivosti, a simbolički označuje potrebu i korist bratske pomoći i zaštite. Sagibanjem i prolaženjem kolovođe i ostalih redom, komu kao da pri prvoj i drugoj slici nema kraja, zorno se i živo prikazuje vrtlog i njegova mahnita brzina" (ibid.:17).

svećenstvo, zastave i ukrasi, katedrala i njezini zvona, topovi i mužari, a iznad svega narod u svečanu raspoloženju i u divnim narodnim nošnjama, dočaravaju milu sliku negdašnjeg sjaja i minule veličine, kad su galije osute zlatom, ponosito prilazile iz daleka svijeta kotorskoj obali sa bijelom zastavom svoga zaštitnika povezujući s tim svetim simbolom svoje patnje i svoje trijumfe" (ibid.:19).

Premda se čini kako je Kolo Bokeljske mornarice ponešto preopteretio pomorskom simbolikom, Butorac u svome radu donosi niz interesantnih razmišljanja koja uistinu odgovaraju onome duhu i prostoru unutar kojega se ples formirao. Uz iznošenje poimanja da Kolo može imati i pedagošku simboliku,[228] vrlo je važna i njegova opaska o odnosu figura i slika. Naime, izraz "slika" prvi rabi Ivo Petrović-Poljak, kojega je Butorac konzultirao tijekom svoga rada, pa proizlazi da je prema predaji simbolika plesa uvjetovala njegovu strukturu, odnosno da su Bokelji strukturu i figure Kola prvotno shvaćali kao nizanje slika s konkretnim značenjima vezanima uz pomorstvo. Premda zadržava nazivlje Petrović-Poljaka, Butorac ostavlja i mogućnost uvođenja novije terminologije zamjenom izraza "slika" s "figurom".

Dakle, u Butorčevu *Tripunjdanskom kolu* sasvim se jasno upućuje na pomorsku tradiciju kao preduvjet nastanku Kola, a ako se u obzir uzme i prikaz suvremene izvedbene prakse u doba Kraljevine Jugoslavije te prikupljanje podataka iz usmene predaje, Butorčev se rad uistinu pokazuje iznimno vrijednom etnokoreološkom literaturom koja u cjelini čini nezaobilaznu osnovu za svako proučavanje ovoga plesa.

Etnokoreologinja M. Ilijin ima, međutim, drugačije viđenje; na osnovu svoga terenskog istraživanja iz 1953. godine Ilijin stvara tezu da se Kolo razvijalo usporedo

[228] Upravo u današnjem Kolu izrazito je prisutna ideja simboliziranja jednakosti među ljudima, odnosno simbolika koju Butorac naziva pedagoškom. Očituje se to ne samo u porukama koje Mornarica svojim primjerom i nastupima nastoji odaslati nego i u shvaćanju uloge mornara i časnika među plesačima. Naime, premda postoji hijerarhija u nošnji, plesači zapravo nemaju izraženu svijest o međusobnoj podjeli uloga, pa postoji samo "kolovođa" i "zadnji", koji unatoč oficirskoj dolami nose mornarske kape. Viceadmiral, gospodin Ilija Radović, smatra da je razlog tomu taj što se ni na brodu ne pravi razlika među ljudima; svi su ljudi jednaki neovisno o svojim zaduženjima i činovima, a kape bi prema tome simbolizirale njihovu jednakost.

sa Svečanostima, odnosno da je ono prvotno bilo obredni ples koji se nekada izvodio oko moći sveca te da se pod utjecajem pomorske tradicije s vremenom formirao u današnje Kolo.

Polazište ove autorice čini legenda da se Kolo unutar proslave sv. Tripuna kontinuirano plesalo od 809. do 1945. godine,[229] a potvrdu ispravnosti svoga shvaćanja vidi u tvrdnjama Raffellija i Jirečeka. Smatra da je analogno cijeloj okosnici Svečanosti sv. Tripuna i Kolo prvotno bilo obrednoga karaktera,[230] a kako bi to dokazala poziva se na Jirečekovu tvrdnju da je Kolo ostatak plesnih običaja kakvi se spominju u 15. stoljeću u Dubrovniku. Autorica pritom Jirečekovo zapažanje izvlači iz konteksta, pa na osnovu njezine interpretacije Jirečeka proizlazi kako on zapravo smatra da je Kolo ostatak (obrednih) plesova koji su se nekada izvodili u crkvi, što onda Ilijin postaje argument za njezine tvrdnje.[231] Nakon ovako postavljene osnove,

---

[229] "Poreklo ove igre vezuje se za datum 13 januar 809 godine, kada je Bokeljska mornarica prenela iz Rosa u Kotor mošti sv. Tripuna, preuzete od mletačkih trgovaca koji su ih nosili iz Male Azije u Mletke. Narod veruje da se tada prvi put igralo kolo, a isto tako da se već tom prilikom formirala Bokeljska mornarica, iako pisani statuti ovog udruženja datiraju tek iz 1463. godine. Sv. Tripun je proglašen tada zaštitnikom cele Boke, a u Kotoru mu je podignuta crkva (početak IX veka), pa se otada svake godine na dan proslave sv. Tripuna, 2 i 3 februara, igralo ovo kolo pred crkvom i to sve do svršetka Drugog svetskog rata (1945 god.)" (Ilijin 1953:249).

[230] "Kako je izgledala ova igra u svom prvotnom izvođenju teško je reći, ali da je ona tada imala čisto obredni karakter – u to nema sumnje. (...) Raffaelli u početku svoga dela kaže: 'čini nam se da bismo bili vrlo blizu istini ako bismo tvrdili da je svečanost bila u početku čisto religiozna, a da su joj tek kasnije dodate istorijske reminiscencije.' Mada se ovo odnosi na proslavu u celini, nema nikakva razloga da kolo izuzmemo od ove pretpostavke, tim više što za kolo ima još niz dokaza koji govore u prilog ovoj pretpostavci. Činjenica da se ovo kolo, sve do svršetka Drugog svetskog rata, igralo isključivo u određeni datum a nikada u drugoj prilici ukazuje na obredni karakter, a pored toga i mnogi elementi koji i danas čine sastavni deo igre upućuju na to" (ibid.:249).

[231] Jireček ovako opisuje nekadašnje plesne običaje: "Latini u Primorju igrali su, uoči velikih praznika, unutra u crkvi, kraj svega toga što su to zabranjivali stari duhovni sabori. U Dubrovniku igrali su ljudi i žene uz svirku frula (fistulatores), uoči Sv. Blaža, u katedrali, u porti Petrove crkve i na varoškom trgu (platea). Igranje i pevanje u katedrali zabranjeno beše tek 1425. Na dan Sv. Blaža, po podne, igrali su mladi plemići i plemićke, izvan crkve, uz zvuke frula i bubnjeva. Kada je nevesta despota Lazara, a snaha despota Đurđa, prolazila, 1446, kroz Dubrovnik, pozvana beše da sa dubrovačkim gospođama igra u dvornici vladine palate. Ostatak ovih starih običaja očuvao se još i danas u Kotoru u t.z. 'Il ballo di San Trifone'. To je svečano kolo koje igra stari esnaf gradskih pomoraca 'marinerezza', u starinskom odelu i sa starim oružjem, u oči praznika gradskoga zaštitnika (3 februara) na trgu pred katedralom, u prisustvu episkopa. U arhepiskopiji barskoj zabranjivalo se još i u XVII. veku igranje i pevanje u crkvama prilikom svadbe" (Jireček 1923:55). Spominjući obredne plesove, Ilijin govori sljedeće: "Obredne igre u čitavoj Evropi bile su u Srednjem veku vrlo rasprostranjene i usprkos svim zabranama i progonima najviše se izvodile o praznicima, uoči praznika i u vezi sa crkvenim obredima. Zato i *kolo sv. Tripuna* izvođeno pred crkvom, uoči proslave i na dan proslave, pokazuje vezu s igrama iz toga doba. Konstantin Jireček kaže da su Latini u Primorju igrali, uoči velikih praznika, unutra u

autorica dalje obrednost Kola potvrđuje time što ga plešu samo muškarci,[232] što ples sadrži element provlačenja plesača ispod podignutih ruku[233] te figuru u kojoj plesači plešu oko časnika.[234] Ilijin jednako shvaća i ostala obilježja Kola, pa u nastavku tvrdi kako se ono izvodi na način da se plesači, analogno srednjovjekovnim posmrtnim plesovima, potpuno pasivno prepuštaju kolovođi,[235] a usmenu predaju prema kojoj je ples oduvijek izvodila Mornarica objašnjava time da se narod više ne sjeća obrednog

---

crkvi, kraj svega što su zabranjivali stari duhovni sabori. Igranje i pevanje u katedrali zabranjeno je tek 1425. godine. Zatim pominje igranje u katedrali i u porti Petrove crkve u Dubrovniku, a za *kolo sv. Tripuna* smatra da je ostatak tih starih običaja koji se očuvao do danas" (Ilijin 1953:249).

[232] "Kolo sv. Tripuna izvode samo muškarci, a poznato je da se u Starom veku i početku Srednjeg veka igralo uvek odvojeno, dok su mešovite, a naročito parovne igre mnogo kasnijeg datuma" (ibid.:249).

[233] "Provlačenje ispod podignutih ruku – 'kapija', ili provlačenje ispod niza podignutih ruku – 'tunel', koji se u kolu sv. Tripuna, i u današnjem obliku izvođenja, nekoliko puta ponavljaju, elementi su obrednih igara kod mnogih naroda. Oni se javljaju ne samo u posmrtnim igrama već vrlo često i u igrama za plodnost, u svatovskim i drugim obrednim igrama, a treba da predstave obnavljanje života" (ibid.:250).

[234] "[P]ostoji još jedan važan elemenat koji ukazuje na nekadašnji obred. U posljednjoj figuri *Kola sv. Tripuna* ulaze na sredinu kola časnici (državni i verski pretstavnici) te se kolo završava igrajući oko njih. Ovo igranje oko časnika vezano je za nekadašnje igranje oko moštiju sv. Tripuna i predstavlja ostatak nekadašnjeg obreda. Igranjem oko moštiju tražila se veza između živih i umrlog, kako bi se preko ovog izmolila božja milost i zaštita od demona, a kasnije igranje oko časnika pretstavlja izvesno odavanje počesti i vezu s onima koji pretstavljaju crkvu i državu" (ibid.:250). Ovakvo tumačenje, međutim, previđa postojanje nekih bitnih činjenica. Sačuvana dokumentacija o plesnoj praksi ne može potvrditi da se figura oko časnika razvila prva, a ako uzmemo u obzir da se redoslijed izvođenja i broj figura u prošlosti mijenjao, onda moramo prihvatiti i mogućnost da su se neke figure s vremenom prestale izvoditi, odnosno da ove koje su sačuvane u zapisima ne predstavljaju u cjelosti nekadašnje Kolo (usp. Marošević 2002, v. i Ivancich Dunin 2002). Ne treba zaboraviti niti to da je Butorac, kao kotorski biskup, imao pristup dokumentaciji koja se čuva u Biskupskom arhivu u Kotoru te da bi on u svome radu zasigurno spomenuo sakralno-mistični ples unutar Svečanosti da je ondje pronašao podatke koji bi upućivali na takvu praksu. Osim toga, proslava blagdana sv. Tripuna nije se u kontinuitetu od dvanaest stoljeća obilježavala na način kako se to radi u novije doba, jer dokumentacija govori da je moderna Svečanost svoja obilježja usvajala sukcesivno i u dugom razdoblju, pa se ne može točno reći otkada ples bokeljskih pomoraca čini njezin sastavni dio. Kako su tvrdnje Ilijin, dakle, neutemeljene, ovakvo tumačenje plesa postaje neprihvatljivo.

[235] "Oblik igre je kolo – krug, čas otvoreni čas zatvoren, a kolovođa pri tome ocrtava različite puteve, kružno, zmijasto, u pravoj liniji itd., dok ga igrači slede nevoljno opisujući tako različite figure. Kurt Saks u svojoj Istoriji igre, govoreći o pogrebnim i posmrtnim igrama u srednjem veku i tumačeći da se igrom ponekad izražavalo verovanje da je čovek nemoćan da se odupre neminovnoj smrti i da se prema tome mora da povinuje opštem pokretu i boli, kaže: 'Baš kolo je najprisnija predstava koja u svesti srednjovekovnog čoveka pobuđuje prepuštanje opštoj boli. Jedno je kolo, koje je on video i igrao već u detinstvu, moglo kod njega da pretvori simbol u akciju a da on pri tome i ne misli. U kolu nestaje volja svakog pojedinca, izvođači se povode za kolovođom, koji za njih ocrtava put, zatvara lanac, ponovo ga otvara. Igra koja objedinjuje sve ljude u svom krugu, slikare, poete, ne bi mogla da nađe neposredniji simbol od kola da živima stavi do znanja da svi oni moraju da pređu isti put idući ka istom cilju, sa sličnim naporima.' To bi možda bilo i prvotno značenje različitih puteva i oblika koje igrači opisuju u kolu sv. Tripuna, mada ovakvo tumačenje Kurta Saksa pomalo mistično, ne mora potpuno da odgovara našem obrednom kultu" (Ilijin 1953:250).

ishodišta Kola.[236] Smatra da su Kolo s vremenom zahvatile određene promjene pod utjecajem životnih, kulturnih i povijesnih prilika pa je ples, nakon što je Bokeljska mornarica preuzela brigu oko proslave kotorskog zaštitnika, prešao u "kompetenciju mornara" koji su u njega unijeli svoja staleška obilježja.

Govoreći o suvremenoj praksi, Ilijin kaže kako je u pamćenju plesača da se Kolo oduvijek plesalo na skladanu melodiju nepoznatog autora koju izvodi gradska glazba, no da se ono, prema Raffaelliju, nekada plesalo uz svirale, frule i bubnjeve, a u starije doba možda i bez glazbene pratnje.[237] Na osnovu teksta Pave Kamenarovića zaključuje, međutim, da je ples u doba nastanka himne-koračnice imao "svoj današnji smisao i karakter" (Ilijin 1953:250). Korak Kola opisuje kao "polkin korak udesno" i smatra da on nije autentičan jer odražava utjecaj europskih plesova na korak prvotnog obrednog plesa.[238] Autorica potom dodaje kako se, unatoč promjenama

---

[236] "U doba hršćanstva veruje se u stvaranje mistične veze između igrača i onoga ko se obigrava, u njihovo uzajamno duhovno prožimanje (...) u nekim našim krajevima javlja se počasna moralna funkcija kola. Sastoji se u tome da se osoba kojoj se hoće da ukaže naročito poštovanje kolom opkoli i prati do kuće, ili da veselo kolo dolazi kući mladoženjinoj da ga vodi na svadbu, kao što je bio običaj u Srednjem veku u Dubrovniku. To je, verovatno, ostatak nekadašnjih obreda i verskog kulta koji je u feudalno doba prešao na velmože i plemiće, a docnije i na druga lica koja uživaju u svojoj sredini veći ugled. Danas se narod obično ne seća prvotnih zamišljenih uloga, namena i dejstva pojedinih obrednih igara: oblik igre je ostao, ali sa izbledelom i promenjenom funkcijom" (ibid.:250).

[237] Do ovakvog je zaključka Ilijin došla preko Raffaellijeve usporedbe pojedinih figura Kola sa plesom *carole*, što nigdje u svom radu ne navodi. *Carole* je bio glavni francuski društveni ples između 12. i 14. stoljeća, koji se izvodio kao kolo s kretanjem u smjeru kazaljke na satu. Plesali su ga zajedno muškarci i žene ili samo žene, pri čemu se uvijek ponavljao isti korak: zakoračilo bi se lijevom nogom ulijevo, a zatim bi se desna noga pridružila. Iako su ga mogle pratiti gajde i bubanj, ples se najčešće izvodio samo uz samostalno pjevanje plesača. Kao sinonim za tu pjesmu javlja se termin *rondet*, a upravo od naziva ovoga plesa u francuskom je jeziku nastao i glagol *caroler*, što znači "plesati kolo" ili "vrtjeti se" (v. Putanec 2003). Sačuvani napjevi plesa *carole* danas predstavljaju najstarije primjerke zapadnoeuropske plesne glazbe. Svi su uglavnom monofoni i zapisani menzuralnom notacijom, a Mullally smatra da bi se, zbog izmjene obrasca longa-brevis i spomenutoga plesnoga koraka, glazba trebala transkribirati u 6/8 mjeru (v. Mullally 2001). Varijante ovoga plesa zabilježene su još i u Italiji (*carola*) i Engleskoj (*carol*), a kada se podatci o njemu usporede s Kolom, proizlazi da se taj društveni ples razvio upravo u doba sigurnog postojanja Bratovštine sv. Nikole. Očito je i da su tada već postojali plesovi koje su zajedno izvodili i muškarci i žene pa objašnjenje Kola kao isključivo muškog plesa leži u činjenici da je za članstvo u Bratovštini muški rod bio imperativ, odnosno da je Kolo muški ples jer ga je plesao ceh pomoraca, a ne zato jer je zadržao obilježja koja datiraju iz doba kada su muškarci i žene plesali odvojeno. Kako *carole*, dakle, ne ide u prilog obrednom poimanju Kola nego vodi do tematike koju Ilijin, čini se, izbjegava, autorica taj ples uopće ne spominje, a Kolo tumači preko plesnih običaja staroga i početka srednjega vijeka, premda se i prema njezinoj tezi ono zapravo zaplesalo znatno kasnije, odnosno "tek" 809. godine.

[238] "Izvesno je da su ovi koraci asimilirani mnogo kasnije no što je igra postala i da su nastali pod utjecajem zapadnih igara. Rafaeli kaže da se kolo ne razlikuje mnogo od rondoa modernog doba, a

kojima je bilo podvrgnuto, u Kolu još uvijek vide elementi staroga obreda. Iz tog joj je razloga "teško prihvatiti tumačenje Pavla Butorca da je Kolo isključivo tvorevina Bokeljskih mornara, koji su ga negde tokom vremena svesno stvorili i povezali s proslavom" (ibid.:251).[239]

Ilijin smatra da Butorac površno tumači povezanost Kola i Svečanosti sv. Tripuna jer ne uočava njegovu vezu s nekadašnjim obredom, a za nazive figura tvrdi da ih je on izmislio i tako plesu pripisao proizvoljnu simboliku.[240] Kako bi to dokazala, izvlači iz konteksta Butorčeve riječi, pa citira da je on sam rekao kako su takva tumačenja figura samo njegove refleksije i da to nije pronašao u nikakvom starom dokumentu.[241] Opisujući izvedbu, ova autorica kaže da se plesači drže za maramice koje obavijaju oko srednjeg prsta ili na dva kraja privežu prutić drveta pa se hvataju za njega,[242] a cijelo vrijeme Kolo plešu istim koracima u 3/4 taktu.[243] Uz takav opis

---

Zarbarini upoređuje kolo i držanje igrača u kolu s igranjem i držanjem igrača u francuskim menuetima i igrama severne Italije" (ibid.:250).

[239] "[J]asno je da mornari kolo nisu stvorili, a naročito ne svesnim zalaganjem, kako to Butorac kaže, iz ubeđenja da tako treba da bude, već su ponavljajući iz godine u godinu stari motiv dodavali tom starom motivu poneki nov ili menjali stari i tako nesvesno samo odražavali nove uslove svoga života i kulturnog razvitka" (ibid.:251).

[240] "Kolo sv. Tripuna sastoji se iz 12 figura, koje Butorac ponaosob analizira pridajući svakoj od njih izvesnu simboliku koja nas često odvodi na sasvim krivi put. Tako, naprimer, prvu i drugu figuru koje predstavljaju zavijanje i odvijanje kola, Butorac naziva 'vrtlogom' (...). Sa malo fantazije zaista nije teško dočarati vezu između morskog vrtloga i zavijanja i odvijanja kola, ali suštinski ovo tumačenje nema realne osnove, jer bi se u tom slučaju zavijanje i odvijanje kola, koje se tako često javlja u našim narodnim igrama, moglo svuda tumačiti na isti način, a jasno je da je to nemoguće." Ilijin ovdje zaboravlja svoja shvaćanja provlačenja plesača i općenito Kola kao lančanog plesa, a o Butorcu u nastavku kaže: "Ovakvo tumačenje kola, pojedinih figura i samoga običaja ne predstavlja pravu suštinu stvari, a često je i u oprečnosti sa prirodnim razvojem opšteg procesa narodnog stvaralaštva. To su proizvoljna tumačenja i traženje simbolike i tamo gde ona ne postoji ili je na sasvim drugoj strani" (ibid.:251).

[241] "Po Butorcu, igranjem oko časnika u poslednjoj figuri treba da se izrazi jednodušnost mornarske posade kada je brod u opasnosti. Ima kod njega još niz sličnih obrazloženja. Sve te refleksije koje iznosi nije našao ni u kakvom starom dokumentu, već ih iznosi 'pod vidom psihološkim i kulturno povijesnim, na osnovi svojih opažanja i dugogodišnjeg proučavanja kulturne povijesti Boke kotorske'" (ibid.). Ovdje treba napomenuti da se citat odnosi samo na njegovo tumačenje opće simbolike Kola.

[242] Držanje za prutiće drveta Bokelji ne pamte, a i na starim je fotografijama vidljivo da mornari hvataju samo krajeve maramica. S obzirom na to da je dr. Milošević bio prisutan tijekom boravka M. Ilijin u Kotoru, od njega osobno dobila sam potvrdu da se ni prilikom posebne izvedbe Kola za ovu autoricu nije mijenjao tradicionalni način držanja plesača. No unatoč tomu što ovakvo držanje ne postoji u tradiciji Kola Bokeljske mornarice, Ilijin ga u svome radu, uz pomoć crteža, stavlja u prvi plan (v. ibid.:252).

[243] To su "dva sitna koraka desnom nogom naprijed (udesno od osnovnog stava), i to: prvi s privlačenjem, drugi s poklecivanjem i odizanjem leve noge; dva sitna koraka levom nogom napred

plesa, Ilijin, osim figurama "sidro" te "kolo u kolo" i "veliko kolo", svima uklanja izvorno nazivlje te ih imenuje kao "I figura", "II figura", "III figura" itd. (v. ibid.:252-254).[244] Time ujedno pokazuje izrazitu nedosljednost u svome radu, jer se uz figure čije nazivlje prihvaća kao dio usmene predaje nalaze još i brojne druge koje, prema toj istoj predaji, također imaju određenu simboliku, odnosno sve figure sa svojim nazivljem čine dio istoga plesa.

U metodologiji rada M. Ilijin postoje, međutim, još neki neobični postupci. Komentirajući Butorca, autorica kaže sljedeće:

> "Odbacujući, dakle, ovakvo tumačenje postanka i značenja kola, i smatrajući da je kolo nekada bilo čisto obrednog karaktera, a da je tokom vremena dobilo svoj specifični karakter i oblik igre, kroz koji se još uvijek provlače elementi obrednih igara, dajemo opis kola onako kako se danas pamti i izvodi" (Ilijin 1953:251).[245]

Unatoč ovim riječima, nakon usporedbe raznih, starijih i novijih, zapisa o Kolu, Svečanostima i Mornarici, plesna tradicija Bokelja u njenom se opisu pokazuje potpuno iskrivljenom,[246] a tvrdnja da je Butorac izmislio nazivlje figura, dakako, netočnom. S obzirom na to da je Ilijin morala biti upućena u njihovo nazivlje bar na osnovu usmene predaje, jer ono je u doba njezinog terenskog istraživanja postojalo

---

(udesno od osnovnog stava) i to: prvi s privlačenjem, drugi s poklecivanjem i odizanjem desne noge" (ibid.:252). U nastavku rada donosi još i analizu prema kojoj je takt Kola ¾, a korak se ovako opisuje: 1) desnom nogom sitan korak naprijed udesno od osnovnog stava; 2) lijeva noga se privuče i težina tijela prelazi na nju; 3) desnom nogom sitan korak naprijed, udesno od osnovnog stava, desno koljeno malo poklecne, lijeva noga se odigne i priprema za korak naprijed. Potom slijedi: 1) lijevom nogom sitan korak naprijed, udesno od osnovnog stava; 2) desna noga se privuče i težina tijela prelazi na nju; 3) desnom nogom sitan korak naprijed, udesno od osnovnog stava, lijevo koljeno malo poklecne, desna noga se odigne i priprema za korak naprijed. Ilijin stavlja napomenu kako se ovim koracima plesači kreću za sve vrijeme plesa, a da se za pravac kretanja u pojedinim figurama treba vidjeti sheme. Na kraju ističe da je opis napravljen prema sistemu Lj. i D. Janković (ibid.:254), a konačni je zaključak autorice da plesači plešu polkin korak udesno (ibid.:250).

[244] Za "sidro" autorica samo kaže kako ta figura predstavlja sidro, dok zadržavanje naziva figurama "kolo u kolo" i "veliko kolo" opravdava time da ih "narod tako zove" (v. ibid.:253).

[245] "Poslednji kolovođa Ivo Milošević iz Kotora, koji je niz godina pred Drugi svjetski rat vodio kolo i pripremao ostale igrače, i danas s ponosom govori o svojim počastima. On je bio ljubazan da na naše traženje i ovoga puta pokupi igrače i da nam sa njima odigra kolo" (Ilijin 1953:250).

[246] Premda je sasvim jasno da se postupci Ilijin ne mogu opravdati pukom nekompetencijom, navodim i podudarnost kako je C. Fisković, sakupljajući podatke o igrama u Boki kotorskoj, zaključio da opis običaja gađanja pijevca, koji je Ilijin napravila iste 1953. godine, također ne izgleda točan (v. Fisković 2004).

jednako kao i danas, povod takvoj "optužbi" i izuzimanju onih obilježja koja odražavaju utjecaj pomorske tradicije na ples teško je objasniti. Proizlazi stoga da je ova autorica u svome radu svjesno prešutjela nazivlje većine figura s pomorskom simbolikom,[247] baš kao i postojanje skice Petrovića-Poljaka iz 1914. godine, odnosno Raffaellijeva opisa Kola pomoću *giravolta* i *carola*. Uz to, Ilijin Raffaellijev rad bibliografira kao *Il Ballo di San Trifone*, izostavljajući onaj dio naziva iz kojeg se vidi da se ples sv. Tripuna poistovjećuje s plesom Kotorske mornarice (v. ibid.:249). S druge strane, premda u svome radu dosljedno rabi termin "Kolo sv. Tripuna", naslov njezinoga potpoglavlja, *Kolo sv. Tripuna ili Kolo Bokeljske mornarice*, izravna je aluzija upravo na Raffaellija pa njezini postupci uistinu postaju neshvatljivi.

Dakle, negiranjem utjecaja pomorske tradicije na Kolo, neuvažavanjem kronologije povijesnih zbivanja te falsificiranjem izvora, Ilijin je u svome radu, bez imalo sustezanja, dovela u pitanje gotovo sva obilježja današnjega Kola; kada se rezimiraju njezina tumačenja, proizlazi da u Kolu Bokeljske mornarice nije izvorna ni glazba, ni korak kojim se pleše, ni njegova fizionomija, ni pomorska simbolika, a vjerojatno ni izvedbeni prostor i držanje plesača.[248] No njezinim tvrdnjama oponiraju ne samo radovi Raffaellija, Petrovića-Poljaka i Butorca, koji ostaju izuzetno vrijednim povijesnim svjedočanstvima o Kolu Bokeljske mornarice, nego i današnje živo Kolo koje, kako primjećuje i sama Ilijin, nema gotovo ništa zajedničko s onim plesom koji je posve proizvoljno konstruirala i tumačila autentičnim.

---

[247] Otklanjanje naziva figuri "sidro" ne bi imalo nikakvog učinka jer sama struktura te figure jasno ukazuje na vezu s pomorstvom. Drugim riječima, Ilijin ovdje nije imala izbora nego ga prihvatiti.

[248] Držanje plesača za prutiće drveta moglo bi se eventualno objasniti plesom Srpske garde. Naime, to je društvo nastupalo o pravoslavnom crkvenom blagdanu, okupljalo se na trgu ispred pravoslavne crkve, imalo svoju procesiju i nosilo nošnju Bokeljske mornarice s kalpakom umjesto admiralskog šešira. Analogno preuzimanju izvedbenog konteksta i nošnje, moguće je da je uz sličnu manju izmjenu preuzelo i držanje plesača u Kolu, o čemu je Ilijin 1953. godine još uvijek mogla doznati iz usmene predaje. No kako nisam istraživala ples Srpske garde, ovo je razmišljanje tek rezultat mojih osobnih pretpostavki koje iziskuje ozbiljnu provjeru.

Rad o Kolu Bokeljske mornarice Ilijin je, međutim, pisala surađujući sa sestrama Danicom i Ljubicom Janković, koje su se 1952. godine bavile i etnokoreološkim radom na područjima s hrvatskim stanovništvom.[249] O njihovom istraživanju Zebec zapaža sljedeće:

> "Način na koji su plesove odredile po nacionalnoj odnosno konfesionalnoj pripadnosti, zbog prešućivanja ili tek usputnog spominjanja nekih podataka, već na prvi pogled potiče sumnju u točnost podataka i odražava političke prilike i srpska polazišta autorica. Plesove Dubice i Jasenovca, kao i plesove dalmatinskog zaleđa označuju isključivo kao srpske (pravoslavnog puka), ne spominjući da ih plešu i Hrvati, koji su na tom svom prostoru u većini" (Zebec 1996:5).

Stoga bi se moglo reći da prikaz Kola koji je Ilijin napravila nema obilježja samo pseudo-znanstvenoga rada nego, čini se, i politički angažiranoga.[250]

Na osnovu iznesenih tumačenja M. Ilijin i određenja Kola kao obrednoga plesa izvedena je potom teorija o prisutnosti dvaju slojeva u Kolu, starijeg – skralnog i novijeg – svjetovnog. U tom je smjeru Kolo najviše nastavljao tumačiti M. Milošević (v. Milošević 1972, 2003b, 2006; v. i Cesarec 1982, [S.n.] 1995, Majić 2000, [S.n.] 1976), koji uz spomenuto tvrdi da ni izvođači Kola nisu izvorni jer se danas ne zna ništa o tom obrednom plesu koji su 809. godine mogli zaplesati i vojnici u službi bizantske vlasti.[251] U vezi sa simbolikom plesa dodaje da je obredni i srednjovjekovni element naročito prisutan kod provlačenja, koje predstavlja "obnavljanje života, silaženje u tamu i izlaženje na svjetlost" (1972:186), odnosno da je ono simbol

---

[249] "Njihov interes jednim dijelom proteže se i na hrvatske plesove otoka Paga, plesove iz okolice Vrlike, Knina, Sinja i Splita (Janković 1952), plesove (Hrvatske) Dubice i Jasenovca (Janković 1964), kao i plesove Hrvata iz Ljubuškog, Širokog Brijega i Neum-Kleka u Hercegovini (1952)" (Zebec 1996:5).

[250] Prema riječima Ance Giurchescu, "dance is a powerful symbol. It does not only allude to the changing world, but becomes an instrument of change" (2001:110).

[251] "Tko su bili prvi nosioci ovog vjerskog običaja u Kotoru, mi danas ne možemo znati sa određenom naučnom sigurnošću. Istina je, doduše, da stara i uporna tradicija tvrdi da su 809. god. kotorski mornari dočekali brod sa svečevim moćima i od veselja zaigrali kolo. Mi to navodimo, ali samo kao tradiciju, jer se zaista moglo raditi o domaćim mornarima, ali u stvari i o vojsci koju je plaćao tadašnji suveren Bizant, a ne o Bratovštini mornara" (Milošević 2006:267).

"uskrsnuća, grijeha i čišćenja od grijeha" (v. Cesarec 1982).[252] Svoje metodološke postupke Milošević ovako opisuje:

> "Posebni ugao na koji me pasionska tematika navodi da sažeto govorim o srednjovjekovnom Kolu sv. Tripuna, koje je sačuvala Kotorska (Bokeljska) mornarica, traži i poseban pristup. A to znači, da prije svega obratimo pažnju na sve ono što treba ukloniti da bi došli do starijih slojeva, zapravo sve ono što su očite naslage modernih vremena, posebno XIX. i XX. stoljeća. Jer to zaista, može nametnuti utisak da se radi o nekom profesionalnom kolu bratovštine pomoraca sa isključivim iznošenjem svjetovnih faza života na moru, iako je sve to u cjelini sasvim neobičnog karaktera" (2006:265).[253]

Tako se i kod Ilijin i kod Miloševića uočava traženje veze s mogućim izvorištima plesa,[254] pri čemu se zanemaruju stvarna obilježja Kola Bokeljske mornarice. Unatoč tome, uporište u ovakvim tumačenjima pronašla je i hrvatska povjesničarka plesa Ana Maletić.[255]

O poimanju geneze i klasifikacije Kola u dosadašnjoj literaturi može se reći da se kod svih spomenutih autora, osim Butorca, zapaža previđanje povijesnog

---

[252] Posljednja figura Kola (oko pasivnih sudionika) nema element provlačenja, a one koje ga sadrže imaju nazive s pomorskom simbolikom. Ilijin i Milošević prema tome prihvaćaju strukturalna obilježja današnjega plesa, no provlačenje ne poimaju strukturnim elementom nego ostatkom obrednoga plesa. Ono se i u drugoj literaturi kontinuirano tumači sakralnom simbolikom, a jedini pomak zapaža se kod Martinovića (2004) koji u tome vidi vezu s provlačenjem i vezivanjem mornarskog konopa. Uzevši u obzir da se i danas jedan od mornarskih uzlova naziva "osmica", takva se simbolika provlačenja, ukoliko ju baš želimo ponuditi, zbog cjelokupnog konteksta i istoimene figure Kola uistinu čini primjerenijom i vjerodostojnijom.

[253] U kontekstu Bratovštine sv. Nikole autor je zabilježio: "Ako Statut Bratovštine 1463. posmatramo u cjelini, možemo sa sigurnošću utvrditi da je koncipiran za asocijaciju aktivnih pomoraca. Jer samo su oni mogli biti u upravnim strukturama i bitno uticati na odluke Skupštine. Sloj građana koji se interesovao za pomorstvo samo ulaganjem kapitala i suvlasništvom nad brodovima (parçonevoli), mogao je steći članstvo, ali ne i upravu nad organizacijom" (Milošević 2003b:169).

[254] U razgovoru o Kolu i njegovoj klasifikaciji s dr. Miloševićem zamjetila sam upotrebu termina "katedralno kolo", koje se spominje i na internetskim stranicama Bokeljske mornarice (v. [S.n.] 2008a). Dr. Milošević je pritom Kolo dovodio u vezu s talijanskim plesovima koji se nazivaju *bali sacri*.

[255] U svojoj *Knjizi o plesu*, Maletić ukratko iznosi tvrdnje Ilijin te zaključuje sljedeće: "Sudeći po ovim podacima ples je morao imati kultno-obredni karakter. Znamo da je osobito u prvim stoljećima nakon pokrštenja Slavena, crkva tolerirala, štoviše, preuzela mnoge oblike pretkršćanskih običaja uvrstivši ih u svoj ceremonijal. Bilo bi dakle razumljivo da su se i pred relikvijom sv. Tripuna izvodili obredni plesovi iz pretkršćanskog kulta mrtvih" (Maletić 1986:299). No u strukturi plesa autorica ipak uočava sličnost s korčulanskom Kumpanijom: "Plesači Kotora kao i oni na Korčuli za vrijeme su plesa međusobno lančano povezani, no umjesto s mačevima plešu na osobit način zategnutim rupcima, te izvode u različitom varijacijama zapravo jedne te iste već poznate osnovne figure spiralnog uvijanja i odrješavanja kola, vijugave prostorne putove, zapletanja i otplitanja te provlačenja ispod 'mosta', kroz prolaz, rov, koji čine uzdignuti mačevi, odnosno zategnuti rupci plesača" (ibid.).

konteksta i determinacija plesa na osnovu imaginarnih obilježja. No, Kolo se ne može rasteretiti nazivlja (simbolike) i strukture koji jasno ukazuju na prisutnost pomorskog utjecaja kako bi se opravdala pretpostavka o ranijem sakralno-mističnom ili obrednom plesu, niti se na osnovu sačuvane dokumentacije proizašle iz starije predaje o Kolu može govoriti o razvoju u slojevima; o starijem sloju plesa, kako je već rečeno, nemamo nikakvih podataka, a Statuti Bratovštine sv. Nikole mornara iz Kotora (1463.), Pobožnog društva kotorskih pomoraca (1353.) i Andreacijeva crkva sv. Tripuna (809.) ne mogu se smatrati konkretnom vezom Kotorske mornarice s plesovima iz pretkršćanskog kulta mrtvih (prije 313. godine). Drugim riječima, Kolo Bokeljske mornarice trebalo bi tumačiti i klasificirati prema njegovom realnom regionalnom i kulturnom kontekstu, strukturnim obilježjima i sačuvanoj dokumentaciji o bokeljskoj prošlosti i običajima, a ne slijedom individualnih predodžbi o njegovom izvorištu i simbolici takvoga "praKola" (v. Lozica 1987, Ivančan 1996, Ivancich Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001, Marošević 2002, Niemčić 2002).

7.4. Kolo u kontekstu plesnih običaja jadranske regije

Pri usporedbi Kola sa starijim plesnim običajima u hrvatskom priobalju otkrivaju se mnoga zajednička obilježja koja nude potpuno drugačiju percepciju ovoga plesa.[256] No prije usporedbe Kola sa srodnim plesovima na Jadranu, htjela bih iznijeti i nekoliko interesantnih historiografskih bilješki općenito o plesnim običajima Hrvata. Treba dakle spomenuti kako se u Zadru 1402. godine, povodom dolaska namjesnika kralja Ladislava, otplesalo "kolo u tri koraka" (Ivančan 1996:14), odnosno da su 1432.

[256] "Naposljetku, uzevši u obzir prethodno navedene sastavnice, razvidna je i potreba proučavanja višestoljetne kontinuirane povezanosti i prožimanja današnjega područja crnogorske obale s ostalim dijelovima istočnojadranske obale, ponajviše s dalmatinskim područjem, s kojim su kao sastavni dio mletačkih prekojadranskih stečevina (a potom u XIX. stoljeću i kao dio austrijske pokrajine Dalmacije) činili politički sjedinjenu i po svim uljudbeno-kulturološkim obilježjima jedinstvenu državnu zajednicu" (Čoralić 2005:654).

godine, na dan Sv. Filipa i Jakova, dubrovački postolari izvodili ples s lukovima, a tamošnji obrtnici općenito imali obvezu plesati pred knezom.[257] U kontekstu ovoga rada osobito je interesantna zabilješka Grge Novaka o običajima Višana u 17. stoljeću, čije su bratovštine također imale svoga patrona:

> "To je davalo životu Višana ne samo priliku za pohađanje crkava i svečanosti, nego i za razonodu. U crkvi su se pjevali Životi svetaca; u procesiji svoga patrona pjevali su bratimi pjevači, a na poljanama do bratimskih crkava igralo se kolo i druge igre. Pet je vrsti plesova igrao viški narod. Tu je bilo u prvom redu kolo. Plesalo se kolo u krugu i to tako da se krug pravio držeći se za ruke pola koraka naprijed i pola koraka natrag. Uz ples se pjevalo. U sredini kola stajala je boca puna dobrog vina. Kad se kolo svršilo, svi bi glasno povikali: - Živio! i ispili to vino" (Novak, prema Ivančan 1996:25).

U to se doba na Visu također spominje i ples identičan srednjoeuropskim plesovima s vrpcama (ibid.), a stoljeće poslije (1770.) u Splitu se spominje izvođenje plesova s obručem i mačevima. Slični se podatci pojavljuju i na području Zadra 1813. godine:

> "Mnoge osobe stvaraju lanac držeći se za ruke ili marame. U određenom trenutku kolo se pokreće, prolazi ulicama gradova i sela izvodeći razne figure koje se sastoje u spajanju vođa lanaca, u plesanju u krug, u prolaženju ispod luka kojega tvore ruke plesača i slično. Kod nas se često ples razlikuje po tome što ga plešu samo žene. Muškarac stoji samo na čelu lanca, koji se spaja maramama, a koju drži u ruci za jedan čvor. Plesali su ga sami seljaci na trgovima a često kao i kod grčkog plesa plesači su ulazili u glavne gradske ulice i prolazili njima. Ne znam kako se plesalo nekoć u kazalištu. Moglo bi biti da je to bio ples s figurama koji se plesao za karnevala u dvoranama slavenskih družina" (Ivančan 1996:30-31).[258]

---

[257] "Plesovi dubrovačkih obrtnika odvijali su se i dalje prema već ustaljenome redu. Krojači (šavci) i postolari (crevljari) birali su svake godine kolovođu zajedno s gastaldom, a izbor je bio valjan ako je bilo prisutno najmanje dvije trećine članova. Naredbom od 2. svibnja 1734. kolovođa se bira prvog travnja svake godine. On mora odrediti kada će biti vježbe i tko je obavezan plesati. Kolovođa je nekoga mogao osloboditi vježbe ukoliko je imao valjano opravdanje. Ukoliko nije, morao je platiti četiri perpera kaznu. Jednom naredbom od 29. travnja 1779. Malo vijeće naređuje kneževskoj glazbi da bude na službu postolarima pri njihovom plesu pred knezom. Tom su prilikom plesači vodili kroz grad dubrovačku masku bembelj pjevajući prigodnu pjesmu" (Ivančan 1996:24). Josip Bersa o plesnim običajima Dubrovčana u 19. stoljeću kaže: "O prvom maju Družina kiti majsko drvo, oko njega izvodi 'kolo' i druge 'tance'. Vlada pomaže Družinu, a kažnjava globom članove bratstava koji ne bi sudjelovali na plesovima. Mladež je morala izvoditi kolo pred kneževom palačom, kao što su njihovi preci plesali" (Bersa, prema Ivančan 1996:30). Dolazak Francuza u Dubrovniku se osjetio kroz to što je vlast zabranila proslavu sv. Vlaha, dopuštajući im tek igranje tombole (ibid.:35).

[258] Zanimljiva je i pojava kola dvoranskog tipa u kontinentalnom dijelu Hrvatske, koji se izvode u nekoliko "plesnih likova". Primjerice, na pokladnom plesu pravnika u Zagrebu 1848. godine izvedena su dva takva kola: "Hrvatsko" je sadržavalo "Naklon", "Venac", Lanac", "Zvezdu", Burmu" i "Mesec", a

Korčulani su, kaže Ivančan, plesali na otvorenom ili u zatvorenom prostoru, "izuzev *kumpanija* i *moreške*, plesova s mačevima, koji su se izvodili isključivo na otvorenom" (ibid.:127), dok su Bračani izvodili ples s maramicama:

> "U Selcima na otoku Braču, se izvodilo posebno božićno kolo, na plokati, na pijaci, a ponavljalo se na Novu Godinu i Tri kralja. Neki ugledni seljak bio bi kolovođa. Uzeo bi u ruku šudar, za nj bi se uhvatila jedna ženska i tako bi se čitavo kolo plesalo maramama" (ibid.:77).

U nošnjama bokeljskih plesača već se na prvi pogled uočavaju neke karakteristike koje upućuju na dodirne točke Kola s plesovima kao što su spomenuta *moreška*[259] i *kumpanija*.[260] Pritom prvenstveno mislim na ona obilježja koja odražavaju odnose među brodskom posadom te na vojno-borbene elemente. No unatoč razlikama u odorama mornara (većina plesača) i dvaju zapovjednika (kolovođa i "zadnji"), tijekom plesa nema izdvajanja pojedinaca pa ni distinkcija časnika i mornara ne dolazi do

---

"Slavonsko" je sadržavalo "Osmicu", "Zvezdu", "Kariku", "Oblicu", "Tociljalku" i "Prolaz" (Ivančan 1996:46).

[259] Moreška se naziva bojevnim plesom koji ide u posebnu skupinu mačevnih plesova kakvi se susreću i izvan granica Hrvatske. Nekada se izvodila u srednjoj i južnoj Dalmaciji, a danas ju nalazimo samo na Korčuli. "Batili" su je pripadnici cehovskih organizacija čiji je odbor odobravao njezino izvođenje, što se obično odvijalo na dan patrona grada, sv. Todora (29. srpnja), ali i prigodom posjeta kakvih važnih političkih osoba (npr. prigodom dolaska sakasonskog kralja Friedricha Augusta 1838. godine). Moreška je više puta bila uglazbljivana, a kroz stoljeća se mijenjao i sadržaj dramske radnje: prvo je vjerojatno prikazivala sukob dobra i zla, potom kršćana i Maura, a danas Maura i Turaka. U njihovom je središtu interesa žena (Bula), za koju se bore crni kralj Moro i bijeli kralj Osman, koji na kraju pobjeđuje i oslobađa ju od zarobljeništva Arapa. Ta se radnja realizira kroz osam figura (uvodne *sfide* i sedam mačevalačkih *kolpi*), no u prošlosti se nije redovito prikazivala. U 19. se stoljeću često kvalificirala kao narodna ili nacionalna igra, no u doba socijalizma doživjela je promjene u smislu izvedbenog konteksta i nekih scenskih značajki (npr. zabranu crnjenja lica crnim igračima). Izvođači često potječu iz "moreškantskih porodica", a danas ju na Korčuli izvode dva društva, KUD "Moreška" i HGD "Sv. Cecilija". Izvedbeni je kontekst raznolik jer je postala i dijelom turističke promidžbe Korčule. Čini se, međutim, da se morešku može smatrati i kakvom viteškom igrom. Zbog jakih veza nekadašnje Dubrovačke Republike sa Španjolskom smatra se da je na Korčulu posredstvom Dubrovnika prenesena iz Italije ili izravno Španjolske (usp. Ivancich Dunin 2001, 2002; Ivancic Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001, Marošević 2002).

[260] Kumpanija je također ples korčulanskih muških društava koji se izvodi o pokladama, na velike župne blagdane ili nekome u čast, no u doba socijalizma izvedbeni je kontekst podrazumijevao samo državne blagdane. Prema legendi, ples je reminiscencija na nekadašnje borbe Korčulana i gusara, zbog čega ima vojnička obilježja. Istaknutiju ulogu, čini se, imaju dva plesača: Kapitan predstavlja domaće, a Kapural predstavlja stranu vlast na otoku. Ples završava njihovom međusobnom borbom u kojoj Kapitan Kapuralu odsjeca glavu, a zastavnici obiju strana svojim nadmetanjem također pridonose borbenom karakteru ovoga plesa. Kumpanija se oblikuje nizanjem figura ("otvoreni lanac", "puž", "hej", "most u zatvorenom kolu", "vrata" i "ruža"), a izvedbu je nekada odobravao pupnatski kralj ili mjesni poglavar (usp. Ivančan 1973, Zebec 2001).

izražaja. Čini se da plesači o sebi zapravo ne razmišljaju na takav način. S posljednjom figurom, koja se nekada odvijala samo oko časništva, u ples zakratko ulazi i oružje, odnosno mačevi i sablje, a kao dodatna zajedničko obilježje s bojevnim plesovima može se istaknuti to da Kolo izvodi muško povijesno društvo prigodom proslave sveca zaštitnika grada te da se oblikuje nizanjem određenog broja figura. Međutim, odsutnost prikazivanja konkretne borbe, držanje plesača za maramice i dominacija figura s pomorskom simbolikom ipak navode na razmišljanje o Kolu kao drugačijem tipu plesa od bojevnog ili mačevnog (usp. Ivancich Dunin 2001, Ivancich Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001).[261]

Cehovski lančani plesovi s mačevima ili sabljama, odnosno štapovima i maramama, pojavljuju se u Europi u prvoj polovici 15. stoljeća. Govoreći o njihovom razvoju na Jadranu, Ivančan ih smješta u doba kada su obrtne udruge postajale u gradovima glavni nositelji društvenog života i zabave. Nastajali su tako što su cehovi postepeno kreirali "plesove koji jednim svojim dijelom simbolički prikazuju pokrete pri radu" (Ivančan 1996:17). Gledajući Kolo, njegovu bi osnovu činile figure u obliku zatvorenoga lanca, a sve ostale, koje su u obliku otvorenoga lanca i s jasnim asocijacijama na pomorstvo, predstavljale bi onaj dio koji prikazuje pokrete pri radu. Vojnički elementi pritom samo podsjećaju na to da se ples razvio u okrilju nekadašnje Mornarice, jer je oružje potpuno defunkcionalizirano. Tako se Kolo svojom strukturom i nošnjom potvrđuje kao ples kakav bi odgovarao cehu pomoraca (usp. Niemčić

[261] U ovom je kontekstu zanimljiva opaska Ante Tomića, iznesena u *Jutarnjem listu* pri opisivanju Svečanosti sv. Tripuna 2003. godine: "Nisu, ako nam je dopušteno primjetiti, osobito ni uvježbani ni disciplinirani (...), dapače, gledajući ih kako u svom operetnom junaštvu mašu dugim sječivima, prije bi se prepao za njih nego za njihove neprijatelje. (...) Usporedimo li, na primjer, postrojavanje Bokeljske mornarice s jednom drugom vojničkom tradicijom, sa Sinjskom alkom, uočljivo je da Kotorani više folklorno doživljavaju svoje oružje" (Tomić 2003:44). Razlog tomu možda je upravo nasljeđe Bokelja, odnosno nekadašnji karakter cijele Bratovštine, o čemu Milošević kaže: "Kada je srednjovjekovna organizacija pomoraca u Kotoru, stjecajem okolnosti, stvarno dobijala neke vojne perogative, što se nije dešavalo sa drugim sličnim pomorskim bratovštinama na jadranskoj obali, njena osnovna misija primarno je ostala karitativno-vjerska, a ne profesionalno-vojna. (...) Ipak, postojeća vojna kompomenta davala joj je poseban ugled" (Milošević 2003a:30).

2002), a njihova postojanje ceha pomoraca u Kotoru od 1353. godine dopušta pretpostavku da se Kolo moglo početi razvijati u isto vrijeme kada i ostali cehovski plesovi u Europi.[262]

Nakon što je Ilijin dovela u sumnju izvornost glazbe i plesnih koraka, nameće se pitanje kontinuiteta u načinu plesanja Kola. Raffaelli 1844. godine spominje sviranje na frulama, sviralama i bubnjevima, pa se pretpostavlja kako se uz njihov zvuk nekada izvodio i ples pomoraca, a melodiju toga plesa isti autor uspoređuje s rondom modernoga vremena. Međutim, kotorska gradska glazba, koja je uglavnom pratila izvedbe Kola Plemenitog tijela, osnovana je 1842. godine (v. Milošević 1982b), dakle u doba kada je još Kotorska mornarica izvodila svoje tradicionalno Kolo. Unatoč tomu što Milošević tvrdi, kao i Ilijin, da je melodija današnjeg Kola novijega porijekla, vjerojatno austrijskog, i da se ne zna kako je izgledala ona koju opisuje Raffaelli, te i u kretanju plesača vidi moderni korak,[263] takva se tumačenja ne čine prihvatljivima jer i opći povijesni kontekst upućuje na suprotno. S obzirom na to da su Bokelji u 19. stoljeću pružali jak otpor Francuzima i Austrijancima teško je povjerovati da su tada počeli plesati svoje drevno Kolo na kakvu austrijsku, ili možda francusku, melodiju i korak.[264] Premda je osnivanje gradskog orkestra utjecaj austrijske kulture, Bokelji su poznati po čuvanju i nadgradnji vlastite, a ne pasivnom prepuštanju utjecajima tuđe. Osim toga, u doba kada se osniva *Građanska glazba*

---

[262] Sačuvani statuti *Bratovštine pomoraca i ribara* iz Zadra i *Bratovštine pomoraca* iz Splita, koji također datiraju iz 15. stoljeća, govore da takva udruženja nisu bila izoliranom pojavom na Jadranu. No čini se da nijedan od ta dva statuta ne sadrži odredbe koje se odnose na uveličavanje crkvenih svečanosti u gradu, pa se uz spomenute bratovštine ne spominje mogućnost postojanja slične plesne tradicije (v. Mijušković 1969).

[263] "Današnje kretanje kola nije autentično jer predstavlja tipičan moderni korak polke i menueta, sa dva sitna koraka desnom, pa dva lijevom nogom, s tim da je prvi sa privlačenjem, a drugi sa poklecivanjem i dizanjem noge. Dakle, sigurno se ne radi o sačuvanom srednjovjekovnom sloju. Isto tako je muzička pratnja danas duhačkog orkestra, od nepoznatog autora, vjerovatno nekog dirigenta austrijskog vojnog orkestra. U starijim dokumentima, međutim, srećemo da su Kolo pratili 'bubnjevi i svirale', a Urbano Raffaelli spominje i 'zuffilino' frulu" (Milošević 2006:266).

[264] Uvažavajući mišljenje da je glazbu mogao napisati kakav strani glazbenik, s gospođom Vedranom Juričić provjerila sam online bazu podataka RISM-a, no ovakav način potrage za skladateljem pokazao se bezuspješnim.

govori se i o povratku običaja ka izvornosti, a kako je upravo Raffaelli bio jedan od inicijatora njezina osnivanja, vjerojatno se ne bi dozvolila nepotrebna izmjena melodije i koraka kako bi se Kolo zaplesalo uz pratnju toga orkestra; Raffaelli zapravo i povezuje plesnu praksu Bokeljske mornarice s onom Kotorske mornarice. Stoga mi se čini da Kolo u 19. stoljeću ipak nije preuzelo nove korake ili novu melodiju.[265] Dapače, najstariji poznati opis Kola, iako skroman, sasvim odgovara današnjim plesnim figurama, a puhački instrumenti i udaraljke, kao osnova limene glazbe, nisu ništa drugo nego moderne "frule, svirale i bubnjevi". S druge strane, Bokelji su iz povijesnih razloga bili orijentirani upravo na Zadar gdje se ples sa sličnim korakom izvodio još u 15. stoljeću. Tako proizlazi da nepoznati autor može biti i usmena predaja u kojoj je Kolo živjelo prije postojanja orkestra i notnoga zapisa. No porijeklo glazbe i njezin odnos spram teksta samo su površno istraženi, a opći problem pri tumačenju geneze Kola predstavlja i nepouzdanost postojećih podataka o plesačima zbog veličanja slavne prošlosti Mornarice, odnosno prisutnost tragova političkih ideologija u predaji i interpretaciji povijesnih zbivanja oko plesa. Tako postaje jasno i zbog čega je u dosadašnjem tumačenju isključena svaka mogućnost da je Kolo moglo postati dijelom Svečanosti i u nekom kasnijem vremenu, premda se takvo razmišljanje uočava i kod Butorca:

> "Pravilo je i stara praksa, da se kolo igra samo 2. i 3. veljače, i to samo pred katedralom. Time se hoće istaći, u kojoj se cijeni ima držati taj stari običaj. A razlog je i u tome, što je bratstvo mornara vremenom preuzelo brigu oko vanjske proslave Tripunjdana, pa je, povezujući svoje omiljelo kolo samo sa Tripunjdanom i samo sa Tripunovom katedralom, htjelo time pokazati i utvrditi svoje posebno poštovanje prema svecu-mučeniku,

[265] S obzirom na to da se himna-koračnica Pave Kamenarovića veže uz 1959. ili 1866. godinu, odnosno da je nastala u doba kada je sasvim sigurno postojalo i Kolo i gradski orkestar, moguće je da je tekst zapravo potpisan pod plesnu melodiju. Naime, na takvu pretpostavku upućuje i neobična struktura strofa. Premda se izmjenjuju parna i ukrštena rima, strofe imaju nejednaku strukturu; prva se sastoji od šest stihova pisanih u osmercu, druga od osam stihova u kojima se izmjenjuju šesterci i sedmerci, a treća od osam stihova koji su svi u osmercu. Kod sljedećih se strofa zamjećuje prijenos toga obrasca pa četvrta po strukturi odgovara prvoj, peta drugoj, a šesta trećoj strofi. Kako se pri plesanju melodija neogranično ponavlja, ovakva bi struktura stiha mogla odgovarati melodiji "ronda" koju spominje Raffaelli.

prema klasičnom terenu, gdje se kolo odvija, i prema duhu grada, koji svoju slavu i bogatstvo i kulturu u prošlosti duguje uglavnom moru i pomorstvu" (Butorac 1941:12).

Butorac je, kako sam već spomenula, bio kotorski biskup i veliki poznavatelj bokeljske povijesti[266] te se čini da je bio upoznat sa Raffaellijevim radom, u kojem se kaže da je Bratovština/Mornarica promijenila svoj naziv po preuzimanju potpune brige oko Svečanosti sv. Tripuna. Da je ples pomoraca "naknadno" mogao postati dijelom proslave postoje i drugi, vrlo realni znakovi. Primjerice, u Statutu Bratovštine iz 1463. godine, reguliran je samo način proslave dana sv. Nikole i nigdje se ne spominje obaveza Bratovštine ili njezin ples povodom Tripundana;[267] tek kao kasniji prilozi u Matriculi se nalaze dvije značajne odluke donesene do 1514. godine. Prva obvezuje, pod prijetnjom kazne, da svi članovi moraju nazočiti skupštinama, kao i sudjelovati u procesijama oko grada, a druga se odnosi na povećanje takse brodovima kako bi se financirale Svečanosti sv. Tripuna (1503.). Odgovornost koju je Mornarica kasnije zadobila potvrđuje i njezina molba (1566.) za ukidanjem odluke Kotorskog statuta o toleriranju povratka kažnjavanih i protjeranih u grad tijekom Svečanosti, kao i ukidanju običaja davanja vina posjetiteljima (1577.). Godine 1631. donosi se odluka o biranju članova Bratovštine na 13. siječnja, tj. blagdan prijenosa sv. moći, a od 17. stoljeća Mornarica sudjeluje u kađenju sv. moći (Majić 2001). Osim toga, u tiskovinama prije doba socijalističke Jugoslavije prisutne su formulacije koje upućuju na to da pri Svečanostima Mornarica pleše "svoje kolo", odnosno da mornari izvode "svoj ples" (v. [S.n.] 1928a; [S.n.] 1935; Dj. 1940; Primožić 1942), čime se

[266] Prethodno spomenuto Hrvatsko radničko društvo "Napredak", osnovano 1897. godine, imalo je tamburaški i pjevački ansambl, a prostorije za probe, sastanke, zabave i predstave te čitaonica nalazile su se u zgradi Kotorske biskupije. Društvo je i poslije Prvog svjetskog rata kulturno i prosvjetno djelovalo održavajući, zajedno sa srpskim društvima, razna predavanja i priredbe svjetovnog i vjerskog sadržaja, osobito povodom Tripundana. Tako je godine 1929. zabilježeno kako je, između ostalih, "dr. Pavle Butorac" imao izlaganje "s temom iz hrvatske povijesti" (Obad 2003:439).

[267] Proslava tadašnjeg zaštitnika Bratovštine podrazumijevala je dvije pjevane večernje i misu, a zahtijevalo se da bude veoma svečana. Statutom se normirao i način nošenja križa Bratovštine, kao i duplira i svijeća u svečanim procesijama gradom u kojima su sudjelovale i ostale kotorske bratovštine.

također ukazuje na to da je nekadašnja usmena predaja mogla pojmiti podrijetlo plesa upravo onakvim kakvim ga opisuje Butorac.

Premda se podrijetlo naziva "Kolo sv. Tripuna" dosada uvijek dovodilo u vezu s njegovim prvotnim izvedbenim kontekstom, u čemu su onda pojedini autori vidjeli i dokaz sakralnosti Kola, postoje podatci koji dozvoljavaju pretpostavku da se ono moglo tako imenovati i neovisno o Svečanostima. Kako je već rečeno, kult spomenutog sveca u Boki je bio iznimno snažan, a prožimanje religijskog i svjetovnog bila je vrlo raširena pojava. Tako je gradska zastava imala lik sv. Tripuna, jednako kao i kotorski novac, a njegovim se imenom nije nazivala samo kotorska Katedrala, nego i najvažniji gradski trg, zatim bratovština i njezina crkva u Veneciji te jedna poznata kotorska galija. Analogno tomu, ne bi bilo ni najmanje neobično da je ceh pomoraca i svoj osobit ples nazvao po svecu pod čijom je zastavom plovilo kotorsko brodovlje, kao što je, uostalom, primjer i s himnom-koračnicom Plemenitoga tijela, koja je u narodu još poznata i kao *Dan odvjetnika kotorskog* i kao *Kolo* i kao *Himna sv. Tripunu*. Tako bi i naziv "Kolo sv. Tripuna" bio tek odraz duhovnog okruženja, a ne dokaz sakralnosti plesa ili njegove isključive vezanosti uz proslavu kotorskoga zaštitnika. Tome također ide u prilog i mogućnost da je ceh pomoraca, koji je s vremenom u Svečanostima uistinu zadobio najvažniju ulogu, poslije nazvan po kotorskom zaštitniku sv. Tripunu (usp. Raffaelli 1844).

Evidentno je, međutim, da ovaj ples ima sasvim osobitu koreografiju te se čini točnom Zarbarinijeva pretpostavka (prema Ilijin 1953) da se oblikovao pod utjecajem talijanske[268] ili francuske, odnosno strane kulture. Kotorska je mornarica u 15. i 16.

---

[268] Činjenica da se Boka kotorska najčešće povezuje s Italijom ne podrazumijeva uvijek i vezu s Venecijom. Godine 1089. sv. Nikola postao je zaštitnik grada Barija, a kotorska crkva sufragan barijske metropolije, što je ostala sve do 1828. godine. Svetkovine patrona u Kotoru i u Bariju pokazale su tako neke zajedničke karakteristike, kao npr. sajam kroz tri dana poslije i prije svečeva blagdana, odnosno sličnu predaju političke vlasti građanima (Dabinović 1959). Stoga usporedba običaja tih dvaju gradova i njihovih regija možda može otkriti i još poneki interesantan detalj.

stoljeću dosegnula svoj vrhunac, što se odrazilo na cjelokupan život grada, a smatra se kako je i nošnja preuzeta sa Zapada upravo u 16. stoljeću. Stoga se za ideju plesanja Kola može pretpostaviti da se, vjerojatno potkraj srednjega vijeka ili početkom novoga,[269] prenijela u Kotor istim pomorskim putevima.[270] Prema dosadašnjim usmenim i pisanim navodima o mogućim ishodištima plesnih utjecaja (npr. Dean-Smith 2001, Ellis Little 2001, Schwandt 2001, Poché 2005, Roucher i Lancelot 2008, Roucher i Meignant 2008), zaključujem kako ta tematika zahtijeva rad sasvim drugačije prirode, pa navodim, kao zanimljivost, tek zgodnu podudarnost Kola s melodijom irskog narodnog plesa poznatog kao *The Kerry Dance*.[271]

7.5. Klasifikacija Kola prema njegovim općim i posebnim obilježjima

Premda se hrvatski etnokoreolozi nisu bavili genezom i simbolikom ovoga plesa, Kolo se u domaćoj literaturi neizostavno spominje kao dio naših plesnih običaja, odnosno kao lančani ples s maramicom u kompleksu mačevnih plesova (Ivancich Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001) ili kao cehovski lančani ples u kontekstu mačevnih plesova (Niemčić 2002). S obzirom na to da je svrha ovoga poglavlja klasificirati Kolo prema njegovim glavnim i postojećim obilježjima, ukratko ću iznijeti razloge zbog kojih klasifikaciju u hrvatskoj literaturi smatram također nezadovoljavajućom.

Govoreći o plesnim običajima u 15. stoljeću Ivančan kaže:

> "U prvoj polovici istoga stoljeća bilježimo, također u Dubrovniku, ples postolara s lukovima, podvrste tzv. lančanih plesova s mačevima. Obje se vrste u Europi javljaju paralelno, u isto vrijeme, često u istim mjestima,

---

[269] Zebec također smatra kako "tradicija bokeljskoga kola vremenski odgovara srednjovjekovnoj europskoj tradiciji lančanih kola" (Zebec 2001:385).

[270] Život na brodu, odnosno konopi, uzlovi, sidra i more, bili su svakodnevica Bokelja davno prije nego je Mornarica postala, kako kaže Parall, "duša Tripundana". Iako je simbolika plesnih figura najupečatljiviji odraz te svakodnevice, struktura samoga plesa također upućuje na pomorstvo, koje im je omogućavalo dodir s narodima gdje se plesalo na sličan način. Tako bi se moglo reći da se utjecaj Mediterana, kakav je evidentan u nošnji, još jednom, kroz Kolo, odgleda u folkloru toga kraja.

[271] Na ovaj su mi ples pozornost skrenuli gospoda Robert Homen i Neven Mrzlečki.

samo što ih neki cehovi plešu s mačevima ili sabljama, odnosno njihovim derivatima (štapovi, marame), a drugi s lukovima" (Ivančan 1996:16).

Na osnovu Ivančanova tumačenja proizlazi da su plesovi s lukovima podvrsta lančanih mačevnih plesova, dok su maramice i štapovi derivati mača. Povijesni razvoj plesova s mačevima, lukovima, maramicama i štapovima bio bi, prema Ivančanu, takav da su najprije nastali plesovi s mačevima, a potom su iz njih derivirani plesovi s maramicama i štapovima. S druge strane, plesovi s lukovima i plesovi s mačevima javljaju se u isto vrijeme no u hijerarhiji plesova plesovi s lukovima smatraju se podvrstom onih s mačevima. U konačnici, dakle, lančani plesovi s mačevima proizlaze dominantnima u odnosu na ostale spomenute lančane plesove.

Ovakvu opću podjelu potom preuzimaju i ostali hrvatski etnokoreolozi,[272] no u njihovim radovima nestaje termin "derivat", koji na neki način podrazumijeva kronologiju općeg razvoja takvih plesova, a pri klasifikaciji plesova važnost gubi i termin "lančani ples", kojim se ukazivalo na osnovu konkretne strukture plesova. Tako su, čini mi se, lančani plesovi s maramicama u nas postali podvrsta plesova s mačevima u kojima je maramica "supstitut" ili "zamjena" za mač (usp. Zebec 2001, Marošević 2002, Niemčić 2002). U skladu s tim, suvremena hijerarhija među hrvatskim mačevnim plesovima je sljedeća:

"Posebno mjesto među mačevnim plesovima svakako zauzima bojevna moreška, pa je stoga spominjem prvu. Ukratko zatim pišem o kumpanijama, pokladarskom kolu na otoku Lastovu[273] i kolu Bokeljske

[272] "Usporedo s rasprostranjenjem *moreške* u srednjoj i zapadnoj Europi širi se moda lančanih plesova s mačevima – *Kettenschwerttanz – chain sward dances*, kao i lančanih plesova s drugim rekvizitima koji su prema povjesničarima plesa zapravo supstituti za mačeve" (Zebec 2001:384). Niemčić se također poziva na autoritete i spominje kako je prema teoriji Richarda Wolframa lančani ples s mačevima ples tradicionalnih muških društava te u kontekstu lančanih plesova zaključuje: "Najveća je ipak skupina lančanih plesova s mačevima, ali i s rupčićima. Rupčići su prema povjesničarima plesa zapravo supstituti za mačeve (...) ako postoji strukturalno-prostorna shema osnovnih plesnih oblika karakteristična za lančane plesove s mačevima" (Niemčić 2002:85).

[273] Pokladarsko kolo je muški lančani ples s mačevima koji se po ophodu na pokladni utorak izvodi na Dolcu (glavnom trgu). Prema Zebecu, oblikuje se figurama sličnim onima u kumpaniji, a nakon nekog vremena plesu se priključuju i žene, tzv. "lijepe maškare" koje plešu ples ulančane maramicama. One

mornarice iz Boke Kotorske, kao sličnim lančanim mačevnim plesovima. U odnosu na njih prema svojem koreološkom obliku izdvajaju se bijeli maškari Putnikovića s poluotoka Pelješca,[274] te kraljice iz ravne nam Slavonije,[275] koje također spominjem" (Zebec 2001:382).

Međutim, strukturna i idejna obilježja spomenutih plesova vrlo su različita pa o manjkavostima njihova klasificiranja kao mačevnih (ne)izravno govore i Zebec[276] i Niemčić.[277] S motrišta Kola Bokeljske mornarice, krovni bi pojam, čini mi se, trebao biti "lančani ples", a ne "mačevni". Razlozi tomu su sljedeći: 1) nisu svi hrvatski lančani plesovi mačevni niti su svi mačevni plesovi lančani, no taj se zaključak može izvesti samo njihovim pojedinačnim proučavanjem jer se iz ovakve podjele ne uočava; 2) ukoliko lančane plesove s maramicama svrstamo u kategoriju mačevnih,

---

također prethodno vrše ophod, ulaze u kuće, pjevaju pokladarske pjesme i plešu svoje kolo uz liru. Među plesačicama se ističe Predvodnica kola, a cijelu povorku nadgleda Oficir. Ples lijepih maškara smatra se jedinstvenim i posebnim ne samo u hrvatskim okvirima (usp. Zebec 2001, Niemčić 2002).

[274] Bal u maškare (Svatovku) izvodi skupina maskiranih muškaraca unutar koje postoji podjela na muške i ženske uloge. Izvodi se o pokladama, a Zebec ga klasificira kao "svadbeni" mačevni ples. Pokladna svadbena povorka sa zastavnikom i sviračem mijeha obilazi zaseoke oko Putnikovića i u svakome izvodi ples u obliku kontradance. Ples nije lančani, nego se izvodi u dva nasuprotna reda, pri čemu mačeve imaju samo oni plesači koji se nalaze u ulozi muškaraca. S obzirom da se maskiraju u bijelo te da su im lica pokrivena bijelim krpama, dobili su naziv "bijeli maškari". Njihov se ples smatra jedinstvenim u Hrvatskoj (v. Zebec 2001).

[275] Kraljice predstavljaju ženski mačevni ples koji se do sredine 20. stoljeća izvodio među Slavoncima, Bunjevcima i Šokcima, a danas se zadržao u okolici Đakova. Među plesačicama postoji podjela uloga na Kralja ili Kraljicu (nazivaju ju još i Mlada), a ostale plesačice predstavljaju kraljeve, kraljice, zastavnike, djeveruše i djeverove, odnosno sabirača darova. Ples se veže uz blagdan Duhova, a podrazumijeva ophod (nekada uz pratnju gajdaša, a u novije doba tamburaša) te pjevanje posebnih kraljičkih pjesama. Pred pojedinim kućama Kraljice izvode svoj ples, djelomično postavljene u dva nasuprotna reda, a dijelomično plešući u kolu, što podrazumijeva križanje mačeva, provlačenje ispod njih i sl. (v. Zebec 2001).

[276] "U ovom sam pregledu želio ukratko prikazati osnovne vrste mačevnih plesova u nas, prema njihovim koreološkim svojstvima. To je tek jedan segment prema kojemu ih se može međusobno razlikovati. Za njihovo površno, 'turističko' promatranje na priredbama kao što je Festival viteških igara u Korčuli to može biti dostatno, no za njihovo kompleksnije tumačenje i usporedbe, ovaj tekst može biti tek jedno od polazišta" (Zebec 2001:388).

[277] "U ovoj mi se etnokoreološko-rodnoj analizi lastovskoga poklada ipak čini važnim naglasiti da je i u mogućoj sličnosti *Čombe* s dubrovačkom *Turicom*, kao i u mogućnosti da su se uz *Turicu, Čoroja* i *Vilu* izvodili oružni plesovi tipa *moreške* (Lozica 2002:116-118), riječ o segmentima koji se prema spomenutim opisima mogu svesti na razinu simboličkoga sukoba kršćana i muslimana (Maura, Turaka i Crnih), karakterističnoga za mediteransku tradiciju srednjega vijeka (usp. Bonanzinga 2001). U takvu simboliku može se uklopiti i zacrnjeno lice lastovskoga lutka Poklada, koji je prema predaji povezan s katalonskim gusarima, kao i iskaz današnjeg *kapo salea* o nekadašnjoj sličnosti *lijepih maškara* s bulama ('U staro doba *lijepe maškare* morale su imati pokrivena lica, samo su im oči bile otkrivene kao u pravih bula'). Međutim, ponovno naglašavam da lastovski *pokladari* izvode lančani ples s mačevima, *kolo* u kojemu nema sukobljenih strana i koji prema svojoj koreografskoj strukturi i figurama odgovara korčulanskim *kumpanijama* i kolu Bokeljske mornarice, odnosno kompleksu cehovskih lančanih plesova. Žensko kolo *lijepih maškara* jednostavnija je inačica toga *pokladarskog kola*, u kojem osim predvodnica kola i *oficira* nema posebno istaknutih uloga izvođača" (Niemčić 2002:87).

definiramo ih prema njihovom glavnom nepostojećem obilježju (o mogućim posljedicama takvih postupaka govori se u sljedećem poglavlju rada); 3) kada se spominju hrvatski mačevni plesovi najčešće se javljaju asocijacije na morešku i kumpaniju, jer se njih kao takve najviše ističe,[278] čime se stvaraju predodžbe kako u idejnoj osnovi svih mačevnih plesova, analogno njima, leži određena borbena akcija, što ne odgovara obilježjima ostalih hrvatskih plesova te skupine; 4) suprotno plesovima s mačevima, lančani plesovi s maramicama ne podrazumijevaju istaknutije uloge pojedinih plesača, što također ne dolazi do izražaja u ovakvoj podjeli; 5) odsutnost logične, pregledne i sustavne podjele plesova u Hrvatskoj uvjetuje kategorizaciju određenih plesova na osnovu komparacije sa "srodnima", pri čemu spomenuti plesovi zapravo postaju vrsta za sebe unutar mačevnih plesova[279]; 6) "nedostatci" plesova s maramicama potom se još više ističu kroz nužna ali istovremeno zbunjujuća pojašnjenja razlike takvih i mačevnih plesova.[280]

---

[278] O karakteru kumpanije Zebec je zapisao:"Ivančan ističe da je vojničko obilježje u *kumpaniji* vidljivo iz same formacije, iz naziva sudionika te legende po kojoj je ples reminiscencija na borbe korčulanskih četa, *kumpanija* protiv gusara. U kumpanijama glavnu ulogu u plesu ima *kapitan*, koji bira. Smotra koju *kapitan*, obavlja plešući na kamenoj ploči ima svojstva vojničke smotre. Poredani u jednom redu 'vojnici' pokazuju pred *kapitanom* da su spremni na početak boja. *Kapural* predaje raport kapitanu identičan onom u regularnoj vojsci. *Kapitan* pregleda vojnike, a zatim počinje ples. Specifična je i pojava zastavnika koji pokazuje svoju vještinu i bori se za prednost s drugim zastavnikom. Uloga *kapurala* je prema Ivančanu svojevrstan pandan ludi u drugim europskim lančanim plesovima. On mora biti lagan i vragolast, a ne ponosan kao ostali vitezovi. On po predaji predstavlja tuđu vlast na otoku. *Kapitan* se bori s *kapuralom* (posljednjim plesačem) i odsijeca mu glavu. (...) U pojedinim dijelovima kumpanije zrcale se i utjecaji *moreške*" (Zebec 2001:384; v. i Ivancich Dunin i Zebec 2001).

[279] Pri ovakvoj podjeli zajedno su uvršteni plesovi koji se jasno razlikuju u odnosu na rod plesača (muški, ženski, mješoviti plesovi), konkretnu strukturu plesa (u dva nasuprotna reda, otvoreni ili zatvoreni lanac, niz figura, specifična struktura), ideju (radnja na razini pomorske simbolike, konkretne borbene ili svadbene tematike, bez konkretne tematike), izvedbeni kontekst (na dan sveca zaštitnika, o pokladama, na Duhove) i plesne rekvizite (mačevi, maramice). Kako zapravo svaki ples na svoj način "strši" unutar dane skupine, njihovo se klasificiranje nužno mora završavati riječima "ali to nije mačevni/lančani jer ...". Time se u konačnici dobiva više iznimki nego pravila (npr. usp. Niemčić 2002).

[280] Primjerice, Zebec u kontekstu mačevnih plesova ples lijepih maškara ovako opisuje: "I one izvode kolo, *svoje* kolo, no kako one nisu opremljene mačevima, to kolo izvode držeći se međusobno za maramice. Maramice su dakle, zamjena za mačeve, pa je onda i izvedba kola nešto drukčija od muškog, *pokladarskog*. S maramicama je teško tehnički izvesti sve figure koje se može izvesti s mačevima, pa je kolo *lijepih* maškara nešto jednostavnije od *pokladarskoga*, ali nimalo manje važno u *lastovskom pokladu*" (2001:385). Iz ovakvog bi tumačenja netko mogao izvući i zaključak da je nedostatak mačeva na Lastovu uvjetovao drugačiju strukturu plesa lijepih maškara od one plesa pokladara i da je zbog toga ples pokladara zahtjevniji, no ostaje i dalje nejasno zbog čega je ples lijepih maškara mačevni ako mu je konkretna struktura drugačija, a još se pleše i sa maramicama. Naposljetku, javljaju se i pitanja kakva je zapravo konkretna struktura mačevnih plesova, jesu li u

Prema predaji i sačuvanoj dokumentaciji, u Kolu Bokeljske mornarice nisu nikada postojali mačevi ili štapovi koji su se zamijenili maramicama, niti ih je zahtijevala sama ideja i struktura ovoga plesa. Takvim uopćavanjem, odnosno određivanjem Kola kao podvrste mačevnoga plesa prema kronologiji općeg razvoja "plesova s rekvizitima" narušavaju se realna obilježja Kola i ostavlja mogućnost javljanju sasvim pogrešnih asocijacija u vezi cjelokupnog karaktera i simbolike ovog plesa. Drugim riječima, u kontekstu hrvatskih plesnih običaja čini mi se prikladnijim govoriti o velikoj skupini lančanih plesova koja bi podrazumijevala sve plesove čiju strukturnu osnovu čini ulančavanje plesača. Lančani bi se plesovi tako mogli dijeliti na podskupine plesova s mačevima/sabljama, plesova s maramicama, plesova sa štapovima/obručima[281] te na kola općenito, a unutar svake od njih mogla bi postojati rodna podjela[282] npr. na muški i ženski ples s mačevima (korčulanske kumpanije, lastovski ples pokladara i možda ples u ophodu slavonskih kraljica), muški i ženski ples s maramicama (Kolo Bokeljske mornarice i lastovski ples lijepih maškara) ili pak na muška, ženska i mješovita kola. Čini se kako se na taj način ne bi narušavala ni idejna ni strukturna okosnica, odnosno uvažavalo bi se to da konkretna ideja i struktura nekog mješovitog kola, ženskog plesa s maramicama i muškog plesa s mačevima može biti različita, no unatoč tomu zajedničkim obilježjem ostaje to da su plesači u osnovi djelomično ili u cijelosti ulančani. Detalje konkretne strukture

---

današnjim plesovima maramice uistinu supstituti za mačeve, odnosno prema kojim se obilježjima općenito definiraju i kategoriziraju tradicijski plesovi? Naime, u dostupnoj domaćoj literaturi koja govori o Kolu Bokeljske mornarice spominju se i drugi hrvatski plesovi s rekvizitima, no pri usporedbi ondje navedenih obilježja tih plesova pokazuje se da nijedan od mogućih kriterija njihove klasifikacije (prema konkretnoj strukturi plesa, ideji, rodu izvođača, izvedbenom kontekstu ili plesnim rekvizitima) u ovakvoj podjeli nije dosljedno proveden te ostaje nejasno prema kojem principu podjele svi oni čine kompleks mačevnih plesova. Kako se etnokoreolozi pritom ponajviše pozivaju na autore koji su proučavali razvoj plesova s rekvizitima, stekla sam dojam da se lančani plesovi s maramicama iz povijesnih razloga smatraju njihovom podvrstom (usp. Ivančan 1996, Zebec 2001, Niemčić 2002).

[281] Poznati ples s obručima bila je *cerchiata*, no čini se da je ova kategorija u nas samo historiografska jer se takav tip plesa danas više ne izvodi (v. Ivančan 1996, Zebec 2001).

[282] "Važno je istaknuti da sve lančane plesove i s mačevima i s rupčićima izvode isključivo muškarci, što, smatra Wolfram, i nije čudno, osim plesa lastovskih *lijepih maškara*, koji je isključivo ženski" (Niemčić 2002:85). S motrišta slavonskih Kraljica ni ova se tvrdnja ne čini točnom, neovisno o tome što se one danas izvode samo/uglavnom scenski (v. Zebec 2001).

pojedinog plesa i nužna odstupanja u ovako koncipiranoj podjeli moglo bi se tumačiti i opravdati njihovim općim i posebnim obilježjima, a na sličan bi se način možda mogla napraviti podjela koja bi odgovarala skupini parovnih plesova ili skupini plesova specifične strukture (npr. bal u maškare iz Putnikovića, korčulanska moreška). Osnovnim problemom aktualne podjele čini mi se to da u skupini mačevnih plesova ustvari dominira moreška te da se ostali plesovi, neovisno o isticanju kako je ona poseban bojevni ples, ponajviše s njom kompariraju. Stoga proizlazi svrsishodnijim potpuno izdvojiti morešku u kakvu drugu kategoriju nego nastaviti definirati raznolike plesove u odnosu na taj "ples nad plesovima" pod bilo koju cijenu za one druge. No ovo su tek neka promišljanja o mogućim izmjenama u odnosu na dosadašnju klasifikaciju spomenutih plesova, odnosno Kola Bokeljske mornarice, pa ću za kraj jednostavno citirati riječi uredništva iz predgovora sveska *Narodne umjetnosti* posvećenog istraživanju pojmova obreda i običaja:

> "Nije nam bila namjera da iznalazimo teorijska i terminološka rješenja za svagda – pitanja su postavljena, pa ako i nisu riješena, ipak je i to bolje nego da se problemi prešućuju" (Bezić et al. 1987a).

* * *

Smatram da se Kolo Bokeljske mornarice prema strukturi treba definirati kao muški lančani ples s maramicom. Njegovim posebnim obilježjima prozlazi to da se formira nizanjem različitih plesnih figura s pomorskom simbolikom te da se izvodi obredno u smislu manjeg, čvrsto strukturiranog događanja povodom normiranih nastupa Mornarice u Boki kotorskoj, odnosno proslave sv. Tripuna u Hrvatskoj. S obzirom na to da ga Bokelji kontinuirano njeguju kao baštinu slavne Kotorske mornarice ili nekadašnje bratovštine bokeljskih pomoraca, ovaj se ples može smatrati i rijetkim sačuvanim primjerom cehovskih plesova i općenito plesnih običaja kakvi su na istočnojadranskom priobalju prvi put zabilježeni u 14. stoljeću.

8. UTJECAJ LITERATURE, MEDIJA I DRUŠTVENO-POLITIČKIH PROMJENA NA STVARANJE NAZORA O KOLU

Premda se o odrazu društveno-političkih zbivanja u Kolu Bokeljske mornarice već govorilo, u ovome bih poglavlju htjela ukazati na neobičnost vezanu uz Bokelje i njihovu plesnu tradiciju koja se s jedne strane može gledati kao posljedica utjecaja socijalističkih vlasti na Bokeljsku Mornaricu, Katoličku crkvu te u cjelini najviše na bokeljske Hrvate, a s druge kao rezultat određenih vjerovanja prenošenih usmenom predajom. Stoga tematika stvaranja nazora o Kolu zahvaća cijeli bokeljski krug preko kojega se ujedno može uočiti i istinska moć znanstvenih autoriteta pri interpretaciji narodnih običaja.

8.1. Suvremena usmena predaja o Svečanostima sv. Tripuna, Mornarici i Kolu

Kako bih ukazala na pojedine karakteristike suvremene usmene predaje, na početku iznosim iskaze o bokeljskim običajima mojih sugovornika u Kotoru i Zagrebu,[283] a potom donosim i kratak osvrt na druge detalje predaje koje sam zapazila tijekom istraživanja novije plesne prakse Kola.

Anton Belan, svećenik, Kotor

> Tripundan je po svim martirologijima 2. veljače, ali kako datum smrti pada na blagdan Svijećnice, prikazanja u hramu, onda se Tripundan pomiče ili na dan prije ili na dan poslije. U Kotoru ga odlažu na 3. veljače, a na istoku se, po grčkim i bizantskim sinaksarijima, pomiče na 1. veljače; jer blagdan Svijećnice značajniji je nego mučeništvo sv. Tripuna. Zbog toga se on liturgijski mora pomaknuti, a pravoslavni ga isto slave, ali 1. veljače. On je svetac koji je došao u ove krajeve za vrijeme Bizanta, početkom 9. stoljeća, u doba ikonoklasničkih borbi. Leon Izaurijski, bizantski car, proglasio je 732. godine zabranu štovanja svetih slika pa su mnogi grčki monasi morali napustiti svoje krajeve i iseliti prema katoličkom Zapadu, prema Mediteranu. U to je doba Mediteran nazivan i Grčko more, zbog

[283] Iskazi su zabilježeni pri terenskom radu tijekom 2007. i 2008. godine, a obrađeni su na isti način kao u prethodnim poglavljima.

mnoštva izbjeglih monaha koji su željeli sačuvati kult ikona, a koje je car Leon Izaurijski svojim dekretom bio zabranio.

U doba ikonoklasnih borbi moći sv. Tripuna donesene su u Kotor od strane mletačkih trgovaca, 13. januara 809. godine. Ta je tradicija potvrđena i u kamenim natpisima, i u grobnici koja je pronađena 1840. godine. Na njoj se nalazi natpis i govori se o Andreaciju, a on je bio kotorski plemić koji je otkupio od Mlečana moći sv. Tripuna i njemu u čast 809. godine sagradio u Kotoru prvu crkvu. Temelji te prve crkve, koju Konstantin Porfirogenet naziva rotunda (okrugla), nađeni su nedavnim arheološkim istraživanjima.

Uoči blagadana sv. Tripuna pjeva se svečana večernja po jednom obedniku iz 16. stoljeća koji je, naravno, doživio neke modifikacije poslije uvođenja narodnog jezika u liturgiju i poslije liturgijske obnove nakon Drugog vatikanskog koncila. Ali srž te večernje, njen kostur ostao je srednjovjekovni, a kao zanimljivost u tom obredu jest kađenje sv. moći. Dakle, moći sv. Tripuna svečano se iznesu u procesiji iz relikvijara, gdje se čuvaju, u samu Katedralu od strane Bokeljske mornarice te se postave u crkvi i na glavnom oltaru. Za vrijeme pjevanja životopisa sv. Tripuna, lekcija kojih je nekada bilo devet a danas se pjevaju samo tri, kade se moći sv. Tripuna sa visećim kadionicama; to rade i katolici i pravoslavci. Taj je običaj novijega datuma. Nastao je negdje za vrijeme Austrougarske vladavine Bokom kotorskom, a inače prije, u starini, moći su kadili samo plemići grada Kotora. Poslije se uveo ovaj, tako lijepi običaj da moći kade i katolici i pravoslavci. S jedne strane oltara je šest katolika, s druge šest pravoslavaca koji njišu kadionice za vrijeme pjevanja toga životopisa sv. Tripuna.

Kolo se nekada igralo samo dvaput na godinu. Igralo se dan prije Tripundana, 2. veljače poslijepodne prigodom prijenosa sv. moći, i na Tripundan ujutro prije sv. mise. Ceremonijal proslave sv. Tripuna je danas promijenjen; prijenos sv. moći iz crkve sv. Josipa u crkvu sv. Tripuna više se ne obavlja jer se sve moći svetaca danas čuvaju u riznici Katedrale. Dakle one se prenose iz riznice Katedrale u samu crkvu, više nema prijenosa moći iz ostalih crkava u Katedralu. Kolo se do 1945., 1946. godine plesalo dva puta, tek poslije rata se to promijenilo. Poslije ovih demokratskih promjena plesanje je ponovno uvedeno, a i procesija je vraćena 2000. godine prigodom otvaranja Katedrale; tom su prigodom moći sv. Tripuna, koje su se čuvale u konkatedralnoj crkvi sv. Marije od Rijeke, svečanom procesijom prenesene u Katedralu. Otada se svake godine na Tripundan ponovno obavlja procesija, koja se kreće istim putem kojim je išla uvijek. Samo naravno da je sve to sada malo reducirano; nije više kao nekada, a već je to i vrijeme da ne bude isto.

U doba socijalističke Jugoslavije procesija je bila u crkvi, a Kolo se nastavilo igrati kada je Mornarica obnovljena ali u drugim prigodama; povodom dana pomorstva Jugoslavije (10. sepembra), prigodom dolaska nekih znamenitih ličnosti u grad Kotor itd. Kolo je bilo izdvojeno iz Svečanosti sv. Tripuna. Mislim da sam negdje 1986. prvi put vratio pohvale; sam sam ih izgovarao i tada sam pozvao gradsku muziku da svira Kolo sv. Tripuna dok se podiže zastava. Plesanje je nastupilo nešto malo poslije, ali samo jednom tijekom Svečanosti.

Kolo je u 19. stoljeću dobilo tekst, koji je napisao, čini mi se, Pavo Kamenarović i otada se pjeva na tu muziku. Ali ne vani dok se pleše, samo u crkvi kao himna tijekom mise. To nije prestalo ni za vrijeme komunizma. Vazda se Himna sv. Tripuna, odnosno Kolo pjevalo u crkvi, i onda kad se nije igralo. Ne kaže se zapravo igrati, kaže se plesati. Kolo se pleše, a igraju se ova Kola narodna. Ovo je religiozni ples.

Ilija Radović (r. 1934. u Tabačini), Kotor

Kada su otkupljene moći sv. Tripuna, na 13. siječanj koji mi slavimo kao dan sv. Tripuna, smatra se da se zaplesao ples koji je preteča današnjega Kola. Premda nigdje nema zapisanog dokumenta, vjeruje se da je bilo tako na temelju tradicija, legendi i usmene predaje generacijama koje su dolazile. Rečeno je da su mornari pri iznošenju moći sv. Tripuna sa svoga broda na kraj spontano, s puno ljubavi i oduševljenja mahali bijelim maramicama. Znači za one maramice koje plesači drže, pretpostavlja se da je to od toga. No nigdje nema pisanoga dokumenta; 1353. godine je nastao prvi pisani dokument o Bokeljskoj mornarici – to je nešto što je egzaktno.

Mornarica je stjecajem okolnosti, ili pod prisilom ili nekim drugim aktivnostima koje nisu bile poželjne za sačuvanje te tradicije, prešla na određeni način u folklor. Međutim, ples Mornarice je čisto katedralno Kolo; znači kolo posvećeno svecu koji je patron grada i koje se pleše u njegovoj katedrali za njegov datum. Tako kako je kod nas, recimo, 13. siječanj za sv. Tripuna, tako je bilo i druge, no jedino je Bokeljska mornarica taj običaj zadržala. Evo, već trinaesti vijek mi trošimo onako kako je bilo 809. godine ili, bolje rečeno, 1463. otkada postoji naš Statut. Prema tome, naše današnje Kolo nema nekakvu estetsku vrijednost ali ima povijesnu vrijednost. Jer tih 12 slika predstavljaju prije svega teški život na brodu i posvećenost svecu i Bogu. Imate razne figure, npr. tunel, koji znači da se iz dubine tame, što može biti ili iz dubine tame ljudske duše ili dubine tame morskih dubina, izlazi na svjetlost dana (kada plesači izlaze na onu drugu stranu). To je simbolika kojom se želi pokazati kako je bio težak život pomoraca u tim vremenima i na brodovima sa pogonom na jedra. U Španjolskoj i Italiji postoji ovakvo kolo u crkvama, ali samo u katedralama. Međutim, ne na ovom nivou i u ovakvom obliku. Radi se nekakav "đir" sa svijećama oko sveca, svećenik ide ispred itd. Ne pleše ga mornarica, ali to je katedralno kolo. Ovo naše katedralno kolo je de fakto prešlo iz Mornarice u crkvu kao počast svecu, jer mi sada imamo svoga patrona; sv. Tripun je patron grada i Mornarice. U srednjem vijeku grad nije mogao imati status grada ukoliko nije imao svoga sveca. Znači 809. godine, kada su otkupljene moći sv. Tripuna, došlo je do verifikacije Kotora kao grada, kao kulturnog naselja koje ima svoju fizionomiju, svoje atribute itd.

Sve današnje folklorne igre imaju folklorne muzike, a ovo je jedna jednolična muzika. Počinje lagano, jer tako i život počinje, a završava se dosta brže jer takav je na kraju i život. I kad se zatvara, to je kraj. U životu je sve u pokretu; ako nije, nije dobro. Svi mornari koji idu u kolo su identični, svi jednaki, nema tu razlike među njima. To je poruka mornarice. Kolo je, možemo kazati, jedan crkveni ritual koji je neprekidan i koji stalno

teče, a završava se ulaskom admirala i viđenih osoba koje se tog momenta nalaze u gradu. Kolo vodi kolovođa i on je oficir (kod nas je to momentalno drugi major), a na začelju je također jedan od oficira. Oni su u oficirskim uniformama ali imaju mornarske kape da se zna da je on mornar isto kao i svi drugi, samo što ima čin.

Pomorstvo je takvo. Na brodu, kao kapetan, nijesam nikada vodio razliku među ljudima. Za mene su svi oni bili jedno; onaj je bio mornar, onaj je bio čistač, onaj je bio oficir, ali svi su bili meni jednaki. Nikada me nije zanimalo što je on, tko je on i koje je vjere. To intimno moglo se upražnjavati u kabini, no kad se izašlo na palubu, bili su to što jesu kao članovi posade na brodu. Kada smo izašli vanka nisu me morali zvati kapetane. No rekao sam: kad pređem ovaj siz i kad stanem nogom na palubu, ne zaboravite tko sam. To je ta disciplina.

Večeras (26.06.2007.) će u kolo ući: ja kao viceadmiral, dvije zastave, mali admiral, predsjednik opštine i moj adjutant. Iza nas se stiska kolo i kad se sve to stisne, onda barjaktari počnu mahati zastavama, a mornari bace kapice. To je ono, 809. godina kada su oni time pokazali ljubav prema svecu koji je došao. Stiskanje znači zbližavanje ljudi i sveca. Ritam su nekada davale citre ili talambasi. Postoje pisani dokumenti o tome. A Petrović-Poljak je pod dvoranom vjerojatno mislio na onu dvoranu gdje su moći ili je mislio na dvoranu u samoj crkvi. Nema dvorane.

Kada glavni odred izlazi, to je negdje oko 70 ljudi. Možete misliti kakva je to impozantna slika za vidjeti; toliki broj ljudi u prekrasnim uniformama koje stvarno imaju ljepotu da o njoj i ne govorim. Kolo se tada pleše sa 22 čovjeka; to je već veliko Kolo i onda se sve to lijepo vidi. Mi imamo one široke mornarske gaće u nošnji. Zašto? Zato da mogu napraviti korak na jarbolima; trebalo se penjati, trebalo se spuštati, trebalo je ići na križeve, trebalo je vezivati jedra i sve te stvari. A da je imao, recimo, hlače kao danas, on to ne bi mogao napraviti. Naša je uniforma dio španjolske i talijanske tradicije sa ugrađenim detaljima tijekom vijekova sa naše strane. Tako mi ne možemo kazati da je naša mornarska uniforma samo naša i ničija druga. Naši su pomorci izabirali ono što je najljepše; to su bili vizionari koji su pretpostavili što to treba značiti i predstavljati na ovim krajevima. Tako bi pomorac donio nešto svojoj sestri ili supruzi ili komšinici, pa bi zatražio da mu se to napravi dok se ponovno vrati. Čemeri koje imaju mornari, oni su predstavljali ljubav prema čovjeku kojemu su se radili. Mornarima su to izrađivale ili žena ili sestra. Prije nekoliko godina sam predložio, i to smo usvojili, da svaka područnica ostavi iza sebe (jer dolaze nove generacije) jedno obilježje kako bi se znalo da su oni to napravili i da je to vrijeme kad su oni djelovali u Bokeljskoj mornarici. Predložio sam da na našim čemerima bude grb grada Kotora. Ustvari, to je grb sv. Tripuna: kula, sv. Tripun koji drži grad i lav kao venecijansko obilježje.

Do 1859. godine admiral Bokeljske mornarice mogao je biti samo lučki kapetan; to je bila najčasnija dužnost u gradu. To je čovjek koji je vodio računa o odlasku i dočeku brodova, prijemu. Sve je to bilo pod njegovom komandom. Zapravo, i viceadmiral i admiral mogli su tada postati samo kapetani-pomorci. Poslije toga dana je jedna šira mogućnost, a to je da viceadmiral i admiral mogu biti i druge osobe visokog edukativnog nivoa, kao npr. doktori nauka, viđene osobe i sl. Postoji još nešto što je

karakteristično za nas, a to je da admiral može biti katolik, ali zato viceadmiral treba biti pravoslavni i obratno. To je ta poznata kotorska tolerancija, jer mi nikada nismo pravili razliku među ljudima, crkvama i vjerama. Mi smo organizacija starih pomoraca koji njegujemo taj povijesni dio pomorstva. Naši pomorci su bili ti koji su donosili na ove prostore bogatstvo, kulturu i znanje.

Stara Jugoslavija je bila država preko koje je Mornarica dobila izuzetne atribute i priznanja. Sve je to povijesno bilo povezano na dodjeli ordena u Podgori. Od 1945. godine, kada je obnovljena Bokeljska mornarica, nekoliko ili mnogo stvari se promijenilo u dijelu predstavljanja Bokeljske mornarice. Međutim, mnogo svari se izmijenilo i u dijelu koji se meni nikada nije sviđao, ali Bože moj, što ćemo, tako je kako je bilo. Nismo se mogli suprotstaviti; ne možete se suprotstaviti ako vas netko podržava, ističe, daje vam određena priznanja, govori o vama kao nečemu slavnome, velikome, korisnome, potrebnome, povijesnome. Prihvaćam da treba na određeni način imati mjeru u svemu tome. Međutim, istina je da je 25 članova Mornarice poginulo u NOB-u. Znači Mornarica je imala i određene obveze i morala je na neki način poštovati to što su ljudi iz te organizacije dali živote za slobodu naroda. Jer i Bokeljska mornarica je ta koja se vijekovima borila za slobodu svoga kraja i ljudi u tom kraju. Stoga je u to vrijeme bilo: tko god je došao, mornarica ga je dočekala, tko god je došao, njemu se Kolo igralo. Kontra tome je bio slučaj u vrijeme Austrije, gdje se to nije radilo nego samo za Tripundan. Za vrijeme Titove Jugoslavije bili smo uključeni u proslavu na 10. rujan i slavili smo taj dan kao naš dan. Onda se plesalo najvećim dijelom na platou kod gradskih vrata. To je bio scenarij koji je vidjela masa svijeta. Kad je došlo do razbijanja velike Jugoslavije, sazvali smo skupštinu i uzeli smo jedan od najmarkantnijih i najvažnijih datuma kao naš dan. Svi smo s time bili apsolutno zadovoljni i kazali smo: to je ono što je nama oduvijek trebalo! Ali nije se to moglo ranije provesti iz više razloga. Nisu nam nikada branili da plešemo. Da vam odmah kažem, za vrijeme Titove Jugoslavije Tripundan se nije slavio. Bio je Tripundan, ali nije se slavio ovako kako se slavi danas ili ranije. Ali su se radile druge stvari. Kad je Rogošić plivao išli smo ga dočekati. To imamo i danas kad dolaze visoki državnici, bilo naši bilo strani.

Kolo ne ulazi u turističke ponude, no tražili smo od turističke organizacije da oglase naše nastupe. Mi nismo folklorna grupa ili neki zabavljači koji se nekome namećemo. Ako netko želi vidjeti Kolo i Bokeljsku mornaricu u njezinoj autentici, on treba doći u Kotor na Tripundan, na Dan Bokeljske mornarice ili na Dan oslobođenja. Te dane će nas sigurno vidjeti i nama će biti drago; tko god dođe, dobro je došao i bit će pozdravljen od naše strane. Bokeljska mornarica je imidž Kotora i Boke, da ne kažem sada i Crne Gore. To je najstarija organizacija pomoraca na svijetu. Definitivno. Rekao sam u gradu, kažite mi koja organizacija u Crnoj Gori ima taj status i tu povijest? I jesu li ovi što se sada registriraju sa četiri ili pet ljudi (a svi smo u Kotoru u istom košu) isti kao mi i trebaju li imati isti status kao i mi? Predložio sam da sve nevladine organizacije koje su stare preko sto godina imaju poseban status. Neka budu povijesne organizacije i neka se na neki način napravi diferencijacija. Predložio sam da to bude pjevačko društvo „Jedinstvo“ pravoslavne crkve iz Kotora, koje je stotinu i dvadeset

godina staro, i Bokeljska mornarica. To su institucije, jer Kotor tada nije gledao tko je koje vjere, nego tko je kakve kulture. Do prije, recimo, petnaest godina u Kotoru je postojao jedan crkveni zbor koji je jednako pjevao i u pravoslavnoj i u katoličkoj Katedrali. U njemu su bili i pravoslavci i katolici. Znači nije bilo razlike. To je bila jedna izuzetna tolerancija. Isto kao što je bilo početkom 19. stoljeća, dok nije biskup Kalođera zabranio pravoslavnim građanima da budu članovi Mornarice. On je privatizirao Mornaricu koja nikada nije bila katolička organizacija. Ona je imala najviše katoličkog življa i normalno je da se veže uz katoličku Katedralu, ali su to jednako prihvatili i svi drugi žitelji grada Kotora bez obzira na vjeru. I da bi pravoslavni građani na neki način dokazali da su i oni građani Kotora i da je njima Bokeljska mornarica dio njih i da njima nitko ne može zabraniti da se oni kao takvi predstavljaju, jer su isto bili pomorci kao što sam i ja, osnovali su [Srpsku gardu]. Član Mornarice danas može biti svaki častan čovjek, a samo aktivni članovi mogu plesati. Imate počasne članove, aktivne članove, članove pomagače i članovi posebne časti.

Mi jako ozbiljno razmatramo svaki zahtjev i dosta smo ih odbili. Mi to objasnimo i kažemo: žao nam je, ali taj datum koji ste vi nama ponudili sa tom specifikacijom ne možemo prihvatiti, jer mi nismo ni folklorna ni zabavljačka organizacija. Mi smo organizacija starih pomoraca koji njegujemo povijest pomorstva koje je bilo suština življenja na ovim prostorima. Osim toga, možemo samo jedanput doći i to isto svima kažemo. Sad da nas zovu u Veneciju ne bismo mogli poći na taj način. Treba imati drugi datum koji je toliko povijesno jak da mu možemo dati počast. Mi ustvari dajemo počast tome datumu i ujedno uveličamo svečanost na koju idemo. Ima slučajeva i da smo otišli kao Mornarica ali nismo igrali Kolo.

Ja sam uz dr. Miloševića od svoje petnaeste godine. Živio sam nekada u Dobroti, bio sam stalno uz njega vezan i normalno da je, na neki način, prenio na mene nešto što me zainteresiralo i kao mladića, i kao pomorskog kapetana, a poslije toga i kao čovjeka koji se u ozbiljnijim godinama počeo baviti poviješću ovoga našega kraja. Mada ja ne kažem da sam povijesničar, Bože sačuvaj. To ni u kom slučaju, niti ja imam pravo to kazati. Samo kažem to da volim ovaj grad, da volim njegovu povijest i svuda gdje god mogu to istaknem. Kao dijete trčao sam i za tom muzikom kotorskom i za tom Mornaricom kotorskom. Prema tome, to je dio mene, dio moje kulture i dio moga odgoja. To sam pokušao prenijeti i na moju djecu.

Željko Brguljan (r. 1962. u Kotoru), Zagreb

Kotorska mornarica osnovana je po tradiciji 809. godine, a smatra se da je prvi zaštitnik grada Kotora bio sv. Juraj. Tome ide u prilog i benediktinska opatija sv. Jurja na istoimenom otočiću pred Perastom, koja je zapravo dugo bila pod patronatom Kotora. Kotorski su plemići bili opati sv. Jurja, a onda je u srednjem vijeku došlo do odvajanja Perasta. On se pomorski uzdignuo pa su uspjeli opatiju preuzeti od Kotorana.

Godine 809., 13. siječnja – to je neupitan datum, prenesene su u Kotor moći sv. Tripuna, koji postaje patronom grada i kasnije Mornarice. Mlečani

su otkupili moći sv. Tripuna i prenosili ih s Istoka u Veneciju. Po predaji, zahvatilo ih je strašno nevrijeme i morali su se svojim jedrenjakom skloniti u Boku. Tako su ušli u Zaljev, u luku Rose koja je bila na zaklonjenom mjestu. Kada su htjeli ponovno isploviti, opet nisu mogli od nevremena. Kotorani su to shvatili kao želju sveca da ostane ovdje pa su jednostavno otkupili moći sv. Tripuna i te njegove tjelesne ostatke prenijeli u Kotor. Tamo je Andrea Saracenis, kotorski plemić, dao izgraditi malu crkvu čiji se temelji nalaze ispod sadašnje Katedrale; temelji prvotne crkve – martirija otkriveni su prilikom restauracije Katedrale. Dakle, što se tiče sv. Tripuna to je neupitno, on je patron grada Kotora eto već dvanaest stoljeća.

No spominje se, prema tradiciji (iako imamo tek dokumente iz 13. stoljeća, ne prije), da je tijekom prijenosa moći sudjelovala u pratnji Mornarica. Njenu dugovječnost negiraju pojedini povjesničari zbog nedostataka dokumenata koji bi to potvrdili. Mi je nemamo potrebe negirati zbog snažne tradicije. Mornarica je već u 12., 13. stoljeću bila jaka organizacija. Imala je svoju crkvu, branila je grad od neprijateljskih napada i tako dalje, a nije mogla postati moćna preko noći. Znači morala se postupno formirati. Stoga se danas smatra da je to zapravo najstarija Mornarica u Europi.

Mornarica je ukidana nekoliko puta od strane francuskih i austrijskih vlasti. Bila je ekonomski jaka, a strane uprave nisu željele nikakve lokalne udruge koje bi imale snagu i mogle štetiti njihovoj administraciji. Tako su npr. Francuzi u Veneciji ukinuli sve bratovštine, osim Bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna. Nju su osnovali Kotorani, a potom su se priključili Dalmatinci. To je bilo sredinom 15. stoljeća, kada su se Bokelji, koji su ondje već činili bokeljsku dijasporu, udružili i osnovali svoju bratovštinu. U Italiji ju zovu *Scuola Dalmata*, kao Bratovština Dalmatinaca, ali ipak je činjenica da su prvi bratimi bili Bokelji. To potvrđuje i samo ime bratovštine i crkve – zove se Crkva sv. Jurja i sv. Tripuna, a ne sv. Vlahe ili sv. Duje. Juraj je prvi, a Tripun drugi zaštitnik grada Kotora. Drugo, na crkvenim klupama još i danas nalazimo natpise pojedinih, pretežno bokeljskih obitelji. Ta bratovština jedina nije bila ukinuta od Francuza. No u Boki je Mornarica više puta ukidana i zabranjivan joj je rad. Kotorski biskup, Marko Kalođera, zaslužan je za kasnije obnavljanje Mornarice (podrijetlom je sa Korčule, a poslije je bio splitski biskup). Međutim, Mornarica više nije mogla biti ekonomska ili pomorska organizacija, nego je mogla postojati samo kao Plemenito tijelo Bokeljske mornarice, odnosno udruga koja gaji tradiciju i kulturu.

Sama proslava sv. Tripuna je bila takva da su 13. siječnja bile "karike", 27. siječnja "lode" i onda 3. veljače sv. Tripun. Na dan karika birali su se časnici i uprava. Četrnaest dana kasnije, 27. siječnja, govorile su se lode ili pohvale sv. Tripuna; znači mali admiral, koji je simbol kontinuiteta Mornarice, sa trijema Katedrale govorio je lode i najavljivao Svečanosti. Tripundan je bio 3. siječnja. Mornarica je dobivala ključeve grada i ključeve zatvora. Imala je pravo tri dana prije sv. Tripuna i tri dana poslije pružiti azil nekome u gradu ili predložiti da se nekoga oslobodi zatvora. I to se simbolično obnavlja.

Poslije Drugog svjetskog rata Mornarica je i dalje imala svoje nastupe ali su oni bili vezani uz dolazak Tita, Dan Jugoslavenske ratne mornarice, a sakralni su se element zapostavili; naravno, nije se moglo. Međutim

nastupi i ples Mornarice su se nastavili. Sam ples ima elemente iz pomorskog života, a najstariji elementi su sakralni. Tu je mješavina sakralnih i svjetovnih elemenata. Nekada su se kola plesala oko moći sveca u Katedralama. U 14. se stoljeću tako plesalo u dubrovačkoj Katedrali, a u 15. su stoljeću Dubrovčani ukinuli taj ples. Izvodilo se ono provlačenje plesača ispod ruku drugih, što zapravo simbolizira podizanje iz tame podzemlja, uskrnuće, kontinuitet života itd. To su neki stari elementi, ali to bi netko tko se time stručno bavio mogao više reći. A onda imate ove kasnije elemente koji simboliziraju pomorski život, a ti su prepoznatljivi kroz slike koje se formiraju (sidro itd.). Dakle, postoji ta mješavina.

Što se tiče obnavljanja Mornarice, to sam malo i sam istraživao. Kako neki pišu, biskup Marko Kalođera je obnovio Mornaricu, no on je izgleda (ne mogu tvrditi jer još ništa nisam pronašao), uvjetovao to da samo katolici mogu biti članovi. I tada su pravoslavci u Kotoru osnovali Srpsku gardu; postojali su paralelno i imali su istu odoru samo sa srpskom zastavom. Zapravo Srpska garda je bila kao odgovor na zabranu. Kad se ona dokinula, nestalo je i Srpske garde.

Međutim, čitao sam jedan rad; već oko 1780. godine u Kotoru je prema popisu stanovništva bilo oko 25% pravoslavnih. Četvrtina grada je otprilike bila pravoslavna. Pravoslavni živalj pretežno je bio u ruralnim područjima Boke, a u gradovima je bio katolički. Recimo u Perastu (od kuda mi je baka) do 19. stoljeća nije bilo pravoslavaca. Naravno, pravoslavni živalj je u borbama sudjelovao na strani Bokelja-katolika, pa su se i oni pred Turcima povlačili i kao saveznici Kotorana bili primljeni u grad. Kako ih je s vremenom bilo sve više trebali su, naravno, svoju crkvu. Crkva sv. Luke (ona mala na Trgu sv. Nikole, krasna, romanička iz 1221. godine), bila je katolička. Potom je jedan oltar dodijeljen pravoslavnima, a jedan katolicima i tako se zajednički koristila (po Boki ima više takvih primjera). Poslije su ju pravoslavci preuzeli cijelu, pa danas u unutrašnjosti ima ikonostase. Oni su se sklanjali u grad i kasnije, a kako je rastao njihov broj Francuzi su im dali crkvu sv. Nikole na tom istom trgu. Tu je nekada bio samostan i crkva sv. Nikole koja je pripadala baš Bokeljskoj mornarici i pomorcima. Pravoslavci su je dobili na korištenje, no došlo je do nekog požara poslije kojega je ostao samo jedan kampanel pa je na zgarištu podignuta ova današnja crkva. U Kotoru imamo jako puno romanike, nešto cvijetne gotike (malo jer je potres iz 1667. uništio), renesanse, a osobito baroka. Grad je jako lijep i kompaktan, no crkva sv. Nikole i jedna kuća malo dalje dva su objekta koja su izgrađena u novije doba i koja kvare gradske vizure.

Inače, suživot u gradu je jako dobro funkcionirao. To je jednostavno bila tradicija koja je trajala par stoljeća i koja je rezultirala tolerancijom katoličkih starosjedilaca i pridošlih pravoslavaca. Dobro, o tome ne mogu govoriti od Drugog svjetskog rata nadalje, to je već nešto drugo. No u staro doba je bilo dobro, tako da u samom gradu nije bilo nekih sukoba, osim tog razdora oko Mornarice. Bila je tradicija da u procesiji sv. Tripuna sudjeluju katolici i pravoslavci zajedno, a danas, koliko mi je poznato, procesija s moćima prolazi ispred crkve sv. Nikole, dok pravoslavni pred njom čekaju kako bi se pozdravili. Čini mi se i da sudjeluju u večernjoj.

U doba mog djetinjstva odanost vjeri smatrala se lošim djelom. Lokalni su komunisti pratili tko ide u crkvu i zbog toga ste mogli imati velikih

neugodnosti. Mom bratu, koji je bio najbolji učenik kotorske gimnazije i u svemu uzoran, samo zato što je kao ministrant sudjelovao na misama, oduzeta je 1974. stipendija sa suludim obrazloženjem lokalnih komunista da takvim svojim nazadnim činom (sudjelujući u misi) predstavlja loš uzor omladini. Ne mogu Vam puno reći o proslavama sv. Tripuna u doba komunizma jer sam djetinjstvo provodio na Prčanju, držeći se postrani od svega. Nakon odlaska na studij u Boki sam boravio samo preko ljetnih praznika, a sada kako radim opet ne mogu biti dolje za Svečanosti sv. Tripuna. Rođen sam u Kotoru, a u Zagreb sam došao 1982. godine.[284]

Razgovarajući s Bokeljima o njihovim običajima primijetila sam da se kod pokušaja definiranja vrste ovoga plesa, kao prvi odgovor uglavnom pojavljuje onaj da "Kolo nije folklor", a potom slijede vrlo znakovita tumačenja. U Kotoru objašnjavaju da je ono ostatak obrednog plesa ili tzv. "katedralnog kola", koji ima svoju sakralnu simboliku, čemu se priklanjaju i upućeniji članovi bratovština iz Hrvatske. Neki Bokelji u Hrvatskoj i u Tivtu ipak ne mogu s lakoćom definirati zašto Kolo ne osjećaju kao folklor, pa se susreću odgovori da Kolo nije folklor jer se pleše samo za Svečanosti sv. Tripuna, odnosno jer ima pomorsku simboliku ili zato što ono više sliči na nekakvu vitešku igru. Kako sam sa svim kazivačima razgovarala individualno, unificirane stavove o Kolu i folkloru, kao i mišljenje većine, posebice Kotorana, da ono ima sakralnu simboliku, smatrala sam vrlo neobičnima. Dodatni impuls za istraživanje ove tematike pružili su mi Bokelji u Hrvatskoj, koji čine sasvim poseban krug intelektualaca izrazito naklonjenih kulturi i povijesti. Naime, u razgovorima s njima pokazala se još jedna specifičnost, a to je da su svi kod sebe imali ponešto od literature o Kolu koju su mi vrlo ljubazno nudili za potrebe ovoga rada. Najčešće se radilo o monografiji *12 vjekova Bokeljske mornarice*, no postojali su i drugi tekstovi koji su obično sadržavali kraći opis Kola i njegovih figura (v. [S.n.] 1974; [S.n.] 1975b;

[284] Sva prethodno iznesena kazivanja, osim kazivanja aktualnih kolovođa u Tivtu i Kotoru, podvrgnuta su autorizaciji, a pojedina su zabilježena i na audiovrpcama. S obzirom na to da su odobrena za potrebe diplomskog rada *Kolo Bokeljske mornarice* nije ih dozvoljeno koristiti izvan konteksta u koji su smještena.

[S.n.] 1995). K tome, interesantnim mi se činilo i mišljenje da držanje plesača za maramice vjerojatno potječe od toga što su kotorski mornari spontano mahali bijelim maramicama prilikom iznošenja sv. moći s broda. Premda Bokelji ističu da nema podataka o plesu iz 9. stoljeća, shvaćanje ovakvog podrijetla Kola danas prevladava.

8.2. Prikaz Kola u literaturi i medijima

Slijedeći trag prethodno iznesenih nazora usporedila sam svoje bibliografske jedinice koje spominju Kolo, nakon čega se pokazalo da je prije 1942. godine uobičajeno nazivlje Kola bilo popraćeno pridjevima *drevno* (Parall 1899; [S.n.] 1928a), *interesantno* (Butorac 1941), *karakteristično* ([S.n.] 1928b), *originalno* (Butorac 1941), *starinsko* ([S.n.] 1928a., Stjepčević 2003b), *starodrevno* ([S.n.] 1928a) i *tradicionalno* ([S.n.] 1941; Primožić 1942), a opisivalo se još i kao *mornarski ples* ([S.n.] 1932) ili *svečevo kolo* (Primožić 1942; Stjepčević 2003a). Nakon 1953. godine, uz već navedene, još se spominju pridjevi *bokeljsko* (J.Č. 1984, Zebec 2001), *popularno* (Milošević 1982a) i *prepoznatljivo* (Radić 2007), no Kolo se gotovo u pravilu prikazuje kao ples čiji je stariji sloj *obredni* ili *sakralni*, odnosno cijelo je Kolo *obredno* (Ilijin 1953, Šerović 1962, Milošević 1972, 2003b, 2006; [S.n.] 1974, Zloković i Maslovar 1981, Cesarec 1982, Brajković et al. 1986, Maletić 1986, [S.n.] 1995, [S.n.] 2002, Grgurević 2003b, Schubert 2003, Martinović 2004, Demović 2006, DAB 2007, Braić 2008), zbog čega prema pojedinim autorima nikako ne pripada folkloru (Milošević 1972, Cesarec 1982). Druga, moglo bi se reći, krajnost jest svrstavanje Kola u kontekst *mačevnih* plesova (Ivančić Dunin i Zebec 2001, Zebec 2001; v. i Niemčić 2002).[285]

[285] Svrha nije bila pronaći sve novinske članke koji govore o Kolu nego novinske osvrte na nastupe Mornarice i općenito radove koji su najdostupniji, pa se u tom smislu pregled može smatrati reprezentativnim. Drugim riječima, zainteresira li koga tematika Kola, Mornarice ili Svečanosti sv. Tripuna, navedeni će mu izvori prvi doći pod ruku.

Na osnovu iznesenoga proizlazi kako današnje razmišljanje Bokelja o vlastitoj tradiciji ima čvrsto uporište u literaturi i medijima, odnosno da dominira poimanje Kola kakvo je karakteristično za srpsku i crnogorsku (bokeljsku) literaturu od druge polovice 20. stoljeća nadalje. O Kolu se općenito počelo više pisati poslije stvaranja socijalističke Jugoslavije, odnosno kada je vanjska proslava Svečanosti sv. Tripuna postala zabranjena, a Bokeljska mornarica reorganizirana i integrirana u Jugoslavensku ratnu mornaricu. Unatoč znatnom publiciranju, od 1953. godine nisu se radila etnomuzikološka ili etnokoreološka istraživanja Kola, pa je rad M. Ilijin do danas ostao aktualan. Vjerojatno su se iz toga razloga povjesničari, govoreći o Kolu kao tradiciji Bokeljske mornarice, unatrag pola stoljeća kontinuirano pozivali na ovu etnokoreologinju te vjerno preuzimali njezine zaključke, tek povremeno donoseći i neke nove.[286] Time se ujedno može objasniti i shvaćanje pojedinih Bokelja u Hrvatskoj: poznati po držanju do svoje kulture, povijesti i pomorske tradicije, preko radova o Bokeljskoj mornarici usvajali su ista razmišljanja o Kolu kao "ne-folkloru" i sakralnoj simbolici njegovih figura.[287] Odmak od ustaljenih predodžbi predstavlja tek Martinovićevo shvaćanje da se u Kolu očituju simboli "pomoračkog života i zanimanja: uplitanje konopa, podizanje jedara i konopa, izvlačenje sidra i slično" (Martinović 2004:44). Premda je Kolo prethodno klasificirao kao obredni ples, Martinovićev opis simbolike ujedno je i prvi pokušaj da se ono, nakon pedeset godina, u bokeljskoj literaturi demistificira i da se istakne simbolika koju je nekada imalo.

---

[286] Već nekoliko godina nakon objave rada M. Ilijin javlja se eksplicitna tvrdnja kako "Jireček drži da je 'kolo sv. Tripuna' ostatak starijih obrednih igara koji se očuvao do današnjih dana", kao i odbacivanje nazivlja figura uz potenciranje sakralno-mističnog tumačenja Kola (v. Šerović 1962:1856), a deset godina poslije susreće se shvaćanje da "u ovakvom Kolu ne može biti riječi o jednostavnom folkloru jednoga kraja" (Milošević 1972:186). Isti se opisi potom pojavljuju i u kasnijoj literaturi (npr. usp. Brajković et al. 1986:33).

[287] U novije se doba Kolo jednako determinira i kada se piše o Svečanostima sv. Tripuna, o čemu redovito izvještava *Hrvatski glasnik*, glasilo Hrvata iz Crne Gore na koji su pretplaćene hrvatske bratovštine i općenito Bokelji izvan Boke (npr. v. Braić 2008).

Osim toga, admiral Bokeljske mornarice posljednjih je dvadeset godina upravo dr. Miloš Milošević, koji je po pitanju njezine povijesti uistinu neupitan znanstveni autoritet. No njegovo shvaćanje Kola identično je onome kakvo proizlazi iz rada Milice Ilijin,[288] pa je Milošević ne samo objavljivanim tekstovima, nego i svojom prisutnošću u Mornarici, zasigurno utjecao na formiranje mišljenja njezinih današnjih članova u Kotoru. Spomenuta predaja o mahanju bijelim maramicama pri dolasku relikvija sv. Tripuna u Kotor vjerojatno se razvila djelomično na osnovu Gelcicheve pretpostavke o plesanju Kola punih dvanaest stoljeća, a djelomično literature objavljivane od 1953. nadalje. S obzirom na to da je zabilježena osamdesetih godina prošloga stoljeća (v. Brajković et al. 1986:33), može se pretpostaviti da je u doba socijalističke Jugoslavije bila dosta raširena.

Neupitno je da Bokelji osjećaju posebnost svoga plesa, a u skladu s predajom o dvanaeststoljetnom plesanju i postojanju Mornarice njegovu starinu nastoje istaknuti kao dodatnu vrijednost. Stoga im se, vjerujem, objašnjenje Kola kao "obrednog" čini prihvatljivim unatoč tomu što je sakralna simbolika figura nasuprot jasnim asocijacijama na pomorstvo ustvari nelogična. Iz etnokoreološkog ugla gledano, zbog izostanka adekvatnijeg tumačenja plesa Bokelji preuzimaju jedino postojeće.[289] Dakle, potreba za konkretnom i vjerodostojnom klasifikacijom više je

---

[288] Navodeći bibliografske jedinice kojima se služio tijekom pisanja svoga prvoga rada o Kolu Bokeljske mornarice, Milošević kaže: "Posebno je važan navedeni rad M. Ilijin, koja je jedina kao uži stručnjak za problematiku narodnih igara, uspoređivala Kolo Bokeljske mornarice sa sličnim primjerima u drugih naroda i rezultatima evropske nauke. Na zaključcima toga rada najviše se zadržavamo" (1972:186). Kako mi je dr. Milošević potvrdio da u svojim radovima citira svu literaturu kojom se koristi te da nije svoja saznanja temeljio na starijim, dosada neobjavljenim i nepoznatim dokumentima ili radovima, čini se da je izvorište takvih shvaćanja uistinu bio rad M. Ilijin.

[289] U tom je smislu važno i zapažanje Niemčić o plesu lijepih maškara na Lastovu: "Teško je objasniti zašto jedan učeni Lastovac, rođen 1923. godine, koji je zasigurno nekoliko desetina puta vidio i sudjelovao u lastovskom pokladu, a i sam se bavi istraživanjem rodnog otoka, *lijepe maškare* jedva i spominje. Ne postoji isprika o nemogućnosti praćenja obiju povorki u jednom pokladnom zbivanju. S druge pak strane, nije ni riječ o opće prihvaćenom stavu Lastovaca o *lijepim maškarama*, jer im je *pokladarsko društvo* u prijedlogu statuta posvetilo mnogo više pažnje i redaka. Vjerojatno autor pokladno zbivanje na čelu s *pokladarima* i Pokladom smatra važnim identitetom Lastova i dijelom svog osobnog identiteta, dok se s *lijepim maškarama* ne može toliko poistovjetiti pa ih gotovo i ne vidi. No, Jurica ujedno preuzima mišljenje etnologa i starijih zapisivača kao relevantno mišljenje, što pokazuje

nego očita, a u tom je smislu značajan i indikativan upravo pokušaj definiranja Kola kao viteške igre. Naime, takav se opis po simbolici čini realnijim, još uvijek jasno izdvaja Kolo u odnosu na ostale tradicijske plesove, a istovremeno zadovoljava kriterij starine. Potreba za izdvajanjem Kola u odnosu na druge plesove mogla bi također biti razlog tomu da pojedini Bokelji tvrde kako se Kolo "ne igra", nego "pleše"[290] te da ono "nije folklorno".

Tumačenje Kola kakvo je iznijela Ilijin preuzeli su u novije vrijeme i crkveni krugovi (v. DAB 2007) koji još manje uočavaju simboliku plesa nekadašnjih bokeljskih pomoraca.[291] K tome, u novo je doba prisutno i vjerovanje da se ples prije zvao Kolo sv. Tripuna i da je u socijalizmu zadobio naziv Kolo Bokeljske mornarice,[292] a u razgovoru s ravnateljem međunarodnog festivala rane glazbe, koji se održava u

---

kako etnologija ne donosi samo opis već i selektira ono što je važno, odnosno određuje reprezentativne dijelove običaja" (2002:84).

[290] Suprotno tomu, dr. Milošević drži da je glagol "plesati" profan te da je autentičnije reći "igrati Kolo" (iz osobnog kontakta).

[291] Demović piše sljedeće: "Odrednice koje neoborivo ukazuju da to 'kolo' predstavlja sakralni ples jasno su vidljive ne samo iz simbolike pojedinih plesnih figura, već i iz veoma sporog tempa u kojem se izvodi, kao i iz činjenice da ga izvode samo muškarci starije životne dobi, samo mornari, jer je tako bilo određeno statutom njihove bratovštine. Prvi dojam što ga ples ostavlja na gledatelja je predodžba o mnoštvu hodočasnika u daljini koji pobožno, sporim ujednačenim korakom kroče ka svečevoj crkvi i pritom simbolikom izražavaju svoje molitve sve do časa kada stupe pred svetačke moći svoga zaštitnika kojeg obujme u zbitoj figuri uz usklik 'Živio Sveti Tripun'. Taj plesni hod odvija se u dvanaest plesnih figura koje se danas hrvatski nazivaju Vrtlog1, Vrtlog2, Neprava veriga, Prava Veriga, Sidra, Veliko kolo, Dva kola, Kolo u kolo, Osmica, Ušpug, Ušpug u obratnom smjeru, Ušpug oko časnika" (Demović 2007).

[292] Demović također iznosi tvrdnju da je komunistička vlast nakon 1945. godine Kolo preimenovala u "Kolo kotorske mornarice", a da se ono u demokratskoj samostalnoj Crnoj Gori danas izvodi pod starim imenom "Kolo Svetog Tripuna" (v. Demović 2007). Ta se tvrdnja pokazuje netočnom iz dva razloga. Prvi je taj što se u literaturi iz socijalističkog razdoblja nigdje ne spominje "Kolo kotorske mornarice" kao njegov naziv. Sama se organizacija već unatrag gotovo stotinu godina zvala Bokeljska mornarica, pa se i kolo u skladu s tim imenovalo kolom "Bokeljske mornarice". Druga je zabluda da je svjetovni naziv u komunizmu "novi", a sakralni "stari", jer su se oba naziva rabila još od 19. stoljeća (usp. Raffaelli 1844, Parall 1899, Petrović-Poljak 1914, Butorac 1941). Dakle, komunizam nije preimenovao ples tako što je stari naziv ("Kolo Svetog Tripuna") zamijenio novim ("Kolo kotorske mornarice"), nego je uveo dosljednu determinaciju prema nositelju plesne prakse ako se o Kolu piše u službenim dokumentima i publikacijama vezanim uz tadašnju Mornaricu. No to se, čini mi se, dogodilo tek nakon 1964. godine jer se "Kolo sv. Tripuna" još 1962. godine susreće u Pomorskom zborniku. U kontekstu tradicijskih plesova ovaj se naziv pojavljuje u radovima Ilijin i Maletić, te u Muzičkoj enciklopediji iz 1977. godine (usp. Ilijin 1953, Šerović 1962, Milošević 1972, [S.n.] 1974, [S.n.] 1975b, Ivančan 1977, Zloković i Maslovar 1981, Cesarec 1982, Maslovar 1983, Brajković et al. 1986, Maletić 1986). Prigodom osobnog kontakta, dr. Milošević mi je također izložio mišljenje da je izvorni naziv plesa Kolo sv. Tripuna te da je Kolo Bokeljske mornarice rezultat kasnijih utjecaja. Danas se, međutim, čini kako se naziv zapravo prilagođava (svjetovnom ili religijskom) kontekstu unutar kojega se Kolo pojavljuje.

Dvigradu, saznala sam kako postoje intencije da se Kolo izvede u svome izvornome, srednjovjekovnome obliku.[293]

Ako se već svemu rečenom pridoda i opća pojava da se na osnovu dostupnih tekstova i programskih knjižica manifestacija na kojima Mornarica sudjeluje dalje pišu novinski članci vezani uz, uvijek i svima interesantne, izvedbe Kola,[294] a može se reći da je tako počeo nastajati i ovaj diplomski rad, više je nego jasno kolike je razmjere poprimio ovaj stereotip. Pritom je ipak manje važno što o Kolu misli kakav novinar, svećenik ili turist. Ono što uistinu smatram zabrinjavajućim jest utjecaj literature i medija na razmišljanje Bokelja o vlastitoj plesnoj tradiciji i njezinom ishodištu: Do sredine 20. stoljeća nitko nije dovodio u pitanje utjecaj pomorstva na obilježja Kola, a danas se u Kotoru osjeti gotovo žaljenje što se u arhivima nikada nije pronašao dokument koji bi, analogno Dubrovniku, potvrdio zabranu plesanja u Katedrali, što bi onda predstavljalo i dokaz njegove sakralnosti. Razlozi zbog kojih je M. Ilijin Kolo dovela do obredne apstrakcije imaju, s druge strane, određenu političku dimenziju pa je njezin rad na neki način izravan prilog potiskivanju bokeljskih običaja, a time i identiteta starosjedilačkog stanovništva Boke u doba socijalističke Jugoslavije.

Kao konačni zaključak proizlazi, dakle, da su "obredna" i "sakralna" obilježja Kola Bokeljske mornarice prisutna u svoj današnjoj literaturi te da su postala dio

---

[293] Riječ je o realizaciji plesa koji sam u ovome radu nazvala "praKolom". Poimanje Kola općenito u kontekstu Dvigrad festivala vidi se i iz teksta objavljenoga u programskoj knjižici 2007. godine. Ondje se kaže još i to da su "u okviru liturgije starih kršćanskih crkava sakralni plesovi bili redovita pojava" te da su "tijekom stoljeća dokinuti kao neprimjereni onodobnim crkvenim načelima, primjerice u Dubrovniku tek godine 1425.". Kako su Kotorani "ipak uspjeli sačuvati taj paraliturgijski obred", Kolo predstavlja jedinstven "prastari i do danas sačuvani liturgijski relikt na svijetu" (Demović 2007).

[294] Primjerice, nastup područnice iz Tivta na Dvigrad festivalu u *Glasu Istre* ovako je popraćen: "Posebno su, usred za prisutnu publiku evidentno prezahtjevnog prvog dijela programa, iznenadili članovi Bratovštine Bokeljske mornarice. Svojim su Kolom svetoga Tripuna (Vrtlog 1, Vrtlog2, Neprava veriga, Prava veriga, Sidra, Veliko kolo, Dva kola, Kolo u kolo, Osmica, Ušpug, Ušpug u obratnom smjeru, Ušpug oko časnika), simboličnim srednjovjekovnim sakralnim plesom u pratnji mladih puhača, oduševili mnoštvo festivalskih gostiju" (Hauser 2007). Gospodin Jerolim Matković iz Bokeljske mornarice u Tivtu potvrdio mi je da se tom prigodom "sidro" nije izvodilo te da su se figure Kola dodatno reducirale zbog prilagodbe plesnoj sceni – pozornici festivala. Stoga na ovome mjestu podsjećam da se ta figura, neovisno o danas prisutnim shemama Kola, zasigurno ne izvodi već pedesetak godina.

suvremenih nazora o bokeljskim običajima. Time se, usprkos spominjanju nazivlja figura, u potpunosti zasjenila činjenica da je ono uistinu reliktni ples i dio folklora kakav je imanentan samo narodima ili zajednicama s neupitnom pomorskom tradicijom. Stoga smatram uistinu tragičnim to što baštinu vlastite pomorske tradicije Bokelji uskoro možda neće prepoznavati.

9. ZAKLJUČAK

Istražujući Kolo Bokeljske mornarice mnoge sam podatke crpila iz razgovora s članovima Bokeljske Mornarice i Hrvatskih bratovština "Bokeljska mornarica 809", pri čemu su se i meni, dakako, postavljala razna pitanja. Većinu mojih sugovornika zanimalo je imam li kakve konkretne veze s Bokom i zbog čega se bavim Kolom Bokeljske mornarice, no pamtim i ona kao što su: "a što znate o Kolu?", "biste li mi znali otpjevati kako ono ide?" ili "čuli ste za Visina?"[295] Drugim riječima, razgovori su išli u različitim smjerovima jer je svaki od mojih sugovornika promatrao ples s drugačijega motrišta, no zajedničko im je bilo to što je Kolo svima predstavljalo važan običaj unutar njihove tradicije, neovisno o tome jesu li ga nekada plesali, plešu li ga još uvijek ili nikada niti nisu bili plesačima.[296]

Kolo Bokeljske mornarice danas najčešće izvodi bokeljsko muško kulturno-povijesno društvo, no izvode ga također i Bokelji u Hrvatskoj. Izvorni izvedbeni kontekst ovoga plesa predstavljaju Svečanosti sv. Tripuna. Riječ je o sasvim posebnom običaju koji u sebi sjedinjuje religijsku, političku, društvenu i kulturnu povijest Bokelja, u skladu s kojom se postupno izgrađivao do oblika u kakvom se njeguje i danas. Unutar toga običaja Kolo se u Boki tradicionalno izvodi u vokalno-instrumentalnome, instrumentalnome ili plesnome obliku, od kojih je potonji znatno stariji i poznatiji. Iako udaljeno od izvornoga konteksta, Kolo se povodom Tripundana u Hrvatskoj također izvodi u vokalno-instrumentalnome i plesanome obliku.

---

[295] Riječ je o bokeljskom pomorcu Ivi Visinu (1806.-1860.) koji je stekao slavu time što je sredinom 19. stoljeća s brodom "Splendido" oplovio svijet.

[296] U prvoj polovici 20. stoljeća Bokelji su zapisali: "Današnja 'Bokeljska mornarica' nije drugo nego posljednji ostatak nekadanje slavne Mornarice i posljednji odbljesak iščezlog nekadašnjeg sjaja i bogatstva Kotora i Boke Kotorske. Ali ona jeste i ostaće svetinjom svakog Bokelja, jer je najdostojniji nosilac svih njegovih najsvjetlijih i najljepših tradicija, istinske slave i duševne veličine njegovih praotaca, amanet djedova, te živa i nikad prekinuta veza sadašnjice sa velikom mrtvom prošlošću. Bokeljska mornarica živi, i to ne samo svojim neprekinutim kontinuitetom života koji neprestano teče, na osnovu njezinih starodrevnih statuta, svojim tradicionalnim običajima, svečanostima i obnavljanjem uspomena, nego ona živi i živjeće vjekovima snagom svojih velikih moralnih vrjednota, koje ona u svom Plemenitom tijelu sadrži i krije, i koje prenosi iz naraštaja u naraštaj svojim nikad neoskvrnjenim geslom 'Fides et honor'" ([S.n.] 1935:11).

Promjene u izvedbenoj praksi plesanoga Kola mogu se pratiti gotovo do unatrag dvjesto godina, a nesumnjivo su uvjetovane društveno-političkim razlozima. Započinju već s padom Mletačke Republike 1797. godine, a u početku su bile vezane uz zabrane aktivnosti Kotorskoj mornarici zbog kojih se u prvoj polovici 19. stoljeća Kolo nije redovito izvodilo. Prve izražajnije promjene u Kolu nastaju nakon osnivanja današnjega kulturno-povijesnoga društva (1859.), čime se trajno promijenila profesionalna, etnička i vjerska struktura plesača. Prema predaji, u razdoblju 1861.-1918. godine Kolo su zasebno izvodila društva Plemenito tijelo i Srpska garda, pa je izvedbeni kontekst u to doba obuhvaćao katolički Tripundan i pravoslavne Duhove. Pod utjecajem daljnjih društveno-političkih zbivanja počinje se javljati svjetovni izvedbeni kontekst, koji u socijalističkoj Jugoslaviji postaje ne samo dominantnim nego i jedinim unutar kojega je bilo moguće izvoditi Kolo u Boki kotorskoj. Tradicija izvođenja Kola povodom proslave sv. Tripuna tada se nastavila u Hrvatskoj, gdje se u istome obliku održala sve do današnjih dana. Kolo se u Boki ponovno počelo izvoditi unutar izvornoga konteksta tek po uspostavi Savezne države Jugoslavije te Državne zajednice Srbije i Crne Gore, no pritom se zadržao i običaj plesanja u raznim drugim prigodama koji je nastao u doba socijalizma.

Bokelji u Hrvatskoj Kolo izvode samo tijekom proslave sv. Tripuna, dok se u Boki kotorskoj ono pleše najmanje triput godišnje: uz Dan Bokeljske mornarice (26. lipnja), Dan oslobođenja grada (21. studenoga) i Svečanosti sv. Tripuna (3. veljače). Povodom Dana Bokeljske mornarice i Svečanosti sv. Tripuna Kolo u Kotoru izvode članovi matice zajedno sa članovima podružnica, dok na Dan oslobođenja grada, koji je isti za Tivat i Kotor, Kolo izvode samo članovi tih dvaju gradova. Postoje također i izvedbe koje mogu i ne moraju uključivati zajedništvo matice i tivatske podružnice

Bokeljske mornarice. Suprotno tomu, Bokelji u Puli i u Zagrebu Kolo izvode uvijek zasebno.

Uz obredne nastupe Mornarice koji prate izvedbe u normiranim prigodama, posebnost Kola u Boki čini i odnos plesača prema izvedbi na poseban zahtjev. Naime, Mornarica svojim nastupom ne pokazuje tek ples koji njeguje nego i podršku određenom činu ili ideji koji su prisutni unutar konkretnog izvedbenog konteksta. Time ujedno cijeli događaj poprima dostojanstveniji i svečaniji karakter, neovisno o tome zbiva li se na religijskoj, znanstvenoj, kulturno-povijesnoj, društvenoj ili političkoj razini. Stoga bi se moglo reći kako je u novije doba postala vrlo važna i simbolika same izvedbe Kola.

Znatan problem u poimanju ovoga tradicijskoga plesa predstavlja, međutim, tumačenje koje je pedesetih godina prošloga stoljeća uvela etnokoreologinja M. Ilijin; na osnovu njezinoga rada o Kolu kao obrednom plesu s izvorištem u plesanju oko moći sv. Tripuna već desetljećima pišu povjesničari, svećenici i novinari. Time Kolo sve više gubi identitet lančanoga plesa s maramicom oblikovanog nizom figura s pomorskom simbolikom, koji se može smatrati i rijetkim sačuvanim primjerom cehovskih plesova i općenito plesnih običaja kakvi su na istočnojadranskom priobalju prvi put zabilježeni u 14. stoljeću. Imajući na umu da su nosioci ove plesne tradicije bili i ostali ponajviše katolici, Hrvati, te da je prošlo vrijeme u kojem "historijske argumentacije ništa ne znače, a kulturološke studije još manje" (Sbutega 1993:160), smatram da bi hrvatski antropolozi plesa čim prije trebali u konkretne projekte uvrstiti i Kolo bokeljske mornarice. Činjenice da se ono na području Hrvatske pleše najmanje osamdeset godina te da Hrvati u Crnoj Gori danas imaju status nacionalne manjine ujedno nas i obvezuju da ukazujemo na vrijednosti bokeljske tradicijske kulture.

10. POGOVOR

U Nici, 6. studeni 2008. godine u 8:54

Osvrnuvši se na početak i tijek nastanka ovoga rada, čini mi se da mogu reći kako nisam imala nimalo jednostavnu profesionalnu inicijaciju. Pritom ne mislim samo na neobičan terenski rad ili usvajanje brojnih informacija i godina koje su mi bile nužne da bih objasnila jedan običaj, nego i na suočavanje s neočekivanim preprekama u pisanju koje su bile sasvim osobne prirode. Stoga mi i nije neobično da su sada, na kraju svega, prisutna intenzivna razmišljanja o dojmovima i poznanstvima koje sam stekla istražujući Kolo, a time ustvari ponajviše o susretima s admiralom i viceadmiralom Bokeljske mornarice.

Dr. Miloša Miloševića (r. 1920. u Splitu) upoznala sam početkom 2007. godine, kada sam posjetila Kotor da bih vidjela ples koji se izvodi tijekom Svečanosti sv. Tripuna. Oni koji su imali tu čast složit će se samnom kada kažem da je riječ o velikom čovjeku. Za mene osobno, njegova toplina i strpljenje podjednako su bili dojmljivi kao i način na koji prenosi svoj istraživački entuzijazam. Naime, dr. Milošević se još uvijek aktivno bavi povijesnim istraživanjima premda je radno mjesto (upravitelja) u kotorskom Historijskom arhivu napustio još prije dvadesetak godina. Svoje znanje i iskustvo ugrađivao je tako i u pripremu prvog izdanja Statuta Bratovštine sv. Nikole, pa sam upravo u njegovom domu imala priliku vidjeti originalni rukopis iz 1463. godine, koji je u jednom trenutku našega razgovora jednostavno donio iz svoje radne sobe. U prvi sam tren, kao i moja mentorica dok sam joj to pričala, ostala time malo iznenađena, jer bokeljske bijele rukavice u Zagrebu bi poslužile upravo za prelistavanje tako vrijednog rukopisa u prostoru Državnog arhiva ili kakvog crkvenog trezora. No admiral ne nosi rukavice, a ja sam bila u Dobroti,

malenom mjestu udaljenom od Kotora petnaestak minuta šetnje obalom. Osim toga, već tada sam znala da Statut nije mogao biti u sigurnijim rukama od onih dr. Miloševića, koji mi je tom prilikom rekao:

"Znate, starina problema ... to je ono što zanima znanstvenika."

Nadovezujući se na riječi dr. Miloševića, u kontekstu ovoga rada mogu reći da me podjednako zanimala starina, kao i izvor problema, a još više cjelokupna pozadina Kola. Teško je, gotovo dvije godine poslije, procijeniti jesam li uistinu baš svo vrijeme tražila informacije ili su mi one kojiput same dolazile, no znam da sam ih upijala svim sredstvima i čulima. Vjerojatno je to bio razlog što već šest mjeseci rad završavam otvarajući nova poglavlja i što sam pri obradi građe objektivnost dr. Naile Ceribašić smatrala uistinu presudnom. Naime, postojali su trenutci kada je moj osobni oslonac bio znatno poljuljan, a izgubljenu distancu nastojala sam potom vratiti uzimajući stanke u pisanju, prelistavajući svoje dnevnike rada,[297] istražujući dodatnu literaturu ili općenito nove izvore znanja (v. Favret-Saada 1990). No radilo se zapravo o tome da sam htjela što više saznati o Kolu, a gotovo sa svakom novom spoznajom mijenjala se koncepcija i dimenzija rada; na pitanje "jel' još nisi završila diplomski?!" s vremenom sam se prestala osvrtati.

U ljeto spomenute, 2007. godine vratila sam se u Kotor kako bih vidjela izvedbu plesa na Dan Bokeljske mornarice. Tada sam upoznala viceadmirala, gospodina Iliju Radovića, koji ne samo da je kroz dva dana odvajao vrijeme za moja

[297] Riječ je o dvjema malim bilježnicama punim telefonskih brojeva, godina, imena, raznih bibliografskih jedinica, razgovora s ljudima, natuknica i sličnih bilješki. Kako su nastajale neplanski, ispisane su malo s jedne, malo s druge strane pa sve djeluje nekako zbrkano i teško da bi itko osim mene mogao u tome pronaći logiku i kronologiju. Proizlazi da je povod bio taj što u vrijeme moga boravka u Kotoru u starom dijelu grada nije postojala kopiraonica. Moglo se iskopirati dva-tri lista u općini ili knjižari, no čekanje u podugačkom redu pred šalterom "sve u jednom" ili moljakanje trgovkinje da kopira nekoliko listova više pokazalo se pravim gubljenjem vremena. S druge strane, pojedina građa (eksponati) Pomorskog muzeja i nije se mogla kopirati, pa sam dobar dio dokumentacije morala zaista prepisivati. Poslije sam, dakako, razmišljala o svim prednostima i nedostatcima kopiranja, no u tom trenutku nije mi preostajalo drugo nego prilagoditi se stanju na terenu.

brojna pitanja, nego mi je također srdačno otvorio vrata svoga doma.[298] Razgovor s viceadmiralom tek je nakratko prekinula ljubazna gospođa Radović kako bi nas, kao domaćica, s nečim ponudila, a poslije mi je na vlastitu inicijativu dala i značajne informacije o Kolu.[299]

Po svršetku svih službenih dužnosti oko proslave dana Mornarice, gospodin Radović i ja u njegovom smo domu prebirali po statutima jednog starog društva, njegovim privatnim audiozapisima i fotografijama brodova, tražeći ono što bi mi moglo koristiti u radu.[300] Premda je već bilo blizu 22h, naposlijetku smo se uputili dr. Miloševiću kako bi viceadmiral admiralu podnio izvještaj o tijeku nastupa glavnoga odreda. U salonu obiteljske kuće dr. Miloševića ubrzo se poveo razgovor o zbivanjima prethodnoga dana,[301] a spomenuvši Kolo, gospodin Radović je rekao kako su pri izvedbi napravili jednu malu izmjenu u protokolu. Naime, u ples je na Dan Mornarice ušao i biskup, što inače nije običaj.

> "Među zidinama maloga grada Kotora susreli su se jednom viceadmiral i biskup. Kao stari znanci zastali su i porazgovarali, a biskup je pritom spontano upitao: 'ulazim li i ja večeras u Kolo?'. Mudri je viceadmiral na to odgovorio: 'kako ne ... imenjak ide s imenjakom'. I tako se 26. lipnja 2007. godine iznevjerila jedna tradicija zbog dosjetke viceadmirala, kojom je izbjegao učiniti moguću, nenamjernu uvredu svome poznaniku biskupu."[302]

---

[298] Iz perspektive jedne Slavonke, strme i uske stepenice, baš kao i mali hodnik na galeriji u dnevnoj sobi obitelji Radović, odmah su mi se učinili neobično "tijesnima". Poslije mi je viceadmiral pojasnio da je taj dio kuće, prema njegovoj zamisli, napravljen kao paluba broda. Upravo zbog očigledne nepraktičnosti, tada mi je to bilo fascinantno ... sada mogu dodati da jednostavno – razumijem.

[299] Osim već spomenutoga, gospođa Radović je u obiteljskom albumu pronašla i fotografiju Ive Miloševića, koja mi je kasnije bila od velike pomoći pri analizi sačuvane dokumentacije i kronologije zbivanja vezane uz izvedbenu praksu.

[300] Usput smo pogledali i isječak moje videosnimke izvedbe Kola, na koju sam, kao na prvi svoj uradak takve vrste, bila iznimno ponosna. Premda me "tehnika" nikada nije pretjerano zanimala, kamera se tada pokazala neizostavnim znanstvenim alatom. Upotrijebila sam ju i drugi dan kada sam, pri povratku Pravilnika viceadmiralu, snimila i staru fotografiju slavnoga kolovođe.

[301] Tijekom prvoga posjeta admiralu, imala sam priliku upoznati i gospođu Irenu, dragu suprugu dr. Miloševića koja je nekad bila profesorica u kotorskoj glazbenoj školi, a s kojom je dr. Milošević bio u braku preko 60 godina. Nažalost, nje sada više nije bilo ... U nekim drugim okolnostima u toj bih situaciji izrazila sućut, no učinilo mi se da je te večeri dr. Milošević bio nasmijan i da nas je možda čak i s malim nestrpljenjem dočekao. Stoga sam ga tek srdačno pozdravila, primijetivši u sebi da se nekako promijenio.

[302] Prema usmenoj predaji jedne studentice.

Ne bih znala reći o čemu smo sve točno razgovarali u nastavku večeri, no pamtim da me admiral upitao kako napreduje moj rad, da je na njegovom stolu bila *Povijest ljepote* Umberta Eca i da se viceadmiral požalio kako bi ga ljudi mogli uskoro ismijati jer još nije stigao spustiti brod u more, a već je bio kraj lipnja ... "gdje još ima takvih kapetana?!"[303]

Nisam te večeri pitala je li onaj izvještaj viceadmirala također dio običaja ukoliko Mornarica nastupa u odsutnosti admirala, a "zaboravila" sam i na druga pitanja koja sam mislila još i tom prilikom postaviti dr. Miloševiću; procijenila sam jednako važnim upravo razgovor admirala i viceadmirala kojemu sam nazočila, kao i ono što sam pritom zamjećivala, a to su bila dva Bokelja, jedan katolik i znanstvenik, drugi pravoslavac i kapetan, te njihovo duboko prijateljstvo i zajednička briga za očuvanjem običaja bokeljske Mornarice.

Pri drugoj posjeti Bokeljima ponijela sam na put i *Muzičke teme i portrete* (usp. Milošević 1982a, 1982b), koje sam prethodno sasvim slučajno kupila u jednom antikvarijatu u Ljubljani. Premda ta knjiga nema izravne veze s tradicijskim plesom koji sam istraživala, zamolila sam dr. Miloševića samo da se na nju potpiše.

"Gospođici Koraljki, iskrenom prijatelju Bokeljske mornarice/
Srdačno, admiral Miloš Milošević/ Kotor, 27.06.2007."

Poslije mi je dugo bilo žao što do te večeri nisam nabavila knjigu *Pomorski trgovci, ratnici i mecene* (v. Milošević 2003b), na čijim bi se listovima lijepo uklapala admiralova neočekivana posveta. No taj je osjećaj s vremenom iščeznuo jer ga je potisnulo pitanje: "koliko je drugi posjet Kotoru utjecao na moj pristup radu?" Ako se mene pita, neizmjerno ... jer nakon iscrpnog analiziranja građe, shvatila sam da se u pozadini moga "plesa na kiši" ne nalaze samo nepostavljena pitanja, promaknuti

[303] Ibid.

podatci, zaboravljena i neistražena obilježja ili nespretno presnimljene sekunde Kola,[304] nego prije svega – ljudi.

Naše je ponašanje nepredvidivo, ljudi bi rekli kao i more, a da bismo objasnili naše postupke trebamo uvažavati i prirodu međuljudskih odnosa. Vjerujem da bi se time mogla objasniti i moja velika potreba da kažem kako je Kolo Bokeljske mornarice kroz posljednje dvije godine postalo ne samo dijelom moje svakodnevice, jer me nekako pratilo kamo god da sam pošla i što god da sam radila, već i dijelom mojih sjećanja. Iz toga razloga na pitanje "imate li Vi kakve veze s Bokom?" sada mogu odgovoriti da sam uspostavila one emotivne. I na to je, sasvim sam sigurna, također utjecao dr. Miloš Milošević.

Čini se, međutim, da je u cijeloj ovoj priči najveći nedostatak bio ustvari nedostatak moga profesionalnoga iskustva. Naime, studij muzikologije u Zagrebu upisala sam iz trećeg pokušaja, a kako sam prethodno završila i studij glazbene kulture u Osijeku,[305] ovaj sam rad stvarala s "tek" punih trideset godina. Ili je možda, naprotiv, nakon svih tih semestara studiranja klasične glazbe upravo praktična promjena u vidu diplomskog iz etnomuzikologije utjecala na to da sam sve ovo radila s nevjerojatnim žarom, a mogla bih možda reći i zrelošću?[306] Ne znam ... No ukoliko

---

[304] Kao već "ozbiljni istraživač" teško sam se nosila s ovim tehničkim propustom koji sam napravila pri svom drugom terenskom radu. Srećom, Kolo najčešće traje oko 12 minuta, a osim onih cca 11 minuta i 30 sekundi "moga posjeta Kotoru" što je ostalo zabilježeno videokamerom, čini se da postoje i trenutci koji su se bilježili drugim načinima.

[305] Vjerujem da su određena razmišljanja iznesena u ovome radu uvelike potaknuta i osobnim iskustvima u pedagoškoj praksi.

[306] Pišući razne seminare tijekom svojih studija s lakoćom sam navodila imena skladatelja i nikad se nisam opterećivala mislima jesu li te stranice buduća, svima dostupna arhivska građa, kao ni pretjeranim strahom da mi je možda nešto promaknulo. Vjerujem i da malotko danas razmišlja o pitanju što bi Verdi odgovorio na klasifikaciju opere kao promašenog žanra? Čini se da muzikolozi na sasvim drugačiji način pristupaju glazbi, a problemi koji su za njih sasvim marginalni u etnomuzikologiji se pokazuju nezaobilaznima, a koji put i prioritetnima. Stoga, kao studentica muzikologije, dugo nisam znala kako znanstveno objasniti nelagodu koju sam povremeno osjećala dok sam pisala ovaj rad i posebnu težinu s kojom sam unosila uputnicu "(Milošević 2006)". Sada se, međutim, pitam može li se očekivati da se klasičnim muzikološkim studijem razvija senzibilnost za bilo čiju tradicijsku kulturu i svijest o njezinoj važnosti? Nije li emotivna reakcija "znanstvenika" također prilagodba neočekivanom stanju na terenu? Pita li se itko o vjerodostojnosti radova nastalih samo na osnovu pisanih izvora? Postoji li kakva konkretna veza između antropologije i muzikologije?

moja mentorica, "za realne ljude, situacije, koncepcije",[306] moram iskreno priznati da te simptome poslije nisam prepoznala samo kod dr. Miloševića, nego djelomično i kod sebe same.

"Smijem li, dakle, admiralu nešto zamjeriti?"

Nakon što sam i to rekla, mislim da konačno mogu na subjektivno-objektivan način završiti rad. S druge strane, dr. Naili Ceribašić, kolegicama s godine, a posebno svojoj obitelji (gospođi Ani r. Podnar te gospodi Josipu i Vedranu Neferović) cijeli ću život biti zahvalna što su me tijekom ovih mjeseci pustili da slobodno istražujem i pišem o jednom starom plesu ...

[1. izd. 9. prosinca u 9:43]

P.S. – Još sam se nečega sjetila, pa ću ovako nadopisati: Neovisno je li riječ o diplomskom ili doktorskom radu, svaka je tema "tanka" ako joj se prilazi na površan način, a za drugačiji pristup treba imati ne samo istinskog interesa nego, čini mi se, i odvažnosti.

[3. izd. 12. prosinca u 9:13]

[306] Možda nisam spomenula, no kronološki su nastajala najprije ona poglavlja koja mi je bilo lakše objasniti pa je tako moja mentorica u početku čitala šesto kao uvodno, a peto nakon sedmog. Premda je ovo poglavlje uistinu posljednje, prema važnosti koju za mene ima trebalo je biti na prvome mjestu.

CITIRANA LITERATURA

Belan, Anton. 2002. *Sveti Tripun i njegova katedrala*. Kotor: NIP „Gospa od Škrpjela".

Bezić, Jerko, et al., ur. 1987a. "Predgovor." *Narodna umjetnost* 24:11.

Bezić, Jerko, et al., ur. 1987b. "Sažetak diskusije s kolokvija *Istraživanje običaja – pojmovi i termini*." *Narodna umjetnost* 24:117-130.

Boroe, Stefko. 2005. "U Kotoru obilježen 26. lipanj – Dan Bokeljske mornarice: Proslava u znaku bratimljenja Kotora i Venecije." *Hrvatski glasnik* 16:7.

Bouchon, Marie-Françoise, i Phillipe Le Moal. 2008. "Traditionnelle (danse)." U *Dictionnaire de la Danse*, ur. Ph. Le Moal. Paris: Larousse, 816-817.

Braić, Tina. 2008. "Tripunjdanske fešte: Vječno obnavljanje života." *Hrvatski glasnik* 35:10-21.

Brajković, Vladislav, et al., ur. 1986. *Tito, admiral Bokeljske mornarice*. Tivat: Bokeljska mornarica.

Butorac, Pavao. 1941. *Tripunjdansko kolo*. Kotor: Naklada Plemenitog Tijela Bokeljske Mornarice.

Crkvenčić, Ivan, i Antun Schaller. 2005. "Boka kotorska: društveno-političke promjene i razvoj etničkog sastava do 1918. godine." *Hrvatski geografski glasnik* 67/2:107-122.

Crkvenčić, Ivan, i Antun Schaller. 2006. "Boka kotorska: etnički sastav u razdoblju austrijske uprave (1814.- 1918. g.)." *Hrvatski geografski glasnik* 68/1:51-72.

Crkvenčić, Ivan, i Antun Schaller. 2007. "Promjene etničkog sastava Boke kotorske (1910.-2003.) s posebnim osvrtom na veliko smanjenje broja Hrvata." *Hrvatski geografski glasnik* 69/1:69-100.

Čoralić, Lovorka. 2000. "Iz prošlosti Boke: Dobrotski rodovi i hrvatska Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima." *Rad zavoda povijesnih znanosti u Zadru HAZU* 42: 221-260.

Čoralić, Lovorka. 2005a. "Hrvatska zajednica na području današnje crnogorske obale u hrvatskoj historiografiji." *Društvena istraživanja – Časopis za opća društvena pitanja* 78-79:645-661.

Čoralić, Lovorka. 2005b. "Iz prošlosti Boke: Kotorski prinosi hrvatsko-mletačkim kulturnim prožimanjima." *Hrvatski glasnik* 16:53-54.

DAB. 2007. "Proslava sv. Tripuna 2007." http://www.kotorskabiskupija.net/images/stories/Vjesnik/vjesnik7.pdf (posjećeno 12.10.2008.).

Dabinović, Anton St. 1959. "Može li se govoriti o kontinuitetu Kotorske mornarice od 809 do danas?" *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 8:11-33.

Dean-Smith, Margaret. 2001. "Jig." U *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, knj. 13, ur. S. Sadie. New York: Grove, 118-119. [2. izd.].

Deanović, Mirko i Josip Jernej. 2002. *Talijansko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga. [14. izd.].

Demović, Miho. 2006. "Pasionski obredi u Kotoru s posebnim obzirom na pasionske napjeve prema opisu i zapisu Grgura Zarbarinija." U *Zbornik radova 5. Međunarodnog znanstvenog simpozija s temom: Boka kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine, Tivat, 3.-7. Svibnja 2006*, ur. J. Čikeš. Zagreb: Udruga Pasionska baština, 269-340.

Demović, Miho. 2007. "Iz glazbene baštine staroga Kotora: Kotorsko kolo Svetog Tripuna." U *Dvigrad festival/Festival di Duecastelli: Međunarodni festival rane glazbe/Festival internazionale di musica antica*, ur. A. Prosoli i Z. Kantoci. Zagreb: Udruga Prosoli – Sveta glazba, [nepag.]. [Programska knjižica s međunarodnog festivala rane glazbe održanog u Dvigradu 15.-24. lipnja.].

Dj. 1940. "Tripunjdanska proslava u Splitu." *Glas Boke*, 17.2.:1.

Dj. R. 1937. "Proslava Tripunjdana u Beogradu, Splitu i Šibeniku." *Glas Boke*, 13.02.:1.

Ellis Little, Meredith. 2001. "Siciliana." U *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, knj. 23, ur. S. Sadie. New York: Grove, 350-352. [2. izd.].

Favret-Saada, Jeanne. 1990. "Être affecté." *Gradhiva* 8:3-9.

Fisković, Cvito. 2004. "Gađanje pijevca u Boki, Budvi, Dalmatinskoj Zagori i na Orebićima od 18. stoljeća." U Cvito Fisković: *Spomenička baština Boke kotorske*. Zagreb: Matica hrvatska, 261-266.

Giurchescu, Anca. 2001. "The Power of Dance and Its Social and Political Uses." *Yearbook for Traditional Music* 33:109-121.

Grgurević, Tomislav. 2003a. "Hrvati – autohtoni narod." *Hrvatski glasnik* 2:4.

Grgurević, Tomislav. 2003b. "Proslavljen Dan Bokeljske mornarice:'... Uljezimo svi u kolo, rukama ruke stisnimo...'." *Hrvatski glasnik* 4:11-12.

Gušić, Marijana. 1976-1978. "Odjeća mornara u 16. stoljeću." U *Pomorski zbornik Saveza društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije*, knj. 14, ur. D. Crnković. Rijeka: Savez društava za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, 405-413.

Hauser, Nuša. 2007. "Dvigrad festival/Međunarodni festival rane glazbe: Nastup Marina Kopilovića, Marijana Jurišića i Bratovštine Bokeljske Mornarice iz Tivta: Glazbena baština staroga Kotora." *Glas Istre*, 17.06.:12.

Isaić, Vladimir. 1989. "Uniforma." U *Pomorska enciklopedija*, sv. 8, ur. V. Brajković. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 335-339.

Ivančan, Ivan. 1973. *Narodni plesovi Dalmacije*, knj. 1: *Od Konavala do Korčule*. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.

Ivančan, Ivan. 1977. "Narodni plesovi u Jugoslaviji." U *Muzička enciklopedija*, sv. 3, ur. K. Kovačević. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 95-98.

Ivančan, Ivan. 1996. *Narodni plesni običaji u Hrvata*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika – Institut za etnologiju i folkloristiku.

Ivancich Dunin, Elsie. 2001. "Oznake u vremenu: Kostimi i scenske značajke izvedbi bojevnih mačevnih plesova." *Narodna umjetnost* 38/2:163-174.

Ivancich Dunin, Elsie, ur. 2002. *Symposium Moreška: Past and Present, Korčula, 2001.* Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore Research.

Ivancich Dunin, Elsie, i Tvrtko Zebec, ur. 2001. *Sword Dances and Related Calendrical Dance Events Revival: Reconstruction, Revitalization. 21st Symposium of the ICTM Study Group on Ethnochoreology, Korčula, 2000.* Zagreb: International Council for Traditional Music Study Group on Ethnochoreology – Institute of Ethnology and Folklore Research.

Ivanković, Ivica. 1995-1996. "Narodne nošnje u Hrvata: Prilog poznavanju tipova i varijanata." U *Hrvatski iseljenički zbornik*, ur. A. Ravlić. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 408-419.

Ilijin, Milica. 1953. "Narodne igre u Boki Kotorskoj." U *Spomenik CIII*, ur. I. Sindik. Beograd: Srpska akademija nauka, 247-256.

Janjić, Ilija. 2007. "Proglas Bokeljima u Boki i izvan Boke za svečanosti Sv. Tripuna." http://www.kotorskabiskupija.net/images/stories/Vjesnik/vjesnik7.pdf (posjećeno 12.10.2008.).

J.Č. 1984. "Bokeljsko veče." *Novi list*, 10.2.:5.

Jelovac, Milan, i Dada Zečić. 2002. "Hrvati u Boki: Manjina koju zanemaruju i Zagreb i Podgorica." *Panorama*, 21.09.:28-30.

Jireček, Josef Konstantin. 1923. *Istorija Srba*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.

J.S. 1973. "Večeras u Domu JNA 'Bokeljska noć'." *Slobodna Dalmacija*, 9.2.:5.

Klaić, Bratoljub. 1985. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. [2. izd.].

Leymarie, Isabelle, i Philippe Le Moal. 2008. "Rituelle (danse)." U *Dictionnaire de la Danse*, ur. Ph. Le Moal. Paris: Larousse, 797.

Lozica, Ivan. 1987. "Običaji i etnologija u vidokrugu filozofije." *Narodna umjetnost* 24:23-38.

Luković, Niko. 1957. "Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 6:33-45.

Majić, Srećko, ur. 2000. *Program svečanosti blagoslova katedrale Sv. Tripuna, 28. XI. – 2. XII. 2000*. Kotor: Kotorska biskupija – Biskupski ordinarijat.

Majić, Srećko, ur. 2001. *Večernja i matutin na svetkovinu sv. Tripuna*. Kotor: Kotorska biskupija – Biskupski ordinarijat.

Maletić, Ana. 1986. *Knjiga o plesu*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.

Marinović, Ante. 1993. "Boka kotorska od najstarijih vremena do početka XX. stoljeća. " *Dubrovnik* 4:184-205.

Marošević, Grozdana. 2002. "Korčulanska moreška, ruggiero i spagnoletta." *Narodna umjetnost* 39/2:111-140.

Martinović, Jovan J. 2004. "Putovanje kroz prošlost Boke Kotorske: Kotor i njegov Tripunjdan." *Hrvatski glasnik* 10:43-44.

Martinović, Jovan. 2007. "Kalendar: Duga je i bogata povijesna kronologija Kotora." *Hrvatski glasnik* 31:34-35.

Maslovar, Luka. 1983. "Bokeljska mornarica u Lastvi i Tivtu." U *Tivat*, ur. Danilo Kalezić. Beograd: Književne novine – „Veljko Vlahović", 205-217.

Matulić, Benko. 1975. "Činovi." U *Pomorska enciklopedija*, sv. 2, ur. V. Brajković. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 98-100.

Mijušković, Slavko. 1968. "Kotorski admirali." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 16:11-61.

Mijušković, Slavko. 1969. "Osnivanje bratovštine kotorskih pomoraca i njen statut iz 1463." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 17:9-41.

Mijušković, Slavko. 1970a. "Bokeljska mornarica." U *Kotor*, ur. Danilo Kalezić. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 74-77.

Mijušković, Slavko. 1970b. "Teritorijalna nadležnost Kotorske mornarice." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 18:13-31.

Mijušković, Slavko. 1971. "Na kojim se osnovama zasnivaju tvrđenja o postojanju organizacije kotorskih pomoraca već 809. godine?" *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 19:7-27.

Mijušković, Slavko. 1972. "Vojna organizacija bratovštine Kotorskih pomoraca." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 20:27-39.
Milošević, Anton. 1927. *Bokeljska (Kotorska) mornarica*. Tekst pohranjen u Biskupskom arhivu u Kotoru. [Zapisano pisaćim strojem s nepoznatim mjestom moguće objave].

Milošević, Anton. 1934. "Himna-koračnica Plemenitog Tijela Bokeljske Mornarice." *Glas Boke*, 02.02.:1.

Milošević, Irena. 1970. "Muzički život." U *Kotor*, ur. Danilo Kalezić. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 143-144.

Milošević, Miloš. 1972. "Kolo Bokeljske mornarice." U *12 vjekova Bokeljske mornarice*, ur. Danilo Kalezić. Beograd: Monos, 186-189.

Milošević, Miloš. 1982a. "Antun Homen." U Miloš Milošević: *Muzičke teme i portreti*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 137-143.

Milošević, Miloš. 1982b. "Stvaranje duvačkog orkestra u Kotoru i njegovi prvi nastupi (1842-1848)." U Miloš Milošević: *Muzičke teme i portreti*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, 59-66.

Milošević, Miloš. 2003a. "Imena Bokeljske mornarice u prošlosti: Štovanje tradicionalnih vrijednosti." *Hrvatski glasnik* 3:30-31.

Milošević, Miloš. 2003b. *Pomorski trgovci, ratnici i mecene: Studije o Boki Kotorskoj XV – XIX stoljeća*. Beograd – Podgorica: Equilibrium – CID.

Milošević, Miloš. 2006. "Kolo sv. Tripuna i njegovi srednjovjekovni elementi." U *Zbornik radova 5. Međunarodnog znanstvenog simpozija s temom: Boka kotorska – jedno od izvorišta hrvatske pasionske baštine, Tivat, 3.-7. Svibnja 2006*, ur. J. Čikeš. Zagreb: Udruga Pasionska baština, 265-268.

M. Md. 2007. "Danas počinje 5. Dvigrad festival." *Glas Istre*, 15.06.:37.

Mullally, Robert. 2001. "Carole." U *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, knj. 5, ur. S. Sadie. New York: Grove, 174-175. [2. izd.].

Nagy, Josip. 1935. "Grad Kotor i njegov sv. Trifun." *Jutarnji list,* 3.2.:17.

Niemčić, Iva. 2002. "Tragom nevidljive plesačice." *Narodna umjetnost* 39/2:77-92.

Obad, Stjepo. 2003. "Hrvatska društva u Boki kotorskoj do Drugoga svjetskog rata." U *Hrvati Boke kotorske: Zbornik pomorskog muzeja Orebić. Posebno izdanje*, ur. S. Obad. Orebić – Zadar: Zaklada „Dr. Cvito Fisković" – Sveučilište u Zadru, 427-460.

Parall, Jar. 1899. *Bokeljska Mornarica i Tripunjdan, s prilogom: „Život i muka Sv. Tripuna“*. Kotor: Tisak Karla Winikera u Brnu.

Pečarić, Ankica, i Josip Pečarić. 2003. "Hrvati Boke kotorske u Kraljevini Jugoslaviji." U *Hrvati Boke kotorske: Zbornik pomorskog muzeja Orebić. Posebno izdanje*, ur. S. Obad. Orebić – Zadar: Zaklada „Dr. Cvito Fisković“ – Sveučilište u Zadru, 171-190.
Pečarić, Josip. 1995-1996. "Hrvati Boke Kotorske od 1918. do danas." U *Hrvatski iseljenički zbornik*, ur. A. Ravlić. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 290-300.

Perić-Polonijo, Tanja. 1987. "Pojmovi običaj i obred u sovjetskoj etnologiji i folkloristici." *Narodna umjetnost* 24:93-104.

Petrović-Poljak, Ivo. 1914. *Kolo Plemenitog tijela Bokeljske mornarice u Kotoru*. Rukopis pohranjen u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru.

Poché, Christian. 2005. "Farandole." U *Dictionnaire des Musiques et des Danses Traditionnelles de la Méditerranée*. Paris: Fayard, 164-165.

Popović, Tamara. 2007. "Gradska muzika Kotor." *Hrvatski glasnik* 31:13.

Povrzanović, Maja. 1987. "Pojmovi običaj, navika, obred/ritual, ceremonija, slavlje, svečanosti i praznik u Jugoslavenskim i inozemnim rječnicima, enciklopedijama i leksikonima." *Narodna umjetnost* 24:39-82.

Primožić, Aleksandar. 1942. "Bokeljska mornarica." U *Hrvatska enciklopedija*, sv. 3, ur. [S.n.]. Zagreb: Naklada Hrvatskog izdavalačkog bibliografskog zavoda, 22.

Prosoli, Alojzije, i Zdenko Kantoci, ur. 2007. *Dvigrad festival/Festival di Duecastelli: Međunarodni festival rane glazbe/Festival internazionale di musica antica*. Zagreb: Udruga Prosoli – Sveta glazba, [nepag.]. [Programska knjižica s međunarodnog festivala rane glazbe održanog u Dvigradu 15.-24. lipnja.].

Putanec, Valentin. 2003. *Francusko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga. [9. izd.].

R. 1940. "Ovo je trebalo reći." *Glas Boke*, 17.02.:1.

Račeta, Špiro. 1972. "Svečano proslavljen dan JRM i pomorstva Jugoslavije: Slavlje u Tivtu." *Boka*, 15.09.:1-2.

Radić, Mladen. 2007. "U Padovi održan prvi susret hrvatskih iseljenika u povodu blagdana sv. Leopolda Mandića: Padova bi trebala postati duhovno i kulturno središte Hrvata u Italiji." *Glas Istre*, 15.05.:40.

Raffaelli, Urbano. 1844. *Ballo di San Trifone o della Marinerezza di Cattaro*. Zadar.

Rihtman-Auguštin, Dunja. 1987. "Njemački pojmovi *Sitte und Brauch* i poimanje običaja u našoj etnologiji." *Narodna umjetnost* 24:83-92.

Roucher, Eugénia, i Françoise Meignant. 2008. "Branle." U *Dictionnaire de la Danse*, ur. Ph. Le Moal. Paris: Larousse, 700-701.

Roucher, Eugénia, i Francine Lancelot. 2008. "Farandole." U *Dictionnaire de la Danse*, ur. Ph. Le Moal. Paris: Larousse, 735.

Sager, V. 1972. "Svečanost u Herceg-Novom." *Boka*, 15.09.:2.

Sbutega, Branko. 1993. "Upit o Boki A.D. 1993." *Dubrovnik* 4:159-165.

Schubert, Tripo, ur. 2003. *Tjedan Hrvata iz Crne Gore, Zagreb, 22.-28. rujna 2003.* Zagreb: Hrvatsko građansko društvo Crne Gore. [Programska knjižica].

Schubert, Tripo. 2005. "Naš intervju: dr. Miloš Milošević (2): Bogata izdavačka djelatnost." *Hrvatski glasnik* 16:14-16.

Schubert, Tripo, et al., ur. 2005. "Dr. Miloš Milošević zakoračio u 85. godinu života: Sretan vam rođendan, admirale!" *Hrvatski glasnik* 14:17-19.

Schwandt, Erich. 2001. "Tarantella." U *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, knj. 25, ur. S. Sadie. New York: Grove, 96-97. [2. izd.].

S.M. 2003. "U organizaciji Društva prijatelja Perasta i ove godine održane: Tradicionalne svečanosti u Perastu." *Hrvatski glasnik* 3:21.

Stjepčević, Ivo. 2003a. "Katedrala sv. Tripuna u Kotoru." U Ivo Stjepčević: *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*. Perast – Kotor – Gornja Lastva: „Gospa od Škrpijela" – Hrvatska gospodarska komora – Kulturno zavičajno društvo „Napredak", 13-105. [Posthumno kumulativno izdanje autorovih tekstova objavljivanih između 1926. i 1941. godine].

Stjepčević, Ivo. 2003b. "Vođa po Kotoru." U Ivo Stjepčević: *Arhivska istraživanja Boke Kotorske*. Perast – Kotor – Gornja Lastva: „Gospa od Škrpijela" – Hrvatska gospodarska komora – Kulturno zavičajno društvo „Napredak", 361-392. [Posthumno kumulativno izdanje autorovih tekstova objavljivanih između 1926. i 1941. godine].

Supek, Olga. 1987. "Status pojma *običaj* u angloameričkoj antropologiji." *Narodna umjetnost* 24:105-116.

Šerović, Petar D. 1957. "Kotorska mornarica." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 6:5-15.

Šerović, Petar. D. 1962. "Bokeljska mornarica: Bratovština mornara." U *Pomorski zbornik: povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije, 1942-1962*, knj. 2, ur. G. Novak i V. Maštrović. Zadar: Institut za historijske i ekonomske nauke, 1847-1859.

Šerović, Petar. D. 1969. "Jedna značajna stara fotografija iz Kotora." *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 17:187-191.

Škorjač, Izidor. 1927. "Seljački prosvjetni dan ili slavlje seljačke umjetnosti." *Seljačka prosvjeta* 2/6-7:100-107.

T. 1971. "Šta se događa sa 'Bokeljskom mornaricom'?: Mornarica bez vojske ili bez komandanta." *Boka*, 15.10.:6.

Tomić, Ante. 2003. "Reporteri u Kotoru, jednom od zadnjih mjesta u Crnoj Gori u kojem žive Hrvati." *Jutarnji list*, 15.2.:44-45.
Vukmanović, Jovan. 1970. "Narodna nošnja." U *Kotor*, ur. Danilo Kalezić. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 137-140.

Vulić, S. 2004. "Više od stoljeća i pol Gradske muzike Kotor: Tradicija koja traje." *Hrvatski glasnik* 10:20.

Zebec, Tvrtko. 1996. "Istraživanje plesa u Hrvatskoj." *Narodna umjetnost* 33/1:89-111.

Zebec, Tvrtko. 2001. "Mačevni plesovi u Hrvata." *Godišnjak grada Korčule* 6:381-391.

Zloković, Ignjatije, i Ilija Maslovar. 1981. "Mornarica, Kotorska." U *Pomorska enciklopedija*, sv. 5, ur. V. Brajković. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 108-111.

[S.n.] 1928a. *Kotor i njegov Tripunjdan XIII.I.DCCCIX-III.II.MCMXXVIII*. Zagreb: Transoceanik, jugoslav. D.D. za putovanja i prevoze. [Programska knjižica].

[S.n.] 1928b. "Kotorski 'sv. Tripun'." *Svijet*, 03.03.:208.

[S.n.] 1932. "Proslava sv. Tripuna u Kotoru." *Svijet*, 20.02.:190.

[S.n.] 1935. *Statut Plemenitog Tijela Bokeljske Mornarice*. Kotor: Bokeška Štamparija. Pohranjeno u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru. Primjerak reizdanja pohranjen u Hrvatskoj bratovštini "Bokeljska mornarica 809" Zagreb.

[S.n.] 1936. "Tripundanska proslava." *Glas Boke*, 08.02.:1.

[S.n.] 1937a. "Kotor i Mornarica svečano su proslavili blagdan svog zaštitnika Sv. Tripuna." *Glas Boke*, 06.02.:2.

[S.n.] 1937b. "Proglas Bokeljske mornarice." *Glas Boke*, 16.01.:1-2.

[S.n.] 1941. "Program Tripundanske svečanosti Bokeljske Mornarice." *Glas Boke*, 02.02:5.

[S.n.] 1964. *Statut Bokeljske mornarice*. Pohranjeno u Pomorskom muzeju Crne Gore u Kotoru.

[S.n.] 1972. "'Bokeljska mornarica' odlikovana: Odlikovanje i zastava uručeni na svečanosti u Podgori." *Boka*, 15.09.:1.

[S.n.] 1973. "Dogodilo se sinoć do 22h." *Slobodna Dalmacija*, 10.02.:3.

[S.n.] 1974. *Kolo Bokeljske mornarice*. Split: Bokeljska mornarica – Podružnica Split. [Shema plesnih figura s kraćim opisom Kola].

[S.n.] 1975a. "Proslava Dana Mornarice i pomorstva Jugoslavije." *Boka*, 15.09.:2.

[S.n.] 1975b. *U sjaju plemenite tradicije*. Split: Bokeljska mornarica – Podružnica Split. [Knjižica objavljena o proslavi stote obljetnice sastajanja Bokelja u Splitu].

[S.n.] 1976. *Pravilnik o nošnji, činovima i nastupima aktivnog sastava Bokeljske mornarice*. Pohranjeno u udruzi Bokeljska mornarica u Kotoru.

[S.n.] 1994. *Kotor – "Fides et Honor"*. Zagreb. Dokument karaktera internog dopisa koji potječe iz Hrvatske bratovštine "Bokeljska mornarica 809" Zagreb.

[S.n.] 1995. *Proslava svetoga Tripuna*. Kotor: Biskupski ordinarijat. [Programska knjižica].

[S.n.] 2000. "Bokeljska mornarica." U *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, ur. Dalibor Brozović. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 209-210.

[S.n.] 2001. "Pozdravni govor biskupa Ilije Janjića za Tripundan-2001." http://www.kotorskabiskupija.net/images/stories/Vjesnik/vjesnik1.pdf (posjećeno 12.10.2008.).

[S.n.] 2002. *Svečanosti svetoga Tripuna: Zaštitnika grada i biskupije*. Kotor: Biskupski ordinarijat. [Program proslave].

[S.n.] 2003a. "Boka Kotorska prije jednog stoljeća: Carska se mora poštivati." *Hrvatski glasnik* 4:40.

[S.n.] 2003b. "Svečanost sv. Tripuna zaštitnika Kotora: U znak vjere u boga." *Hrvatski glasnik* 2:11-12.

[S.n.] 2003c. "Završene tripunjdanske svečanosti u Kotoru: Procesija i kolo sv. Tripuna." *Hrvatski glasnik* 2:13-14.

[S.n.] 2004. "Intervju za Katolički Tjednik – Sarajevo sa biskupom Ilijom Janjićem: Bogata kulturna i vjerska baština Boke daju nadu za budućnost." http://www.kotorskabiskupija.net/images/stories/Vjesnik/vjesnik4.pdf (posjećeno 12.10.2008.).

[S.n.] 2007. *Svečanosti svetoga Tripuna: Zaštitnika grada i biskupije*. Kotor: Biskupski ordinarijat. [Program proslave].

[S.n.] 2008a. "Bokeljska mornarica prisustvovala proslavi Dana grada Splita i Sv. Dujma 6 i 7 maja, 2007 god." http://www.bokeljskamornarica.org/stranica_3.htm (posjećeno 12.10.2008.).

[S.n.] 2008b. "Nesvakidašnji događaj sa odorom Bokeljske mornarice u Kotoru." http://www.bokeljskamornarica.org/stranica_34.htm (posjećeno 01.09.2008.).

INTERNET STRANICE

http://www.bokeljskamornarica.org

http://www.kotorskabiskupija.net

http://www.hgdcg-kotor.org

AUDIO I VIDEO ZAPISI

1. Izvedba Kola povodom svečanosti blagoslova katedrale Sv. Tripuna 02.12.2000. u Kotoru, videozapis iz arhiva Hrvatske radiotelevizije, B-128723.

2. Izvedba Kola povodom proslave svečanosti Sv. Tripuna 03.02.2007. u Kotoru, privatni videozapis gospodina Vidoslava Bagura.

3. Izvedba Kola povodom proslave dana Bokeljske mornarice 26.06.2007. u Kotoru, privatni videozapis autorice.

4. Izvedba Kola povodom proslave dana oslobođenja Herceg Novog od Turaka u Herceg Novom, videozapis anonimnog snimatelja. http://www.youtube.com/watch?v=_1wqG8jpy_s&feature=related (dodao Kockatibi, 30. rujna 2007., posjećeno 12.10.2008.).

5. Izvedba Kola povodom večeri Bokelja 05.02.2000. u Zagrebu, videozapis iz arhiva Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF video 759.

6. Izvedba Kola povodom večeri Bokelja 16.02.2002. i 03.03.2006. u Zagrebu, privatni videozapisi gospodina Ive Belana.

7. Kolo Bokeljske mornarice, himna-koračnica u izvedbi klape "Bokeljski mornari", audiozapis pribavljen od gospodina Ilije Radovića.

8. Kolo Bokeljske mornarice, instrumentalna obrada u aranžmanu Vladimira Begovića snimljena na Radio Kotoru, audiozapis pribavljen od gospodina Ilije Radovića.

9. Cesarec, Mladen. 1982. *Bokeljska mornarica*. Zagreb: Radio-televizija Zagreb, TV-film iz arhiva Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, IEF video 467.

10. [S.n.] *The Kerry Dance* http://www.irelandinformation.com/irishmusic/thekerrydance.shtml (posjećeno 01.09. 2008.)